

К-70

07

Корея

ЖИКОЯЛДРИ

Корея Ҳикоялари

И/кору
К 70

of

КЎТЎХОНА НОИ

Кит. № 43323.

195 г.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ДАВЛАТ БАДИЙ
АДАБИЁТ НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1960

СУЗ БОШИ

Маълумки, ҳақиқий санъат ҳамма вақт халқчил бўлади: у юксак даражада муайян даврдаги ҳаётнинг жамият тузилиши ва одати билан сугорилган, халқнинг энг юксак фахр ва орзулари билан ифодаланган бўлади. Ҳақиқий санъат ҳеч вақт халқ тақдирида ажралмайди. У ўз даврини қанчалик тўла тасвир этса, кишилар ҳаётига қанчалик чуқурроқ кира билса, унинг аҳамияти шунчалик юксак бўлади.

Кореёс халқи чет эл босқинчилари билан бўлган курашда улғайди. Япон милитаристлари бизнинг урф-одатларимизни таг-томири билан йўқ қилишга қанчалик тиришмасин, миллий маданиятимизни бўғишга қанчалик уринмасин, у яшамоқда ва тараққий этишда давом этаётир.

Халқимиз тарихий тараққиётнинг оғир ва мураккаб йўлини босиб ўтди. Адабиётимизнинг ривожланиш йўли ҳам оғир ва мураккаб бўлди. Бироқ, энг даҳшатли таъқиб даврида ҳам у, чиннакам халқчил адабиёт, миллий мустақиллик учун кураш ғояси билан сугорилган, ижтимоий ҳаққониятсизликка қарши кураш шавқи билан тўлиб-тошган адабиёт бўлиб қолди.

Ҳозирги замон кореёс адабиётининг барпо этилишига йигирманчи йилларда тузилган «Искра» номли кореёс прогрессив ташкилоти асос солди. Ташкилотга уюшганларнинг бир қисми пролетар ёзувчи бўлмасалар ҳам, ҳар ҳолда бу ташкилот революцион эди. Очигини айтганда, Улуғ Октябрь революцияси, уларни халқ қудратига ишонишга уйғотган, миллий-озодлик курашига отлантирган бўлишига қарамай, ҳали бу ташкилот аъзолари социалистик революциянинг ҳақиқий йўлини кўра

олмаган эдилар. «Искрачилар»нинг япон колонизаторлари зулмига қарши норозилиги ёзувчиларимиз ижодида халқ озолиги учун кураш даврининг бошланиши бўлди. Асосан «искрачилар»нинг энг муҳим, энг улкан хизмати ҳам шундан иборат.

Юқорида айтганимиздек, «Искра»га адабиётга яқин бўлган ёзувчилар ва прогрессив интеллигенциямизнинг илғор революцион вакилларигина эмас, балки романтик кайфиятдаги буржуа ёзувчилари ҳам кириб қолган эди; ватан ишқи ва ўша даврдаги ярамас воқелик уларнинг кабинет хотиржамлиги, маълум даражада чекланган сиёсий қарашларига хотима беришга ёрдам қилди.

«Искрачилар» ўз асарларида ўзбошимчилик ва ҳақсизлик туфайли азоб чекаётган халқ оммасининг оғир аҳволини ифода этди, халқ газабини ёритди ва душманларга уларнинг нафратларини етказди. Бироқ, шу билан бир қаторда, воқияларга ҳар доим ҳам тарихий нуқтан назардан баҳо бера олмас, мавжуд аҳволдан қутулиш йўлларини оммага кўрсата олмас, жамият тараққиёт қонуларини билмасди. Уларнинг кураши ўз моҳияти билан тор миллий манфаатни кўзда тутган бўлишига қарамай, ўша даврда ҳаддан ташқари муҳим аҳамиятга эга эди.

Ёзувчиларимиз орасида аста-секин марксча-ленинча фалсафа кенгроқ оммалаша борди. Улар бу фалсафадан ўзларини қизиқтирган ҳар қандай масалаларга жавоблар топибгина қолмай, балки ўзларининг ҳаракат программаларини ҳам кўра бошладилар. Ҳали бу ёзувчилар учун ишончсиз орзу ҳисобланган ҳол Улуғ Октябрь революцияси томонидан амалга оширилди, натижада уларнинг маънавий назарлари Советлар мамлакатига қомил ишонч билан қарагилди. Бу ёзувчилар 1925 йилда КАПИ — Корея пролетар ёзувчилари ассоциациясига уюшдилар. Бу ташкилнинг вужудга келиши адабиётимизнинг бундан кейинги равнақи йўлида ташланган қадам бўлди. «Каппчилар» колонизаторлар ва феодаллар томонидан қилинган бебошликларни фош қилиш, уларга нисбаган ўз нафратларини билдириш билангина чекланиб қолмадилар, балки улар ўз ижодларида ватанининг келгуси ижтимоий қонуний йўлини кўрсатдилар, келажак ҳаёти акс этдирдилар. Кореянинг ёш ишчилар синфи биринчи марта «каппчилар» асарларининг қаҳрамони сифатида тавдландилар. Албатта, «каппчилар» ҳам ҳали ижтимоий дунёқарашлари билан баъзи чекланишлардан бутунлай холи эмас эдилар. Аммо уларнинг хизмати шундан иборат бўлдики, ёш ишчи синфининг янги ҳал қилувчи ижтимоий куч эканлигини кўра олди. Шунингдек улар ўзларини халқдан ташқари, унинг орзу-истакларидан ташқари бўлишни хаёлларига ҳам

келтирмадилар. «Каппчилар» туфайли адабиётимизнинг йўналиши озодлик учун умумхалқ курашининг ажралмас қисми бўлиб қолди.

Шунинг учун ҳам биз, Октябрь революциясининг нурлари шуъла сочган адабиётимизни озодлик даврига қадар ҳам реализм позициясида турган, халқ билан чамбарчас алоқада бўлган, деб хулоса чиқара оламиз.

1945 йил 15 августда Совет Армияси Шимолий Кореяни озод қилди. Халқимизнинг инсоний ҳаётга эришиш орзулари, энг олий мақсадлари амалга оширилди. Мамлакатнинг маданий ва иқтисодий тараққиётида янги давр, ўз ифодасини санъатда ҳам акс этдирадиган давр, бошланди.

Ватанимиз ҳам, халқимиз ҳам гуллаб-яшнаш йўлида ҳормай-толмай олга интилдилар. Бироқ, бу ҳаракат 1950 йилда лисинманчилар ва чет эл интервентлари бошлаган уруш туфайли сустлашди. Ватан оғир аҳволга тушиб қолган ўша кезларда Корея ёзувчилари ўз революцион анъаналарига содиқ бўлиб қолдилар. Улар фақат ёзувчи-жамоатчинга бўлиб қолмай, ёзувчи-курашчи ва худди шунингдек, ёзувчи-жангчи вазифасини ҳам ўтадилар.

Эндиликда, халқимизнинг мардлиги, дунёдаги тинчликсевар халқларининг маънавий ва моддий қувватлаши, биринчи навбатда, совет ва хитой халқлари ёрдами туфайли душман устидан ғалаба қозониб, яна тинч ижодий ишни бошладик.

Ёш демократик республикамизнинг юқориди айтилган уч тараққиёт даври адабиётимизда ўз ифодасини топмай қолмади.

Асарларимизнинг тематикаси нималардан иборат?

Маълумки, асарнинг идеяси сингари тема ҳам муайян бир нарса эмас. Тема ижтимоий тараққиётнинг маълум босқичи, маълум тарихий шароит ва воқналар томонидан вужудга келтирилади, акс ҳолда у жонсиз бўлиб, замондошларнинг на фикрига, на қалбига таъсир кўрсата олади. Шунинг учун ҳам, уруш жафоларидан кейинги ҳозирги пайтда ёзувчиларимиз қандай бир темани кўтариб чиқишмасин, унда тинчликка, ижодий меҳнатга, Ватанимизнинг тинч йўл билан бирлашишига нисбатан алангали чақириқнинг янграши табиий ҳолдир.

Уруш туфайли бошимизга тушган кулфатлар ҳали ёдимизда, Ватанимиз зўрлик билан сунъий равишда, 38-параллелда иккига бўлиб ташлангандан кейин ҳам бировларнинг сўзи билан иш қилувчи қутурган лисинманчилар «Шимолга янги юриш», деб узлуксиз дўқ урмоқдалар; шунинг учун ҳам, аввалгидек, Ватанимизнинг шонли ҳимоячилари ва демократик тузумга бағишланган асарлар ижодимизда муҳим ва асосий ўринни эгал-

лаб келмоқда. Шунин ҳам айтиб ўтиш керакки, ҳозирги кунда урушдан кейинги ижодий меҳнат темаси кенг қулоч ёймоқда.

Асарларимиз аста-секин илгари ўзига хос бўлган камчиликлардан: композицион бўшлиқ, расмийчилик ва натурализмдан халос бўлаётди. Қаҳрамонларнинг характерлари, руҳий дунёси асарларда яна ҳам чуқурроқ, яна ҳам атрофлича очиб берилмоқда. Адабиётимизнинг ҳозирги кундаги қаҳрамонлари илгор инчи, соғир партия раҳбари, ақлли профорг, қишлоқ хўжалик кооперативининг фаол аъзоси, жамият ҳаётида эрлар билан тенг ҳуқуққа эришган хотин-қизлар, Ватан қазилма бойликларини ўрганаётган геологлар, жангчиларнинг хотинлари ва Халқ Армиясининг шонли жангчилари ҳамда шу сингари қатор кишилардан иборатдир.

Юқорида айтганимиздек, темани давр вужудга келтиради, ёзувчининг вазифаси ҳаётни чуқур, тўғри тасвир этиш ва темани қўлидан келганча китобхонга етказиш, образларни чизиш, ҳамкасбларнинг қаламига илинмаган бебаҳо аҳамиятли нарсаларни кўра олишдир. Воқналарини, қаҳрамонларнинг руҳий дунёларини чуқур ва ўзинча кўра олиш, демократик жамиятимизнинг олга ҳаракатини тасвирлаш ёзувчининг сиёсий ва маданий даражасига боғлиқ. Шу сабабли ёзувчиларимиз сиёсий ва маданий савияларини янада оширишга кўпроқ эътибор бермоқдалар, давр қизиқтирадиган муҳим темага тез-тез мурожаат қилиб турибдилар.

Шунинг учун ҳам ёзувчиларимиз орасида дунёда энг намунали ҳисобланган совет прозасидан маҳорат ва ғоявийлигини ўрганишга қизиқиш катта.

Тақдим этилаётган тўпламнинг мақсади, совет китобхонига ўтган ўн йил орасида Халқ Демократик Республикаси ва кишилар оғида мисли кўрилмаган ўзгаришлар, шунингдек, корей ёзувчиларининг бадий маҳорати даражаси юзасидан тушунчалар беришдир. Тўпланда энг кекса ёзувчилар, юқорида айтилган К.А.П.нинг собиқ аъзолари (Ли Ги Ен, Ли Бук Мен, Хан Сер Я) билан бир қаторда, халқ ҳокимияти ўрнатилгандан кейин адабиётимизга қадам қўйган ёш прозачилар (Юн Си Чер, Чон Се Бон ва бошқалар) ҳам иштирок этишган.

Ҳикояларнинг типик хусусияти — халқимизнинг қаҳрамонлиги; оғишмай Ватанга хизмат қилиш, ҳақиқат учун курашда ўз бахтини топишдан иборат. Ёш медицина ҳамшираси Ре Дю ўз севгилиси Ден Ходан «Бахт нима?» деган сўроғига «...энг олижаноб бахт — ҳаётдир. Анчайин ҳаётгина эмас, балки тамо-

мила ҳақиқат учун курашга бағишланган маъноли «ҳаёт» деган жавоб олади (Хван Ген, «Бахт»). Ер юзида адолат тантанаси учун кураш — тўпламда асосий мақсаддир.

Ҳикояларнинг қаҳрамонлари бир-бирларига ўхшамаганларидек, уларнинг тақдирлари ҳам бир турли эмас. Ден Дзя Геннинг «Охирги дарс» ҳикоясида тақиқланганига қарамай, Ватан адабиётидан дарс берганлиги учун япон ҳокимияти таъқиби остига олинган кекса корейс тили ўқитувчиси Ким Сан Хун гавдалантирилган. Ким Сан Хун халқ бошига тушган фожиялар туфайли чуқур қайғуга ботади ва соф виждонли киши сифатида ўзининг қатъий эмаслигидан руҳан азобланади. «Иродали инсон бўлганимда, — деб фикр қилади, у ўзича, — кўчада бошимни баландроқ кўтариб юрган бўлардим, ўқувчиларимни учратиш қолган чоқларимда уларни руҳлантириш учун очик чеҳра билан жилмаярдим. Биттасига жилмайиб қўйганимми — эртага бутун синф қаддини кўтаради. Мен бўлсам ўқувчилар билан учрашишга қўрқаман, улар меннинг юзимдаги саросимани, ишсизлик ва эртаги куннинг хавфи борлигини сезиб қолишади, деб чўчийман. Босқинчиларга қарши курашда қатнашиш учун менда жасорат йўқ, бироқ, менда инсоний қадр-қиммат ҳисси бор ва бу нарсани мендан ҳеч ким, ҳеч қачон ажрата олмайди».

Ким Сан Хун — мавжуд тартибдан нафратланган интеллигентлар гуруҳининг типик вакили, аммо нафрат фақатгина у ва унинг атрофига тўпланган тор доирадаги кишилар қалбида қолди, ҳолос. Интеллигенция бу огир ҳолатдан қутулиш йўлини англаб ета олмади, чунки у пролетариатнинг революцион кураши билан боғланмаган эди. Бироқ, интеллигенция ўз халқини севар ва унинг тақдирин учун қайғурарди: шу туфайли соф виждонли интеллигенциянинг бир қисми ўз даврида унча фаол бўлмаса ҳам янги халқ-демократик тузум ўрнатилишини шодлик билан табриклади. Ўқитувчи Ким Сан Хун ҳам худди шундай кишилардан бири. Халқ ҳокимияти уни фақат ижтимоий зулмдангина эмас, балки руҳий азоблардан ҳам озод қилди, унинг учун уқубатли бўлган давр тугади, энди у жамиятнинг фаол аъзоси.

Бошқа бир доирадан яна бир «мужмал» қаҳрамон — камбағал Вонни олайлик (Ли Ги Ен, «Тинчликнинг туғилиши» ҳикояси). Ҳикояда энг кекса ва талантли ёзувчиларимиздан бири жуда орқада қолган деҳқоннинг психологиясини аниқ ёритишга эришган. Деҳқонлар асрлар бўйи бир қарич ер ҳақида орзу қилишарди. Улар қатори Воннинг ҳам орзуси шу эди. Халқ ҳокимияти туфайли бу орзу рўёбга чиқди. Аммо қишлоқларда санқиб юрган катта ер эгаларини ўзларининг ёлғон-яшиқ гал-

сўзлари билан ҳеч нарсани тушуниб етмаган камбағалларнинг юрагига ғулғула солишарди. Ахир, помещчиклар ҳокимияти асрлар давомида ҳукм суриб келган, халқ-демократик тузуми ўрнатилганига эса, бир неча ой бўлган эди, холос! Балки, помещчикларнинг валилиги тўғри чиқиб қолар, у ҳолда албатта, бугун шод-хуррам бўлиб юрганларнинг эртага ҳолига вой! Ахир, чеҳрасида табассум пайдо бўлган ҳар бир киши помещчикнинг хотирасида сақланиб қолади.

Бутун қишлоқ, жумладан, Воннинг онла аъзолари ҳам намоёншга чиқади, аммо Вон чеҳрасидаги шодликни бошқаларга сездирмаслик учун намоёншга чиқмай, ёлғиз ўзи уйда қолади. Ли Ги Ен заррача иккиланган кишилардан халқ душманларининг усталик билан фойдаланишларини кўрсатади. Вон помещчик Хваннинг қармоғига илғиб қолади. Бироқ, камбағалга қишлоқ советининг раиси ёрдам беради. Қишлоқда рўй бераётган ўзгаришлар Вонни ҳам аста-секин ўз гирдобига торта бошлайди, у ўз тақдирини ўзи ҳал қилувчи киши бўлиб қолади, янги тузумнинг мустаҳкамлигига чинакам ишонади.

Уруш даврининг, америкаликлар ва лисинманчилар республикаизмининг бир қисмини вақтинча оккупация қилган даврнинг ҳикоя қаҳрамонлари юқоридаги қаҳрамонлардан тубдан фарқ қилади. Уруш тўғрисидаги ҳикоя қаҳрамонлари ботирлиги, мақсадга интилиши ва Ватанини сидқидилдан севishi билан ажралиб туради. Мўйсафидлар ва хотин-қизлар, оддий жангчилар ва ҳамширалар тенгсиз жасорат кўрсатадилар. Бу ерда шу нарсани айтиб ўтиш керакки, ёзувчиларимизнинг бу ҳаракати одатдан ташқари нарсага интилишнинг оқибати эмас, чунки қайси асарни олманг, ундаги энг оддий кишилардан чиққан қаҳрамонларнинг одатдан ташқари мардликларини Ватанга муҳаббат ва тарихий шароитлар вужудга келтиради, уларни мақсадга интилувчи қилиб тарбиялаш эса, шоли Меҳнат партиясининг хизмати туфайли бўлади.

Китобхон бизнинг халқимиз билан улуғ хитой халқи ўртасидаги дўстлик узоқ революцион кураш жараёнида вужудга келганлигини билса керак. Пак Ун Герннинг «Ога-инилар» ҳикоясининг қаҳрамони хитойлик Шэнь Цзи-минь тилидан, Хитой давлатининг қизил байроғида корейс халқининг ҳам қони бор, дейилиши бежиз эмас. Корея ва хитой халқининг тақдири бир-бирига чамбарчас боғланган. Лисинманчилар ва америка интервентларига қарши олиб борилган Ватан урушида хитой кўнгилчиларининг биз билан ёнма-ён туриб олиб борган кураши тарихий бирдамлик, ажралмас дўстликнинг ёрқин ифодаси бўлиб қолди.

Ёзувчиларимиз, бу олижаноб темага бирмунча ҳикоялар бағишлашди. Квон Ден Лённинг хитой кўнгиллиларидан икки разведкачиға бағишланган «Кечув жойи» деган ҳикояси бизнингча энг яхши асарлардан биридир.

Даврнинг энг муҳим темаларини кўтариб чиқадиган кўпгина ёзувчилар асарнинг бош персонажи сифатида хотин-қизларни танлайдилар. Бу ҳол китобхонни таажжубға солмасин. Бизнингча, бу қонуний бир ҳолдир. Прозамизда хотин-қизлар образининг кўплиги қуйидаги ҳолатдан вужудға келган десак янглишмасмиз: биринчидан, асрлар бўйи азоб-уқубатда яшаган хотин-қизларимиз уруш йиллари ва ундан кейинги даврда ўзларининг аъло даражадаги фазилатларини намоён қилдилар. Корейс халқи ўз хотин-қизлари билан мағрурланади. Ёзувчининг бу ҳақда ҳикоя қилмай иложи борми? Иккинчидан, бизнинг илғор хотин-қизларимиз кўҳна халқ урф-одатларини сингдириб юборган скептик кайфиятдаги эркакларнинг бир қисмини аёлларни ҳурмат қилишға мажбур этиш билан чекланиб қолмадилар, улар барча хотин-қизларни ҳам ўз-ўзларига катта ҳурмат билан қараш, ўзларини ўзгалар томонидан таҳқир этдирмасликка ҳаракат қилдилар. Хотин-қизларнинг асрлар бўйи камситиб келиниши уларнинг руҳий ҳолатига таъсир қилмасдан иложи йўқ эди.

Халқ ҳокимияти туфайли корейс аёлининг руҳан ўсиши урушдан кейинги тиклаш даври темасида ёзилган энг яхши ҳикоялардан иккитасида берилган. Булар Давлат мукофотиға сазовор бўлган ёш автор Бен Хи Гиннинг «Хе Сукнинг ғалабаси» ва Ю Хан Лимнинг «Профорг» номли ҳикояларидир.

Бен Хи Гин «Хе Сукнинг ғалабаси» деган ҳикоясида хотиниға фақат хотин сифатидагина қарашни истаган эр билан илғор хизматчи аёл ораларидаги мунозара ҳақида қалам юртади. Автор ўз қаҳрамонининг руҳан ўсишини кўрсатишға, бу истараси иссиқ, ёқимли образни тўлақонли қилиб талқин этишға эришса олган.

Ю Хан Лим ўз ҳикоясида хотин-қизлардан чиққан ёш жамоат арбобининг қолоқ ишчилар билан кураши ва коллективни иложи борица тез фурсатда уюштириб, уруш вайрон қилган саноатни тиклашға сафарбар қилиш ҳаракатини чизади. Ҳикоянинг асосий аҳамияти нимадан иборат? Бу нарса шундан иборатки, қаҳрамон воқналарда қуруқ қатнашиб юрувчигина бўлиб қолмай, коллектив ҳурматиға сазовор бўлади, ўзининг ҳаракати ва шахсий меҳнати билан омmani етаклай олувчи даражаға кўтарилади.

Совет Иттифоқида биринчи марта нашр этилиб, китобхонға

тақдим қилинаётган корейс ҳикоялар тўпламига киритилган асарлардан баъзилари шулардир. Ёзувчиларимиз ижодида ҳали жуда кўп камчиликлар бор, бунини учун дунёда энг фазилатли, энг талабчан совет китобхони бизни афв этсин. Аминмизки, яқин орада анча етук асарлар билан биз уларни хурсанд қиламиз.

Бизнинг ёш халқ-демократик республикаимиз кундан-кун тараққий этаётир, шу билан бирга, халқимиз ҳам ўсиб ривожланмоқда, улар билан бир қаторда биз корейс ёзувчилари ҳам кундан-кун ўсмоқдаимиз.

Хан Сер Я

Хан Сер Я

БЎРИЛАР

Миссионерга қарашли молхона орқасидаги чуқурликдан Су Гиль катта копток топиб олди. Ёлғиз ўзи ўйнаса зерикади. Қани энди, у билан ўйнагани бошқа болалар келишса... Аммо Су Гиль қишлоқ болаларининг бу ерга қадам босмасликларини яхши билади. Миссияга суқулиб кириш осон эмас-да. Миссионернинг уйи тепаликиннинг чўққисида бўлиб, ҳовли тиканли сим билан ўралган. Ёнг ботир шумтака ҳам миссионернинг кўзига кўринмасликка ҳаракат қиларди.

Су Гиль коптокни маҳкам қучоқлаб, югурганча ҳовлидан чиқиб кетди.

Болалар Су Гилни дўстларча саломлашиб қарши олишди. Уларнинг ҳар бири топилган бўюмни навбатма-навбат кўздан кечиришди. Навбат билан кўришга қанот қилмаганлар коптокни тортиб олиб улоқтирар, қолганлари уни олачан деб, тўп орқасида елиб-югуришарди; шу йўсинда ўйин авж олиб кетди.

Ўйинни томоша қилиш учун руҳоний Ли ўғли Ли Иоганн ҳам келди. У ҳар вақтдагидек бир чеккада қўлини шойи камзулининг чўнтагига тиқиб турарди. Аҳён-аҳёнда қўлини чўнтагидан чиқариб, эринчоқлик билан оғзига олиб борарди. Ўйин болани ўзига жалб этди. Копток унинг оёғи остига келиб тушгандан кейин:

— Мен ҳам ўйнай қолай,— деди у.

Аммо Су Гиль қичқириб:

— Тегма! Ўзинг коптогингни бизга бермайсан-у. Кеча сендан қиттай шоколад сўрасам аядинг-ку, қизған-чиқ!— деди.

— Хоҳласанг, кумуш қоғоз берардим,— дўстларча таклиф қилди Иоганн.

— Керак эмас, ўзингнинг ҳам керагинг йўқ, туёгингни шикиллат. Халал берма!

Иоганнга алам қилди, рангн оқариб кетди.

— Ҳали шошмай тур,— худди отасининг жаҳли чиққан пайтдаги қилиғига ўхшатиб, тишларини ёғжирлатди у,— Симонга айтмасамми. Кўрамиз, ким зўрийкин.

Иоганн болалар мени орқамдан чақиритар деган умидда кетиб қолди. Аммо уни ҳеч ким чақирмади; у майдонча охирига етганда орқасига қайрилди. Болалар бепарво ўйинини давом эттираверишди.

Америкалик миссионер Симоннинг отаси Кореяга бундан йигирма йил муқаддам келди. Катта қуруқ ер майдонини арзон-гаровга сотиб олиб, уни яшнатиб юборди. Руҳоний Ли билан яна икки бой бу майдоннинг тоғ устидаги текис жойига ёштдан ўй қуриб олдилар. Миссия кенгайиб гуллаб-яшнади, бу ернинг деҳқонлари эса кундан-кун камбағаллаша бориб, ниҳоят ҳақсизландилар.

Су Гилнинг онаси¹ миссионерникида хизмат қиларди. У кир ювиб, сигир соғар, кузда эса мева ҳосилини йиғиб олишда ёрдам берарди. У молхона саройида яшарди, унинг бирдан-бир севинчи, кўрар кўзи якка-ю ягона ўғли эди.

Су Гилнинг отаси деҳқонлар союзи ташкил қилгани туфайли японлар томонидан қамоққа олинди. У ўша ерда ўлди.

Су Гилнинг онаси, қамоқхонага бориб эрини кўриб турарди. Баъзида у билан фарзандлари ёки эрлари қамоқда ётган қўшнилари бирга боришарди. Онгсиз аёллар, қамоқхонанинг оғир дарвозасига кўзлари тушиши билан қўрқиб қалтирашарди. Су Гилнинг онаси довурак аёл бўлганлиги учун, бошқалар у билан боришган чоғларида ўзларини енгилроқ сезишарди.

¹ Кореяда хотинларни тўнғич боласининг номи билан чақирадилар.

Су Гилнинг онаси эри билан учрашган пайтларда эри у билан ўғли ҳақида кўпроқ гаплашарди. Ҳозир эса, эри бўлмаганлиги учун болани тарбиялаш жавобгарлиги унинг зиммасида эди.

Хотин кишининг бир ўзига бола тарбиялаш осон эмас, албатта. Болани тарбия қилишда эр кишининг кўмаги керак; шунинг учун ҳам аёл Су Гилнинг тарбиясига тааллуқли масалани ҳал қилишга келганда маслаҳат учун раҳматли эрининг жонажон ўртоғи — Тон Генга мурожаат қиларди.

У Тон Ген билан эрининг вафотидан бир оз олдинроқ танишган эди. Бир куни кечқурун унинг уйига кўриниши ёш, сочи олинган, юзи шишган бир киши кириб келди.

— Сиз... қаердан келдингиз?— юраги дов бермай сўради у.

— Су Гилнинг онаси бўласизми?— унинг саволига жавоб бермай сўради келган киши.

— Ҳа.

— Эрингиз билан мен бир камерада бўлдик. У ўғлингиздан хавотир оляпти. Сиздан хабар олишимиз сўради. Агар бирор юмуш билан ёрдам беролсам, ҳаддан ташқари хурсанд бўлардим.

— Раҳмат, раҳмат... Вой, эшикда туришимизни қаранг-а! Қиринг... Ҳеч бўлмаса бир оз сут ичиб кетинг. Миссионернинг хотини бир коса сут берган эди. У бундай илтифотни ҳамма вақт ҳам қилавермайди. Бошқа нарса билан меҳмон қилишга қудратим етмайди.

— Раҳмат, бошқа вақт кирарман.

Йиғит ёқимли табассум билан унинг ҳаракатларига разм солиб, «Яхши хотин экан,— деб ўйлади.— Су Гилнинг отасига лойиқ хотин...»

— Тўхтанг. Ҳеч бўлмаса ўғилчамизни кўриб кетинг. Су Гил! Ҳой Су Гил!

Бола жавоб бермади.

— Боласи тушмагур шаталоқ отиб кетибди,— деди у афсусланиб.— Унинг фикри-ёди болалар билан ўйнаш. У катта бўлиб қолди, үч-тўрт ойдан кейин мактабга боради, қаерга йўқолди экан.

— Майли, ҳечқиси йўқ, бундан кейин тез-тез хабар олиб тураман.

— Келинг, келиб турунг. Бош устига,— деди у ташвишланиб,— уйларинг қаерда?

— Ҳув анави ердаги катта ғиштан ишланган тру-
бани кўряписизми? Уйим унинг чап томонида. Агар керак
 бўлиб қолгудай бўлсам, Тон Генники қайси деб сў-
 ранг.

Улар ўшандан бери тез-тез учрашиб турадиган бў-
 либ қолишган эди. Тон Ген хотин билан болани кўриш-
 га келиб турарди. Баъзи-баъзида юраги қон бўлиб
 кетганда, таскин топиш учун унинг олдида Су Гилнинг
 онасининг ўзи келарди. Тон Ген уни тинчлантиришни
 биларди: унга кишини қувонтирувчи келажак ҳаётни
 тасвирлаб берарди.

— Қачон, қачон шундай замон келаркин?— дерди
 оҳ уриб хотин.

— Эҳтимол тез кунларда келиб қолар.

— Су Гиль катта йигитча бўлганда ҳаёт бошқача,
 бутунлай бошқача бўлади. Буни мен аниқ биламан.

Тон Ген жуда ёш эди, аммо Тон Геннинг эрига ўх-
 шашлиги хотинни ҳайратга соларди. Бу нарса Тон Ген-
 ни юрагига яқин, туғишган кишисидай қилиб қўйган
 эди. Кўнгилчан хотин эри билан Тон Геннинг ўхшаш-
 ликлари иродаларининг букилмаслиги ва ҳамфикрлик-
 ларидан эканлигини билмас эди.

Гоҳида Тон Ген унга ўз ҳаётини ҳикоя қилиб берар-
 ди. Отаси камбағал бўлган Тон Ген ўн-икки ёшидан
 тирикчилик ҳаракатида бўлди. Бир ҳовуч гуруч учун
 у қаерларда ишламади! Қамалгунча касалхонада сани-
 тар бўлиб ишлади. Қобилияти зўр ва меҳнатсевар бўл-
 гани учун гоҳ-гоҳида аптекачининг ёрдамчиси вазифа-
 сини топширишар эди, у бу билан жуда фахрланарди.
 Бундай ишни ҳар кимга ҳам ишонаверишмасди. Ўз син-
 фига содиқ бўлган Тон Ген Тинч океан ишчилар союзи-
 га жуда ёш аъзо бўлди. Бу ташкилот фош қилинганда
 Тон Ген ўзини қамоқхонада кўрди. Бу нарса унинг
 продасини букаолмагани устига янада тоблади. У қўр-
 бон бўлишдан қўрқмай, ғалаба қозонгунча курашувчи
 кишилардан эди. Қамоқдан чиққач, химия комбинатига
 ишга кириб, ўз ишини яширин давом эттирди.

Кечқурун уйига қайтгач, Су Гиль коптокни эслаб,
 онасига мақтанди:

— Бугун Иоганн икки қўлини бурнига тиқиб кетди.
 Қани бизга аралашиб кўрсин-чи—кўрсатиб қўямиз,

Хаёлида, бизга жуда зарурдай. Жуда унчалик эмас-дир.

— Су Гиль, сен руҳоний Лининг ўғли эканини унутиб қўйяпсан,— деб қаттиқ қаршилик кўрсатди онаси.

— Нима бўпти?

— Бу баҳор сен мактабга боришинг керак, руҳоний Ли у ерда биринчи шахс.

— Вой-вў! Ҳамма саволларига жавоб берсам, қабул қилишади. Ахир мен юзгача санай оламан, Иоганн бўлса, санолмайди.

— Камбағал ақли билан эмас, итоаткорлиги билан баҳоланади,— деди насиҳатомуз онаси.

Су Гилнинг отаси итоаткор бўлмагани учун ўз ҳаёти билан ҳақ тўлади. Су Гилнинг онаси ҳурмат қиладиган ва ёш бўлишига қарамай «сонсен» (Кореяда маслаҳатчи ва қарияларни шундай деб аташади) деб атайдиган Тон Ген ҳам итоаткор одам эмас эди. Ўғлини худди отасига ўхшатарди. Она ўз вақтида эрининг мардлигига қандай фахрланган бўлса, қалбида ўғлининг жасурлигига ҳам шундай фахрланарди. Аммо ҳамма вақт эридан хавотир олиб яшаган ва жудолик азобларини тортиб кўрган она ўғли учун икки баравар кўпроқ хавотирланарди.

— Мен ҳақ. Ойи, мен ҳақ-а?

Онаси индамайди, бола ҳам жим бўлди.

Эртасига Су Гиль ҳар кунгидан эртaroқ уйғонди. У шошиб-пишиб овқатланди-да, қишлоққа югурди. Қишлоқ водийда дарё ёқасида жойлашган бўлиб, уч томонини тепаликлар ўраган эди. Қишлоқдан тепадаги миссия, оқ ва қизил бўёққа бўялган ибодатхонага қарашли касалхона ва мактаб кўриниб турарди.

Деҳқонлар аллақачон уйқудан туришган эди. Хотинлар уй юмушлари билан овора эдилар. Баъзилари Су Гилга қичқириб:

— Саҳарлаб қаёққа кетяпсан, тирранча! Менинг ўғлим ҳам жўнаб қолибди. Ухламас экансиз-да, тинчмаслар,— дерди.

Болалар аллақачон йиғилишиб, сабрсизлик билан Су Гилни кутардилар. Кечаги ўйин қайта бошланди. Бирданига кимдир Су Гилнинг қўлидан коптокни тортиб олиб, маҳкам ёқасидан тутди. Бу — миссионернинг ўғли

Симон эди. Су Гилнинг миясига «Йоганн учун қасб оляпти» деган фикр келиши билан Симоннинг мушти келиб тушди. Су Гиль йиқилди. Қўрқиб кетган кичкин-тойлар серрайиб, бу жазо беришни кузатардилар. Ун беш ёшли малламўй йигитча билан уришишга ҳеч қай-сисининг юраги бетламасди. У шошилмасдан коптокни қўлига олди ва лайлак оёқларини чайқалиб босганча уйи томон одимлади. Симон кутилмаганда уни чақирган овозни эшитиб тўхтади. Миссионер ибодатхонадан қай-таётган эди. Узоқдан бўлаётган ҳамма воқияни кўриб, газаб билан ўғлини чақирди:

— Шуларга тегма, деб неча марта айтдим. Коп-токни ташла, эшитяпсанми? Ғиж-ғиж микроби бор.

— Буни молбоқаримизнинг ўғли ўғирлабди. Йоганн ўз кўзи билан кўрибди. Шунинг учун таъзирини бериб қўйдим. Ўзининг кимлигини билиб қўйсин.

Симон коптокни отиб юборди. Копток пастга юмалаб бориб, ўтлар ичига кириб кетди. Миссионер океан орқа-сидан олдирган севикли бульдогининг тасмасидан ушлаганча:

— Гап бундай, ўғлим,— деди у ибодатхонада ваъз ўқийдиган мурдор овоз билан (Симон отаси ўзи ҳам ишонмаган нарсга ҳақида гапирмоқчи бўлгандагина шу оҳангда гапиришини яхши билар эди),— ўғрини парвар-дигори оламнинг ўзи шафқатсиз жазолайди, биз хрес-тианлар ўзимизга яқин кишиларни кечиришимиз ке-рак,— деб, қичқириб берди:— бу ифлосларни уриб, қўлингни булғама, бор, ювин!

Миссионер билан Симон кетишгандан кейин бола-лар Су Гилга яқинлашишди. У юзи билан ерга ёпишган-ча оғзидан қон оқиб ётарди. Болаларнинг энг ботири Ке Дик уйига югуриб бориб, онасини чақириб келди.: У Су Гилни эҳтиётлик билан кўтариб олиб, дод солган-ча уйига олиб кетди.

— Йиғлама, ойи йиғлама,— деди Ке Дик болаларга хос бўлмаган, хотинни ҳаяжонини босиб олишга маж-бур этган қатъийлик билан.— Шошилмай тур, биз катта бўлайлик, кўрсатиб қўямиз...

Су Гилнинг онаси бутун ҳаётида тақдирга итоат би-лан бўйин эгган ва у, қисматим — оддий корейс аёли-нинг қисмати шу экан, деб ҳисобларди. Аммо энди унинг сабр косаси синган эди. У газаб билан миссио-нернинг уйига қараб югурди, эшик олдига етганда, уни яна аввалги журъатсизлик қамраб олди.

Шу вақт эшик очилиб, кўзи миссионернинг жирканч башарасига тушди..

— Қандай шамол учирди, қизим?— сўради пўн-гиллаб.

— Қотил! Одамхўр!— деб унга ташланди она.

Миссионер эшикни шартта ёпиб олди. Она унинг орқасидан ташланди. У ўзини ҳимоя қилиб қисқа семиз кўлларини олға чўзди.

— Қутурибди...— қалтираган лаблари билан гўл-дуради у,— қутурибди...

— Қотиллар! Ёвузлар!

Шовқини-суронга миссионернинг хотини югуруб чиқди.

— Сизга нима бўлди, синглим, Исо ҳақи! Ақлингиз-ни йиғинг.

— Ўғлим ўляпти. Уни сиз, сиз ўлдирдингиз!

— Вой-вой, нима деяпсиз?!

— Қишлоқдан сўраб кўринг.

— Улар ёвуз, жоҳил одамлар. Йўқ нарсаларни чи-қаришади. Илтимос қиламан, тўполон қилманг, ўзинг-изга ёмон бўлади,— миссионер хотинининг авлиё ота ўзига тобе бўлган қавмларига ҳадя қиладиган расмла-ридаги фаришталарнинг бўта кўзларидақа кўзлари огоҳлантиргандай ялтиради.

Аммо она эшитмас эди. Ғазаб ўтида ўғли Су Гилни ҳам унутибди, эҳтимол, у ўзига келиб, уни чақиртир-гандир...

Бола ҳануз беҳуш ётарди. Унинг лабларида қон қо-тиб қолибди. Нима қилиш керак? Кимдан ёрдам кутиш мумкин! Бутун умид Тон Генда эди.

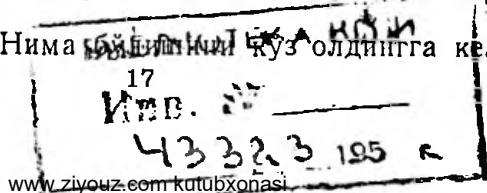
Су Гилнинг онаси кетгандан кейин ҳам, миссионер анча вақтгача ўзига келолмади.

— Бўйсунмаслик, мартабамни менсимаслик, исён,— деди у титраётган кўллари билан асабларни тинчла-тувчи қандайдир дорини стаканга томизар экан.— Худо урган бир қавақда яшайсан, бу лаънатиларни жонини сақлаб қоламан деб, соғлигингни, тинчлигингни, ҳамма-ҳамма нарсани йўқотасан. Мана сенга раҳмат. Нимага раҳмат? Улар калламни узиб ташлашга ҳам қарши эмаслар.

— Ташвишланма, мен уни тинчлатаман,— деб юпа-тарди хотини.

— Бола ўлса-чи? Нима қилиш керак? Кўз олдингга кел-

2 Корея ҳикоялари

тирасапми? Бутун қишлоқ, ҳамма ибодатга келувчилар дарғазаб бўлишади, ибодатхона бўшаб қолади, ишнинг путури кетади. Эй худо, гуноҳкор банданига мадад бер! Бизнинг тўполончимизни тантиқлантираётган ўзингсан.

— Ахир яккаю ягона-да,— деб миссионернинг хотини уҳ тортиб қўйди, унинг лабларида беғамлик табассуми кўринди.— Ҳаммаси тўғри бўлиб кетади.

Аммо миссионер ҳали ҳам ўзига келолмасди.

— Ваҳшийлар! Ваҳшийлар! Мени гўрга тикасизлар,— у миссия бўйлаб қичқирди. Уша вақтда хаёлидан қўйидаги ҳодисалар ўта бошлади...

...У, ёш руҳоний Америкадан ҳозиргина келган ва қайси вилоят маҳаллаларида жойлашиши, қаерларда яхши ер-сувлар борлиги ҳақида хабардор руҳонийлар билан маслаҳатлашиб, энг яхши Сеуль меҳмонхонасига тушган эди.

Эрталаб уни оломоннинг шовқин-сурони уйғотди. Кўчалар ишчилар, студентлар ва хизматчилар билан лиқ тўлганди. Уларнинг ёниб турган қаҳрли кўзлари бир умр ёдида қолди: бугун Су Гилнинг онасининг кўзи худди шунақа эди. Кейин япон отлиқ жандармаси ёпирилди. Асфальтда қон ҳалқоблари пайдо бўлди.

Ушанда миссионер балконга яширинган эди. Пастда бутун нарсаларни уриб-йиқиб оломон денгиздек чайқаларди. Миссионерга мана ҳозир у уй зинасига келиб уриладигандай ва уни шафқатсизлик билан ўз гирдобига тортиб кетадигандай туюлганди.

Унинг ўшанда кўрган нарсаси эски тузумни супуриб ташлаб, давлат тепасига ишчи-деҳқонлар ўтирган Россияда бўлиб ўтган воқияларнинг акс садоси эди.

Миссионер бир жандарм қилич билан байроқдорни чопиб ташлаганини кўрди. Қонга бўялган байроқдор гандираклади, бироқ, ўртоқларининг кучли билаклари уни тутиб, олға кетаверишди. Йўл-йўлакай оқ кўйлакларини йиртиб, ярадорларнинг жароҳатларини бойладилар, байроқ эса, аввалдапидек уларнинг бошлари усида қилпиради.

Уша унутилмас кунда¹ минглаб корейслар ярадор ва қурбон бўлди, юз минглаб кишилар қамоқхоналарга ташланди. Революция бўрони тинчлик билан ўтиб кет-

¹ Бу ерда 1919 йилда бўлиб ўтган ва Корея тарихига «1 март кўзғолони» номи билан кирган воқиялар ҳақида гапирилади.

гандай эди. Мана, бир неча кундан кейин қурбонларни кўмиш маросими бўлди. Яна кўчаларга одам тўлди. Улар камаймаган, фақат кишилар замбил орқасидан жим борардилар. (Уларни полиция кузатиб борарди). Ишчилар тишларини-тишларига қўйган, қош-қовоқлари солинган, кўзларида қаҳр ўти ёнарди. Миссионер бу яширин ўт бир кунмас бир кун юзга урса, яхшилик кўрмаслигини тушунди.

Кўп йиллар ўтди, аммо ўтган кунлар воқияси унинг хотирасида абадий ўрнашиб қолганди. Уша кундан бошлаб «худо берган» социал тузум ўйлаганидек мустаҳкам эмаслигини тушунди. Шу-шу унинг миёнаси қўрқув чулғаб олганди. Бу қўрқув кучайган сари, у тараққиётни кўролмасди: ҳар қандай янгилик унинг шахсий тинчлигига даҳшат солгандек бўларди.

У йигирма йилдан ошиқроқ Кореяда яшаб, бу мамлакатга кўниккан бўлса ҳам мажбуран кўниккан, аммо бу мамлакатни севмас эди. У корейслар ўртасида яшаб, ўзини уларнинг отаси ва худо олдидаги таянчи деб атарди, аммо уларни ҳам яхши кўрмас эди. Ҳатто ибодатхонадан руҳий таскин топишга интилган бир неча итоатгўйларга ҳам аслида таҳқирлашнинг яширини бир тури бўлган марҳаматли муносабатда бўларди. Ибодатхона олдидан бепарво ўтиб кетадиган кишиларни исёнкор ҳисоблар ва худодан уларнинг бошига ўз ланатларини ёғдиришни сўрарди. Кундан-кунга миссионер шундай ўтинчлари билан худонинг ҳам жонига тегарди; кундан-кунга унинг душманлари кўпаяр ва у, одамзодни янада ашаддийроқ кўролмайдиган бўлиб борарди.

Ғазаби ўт олганда: «Мен буларни деб, ҳамма, ҳамма нарсани қурбон қиляпман! Агар мен бунчалик саховатли бўлганимда, аллақачон Америкага қайтган бўлардим», деб бақирарди. Йўқ, у сахий эмас, яхши ҳосил берадиган корейс ерлари сахий эди. Америкада уни қайсидир бир бурчакдаги штатнинг хароб бўлган шаҳарида оддий руҳонийлик мансаби кутарди. Бу ерда бўлса, Япония ҳокимиятининг ҳимояси юстида ўзини кичкина шоҳдек сезарди. Ким бойликни ташлаб кетади?

Тон Ген ерда ўтириб сингилчаси билан қўғирчоқ ўйнарди. Уйни уларнинг қий-чув ва кулгилари тўлдирган эди. Тон Ген Су Гилнинг онасини кўриши билан дарров ўрнидан турди, унинг юзини ташвиш қоплади —

қаршисида мункайган, бирданига қариб қолган аёл турарди. Тон Ген бахтсиз ҳодиса юз берганини дарров сездди.

— Бола.. ўляпти,— дея лаблари зўрға пишчирлаган бўлса ҳам, юзининг бирон жойи қимир этмади.

Ҳеч нарсани сўрамай, Тон Ген шапкасини ола Су Гилнинг онаси орқасидан кетма-кет чиқди.

Улар бемор ётган тўшак ёнида турардилар. Тон Ген юраги эзилиб болага қарар, она эса мадад кутиб Тон Генга қарарди. У Тон Геннинг гапиришини кутарди. Ахир, бир пайтлар санитар бўлиб ишлаган, Су Гилга қандай ёрдам кераклигини ўша билади-да!

— Бундай қилсак,— деди охири Тон Ген,— уни уйда қолдириб бўлмайди. Дарҳол жиддий тиббий ёрдам керак.

— Аммо менинг ёнимда бир чақа ҳам йўқ,— деди она.

— Зарари йўқ,— деди таскин бериб Тон Ген,— таниш докторим бор, фақат уйда бўлса бас.

У доктор Юнни назарда тутган эди. Доктор Ю қишда шаҳарда дурадгорчилик қиладиган камбағал деҳқоннинг ўғли эди. У камбағалларни бепул даволарди. Ю кўплаб яширин ташкилот аъзоларини тузатган эди.

— Тажрибамда,— дерди у Тон Генга,— ҳаммадан кўра тўйиб овқат емаган, озғин, майиб беморларни кўпроқ учратиб тураман. Менинг беморларимга ёппасига бир хил дори ёзиб бериш керак: бошқа социал тузум,— деб шивирлаб айтилган аччиқ сўзлардан кейин ҳеч ҳам кутилмаганда очиқ ва хохолаб куларди.

Аммо доктор Ю касалларни даволайдиган яна бир дорисини — охириги чақасини касаллар билан бўлашиб ейишини гапирмасди. Докторнинг орқасидан кузатиб юриш учун доимий полиция қўйилган ва унга ғариб кулбасини тез-тез қамоқхонага алмаштиришга тўғри келарди. Очигини айтганда шунинг учун ҳам Тон Ген докторни уйдан топа олмасликдан хавфсирарди.

Тон Ген докторни чақариб келишга чиқиб кетиши билан миссионернинг хотини кириб келди. Бир қўлида ширинлик солинган пакет, иккинчи қўлида батист даст-рўмолча. Ширинликларни Су Гилнинг ёнига қўйди-да, рўмолчасини лунжига ғамгин босди.

— Синглим, Исо ҳақи,— деб гап бошлади хушомадгўйлик билан,— мени ҳайдаманг. Болаиғиз ва менинг... тентагим ҳақиға дуо қилишга ижозат беринг.

Су Гилнинг онаси индамади. Миссионернинг хотини кўзларини ярим юмиб, уни кузатиб турарди. У бу мўмин корейс хотини ҳиқилдоғидан бўғиб олишидан хавфланарди: нима бўлса ҳам, боласи ўлим олдида эди-да.

Аммо ғам билан эзилган хотин қасос ҳақида ўйламаётганини кўриб, миссионернинг хотини тинчланди-да, мақсадга ўтди.

— Синглим, уйлариңни ҳавоси молхонаникидақа-я,

— Ўзиям молхона-да!

— Беморнинг бу ерда ётиши мумкинмас.

— Соғ бола ётса бўладими?

Меҳмон ўзини бу танбеҳларни эшитмаганга солди.

«Ўз айбини силлиқламоқчи,— деб ўйлади Су Гилнинг онаси,— халқнинг ғазабидан қўрқади. Ўғлимни ўлимдан сақлаб қолиш учун қўлидан келган ҳамма чорани кўради. Айтишларича ибодатхонага қарашли касалхона докторлари яхши эмиш-у, фақат ҳаммага бир хил қарашмас эмиш. Уни кўрарга кўзим йўқ. Ёрдамининг ҳам кераги йўқ, аммо, болагинамнинг омон қолиши учун қўлимдан келган ҳамма чорани кўришим керак эмасми? Болам тузалганидан кейин бу ерларни елкамнинг чуқури кўрсин... Биронта тоғлик қишлоққа кетаман. У ерда миссионер йўқ, япон ҳукумати ҳам узоқда».

— Синглим, ҳай синглим,— миссионернинг хотини биринчи бор унинг қўлидан ушлади,— ўғлииғизни бизнинг касалхонага ётқизамиз. У ерда касалларга яхши қарашади, кўзга кўринган докторлар ва қиммат баҳо Америка дорилари бор.

Она, америкалик доктор номи чиққан дориларини уч баравар қимматга сотиши ва унинг ўрнига касалларга бир пақирга арзимайдиган порошок дори бериши ҳақида қишлоқда юрган шов-шувни эслади.

— Негадир сизнинг Америкадан келтирилган дориларингиз бизнинг кишиларга унчалик фойда қилмаяпти.

— Қўй-э, қўй-э!— деди меҳмон ялиниб, афтидан сўз нима ҳақида бораётганлигини тушуниб.— Ўғлингдан хавотир олма, ахир мен айтиб қўяман; ундан ҳеч нарсани аяшмайди ва бошқаларга қараганда унга яхшироқ қарашади.

— Бироқ, менинг пулим йўқ-да.

— Худо ёр бўлсин! Ўзига яқин кишиларга ёрдам бериш миссионернинг муқаддас бурчи эмасми?

— Яхши бўларди-ю...

— Нимасини ўйлаб ўтиради? Сен ўйлаб ўйингга етгунингча боланинг аҳволи оғирлашади.

«Тон Геннинг келишини кутиб, маслаҳатлашиш керак эди. Қим билади, доктор топадим, йўқми, қачон келади? Шаҳар узоқ, боламнинг эса аҳволи оғир...»

Бу вақтда миссионернинг чаққон хотини Су Гилии одаялга ўраб бўлганди. Она болани қўлига олди. Дарвоза олдида миссионернинг хотини унга етиб олди-да:

— Мен бориб огоҳлантирай, ўғлингга яхши жой ҳозирлашсин, — деди.

Касалхонага келиб, тўғри ўзининг жонажон ўртоғи — касалхона директори олдида кирди. У миссионернинг хотинини ўн йилдан бери кўришмаган кишилардай қучоғини очиб қарши олди.

— Бошимизга фалокат тушди, — деб гап бошлади секин миссионернинг хотини. — Ҳар қандай фалокат юз берганда биз америкаликлар бир-биримизни қўллаб-қўлтиқлашга мажбурмиз. Бир киши ҳамма учун, ҳамма бир киши учун жавоб бериш керак. Бегона юртларда шундай бузилмас қонун ҳукм суради.

Касалхона директори ўртоғига қўғирчоқнинг кипригига ўхшаш узун, оппоқ киприкларини пирпиратиб кўзларини катта очганча қараб турар ва ундан нима истаетганларини тушунмай, ҳайрон бўларди. У ўз зеҳни билан бошқалардан фарқ қилмас, ўз камчилигини билса ҳам, бу камчилик ақллилик, ишчанлик ва яхши одатлари туфайли ортиғи билан қопланиб кетади, деб ҳисобларди. У ҳақиқатан ҳам бундай сифатларга эга эди.

— Айтинг-чи, сиз ўз хизматчиларингизга ишонасизми? — қатъий сўради миссионернинг хотини.

— Ўзингизга маълум: корейс-врачлар, улардан ташқари касалларга қаровчи хотинлар...

— Айтинг-чи, бемор касалхонага бир касал билан қабул қилиниб, иккинчи бир касал билан ўлган пайтлар ҳам бўлганми?

— Сиз, албатта, диагнозни нотўғри қўйилишини назарда тутасиз?

— Нега ахир, шундай воқиялар ҳам бўладики, бе-

морлар бир-бирларига ўз касалларини юқтирадилар. Қачондир шундай бир воқияни эшитган эдим. Бу воқия кўп жанжалларга сабаб бўлган эди. Улганнинг қариндошлари бой кишилар бўлганлиги учун докторларни жавобгарликка тортишган.

— Нималар деяпонз, миссис! — директорнинг ҳазилакам юраги чиқиб кетмади. — Бизнинг касалхонада бундай воқиаларнинг рўй бериши сира мумкин эмас.

Миссионернинг хотини норози бўлиб, лабини тишлаб қўйди. Касалхона директори бутунлай ўзини йўқотиб қўйди. Ўзи мендан нима истайди? Шу пайтда америкалик хонимга шу ўртоғи нима учундир ҳамиша кўнглига ёқмагандай кўринди. «Хафа бўлди. Эрига чақса, балога қоласан. У мавқен зўр одам...»

— Тўхтанг, тўхтанг, миссис, айтганча энди эслаяпман, — деди у зўрға, — қачондир бир... воқия бўлган эди...

Шу вақт миссионернинг хотини Су Гилнинг онасини деразадан кўриб қолди.

— Гап бундай, миссис, — деди у қатъий ва аннқ қилиб, — ҳозир сизнинг олдингизга бир болани олиб келишади. Уни ўлимдан сақлаб қолиш учун қўлингиздан келган чорани кўринг, ҳар ҳолда менда ҳақингиз қолиб кетмас. Аммо, сақлаб қолишнинг иложи бўлмаса, унда... унда касалхонага ётган касалидан эмас, бошқа касалликдан ўлиши керак. Шунга биноан акт бўлсин.

Улар бир-бирларининг кўзларига қарамай, бошларини қимирлатиб хайрлашдилар. Касалхона директори ҳайкал бўлиб қолган эди: «Бу нима деган гап? Ахир, мен виждонли одамман-ку». Миссионернинг хотини эшик олдида орқасига қайрилиб, ҳеч нарса бўлмагандай:

— Миссис, ҳар доимдагидек кечқурун бизниқига келиб, карта ўйнашни ёдингиздан чиқарманг. Бусиз, бу ерда бутунлай сиқилиб кетасан, маданиятли киши эканлигингни ҳам унутиб юборасан, — деди.

Су Гиль ўзига келди. У жуда дармонсиз, оқ халат ва чепец¹ кийган касал боқувчи корейс хотин келтирган бўтқадаи зўрға икки қошиқ еди.

Палатага онаси кириб келиб, унга катта, хушбўй ҳидли нок узатди:

¹ Чепец — аёл ва болаларнинг бир турли бош кийими.

— Қасрдан олдинг!— сўради бола.— Пулинг йўқ эди-ку.

— Буни сенга Ке Дикнинг онаси совға қилиб юборди.

— Бир бўлак бер... Мактабга қачон бораман?— сўради зўрға.

— Ташвишланма, ўғлим. Ҳали ўқиш бошланишига анча кун бор. Ўқиш бошлангунча тузук бўлиб кетасан. Миссионернинг хотини сени мактабга киргизиб қўйишга ва китоб совға қилишга ваъда берди.

— Кераги йўқ,— деди бола жаҳл билан.— Ке Дикнинг отаси унга китоб олиб беришга ваъда берган. Ке Дик — сахий бола. Бирга ўқиймиз.

Су Гиль тагин бир нарса демоқчи эди-ю, аммо оғриқдан юзи буришиб, яна ўзидан жетди.

Тонг отиши жуда қийин бўлди. Она бемор ўғлининг бошида ўтириб, тун бўйи мижжа қоқмади. У юрагини ҳовучлаб унинг нафас олишини эшитиб ўтирарди. Су Гиль алаҳларди. Она хуноб бўлар, ўғлининг нима деётганини билиб олишга уринарди.

Икки кеча ухламай қийналиб кетган Су Гилнинг онаси илиққина батареяга суянганча бенхтиёр кўзлари юмилди. У туш кўрди: Су Гиль сувга чўкиб кетаётган, унга қўлларини чўзаётган эмиш-у, у бўлса, қирғоқда турган бўлса ҳам, жойидан қўзғала олмас эмиш. У бақириб уйғониб кетди. Су Гиль қўлларини ёйворганча ётарди. У хирилларди.

Она кўзларини катта очганча охири кўрниммаган узун коридор бўйлаб касалхона директорининг хонасига қараб югурди. Америкалик хоним, чармли диванда тақводорлардай ухлаб ётарди.

— Болам... болам...— дея пичирлади она докторнинг қулоғи остида, қиммат баҳо атир ҳидини таратиб ётган иссиққина елкасига ёпишиб.

Доктор сакраб ўрнидан турди, елкасига халат ташлаб, палатага ошиқди. У нимжон поядай шалвираган Су Гилнинг қўлини ўзининг катта, терлаган ва ҳаяжондан титраётган қўлига олди.

«Ҳеч қандай умид йўқ,— деб ўйлади ичида,— аммо мен бу корейсвачча учун қўлимдан келган ҳамма ишни қилмадимми? Бир неча кунлик умри қолди. Шундай бўлгандан кейин,— мулоҳаза қиларди ўзича,— қандай

касал билан ўлиши барибир эмасми?» Шу пайт унинг виждони иккига бўлинди: биринчи овоз врач ва христиан бўла туриб, жиноят сари қадам қўяётганини фош этса; иккинчиси қуйидагича фикр юритарди: «Ҳеч нима билан ёрдам қилиб бўлмайди. Тузалишидан кўра ўлиши юз марта аниқроқ. Миссиямизнинг обрўси қил устида турибди. Агар мен бу обрўни сақлаб қолишга ёрдам бермасам, миссионер мени кечирмайди. У мендан айёр ва обрўлироқ. Мен бундай рақибдан қўрқаман, ахир мен миссионерни эмас, ибодатхонамизнинг шаънини, менга ўхшаганлар яхши яшаётган Америка шаънини сақлаб қоламан-ку!» Албатта, иккинчи овоз биринчи овоздан устун келди. Қасалхона директорининг кўзларида раҳм ёшлари кўринди ва таранг юзидан пастга юмалай бошлади...

Су Гилнинг онасининг қалби унсиз ташаккур билан тўлди. Қандай қилиб бу йўғон, сариқ сочли хотин унинг аламига шерик бўляпти? Тон Ген бўлса, Кореядаги америкаликларнинг ҳаммаси жосус, таловчи, аблаҳ деган эди.

Мана америкалик аёл кўз ёшини артди, одатича чўнтагидан қутича олиб, ичидан олдиндан тайёрланиб қўйилган шприцни чиқарди.

Бола қимирлаб кўзини очди.

— Кўряпсанми, анча тузук бўлди,— деди америкалик аёл.— Уйингга бориб дам ол. Эрталабгача олдида ўзинг ўтираман. Хавотир олма.

Она итоат этди. Ахир, бу хотип унга ва унинг ўғлига фақат яхшилиқни раво кўрмаяптими?

Тон Ген Су Гилнинг онасини кутиб турарди. У бир неча марта доктор билан келган бўлса ҳам, уни уйида учрата олмади. Она болани ибодатхонага қарашли қасалхонага олиб кетганини эшитиб, ўйланиб қолди.

— Тон Ген, сиз улар болани ўлимдан қутқариб қолишларига ишонмаяпсиз-а?

— Йўқ, нега,— деб мужмал жавоб берди Тон Ген,— гоҳида бўлади...

Америкалик аёл Су Гиль ётган палатадан чиқди. Унинг юзи қизил-қизил доғ эди. У касал боқувчи хотинлардан бирини чақириб:

— Ҳар эҳтимолга қарши болани изоляторга олиб чиқиб қўй! Негадир унинг аҳволи менга ёқмаяпти,— деди.

Кечқурун бўлса, у миссионернинг шинам меҳмонхонасида кофе ичишиб ўтирарди.

— Чуқур қайғу билан сизга билдиришим керакки, менинг эътиборимга топширган болангиз юқумли касал билан оғриб қолди,— деди.

— Парвардиторнинг ўзи қўлласин,— деди миссионер пинғиллаб.

Бу пайт унинг хотини эҳтиётлик билан кофе қуярди. Бир томчи кофе ҳам дастурхонга тўкилмади.

— Оҳ, агар бу ерларга тўккан қонимиз ва лешона теримизни демасак,— деди у,— агар бу кишиларнинг ваҳший урф-одатларини шу қадар ахлоққа чақирувчи муқаддас миссиямизни демасак, аллақачон Америкага кетиб қолган бўлардик. Болам қишлоққа тушгудек бўлса, ўзимни қўйгани жой тополмайман. У шундай олов, шундай адолатлики, асти қўйинг. Ҳамма вақт ўртоғини ёнини олади, виждонсизлик ва ўғриликка сира чидаб туролмайди. Айтгандай, мен унинг туғилган кунига атаб, милтиқ сотиб олмоқчиман. Бунга нима дейсизлар? Ҳеч бир зарарсиз, ов милтиғи, ҳозир бу бизнинг ватанда мода. Айтишларига қараганда, бу нарсa болани мустақиллик ва мардликка ўргатади.

Улар ширин суҳбатлашиб ўтириб, кеч бўлиб кетганини ҳам сезишмади. Хайрлаша туриб касалхона директори ташвишга қўйгандай гап бошлади:

— Агар сиз бўлмаганингизда... сиз учун...

— Йўқ, йўқ,— унинг гапини дарров бўлди миссионер,— агар сиз бўлмаганингизда, биз бу ерда зерикиш ва ёлғизликдан ёввойи бўлиб кетардик,— деб унга ўзининг юмшоқ ва оппоқ қўлини узатди.

Су Гилнинг онаси қачон боламнинг олдига қўярканлар, деб касалхона дарвозаси ёнидаги тош скамейкада кун бўйи кутиб ўтирди. Болани изоляторга олиб чиқиб қўйганларидан бери уни ўғли ёнига қўйишмасди. Бир кун кечқурун гангиб қолган она энди кетмоқчи бўлиб турган эди, унинг олдига қовоғларини ажин босган касал боқувчи хотин чиқди.

— Кир, кир,— деб секингина қўшиб қўйди: — Оҳ, вақти келганда, ҳали улар бизнинг кўз ёшларимизнинг ҳисобини берадилар...

— Нималар деб гулдураяпсан?

— Шундай, қариликдан.

Она секин Су Гиль ётган палатанинг эшигини очди. Бу ерда Су Гиль йўқ эди. Су Гилнинг ўрнида қора соқоли ўсиб кетган бир киши ётарди. У, хотин кишини кўриши билан устига чойшапни тортди.

Она бошқа палатага ўзини урди. Ҳамма каравотлардан унга азоб тортган бегона юзлар қарарди. Охири касалхона директорининг семиз гавдаси унинг йўлини тўсди:

— Нега палатама-палата изғиб, касалларни безовта қилияпсан?

— Болам қаерда?

— Қабулхонамга юр,— деди амрона америкалик аёл. Унинг аввалги раҳмдиллигидан асар ҳам қолмаган эди.

Она ичкари кириб, итоаткорлик билан стулга ўтирди. Гапни бошлашдан олдин америкалик аёлнинг иккила-ниши ва ёноқларида пайдо бўлган парча-парча қизил доғлардан она бирон гап борлигини дарров сизди.

— Сизнинг ўғлингиз бошқа бир бола билан уришиб жабр тортди, шундай эмасми?— деди директор гапни узоқдан бошлаб.

— Меники етти ёшда, у бўлса яқинда ўн олти ёшга киради. Яхши бола! Отаси, жаноб миссионердан ҳам ўтиб кетди.

Касалхона директори гўё бу сўзларни эшитмагандай эди.

— Бу болалар ўртасидаги одатдаги уришиш. Ўзингиз айтинг, қайси бола уришмайди? Аммо шу пайтгача бундан ҳеч ким ўлган эмас.

— Демак, менинг болам соғ-саломат?!— деб қичқирди Су Гилнинг онаси ва ўрnidан сакраб турди.— Рухсат этинг, ялинаман, олдига киришга рухсат этинг. Ахир икки ҳафтадан бери кўрганим йўқ, соғиндим...

— Ўтиринг, ўтиринг,— америкалик хоним стулни кўрсатди.— Биласизми нима...— У нима дейишини билмай, худди гапираётган гаплари унча аҳамиятсиздай ва ташқарида бирон-бир нарса уни қизиқтираётгандай бўйинини чўзиб, ойнадан ташқарига қарай бошлади.— Биласизми нима, у юқумли касал билан оғриган экан, аввалига билмай қолибмиз. Шунақа ҳам бўлади-да... Биласизми, ҳатто Америкада ҳам шунга ўхшаш воқиа бўлган.. Менга миссионернинг хотини гапириб берди.

Марҳумнинг қариндошлари бой кишилар бўлган, кўрдингми...

— Менинг болам... ўлдими?

Касалхона директори ҳали ҳам диққат билан деразага қараб турарди. У индамади. Директор ҳаддан ташқари раҳмдил бўлиб, ўликнинг қариндошлари, ўзи айтгандай «юрак-бағирни эзиб ташлайдиган саҳна» кўрсатишларига тоби йўқ эди, ҳозир шундай аҳвол рўй беришини сезиб турарди.

— Мен врачларни чақираман,— деб бақирди Су Гилнинг онаси,— виждонли врачларни. Боламни ким ўлдирганини ўшалар айтиб беради!

Касалхона директори яшикдан кичкинагина қутича олиб, онага узатди. Бу қутичага Су Гилнинг хоки солинган эди.

— Биз соғ кишиларни эпидемиядан сақлаб қолиш учун юқумли касалларнинг жаоадини куйдиришга мажбурмиз. Қонун шунини тақозо қилади. Мана, ўғилчангизнинг нимадан ўлганлиги ҳақидаги расмий акт.

Она бошини солиб, қимирламай ўтирарди. У ихтиёрсиз бармоқларини қимирлатиб, қўлига диққат билан тикиларди.

— Марҳамат қилиб, чиқиб жетинг!— деди касалхона директори ўрнидан туриб. Аммо она қимир этмади. Бунини кўрган оғир ва одобли америкалик аёл бақириб берди:

— Кет бу ердан! Йўқол!..

Бу «юрак-бағирни эзиб ташлайдиган саҳна» таъсир эта бошлаган эди.

Су Гилнинг онаси касалхона ҳовлисида узоқ вақт қўлидаги қутичага ҳайрон бўлиб қараб турди. Ўғлидан атиги шу қутичагина қолганига ҳеч тушуна олмас эди.

Унинг атрофини деҳқон хотинлар ўраб олишди. У таниш юзларни кўрган бўлса ҳам, уларга аҳамият бермади — ахир уларнинг қутичага ҳеч қандай алоқалари йўқ-да. Аёллар Су Гилнинг онаси ҳеч кимни танимаяпти, деб ўйлар ва ачинишиб бошларини қимирлатардилар. Ёлғиз ўзини қолдириб кетишга қўрқиб, тарқалишмади.

Ке Дикнинг онаси яқин келиб:

— Непа қараб турибсизлар!— деб хотинларга бақи-

риб берди.— Юр, юр,— деди Су Гилнинг онасини эркалатиб ва унинг қўлидан ушлаб етаклади. Она бўйсунди.

Хотинлар аста-сскин тоққа кўтарила бошлашди. Миссионернинг уйи олдида Су Гилнинг онаси тўхтади.

— Юр, юр,— деди Ке Дикнинг онаси уни юпатиб,— сен бу ерда эмас, молхона олдидаги саройда яшайсан,— у, бечора ақлидан озган деб қатъий ишонганди. Олижа-ноб аёл авайлаб уни бағрига босди, аммо Су Гилнинг онаси уни четлатиб, зинапоянинг мустаҳкамлигига ишонамагандай битта-битта оғир қадам ташлаб кўтарила бошлади.

У, ҳатто диний байрам кунлари миссионер хизматчи ва қаролларига бола-чақалари учун халтачада қанд-қурс улашганда ҳам заъфарон юзли бирон бечора оёқ қўймаган зинапоядан ҳаммасининг кўз олдида тантана билан, бошини тик кўтариб чиқиб борарди.

Онанинг эшикни шартта очиб, меҳмонхонада пайдо бўлганини аёл даҳшат билан кузатиб турарди. Миссионер ва унинг хотини креслода роҳат қилиб ётишар, кичкина газанда бўлса, диванга ўтириб олиб, ўзининг янги сотиб олинган ов милтигини қисмларга ажратиб ўтирарди. Су Гилнинг онасининг бу ерда пайдо бўлиши ва пастда тўпланиб турган ғазабкор хотинлар тўдаси уларнинг ўтакасини ёриб юборган эди. Бу хол — миссионер 1919 йилда қўрқувга тушган воқияларга нимаси биландир ўхшарди.

— Эй худо!— деб минғирлади миссионер ва бир даста пулни онанинг оёқлари остига улоқтирди: қоғоз пуллар пол устига сочилди. Бутун ҳаётида бу оёғи остида ётган пулнинг ярмисини ҳам топмаган Су Гилнинг онаси, қиё ҳам боқмади. Миссионернинг хотини унга яқинлашди:

— Синглим... синглим...

Су Гилнинг онаси сесканиб тушди. У миссионернинг хотинига ташланиб, ёқасидан бўға бошлади. Она миссионернинг оёғи остига олиб тепганини ҳам сезмади, жандармнинг шпорини жиринглашиб кириб келганини ҳам эшитмади. У жандарм қўлларини қайириб, эшик-томон судрагандагина ўзига келди.

— Уни қўйиб юбор!— деб хотинлар жандармга қичқаришарди.

— Улар унинг боласини ўлдиришди!

— Болаларингни княй деса, нштони йўқ-ку, мундирда юрасан-а, сотқин!

— Қўйиб юбор! Сени қара-ю, қоғоз йўлбарс...

— Товушингни ўчирларинг,— бақирди қизариб жандарм. Охирги ҳақоратдан бошқа ҳаммасига чидаш мумкин эди, чунки қишлоқда уни қоғоз йўлбарс ва баъзида тўнғиз деб аташларини биларди. Аммо тўнғиз дейишларига унча хафа бўлмасди, ҳар ҳолда салмоқлироқда.— Ҳаммангизни қамайман!

Ке Дикни онаси биринчи бўлиб ердан қўлига тош олди. Миссия деразаларининг ойнаси чил-чил бўлиб ерга тушди, жандармнинг бошига ҳам тош ёғди.

— Яхшиликча саломатлигингда жўнаб қол!— деб жандармга маслаҳат беришди хотинлар.— Бу ерни ўзимиз тартибга соламиз.

Жандарм шу қишлоқлик бўлиб, хотинларга Ке Дикнинг онаси бошчилик қилар экан, уларга яқинлашмаслик маъқуллигини биларди. Шунинг учун «Қоғоз йўлбарс» газаб билан туфлаб, «Жанг майдонидан» қочиб қолди.

Йўл тепаликлар орасидан буралиб-буралиб кетганди. Су Гилнинг онасининг бор дунёси кичкинагина тугун бўлди, аммо бу ўтган ҳаётдан қолган нарсанинг ҳаммаси эмас эди. Умрининг охиригача уни қурбон бўлган ўғлининг номи билан Су Гилнинг онаси деб атайдилар.

Олдинда бўйин эгишга йўл қўймайдиган янги ҳаёт кутарди. У эри борган йўлдан унинг ўртоқлари олдига, тоққа борарди. Эри ва ўғли учун қасос олгани борарди.

ХВАНЧОРЁН¹

Бу ҳикоядаги воқиа Чончжинь уездидаги Кобан деган жой билан Хамхин текислиги орасидаги узук тоғ районида содир бўлади. Корея халқининг Улуғ Ватан уруши йилларида (1950—1953) ўн икки минг кишилик америка денгиз пиёда қўшинлари дивизияси бу ерга киришга муваффақ бўлган; Корея армияси уни қуршаб олиб тамомила қириб ташлаган.

I

Анча қоронғи тушиб қолганига қарамай, Пок Сир складда ҳали ҳам хизмат ўтамоқда. Санитария замбил-

¹ Хванчорён — довод номи.

ларига ёстиқларни жойлаб бўлиб, матраслар билан овера. У дори-дармонлар соллинадиган қопларга сомон тика бошлади. Унинг юзлари ташвишли: полк лазаретига жўнатилиши лозим бўлган Дюн Сигни ўйларди, бу осон вазифа эмас, ахир.

— Кеч кириб қолди-ку, Пок Сир, бу ерда нима қил-япсан?— склад ёнидан ўтаётган ҳарбий врач унинг нима қилаётганини жуда яхши кўриб турган бўлса ҳам шу саволни берди, аммо у гапни бошқа бир ўрнили сўздан бошлашга ҳам қодир эди.

— Наҳотки, бизнинг бепоён тоғларимизни қоплаш учун қуёш ёруғлиги зўрға етишини билмасангиз,— деди кулиб қиз,— бу ерда, Хванчорёнда, бизга унинг ботиб бораётган бир чеккасигина нур сочади, холос. Шошилмай бўлармиди.

Пок Сир бир вақтнинг ўзида ҳам ғайрат билан хизмат қилар, ҳам хаёл суларди. Унинг бу характери врачга ёқарди. Врач ўзинча бу қизни бахт юлдузи деб атарди.

— Нима қилиб турибсиз, нега менга мунча термиласиз?— деди қиз.— Халақит берманг!

— Агар шундай бўлса кетишга тўғри келади,— кулимсраб мулойимгина жавоб берди у.

«Қим жуда ҳам ажойиб киши,— врач кетгач ўйлади Пок Сир.— Қанча-қанча жангчиларни яна сафга қайтарди. Чиндан ҳам у ўзига хос табиатли бир киши, бироқ, Дюн Сиг бўлса, бутунлай бошқача...» У ҳам Қимнинг қўлида шифо топиб, ўлим чангалидан қутулган бахтли кишилардан бири.

Медсанбатнинг санитар машинаси йўқлиги туфайли госпиталга жўнатиладиган ярадорларни биронта йўловчи машина ёки арава олиб кетар, деган умид билан уларни катта йўлга олиб чиқиларди. Ҳаракатдаги армия сафида бирон кишиси бўлган деҳқонлар жангчиларга ёрдам қилишдан ҳеч қачон бош тортмас эдилар, аммо бу даҳшатли куиларда улар аҳён-аҳёнда довяраклик қилиб йўлга чиқишарди. Шу пайтларда ҳамширалар ноилож, уйқусизликдан дармони қуриган, баджаҳл ва қўпол муомала шоферларга умид боғлашарди. Уларни айблаш ҳам қийин эди-да, чунки кўплари ҳали ҳамширалардан ёрдам сўраб келишмагани билан медицина ёрдамига муҳтож кишилар эди. Оғир ва ҳаддан ташқари узоқ йўл азоблари бундай мард кишиларнинг ҳам дармони қуритарди. Ўша вақтларда душман штурманчи-

ларига қарши курашга сафарбар қилинмаган биронта ҳам шоферни топиб бўлмасди. Ғалабани қўлга киритиш учун уларнинг асаблари қанчалик бузилганини тасаввур қилиш қийин эмас.

Бир неча бор муваффақиятсизликларга учраб, ярадорлар билан медсанбатга қайтган ҳамширалар «машина туттиш» усулини ўйлаб топдилар. Улар, машинани ўтказиб юбормаслик учун бир-бирларининг қўлларини ушлаб, йўлнинг ўртасида туриб олишарди-да, шофернинг узундан-узоқ сигнал беришига ҳам қарамай, жойларидан қимирлашмасди. Ҳайратда қолган шофер кабинадан чиқиши билан уни қизлар ўраб олишар, биттаси дарров машина устига чиқиб, голибона:

— Қани, ҳамширалар! Менинг беморимни бу ёққа чиқаришга ёрдамлашиб юборинглар,— деган овоз эшитилмагунча шоферни қўйиб юбормас эдилар.

Қизлар тутатиб кетган шоферни ҳовуридан туширгунча қанча-қанча ширин сўзлар айтишар, ялишиб-ёлвориншар, ҳатто, ватанпарварларга хос дабдабали нутқлар ҳам сўзлашарди.

Йўловчи машиналар аҳён-аҳёнда ўтадиган кезлар ҳам бўларди, бундай пайтларда қизларнинг асаблари бузилиб кетарди. Улар бир-бирлари билан келишолмайдиган рақиблардек бир-бирларидан тезроқ юк машинаси томон отилишарди, ҳар ким ўз беморини Ватан учун энг қимматли киши ҳисоблаб, дугонасининг бу ҳолни тушуниб етмаётганидан хафа бўларди.

Баъзи ҳамширалар чиройли дугоналарининг осонгина иш битириб кетишаётганини кўриб аччиғланишарди. Бу адолатсизлик Пок Сирни таажжублантирди. Пок Сир ўз дугоналарини яхши кўрар, уларнинг гўзаллигига ҳайратда қолар, шак-шубҳасиз, охири бурда нонини беришга ҳам тайёр эди, аммо машинага келганда-чи, ҳамширалар ўртасидаги бузилмас дўстлик асло юз-хотир қилинмасди.

— Шунча кутганимиз ҳам етар, дўстлар,— деб ўз беморларига мурожаат қилди Пок Сир,— тайёрланинглар, машина келяпти! Ҳа, қани!— дағдаға билан қизларга яқинлашар экан, кучли елкалари билан уларни туртди қиз.— Нарироқ туринглар-чи, мен ҳаммадан илгари келган эдим-ку!

Пок Сирнинг бақувватлигини ҳамма қизлар билишар, шунинг учун у келди дегунча орқаларига тисари-

лишарди. Чунки у қишлоқ темирчисининг қизи эди, ён-лигидан меҳнатда отасига ёрдам бериб ўсган, унинг пайлари йиғитлариникидек бақувват эди.

Қизнинг бир жиҳатдан кўнгли тинч эди. Кундузлари шоферлар чиройли қизларга кўпроқ эътибор беришарди, тунда эса Пок Сир осонгина улардан устун чиқарди. Маълум бўлишича кишининг феъл-атвори унинг ҳуснидан кўра ган-сўзида тўғрироқ талқин этилар экан.

Пок Сир кўн ярадор жангчиларни даволади, аммо улар орасида Дюн Сиг алоҳида ўрин тутарди. Балки Дюн Сиг катта унвон эгасидир? Погонда учта сариқ чизикчаси бор бу йиғит унча катта унвон эгаси эмас, албатта. Балки Дюн Сиг моҳир учувчи ёки машҳур танкчидир? Қаёқда! У оддий шофер, холос. Балки унинг кўкрагида олтин юлдуз ярақлаб тургандир? Асло, у медаллари билангина мақтаниши мумкин эди, холос. Бироқ, Дюн Сиг ўз жасурлиги билан катта шуҳрат эгаси эди.

Кунлардан бир кун қўмондонлик Дюн Сигга катта ишонч билдириб, қурол-яроғлар турадиган махфий жойларни айтди.

Хванчорён довоинга шошиллич равишда снарядлар етказиб бериш зарур бўлиб қолди. У тоғдаги унча-мунча одамнинг етиб бориши мушкул бўлган махфий жойлардан бирига жўнади. Машинани ниҳоят даражада эҳтиётлик билан бошқариб борди.

Худди шу кунларда Хванчорёни босиб олган америка биринчи денгиз пиеда қўшинлар дивизияси қуршовда эди. Америкаликлар тоғларда галалашиб ва якка-якка изғиб юришар, кундузлари ғор ва пана жойларга яширинишар, кечалари бўлса жануб томонга ўтиб олиб бизнинг машиналаримиз пайдан бўлишар эди.

Махфий жойга яқинлашганда Дюн Сиг машинани тўхтатиб моторни ўчирди, яна яқин-орада америкаликлар бўлмасин, деб у ёқ-бу ёқни кўздан кечириш учун машинадан сакраб ерга тушди. Бироқ, яхши қуролланган америкаликларнинг кичик бир тўдаси уни қандай қуршаб олганини сезмай қолди. Дюн Сигнинг оёқлари чалишиб кетди. Қаршилик жўрсатсинми? Зич ҳалқа бўлиб ўраб олганлар тўққиз киши эди. Оғиз очтиришга ҳам қўймай суробини тўғрилаб қўйишади.

Америкаликлар ўзаро маслаҳатлашиб олганларидан кейин, кимнинг кабинада кетиши керак эканини белги-

лашди. У қотма, ҳеч кимнинг назари илмайдиган киши эди. Бу ҳурматга сазовор бўлган одамнинг охирги томчи қон қолгунча чайирлик билан олишажагига Дюн Сиг шубҳа қилмасди.

Америкалик Дюн Сигнинг ёнига ўтирар экан, икки оғиз сўз деди, холос:

— Кўряпсанми?— Дюн Сигга маузери ва чап қўлининг муштини кўрсатди у.— Ҳайда.

Ахир, улар тўққиз киши эди, Дюн Сиг бўлса ёлғиз. Аллақачон погонларини ҳам олиб яшириб қўйишибди, аммо Дюн Сиг уларнинг анойи эмасликларини биларди.

Ўзининг одатдан ташқари хушманзаралиги билангина эмас, балки тўқсон тўққиз бурилиши билан ҳам шуҳрат топган Хванчорён доvonининг катта қисми орқада қолиб кетди. Ҳамон америкаликлар забт этиб ётган Хамхин текислигининг бошланишига ҳам оз қолди.

Дюн Сиг машинани кескин бурилишлардан олиб ўтаётган чоғларда ғилдирак остидаги замин чуқурликлар кўзига ташланаркан, ўзига ўзи: «Йўқ, ҳали вақт бор, балки бизникилар машинани тўхтатиб қолишар. Бу — ўлим-ку, ахир...» дерди. Бироқ, Дюн Сигнинг иши ўнгидан келмай, машина бизнинг пистирмаларга дуч келмасдан йўлда давом этарди.

«Охирги бурилиш,— деган фикрга борди Дюн Сиг,— охирги умид. Бўлганча бўлди». Нима сабабдандир хайрлашини олдидан онасига айтган сўзлари ёдига тушди:

— Онажон, менга тўйиб-тўйиб қараб ол. «Балки кўришмасмиз», деб қўшиб қўймоқчи бўлди-ю, аммо ўзини тутиб қолди. Йўқ, бу сўзлар унга қаттиқ тегини учунгина эмас, балки Дюн Сиг қабиҳликни ёмон кўрадиган ростгўй киши эди. Фронтга кетар экан, соғ-саломат қайтишига ишончи комил эди.

Мана, охирги бурилиш ҳам келди. Машина гўё бир лақиқа фазода муаллақ тургандек бўлди-ю, замин чуқурликка қулади.

Дюн Сиг тим коронғилик қуршовида қолди. Унинг кўкрагига даҳшатли саккизоёқ ёпишиб олди-да, панжаларини унинг халқуми томон чўзиб, кучини ҳам қонини секин-аста сўра бошлади. У қўрқиб кетиб овозининг борица қичқирган эди, кўкрагидан ингроқ нидо чиқди, холос. Йўқ, у бағрини ерга бериб ҳушсиз ётар экан,

саккизоёқ билан эмас, нақ ўлим билан олишарди. Унинг тепасида, ёшлигида болалар билан: «Сенга битта юлдуз — менга битта юлдуз, сенга иккита юлдуз — менга иккита юлдуз, учта юлдуз...» деб санашган, катта ёруғ юлдузлар чарақлаб турибди.

Жангчиларимиз Дюн Сигни эрта тонг пайтида топдилар. Ундан чамаси йнгирма метр нарида мажақланган машина, теварак-атрофида янчилган душман мурдалари ётарди.

Дюн Сигнинг қулоғига аллақасердан ғала-говур овозлар эшитилди:

— Авария.

— Мен сенга, машинани унинг ўзи атайлаб ағдарган деяпман.

— Қизиқ!

— Кўриниб турибди-ку, эшиги очиқ, машина ағнаб тушаётганда у ўзини ташлаган.

— Анави ўлакساني эгидан шинелини ечиб ол. Унга энди шинелнинг кераги ҳам йўқ, ўзимизнинг йигитимиз совқотяпти. Етказиб бориш мушкул бўлса керак деб ўйлайман.

Жангчилар топшириқ билан кетишаётган бўлиб, медресага қадар бўлган масофа беш километрдан ортиқ эди. Яқинроқ ерда халқ комитети бор эди. Жангчилар ярадорни уларнинг ихтиёрига топширишни лозим топдилар, ахир улар кўплаб йигитларга ёрдам қўлларини чўзишган-да! Жангчилар халқ комитетида бир чол билан унинг ўн уч ёшли ёрдамчисини учратишди. Улар Дюн Сигни худди тажрибали санитарлардек текшириб кўришди. Бу ҳол уларнинг бундай ярадорларга кўп марта ёрдам кўрсатганларидан далолат берарди.

— Сен нима дейсан? — чўққи соқолларини силар экан, боладан сўради чол.

— Мен ҳам шу айтган фикрингизга қўшиламан, устоз, — деди бола.

Чол бош чайқар экан жангчиларга қараб:

— Қаҳрамонингизни бу ерда олиб қололмаймиз. Врачмиз йўқ, бу бўлса жиддий ёрдамга муҳтож. Сизлар йўлдан қолманглар, Ватанимизнинг кутгани фурсати йўқ, биз бир илож қилармиз, — деди.

Жангчилар ҳарбийчасига ҳаёт бериб, чолга ташаккур билдирдилар, бола ҳам қуруқ қолмади, у ҳаддан зиёд хурсанд эди.

Чол билан бола икковлари қолниди.

— Нега индамайсиз устоз?— деб сўради бола.

— Уйлаяпман.

Қишлоқда деярли ҳеч ким қолмаган. Қўлига қурол ушлаши мумкин бўлганларнинг ҳаммаси армияга кетган, қолганлари эвакуация қилинган эди. Бу ерда қолган бир нечагина онла ўз-ўзидан армияга ёрдам бериш отрядига айланган, шунинг учун деҳқонларни деярли уйдан топиб бўлмасди. Жўнаш олдидан ранс уларга топшириқлар берган эди: қай бирлари снаряд ва озиқ-овқат етказиб беришлари, айримлари оқоллар қазини, баъзилари ўтин терини ва истеъмол қиладиган ўсимликлар йиғинини лозим эди. Бутун қишлоқ ҳамжиҳатлик билан ягона онла бўлиб яшар, уларни ташвиш бирлаштирган эди.

— Ўзим бораман,— деди чол, ўрнидан тураётиб.— Аммо қариб қолдим. Уни олиб боришга қурбим етармикан?

— Ганингизни қараинг-а! Қишлоқда сиздан бўлак эркак йўқ бўлса, сиз ёлғиз ҳимоячисиз-ку!

— Нима қилиш керак, ўғлим?

— Бу вазифани менга топширинг.

— Қўй-е, менга қараганда сенинг кучинг кўпмиди?

Болаларни тўплайман, биргалашиб олиб борамиз. Бир неча киши бўтқа пиширгани уйда қолган.

— Тўпланган болаларнинг етказиб бориши мушкул. Уни жуда эҳтиёт қилиб, шамол эсиб турган пайтда чиқроқ билан юргандек авайлаб олиб бориш керак. Унинг ҳаёти қил устида турибди.

— Замбилнинг ҳар икки ёнига тўрттадан тасма боғлайман. Болаларнинг тўрттаси бир ёнидан, тўрттаси иккинчи ёнидан кўтаради, уддалаймиз. Ўзим ҳам уларга бошлиқ бўлиб бораман. Жавобгарликни ўз зиммамга оламан, устоз.

Йўл оғир эди. Болалар замбилни тез-тез ерга қўйиб дам олишар, навбатма-навбат ярадорнинг нафас олишига қулоқ солишарди.

— Улди! Нафас олмаяпти!— энг кичкина бола қўрққанидан қичқириб юборди.

— Тентак! «Нафас олмаяпти...» эмиш-а, жонимни чиқариб юбораёздинг-ку, ҳали ҳаёт!

Улар Дюн Сигга флягадан сув ичиришиб, унинг сувни қултилатиб ичаётганини хурсандлик билан кузатиб

туришди. Ўзлари эса, қуриган лабларини ялашарди. Яқин орада булоқ сувининг шилдираши эшитилар, бироқ болалар сўқмоқ йўлдан четга чиққани қўрқиншарди. Йиртқич ҳайвондан ҳам кўра америкаликлардан хавфланган болалар шитирлаган товуш эшитишди дегунча, дарҳол сергакланишарди. Кичкинтойгина командир раисдан ялиниб-ёлвориб олган эски қўшотар милтиқни елкасига осиб энг олдинида борарди.

Болалар медсанбатга қош қорайган чоғда зўрга етиб келишди. Уларни иккита ҳамшира югуриб чиқиб қарши олди.

— Йўлга чиққанларингга анча бўлдимми?— деб сўради ҳамширалардан бири.

— Эрталабдан бери юраминз,— деб жавоб берди кичкинтой командир мағрурлик билан.

— Чаққонроқ ҳаракат қилсанглар бўлмасмиди? Қараглар, аҳvoli жуда ҳам оғир-ку!

Ана сенга ташаккур! Ҳамшираларнинг сўзлари жуда оғир ва ноҳақ эди. Кичкинтой командирнинг кўзлари жик ёшга тўлди. Уни кўрган бошқа болалар ҳам пиқиллаб йиғлай бошлашди.

— Бўлди, бўлди йиғламанглар, сизларни хафа қиламан деб ўйламовдим. Бемордан хавотирланиб айтган эдим-да!— ҳамшира ўзини ноқулай сеза бошлади.

— Ўйлаб гапириш керак эди,—деб норозилик билдирди иккинчи аёл.— Ҳали булар ёш, чарчаб ҳолдан тойиншган.

— Нега биз ёш бўлар эканмиз,— деди энг кичкина бола ранжигандай кўз ёшларини юзига суртар экан.

— Бу ярадор жангчининг кимлигини биласизларми?

Болаларнинг кўзлари бирдан чарақлаб кетди, бири иккинчисига сўз бермай Дюн Сир ҳақида мўйсафид раисдан ва ўзларининг кичкинтой командирларидан эшитганларини айта бошлашди.

Пок Сир билан ҳарбий врач очик ҳавога чиқишди. Чарчаганлари туфайли қизларнинг бошлари айланарди. Ярадор уч соат операция столида ётди, уч соат чидаб туриш, уч соат инсон ҳаёти учун сабот билан курашиш осонмас.

— Сиз бориб дам олинг, ўртоқ Ким,— деди Пок Сир врачга мулоимгина, биринчи дафъа унинг фамилияси билан атаб.

Қоронғида улар болаларни синчиклаб кўздан кечи-

ришди. Оч ва чарчаган болалар қуруқ ерда ётишарди. Врач келиши билан улар, худди команда берилгандек ўринларидан ирғиб туришди.

— Қаҳрамонларийғизнинг ҳаёти сақланади,— деб уларни юпатди врач.— Сизларга жавоб бермайман. Шу ерда ётиб қоласизлар, эрта билан қурулланган соқчилар қишлоғингизга қадар кузатиб қўйишади.

Кимнинг ёдида болалик чоғлари тушиб, ўз-ўзига ачинди. Ҳозирги ҳолатини эмас, албатта, аллақачонлар орқада қолиб кетгани билан ҳамон хотирасида сақланиб қолган етимлик йилларини эслади.

Ўзи истиқомат қилиб турган кичкинагина ертўлага кичкинтой командир билан унинг ўртоқларини ётқизгач, хаёлга чўмди: «Буларнинг ёшлигига тажовуз қилаётганлар ҳам худди мени етим қолдирганларнинг ўзгинаси. Менинг бахтимга чанг солдилар, хўрладилар, мендан жиркандилар — улар учун бир дардисар бўлдим.

Мана бу болалар, гўё туғилишлари билан бутун инсониятга бахт бағишлаган кишилардек ер юзининг эгалари каби мағрур юришади. Албатта, улар ҳаққ».

Ким ёшлигида етим қолди, у кишилар ёрдами билан заводга шогирд бўлиб ишга кирди. У ерга ҳаракатчан ва художўй бир аёл тез-тез келиб турарди. Ким унга ўрганиб қолди, чунки миссис Мок — аёлнинг номи шундай эди — болаларга синга қилиб пиширилган яхши ҳидли нон ва инжил мазмунида ишланган расмлар берарди. Ким ўзининг ишчанлиги билан аёлга ёқиб қолди. Ахир, у ўша пайтларда бир бурда нон учун ўзини оловга ҳам, сувга ҳам отишга тайёр эди-да. Миссис Мок қалби бўш аёл эди. У Кимни ўз тарбиясига олди.

Кимда ўзига нисбатан чуқур нафрат уйғотиш бу америкалик аёл учун ҳеч гап эмас эди. Мисол учун, Ким шошиб мактабга кетаётганда уни дераза ёнига чақирар ва ташқи томондан деразани бармоғи билан артиб ижирганган ҳолда:

— Бу нималигини биласизми? Бу-чи, ўргилай, чанг бўлади. Наҳотки ҳалигача шунчалик нодон бўлсангиз, муътабар тангрининг бу ерга кўз ташламаслигига ишонмасангиз. Янглишасиз, оппоғим, тангри ҳамма нарсани кўради.

Баъзан, болани синаб кўрмоқ учун йўлакдан чиқиб кетаётиб атайлаб танга ташларди. Шундай қилиб, мис-

сис Мок боланинг тарбияси учун ўзини жавобгар ҳис қилиб, унинг қанчалик тўғри эканини синаб кўрарди.

Ҳақиқатан ҳам бу сингари тарбия Кимнинг хара-ктерига самарали таъсир кўрсатмай иложи йўқ эди.

Ниҳоят, америкаликлар Сеулни босиб олганларидан кейин Кимга яхши бир лавозим тақдим қилишди. У бу мансабдан, унадиган даромаддан воз кечиб, яширин ра-вишда халқ-демократик республикаси чегарасидан ўтди. Бу воқиа содир бўлмасдан анча илгариёқ, Ким ўзининг валинеъмати миссис Мок билан хайр-маъзур қилган эди, У коммунистик партия сафига кирганда жуда ёш эди, бунда ҳам, маълум даражада, юқорида номи зикр этил-ган бойвучча «тарбияси»нинг таъсири бор эди.

Мана бир қанча вақт бўладики, Ким Пок Сирнинг ақли ва меҳнатсеварлигига мафтун бўлиб, унга меҳр қўйди. Медсанбат бир жойдан иккинчи ерга тез-тез кў-чиб турар, ярадорларга бошпана тайёрлашда ҳар сафар ҳам Пок Сир жон-жаҳди билан ишлар, беморларни ғам-хўр ва меҳрибонлик билан парваришларди. Меҳнат қи-лишда унга барабар келадиган ҳамшира йўқлиги Кимга ҳам аён бўлди.

Аввал Пок Сир унинг кўзига хунуккина қишлоқи қиздек кўринган эди. Энди-чи, унинг феъл-атвори анча мураккаб ва ўзига жалб этувчи, ҳатто, унинг кўримсиз чеҳрасида англаб олиш мушкул бўлган жозиба пайдо бўла бошлади.

Бир кун кечқурун у тоғдан тушиб келётган Пок Сир-ни учратди. Пок Сир ейилладиган ўсимликлар, ёввойи узум ва ўрмон мевалари солинган катта тугунни бошига қўйиб келарди. Қўлида асал солинган хурмача ҳам бор эди. Қизнинг қадди-қомати ойдин кеча фониди аниқ кў-риниб турарди. Ким ундан кўзини узолмай қолди.

Бир неча соатдан сўнг қиз Кимнинг ёнига кириб асалли идишни унинг олдига қўйди.

— Олинг, энг. Буни сизга беморлар бериб юбориш-ди.

— Кераги йўқ,— деб жиддий жавоб берди врач,— ахир, нега буни менга олиб келдингиз?

Ҳамширалар каби Ким ҳам ўзига тегишли бир озгина гуручни беморларга бериб, уч кеча уч кундуздан бери ўзи фақат ўтлар билан тамадди қиларди.

— Ейқолинг, баража топкур,— деб унатмоқчи бўлди қиз,— сиз беморларга ҳаводек зарурсиз. Бизнинг эса

суянчигимизсиз. Ўзингиз хирург бўлсангиз, дармонсизликдан қўлларингиз қалтираши яхши эмас.

Ким Пок Сирга доим эркалатувчи, ажойиб сўзлар айтишини истарди, аммо нима учундир баъзида булар ўрнига унинг оғзидан ноўрин ҳазил-мўтоиба сўзлар чиқиб кетарди. Бу сафар ҳам худди шундай бўлди:

— Менинг қўлларим очликдан эмас, қариликдан қалтирайди, азизим Пок Сир. Ҳа-ҳа, қариб қоляпмиз.

Ун етти ёшли Пок Сир ҳайрон бўлиб ўзининг ўттиз икки ёшли бошлиғига қаради ва унча ишончсизлик билан жавоб берди:

— Сиз, ҳар ҳолда, унча қари эмассиз-ку.

Ким мийиғида кулди ва биринчи марта тортинмасдан қизининг бошини силади.

Эрталаб ҳовлига чиққан Пок Сирнинг кўзи булоқ сувида ювинаётган ҳарбий врачга тушди.

— Мана энди миям бутунлай равшанлашди, — деди у ҳўл сочларини артар экан. — Қониб ухладим ҳам.

Аммо унинг қизариб кетган кўзлари нотўғри гапираётганидан далолат берарди. Дарҳақиқат, у тушни кителни ҳам, этигини ҳам ечмай қуруқ тахта устида ўтказди. Бир неча бор ўрнидан туриб палаталарни айланиб ҳам чиқди. Ҳаммадан кўра уни Дюн Сиг ташвишлантларди.

— Кейинги келган беморимизнинг аҳволи қалай? — деб сўради врачдан Пок Сир.

— Тўғрисини айтганда, кеча мен ундан умидимни узган эдим, энди унинг ўлимини енгажатишга ишончим комил. Қўрқинчли дақиқалар ўтди. Боринг-чи, балки уйғонгандир. Унга мен ўйлагандан ҳам афзал эканини айтинг. Бундай беморлар кишини руҳлантиради.

Дюн Сигнинг юзларигина эмас, гавдаси ҳам биш билан боғланган, у каттакон пиллага ўхшарди.

— Аҳволингиз қалай, бемор? — деб сўради Пок Сир. У, дуруст, ҳаётман дегандек кўзларини очиб юмди. Қўрпа-тўшаклар етишмаслиги сабабли у ҳамон шинель ёпиниб ётарди.

Бемор зўр-базўр бир қўлини чиқариб, ҳамширага шинель чўнтагидан тушган конвертини узатди.

Конверт ичидан сурат чиқди. Пок Сир ёш америкалик аёл унинг қиммат баҳо оқ костюм кийган, суқсурдек, жингалак соч иккита боласига суқланиб термулди.

Корейс болалари улардан анча-мунча фарқ қиларди. Халиги буринни тортиб юрган кичкинтой командирниёқ олайлик. Кўпчилик болалар сингари оёғига комосини¹ кийган, эгинда тор, оқариб кетган қирқ ямоқ камзулча. У чиндан ҳам бир бурда пон топиш ва ҳаёт кечирish ҳуқуқини кичкина муштлири билан кўп марта ҳимоя қилган бўлиши керак.

«Наҳотки шу аёл урушин хоҳласа?— деб ўз-ўзига савол берди Пок Сир.— Наҳотки дунёда қон тўкилишини истайдиган оналар бўлса? Балки уни манфур ёлғончилар алдагандир, бошқа қитъада яшовчи халқлардан қўрқинчли керак, деб унинг жажжигина юрагига қўрқинчли ваҳима солишаётгандир? Ахир, унинг остонасига бир қадам босганимиз йўқ-ку, унинг тинч турмушига тажовуз қилган ҳам бизлар эмас-ку».

— Қандай ёқимсиз болалар,— деди Пок Сир нафратланиб...

Ҳатто у шу пайтда Кимнинг кириб келганини ҳам сезмай қолди.

— Нотўғри,— қўлидан суратни олар экан эътироз билдирди у,— мутлақо бундай эмас, шубҳасиз улар ба-лоғатга етгач, бизнинг кичкинтой командирга дўстлик қўлини чўзишадн.

— Босқинчиларнинг болалари ҳеч қачон ҳақиқий инсон бўлиб етишмайди.

— Буларнинг ким бўлиб етишиши ўзларигагина боғлиқ эмас.

— Сизнингча бу нарса бизга ҳам боғлиқми? Биз ҳеч қачон Америкага суқилмаймиз, тарбиямиз ва дунёқарашимизни уларга зўрлаб қабул қилдирмаймиз.

— Албатта. Лекин, бир оз бўлса ҳам бизга тааллуқли ери бор-у, асосан замонга боғлиқ. Кнши хоҳишидан қатъи назар замон унинг қарашларини ўзгартади...

Бу хат биринчи америка денгиз пнеда қўшинлар дивизияси бешинчи полкининг командири, тинчликсевар бегона бир юрт тупроғида шуҳратсиз ўлиб кетган подполковник Вильямс номига ёзилган эди.

Америка граждани, онланинг севикли отаси подполковник Вильямс ҳужумда шитирок этган бутун бир дивизия ҳам шон-шуҳратсиз тор-мор келтирилди.

¹ Комос—корейсларнинг резинка оёқ кийими.

Биринчи денгиз пиёда қўшинлари дивизияси бундан олтмиш йил муқаддам, Америка эндигина бозор ахтариб, океан ортига қўл чўза бошлаган пайтда ташкил қилинган эди. Бу дивизия иккинчи жаҳон уруши йилларида Нормандияда ҳам шуҳрат қозонган ва ҳозирга қадар енгилмас ҳисобланарди. Америка қўмондони шимолий республикамининг жатта қисмини электроэнергия билан таъминлаб турган Чендинган ва Буденган дарёларини бу дивизия осонгина босиб олиб, сўнгра Хитой билан чегара ҳисобланган Амнокган дарёсига чиқади, деб катта умид боғлаган эди. Афсуски, биринчи денгиз пиёда қўшинлар дивизияси ўзининг шуҳрати билан мақтанишга улгурмаган, тузилганига эндигина тўрт йил бўлган Корея армияси билан товда тўқнашиб қуршовда қолди ва Хванчорён довоида ер билан яксон қилинди.

Дарвоқе, бизнинг қадимий эркесвар тупроғимизни оёқ ости қилган америка дивизияларининг ҳаммаси ҳам мақталган дивизиялар эди, чунки ўз-ўзини мақташга америкаликларга тенг келадигани йўқ-ку! Улар бошлаган Кореядаги уруш якуни, жумладан кўпгина америка дивизияларининг тақдири интервентларнинг енгилмас кучга эгамиз деган фикрларини пучга чиқарди. Биринчи денгиз пиёда қўшинлар дивизияси ҳам шулар жумласидандир. Мисол тариқасида шунини айтиш керакки, худди шундай доврўқ таратган йиғирма тўртинчи америка пиёда қўшинлар дивизияси Тэден ёнида тор-мор қилинди. Бу дивизия командири генерал Дин бизнинг қўлимизда, асирликда «дахлсиз ишга бурнингни суқма» қабилидан фалсафий фикр юргизиш шарафига муяссар бўлди.

II

Пок Сир эрта биланоқ Дюн Сиг учун қулайроқ санитария замбили тайёрлаб, Син Сугнинг ёрдамлашман деган ваъдасини ҳам олиб қўйган эди. Син Сугнинг ўзига қарашли иккита бемор ҳам бор эди-ю, лекин улар ўзлари юра олишар, уларни бир оз кечроқ жўнатса ҳам бўлаверарди.

Кечга яқин ҳамширалар ярадорларни олиб чиқа бошлашди.

Куз яқинлашиб, заранг дарахтларининг япроқлари тўкилмоқда. Пок Сир ғамгинлик билан уларнинг шитирлашига қулоқ соларди. У гўё «табиат фарзанди» каби

ёшлигидан ёлғиз ўзи тоғларда дайдишга, асалари уйлари, ёввойи узум ва ейиладиган ўтлар ахтаришга одатланиб қолган эди. Табиат доим унинг қалбида чуқур таассурот қолдирадди.

Пок Сир ухлаб ётган Дюн Сиг олдида, йўл ёқасига ўтириб олди-да, тўкилган барглардан бир нечасини тегиб, ўзининг севимли қўшиғини хиргойи қила бошлади:

Қоп-қоронғи осмонда,
Сомон йўл ялтирайди.
Қумушдек дарё сатҳи
Қўрққандек қалтирайди —

Чунки сузмоқда қуён
Ўла устида мағрур.
Аланглар у ён, бу ён
Аммо, қалбида гурур...

Осмонда пайдо бўлган самолётлар овози ашулани бўлиб қўйди. Қиз сакраб ўрнидан турди-да, ярадорни йўл ёқасидаги қоя томонга, хавфсиз жойга олиб борди.

— Айтинг-айтинг бизга кўзлари тушиб қолмасинда.

— Қўришмайди,— деб жавоб берди Дюн Сиг кўзини очиб,— улар паст учиняпти. Ҳали билмайсанми, бундақанги тезликда учганда узоқдаги яхши кўринади, бурнининг тагидагини бўлса кўрмай ўтиб кетаверади.

Бу тўғри гап эканлигини Пок Сир ҳам биларди, албатта, аммо бундай вақтларда ўзини ҳимоя қилиш туйғуси мантиқий далиллардан устунлик қиларди.

Турнадай қаторлашган армия қисмлари жанубга томон йўл олмоқда эдилар. Бир оздан кейин улар сийраклашишди: айрим-айрим взводлар ўтди, уларнинг кетидан эса хитой кўнгиллилари оқими ўта бошлади. Улар дадиллик билан юрган йўлларида поход ашуласини ўрганиб боришар, ёқимли овозлари билан ўз тилларида ҳамшираларга сўз қотишарди. Солдатлар от-уловни иложи борица тежаш мақсадида, дала ошхонасини кўтариб юришарди, улар обкашнинг бир томонига тозалигидан ярақлаб турган чўян қозон, иккинчи томонига эса озиқ-овқат солинган тўрвани осиб олган эдилар. Йўлнинг икки ёнида юк ортилган от-уловлар — эшаклар, хачирлар ва ўзи кичкина бўлса ҳам, чидамли отлар қаторлашган эди.

Хитойлар бирданига кўздан ғойиб бўлиб кишини ҳайратда қолдириш қобилиятига эга эдилар. Самолёт

кўринди дегунча — бир зумда йўлда ҳеч кимса қолмасди.

Қоронғи тушди. Америкаликлар осмонга «фонарларини» оса бошладилар. Ракеталар ҳам тўхтовсиз осмонга кўтарилаверди.

— Сизни бугун жўнатиш жуда хавфли,— деди Пок Сир.— Осмонда «фонарлар» тўлиб кетди.

— Парво қилманг!— деб кулди Дюн Сиг.— Бу мак-корларнинг ҳийласи бизга маълум. Бу жойлар қояли, йўллар илон изи, шунинг учун ҳаводан деярли хавф йўқ.

Муюлишдан шимолга томон йўл олган бир неча юк машинаси кўринди.

— Йўловчи машиналар келяпти!— деб қичқирди Пок Сир бошқа ҳамширалар билан катта йўл томон югуриб.

Юк машиналарининг ҳаммаси деярли бўш эди. Омаднинг келганини қаранг! Бу машиналар ярадорларнинг ҳаммасини олиб кетади. Бахтга қарши, шу дақиқада нақ йўлнинг ўзгинасига «фонарь» осилди. Машина жадал тезлик билан юрган эди, қизлар қоялар панасига қочинди. Бошини қуйи солиб йўл устида фақат биргина Пок Сир қолди, холос. У майда-чуйда тошларгача санаса бўлалиган даражадаги ёруғда ўзининг соясига тикилиб турарди. Унинг сояси ёнида яна бир новча ҳарбий кишининг узун сояси пайдо бўлди-да, шу соя эгаси Пок Сирни қўлидан ушлаб четга тортди.

— Ан Мин?!— деб хитоб қилди ҳайратда қолган қиз.— Сен қаердан пайдо бўлаб қолдинг?

Пок Сир билан Ан Мин бирга ўсишган — уларнинг оталари бир-бирлари билан жуда иноқ эдилар. Халқ ҳокимияти барпо этилиши билан ҳар икки оила ҳам ерлик, жойлик бўлди. Пок Сир билан Ан Мин кундуз куллари далада ишлаётган чоғларида марза устига ўтириб олиб, бир-бирига ҳазил-мўтонба гаплар айтишар, кечқурунлари эса саводсизликни тугатиш тўғрисида қатнашарди.

— Нега мен билан дурустроқ сўрашмаднинг ҳам?— деб сўради Пок Сир.

Йигит худди, қора мойли қўлқоп кийгандек қоп-қора қўлни қизга чўзди.

— Сеннинг қўлининг ҳам тоза бўлиб юрадиган вақт бўладими?

Улар бир-бирларига тегажоглик қилишни яхши кўришарди.

— Менимча кўришмаганимиздан буён каттагина қиз бўлиб қолибсан,— гаразсизлик билан жавоб қилди Ан Мин.— Мана энди сенга кўзани ишонса ҳам бўлади.

Кўзани эслаш уларнинг ёдига жонажон қишлоқлари, мўрилардан чиқаётган пага-пага тутунлар, эрта баҳордаги очиқ совуқ ҳавони туширди. Кўза тарихи буларнинг дўстлик йилномасидан мустаҳкам ўрни олган эди.

Куларининг бирида, эрта тонг пайт Пок Сир бошига кўза қўйиб сув олиб келмоқда эди. Кўчада музга тойиниб кетди, кўза эса оёқлари остга тушиб чил-чил бўлди. Ҳали тонг ёринмаган, атрофда ҳеч ким йўқ эди. Пок Сир ўзини енгил сезиб нафас олди — шу-шу ҳамқишлоқлари қизининг лавашанглигидан кулиб юрадиган бўлишди. У бошқа бир кўза олиб, яна сув олиб келгани кетди. Шунда у муз босган кўчага гишт кукуни сеппиб юрган Ан Минга рўпара келган эди.

— Сенинг қаердалигингни сурштириб уйга бир неча марта хат ёздим.

— Мен шофер бўлиб хизмат қиляиман, ҳозир сенинг ҳамма ярадорларингни олиб кетаман. Шоферлардан ошнанг бўлса яхши-а, тўғрими? — Парашутларда осмонга яна янги ракеталар чиқди. — Ҳа, бу ердаги қизлар шойи юбкаларга бой бўлиб қолишар экан-да, — деди ҳазиллашиб Ан Мин хавотирланиб осмонга қарар экан. — Айтмоқчи, мен яқинда уйга бориб келдим.

— Нега шу пайтгача айтмайсан? Бизникига кирдингми?

— Кирмай пложим бормиди? Лекин қариндошлардан ҳеч қайсисини учратмадим.

— Улар қаерда экан?! — тоқатсизлик билан сўради Пок Сир.

— Безовта бўлма. Ҳаммаси ҳаёт, соғ-саломат. Мана энди мен уларни қаердан, қандай қилиб топганимни бир бошидан сўзлаб бераман. Бу жуда қизиқ ҳодиса. Қишлоқда тирлик жон йўқ экан. Қандай аҳволга тушганимни кўз олдингга келтирасанми? Бир вақт шеригим келиб: «Устахона орқасидаги тоғларда ҳали бир неча америкаликлар яшириниб ётибди. Юр, борамиз!» — деди. Кўп вақт ўтмай биз иккита чет эл кишини кўрдик, улар ҳеч қўрқмай, асирликка тушишни хоҳлаётгандек биз томонга тикилиб туришарди. «Америкаликларнинг инсофлилари» экан деган фикр хаёлимга келди, бироқ, қопқонга тушиб қолмаслик мақсадида осмонга ўқ

уздим-да, «Пхо-ро! Асир!» деб қичқирдим. Ахир бу корейс сўзини ҳамма америкалик ҳам билади. Менинг бу қилиғимга қарши чет эл кишилари соф корейс тилида: «Тентак экансан, Ан Мин!» деб жавоб қайтаришди. Сўнгра улар яқинлаша бошладилар. Қарасам икковимизнинг оталаримиз. Кейин маълум бўлишича тоғда осмондан бўладиган хатар камлиги учун бутун қишлоқ тоққа кўчиб чиққан экан. «Америка кийимларини қаердан олдингиз?»—деб сўрадим. Улар мийиқларарида кулишиб. «Бу шинеллар бизга арзонга тушди деб ўйлайсанми, ўғлим?» дейишди.— Ўша кулгили ва шодиёна учрашувни эслаб қаҳ-қаҳ уриб кулди.

— Уларнинг аҳволи қалай? Иноқ ҳаёт кечиришяптими?

— Бўлмаса-чи! илгари бир-бирларига ашаддий душман бўлган кишилар ҳам, энди кек сақлаб юришни тарк қилишган.

— Ҳали ҳам, илгаригидек шахмат ўйнаб туришса керак?

— Йўқ, ҳозир улар бошқа иш билан машғул — қўмондонлигимизнинг стратегиясини муҳокама қилиб тортишгани-тортишган. Иккови ҳам ўзини дунёда тенги йўқ қўмондон деб билади.

Пок Сирнинг отаси Ан Миннинг отасидан ҳам қиёфаси, ҳам феъл-атвори жиҳатларидан фарқ қиларди. Бирини пастгина, қизиққон, тутуриқсиз эди. Шунинг учун қишлоқда уни «порох» деб аташарди. Иккинчиси баланд бўйли, оғир, сабрли ва қайсар эди. Уни, калласини олганингдан кейин ҳам яна йигирма ли йўл босади дейишарди. Турли феъл-атворли у кишилар шубҳасиз, доимо тортишар, аммо шунга қарамай, бири-бирисиз бир кун ҳам яшай олмасди.

Икковлари ҳам шахмат ўйнашни жуда яхши кўрадиган кишилар эди. Бир кун Пок Сир билан Ан Мин уларнинг жанжаллари устидан чиқиб қолишди. Югуриб келган болалар уларнинг жиддий тусда олишаётганларини кўришди.

— Мен сенга айтсам, сен ютқаздинг, дуппа-дуруст одамсан, енгилганингни бўйнингга ол-да,— дерди Ан Миннинг отаси ўз рақибининг қўлидан ушлаб.

— Бекор айтасан! Мен ютқазганим йўқ! Сенинг ўзинг нотўғри юрдинг!— деб қичқирарди Пок Сирнинг отаси ўз рақибини тепишга мўлжаллаб.

Ан Миннинг отаси чиқиб кетгач, Пок Сирнинг отаси алам қилганидан шахмат тахтасини синдириб ташлади. Бироқ, бир соат ҳам ўтмасдан, эски тахтанинг катаклари ўчиб кетган эди, деган баҳона билан янгидан тахта қила бошлади. Шу пайт Ан Миннинг отаси пайдо бўлди. У, ўз дўстининг қилаётган ишини кўрмасликка олиб, Пок Сирга:

— Бу дефман, тамакиларнинг жуда ҳам ўсибди-да! Мен ўзимникига шунча меҳнат сарфлаганим билан ҳам ер бағирлаб ётибди. Ошқовоқларнинг ҳам эртаги. Ан Миннинг онасига бирон дона берай ҳам демайсан, бизники ҳали-бери пишмайдиганга ўхшайди!— у шу сўзларни деди-да, кетмоқчи бўлиб ўрнидан турди.

— Қаёққа кетяпсан?— деди Пок Сирнинг отаси,— шоша, яна бир марта суришайлик.

— Энди сен билан ҳеч қачон шахмат ўйнамаганим бўлсин. Яна мени фирромлик қилдига чиқарарсан.

— Сен фирромлик қилганинг йўқ,— деб ўзини оқлади Пок Сирнинг отаси,— айб тахтада. Унинг бўёғи ўчиб ҳеч нарсга кўринмай қолганига анча бўлган эди...

Қишлоқда яна қандай янгиликлар бор?— деб суриштирдди қиз Ан Миндан.

— Протестантизм руҳонийсининг қизи эсингдами, боғдорчилик билан шуғулланарди, сочини худди маккажўхорининг сўтасига ўхшатиб чўччайтиб юрарди-ку?

— У лаънати ёдимдан чиқармиди.

— Бутун қишлоқ тоққа кетаётганда катта йўлда туриб олиб, деҳқонларимизга: «Биз дуруст одамлармиз, сиёсат билан шуғулланмаймиз, бизга ҳеч ким қўрқинчли эмас. Ҳунаримиз — боғдорчилик. Худо томонидан яратилган ерни зийнатли қилиш учун дунёга келганимиз», дебди. Аммо унинг боғидаги гулларни америкалик шов-возлар сариқ чақага ҳам арзитишмай, қизнинг ўзида янги талант ҳосил қилишибди. Гапларига қараганда, маишатхоналардаги энг зўр рақсчилардан бири ҳисобланармиш. Америкаликларга боғидаги ҳамма гуллардан кўра, унинг бошидаги маккажўхори сўтаси ёқиб қолибди. Қани,— деди у бир нафас жимликдан сўнг,— жўнашимиз керак. Ярадорларни машинага чиқарайлик.

Беморлар машинага жойлаштирилгач, хайрлашув

бошланди. Дюн Сиг ҳаяжон билан Пок Сирнинг қўлини сиқиб, бир гап айтмоқчи эди-ю, аммо унинг ёнига Ан Ми келди-да, блокнотидан бир варақ йиртиб унга узатди.

— Мана менинг адресим. Хат ёзасанми?

Пок Сир нима учундир Дюн Сигга тикилганча уялини қираб, жавоб берди:

— Билмадим.

— Мен сенга албатта ёзаман, тез-тез ёзаман. Тоқатсизлик билан жавобингни кутаман.

Ан Ми, гапига ярадорининг жиддий тусда қулоқ солаётганини пайқамас, унинг кўзларидаги рашик алаангаларини кўрмас эди.

Машина ўрнидан жилиб, қоронғида ғойиб бўлди. Пок Сир унинг орқасидан узоқ термилди. Қизнинг кўнгли нима учундир жуда ғашланди.

Ли Ги Ен

ҲАЁТНИНГ БОШЛАНИШИ

I

Ер реформаси ҳақидаги қонуinning эълон қилинганга атиги бир неча кун бўлди. Бу буюк воқияни нишонлаш учун қишлоқдан шаҳарга томон намоишчилар колоннаси чўзилди. Вилоят шаҳарчасининг кўча ва бозор майдонлари одамлар билан лиқ тўлган. Шаҳарга асос солингандан буён ҳали бу ерда шунчалик халқ тўпланмаган эди.

Ҳар бир қишлоқ, ҳар бир волость бу шодиёнага ўзига хос ҳисса қўшмоқда эди. Масалан, бир қишлоқ похолдан тўқилган ҳарфлардан халқнинг асрий орзу-умидлари ва бугунги тантананинг мазмунини ифода этувчи: «Ер — ҳайдаганники» деган шиор билан чиққан. Бошқа бир қишлоқ вакиллари эса, қарағай новдаларидан ясалган «Халқимизнинг қаҳрамони Ким Ир Сенга мансе¹» деган транспарант кўтариб борадилар.

Ҳар бир деҳқон ўз шодлигини ифода этишга ҳаракат қиларди. Бир хиллари ёғоч белкурак ва ўроқларни силкишар, бошқалари чопқи ва чўкичларини худди қурол сингари ушлаб олишган; учинчиларининг орқасида алоҳида маҳорат ва меҳр билан қилинган янги тиге² бор

¹ Мансе — ура.

² Тиге — елкада юк кўтариш учун махсус ишланган асбоб.

эди; яна бировлар эса, маскарад либосини кийиб, мўл ҳосил дегап янги рақсга тушишарди. Ашула овозлари, катта-кичик бонг, карнай, ногоралар садолари янграрди.

Нега хурсанд бўлмайлик ахир? Халқимизнинг асрлар давомида бошдан кечирган азоб-уқубатларини ўлчаб бўлармиди? Халқ ҳокимияти ўрнатилиши билан деҳқон биринчи марта озодлик ва сўз эркинлигига эга бўлмадими?

- Бу, озодликка эришган деҳқонларнинг: кечагина ҳайвон сифат турмуш кечираётган қароллар, нисфижорлар, ижарага ер олувчилар, помещчикка ҳаддан ташқари оғир солиқ тўловчилар, қийин ҳолларда помещчикдан ёрдам сўраб, умрбод унинг асоратига тушганларнинг намоёнлиги эди.

Деҳқон йил сайин қашшоқлашиб борар, унинг ери эса, аста-секин помещчиклар қўлига ўтарди. Кўпгина деҳқонлар уй-жойини ташлаб, оилани тебратиш учун бошқа жойларга кетиб қолишарди. Лекин борадиган ерларида ҳам уларни қашшоқлик енгар, шаҳар харобаларида касаллик ва дармонсизликдан ҳалок бўлардилар.

Айниқса, японлар ҳукмронлик қилиб турган сўнги йилларда мамлакатда ҳаёт кечириш ниҳоятда оғирлашди. Хитойга қарши Япония бошлаган агрессив уруш борган сари кўпроқ моддий ресурс ва одамларнинг қурбон бўлишини талаб қилар эди. Турли-туман «натурал солиқлар» сони ўсиб борар, мажбурий равишда «Ватанга хизмат қилиш» янги отрядлари тузиларди. Деҳқон оилалари боқувчиларидан ажралардилар: қишлоқларда фақат болалар, аёллар ва чоллар қоларди.

Помещчиклар халқ намига парво ҳам қилмадилар. Бунинг устига ўша кунларда улар Япониянинг содиқ агентлари бўлиб хизмат қилдилар, унинг йиртқич армиясини юзиқ-овқат билан таъминлашга ёрдам бердилар. Агрессив сиёсат уларга қўл келарди.

Мамлакат озод қилингандан кейин бир неча ой ўтмасданоқ деҳқончиликнинг асрий проблемаси — ер масаласи ҳал қилинди.

II

Помещчик Хван эрталабдан бери ўзини қаерга қўйишни билмай хотини билан жанжаллашарди. У шижоатли ва ҳукмдор киши бўлиб, ҳокимлик қилиб ўрганган, ундан ташқари баъзилар сингари бўлиб ўтган ҳо-

дисаларни ушута олмас, ёки ўзини ожизликка солиб, тақдирдан раҳм-шафқат сўраган ҳолда, бошига сочиқ танғиб, қайғули қиёфада тўшакка ёғиб олмас эди.

Кўчадан эшитилган ҳар бир «Мансе» деган хитоб уни тиш оғриғидан азоб портаётган кишидек, юз буриштиришга мажбур қилар эди. «Ўлмасак кўрамыз!» дер эди у қайта-қайта ғазаб билан. Унинг бу пўписаси ҳозирги вазиятда кўрпага ўралиб олиб, мушт кўрсатган кишининг ҳолатини эслатарди.

Соат ўн бирда бозор майдонида ўрнатилган радио карнайидан намойишнинг бошланганлиги эълон қилинган, Хван, энди тўрт девор ичида чидаб ўтиришга ортиқча тоқат қила олмаслигини сизди. У, ҳали ўзининг юлдузи ўчмаганлиги ва у яна чарақлаб чиқадиغان вақт-соатнинг ҳам келишини ҳаммага кўз-кўз қилиш мақсадида ясашиб олди. У бошидаги юнг қалпоқча устидан катс — от қилидан тўқилган кеңг соявонли шляпа кийдида, кул ранг шойи тўнга ўралиб, оппоқ попукини эслатувчи соқолини силаганча кўчага чиқди. У илгаригидек кибр билан юрар, ҳар одимдан сўнг, мен қаддам ташлаяпман, миннатдор бўл, дегандек ҳассасини ерга тақ этиб уриб қўярди.

У ана шундай секин-секин одим отиб, кибрли башарасини ўзгартмасдан марказий кўчага чиқди. Лекин бу ерда кўнгилисиз воқиа рўй берди: тўсатдан унинг бутун вужуди титраб, боши айлана бошлади ва ифлос деворга суянишга мажбур бўлиб қолди.

Сершовқин ва хушчақчақ намойишчилар тўдасининг ҳаракати унга дам олиш пайтларида севиб ўқийдиган китобларида тасвирланган жинларнинг ҳаракатини эслатар эди. Қани энди унинг олдида ҳақиқатан ҳам жинлар бўлса! Аммо бу жинларни ҳеч қандай сеҳрлар билан йўқотиб бўлмайди! Помешчик довдираган ҳолда кўзини пирпиратар, тиши-тишига тегмас, юраги гупиллаб урар ва қулоғи чидаб бўлмас даражада жаранглар эди. Ахир ўзингиз бир ўйлаб кўринг, кечагина унинг қадамларини ўлган ва унинг учун ишлаганлар ҳозир унга бош силкитишни ҳам лойиқ кўрмаса, энди у ўзини қандай қилиб тутиб тура олсин?

Помешчик Хваннинг хонадони бойлик ва хасислик билан машхур эди. У ўз онасини очдан ўлдирган эмиш, деган овозлар тарқалган эди. Аммо ярамас тиллар нималар демайди! Шу ҳам гап бўлдимиз? У шу бойлик-

ни ортдиргуича уйқуни ҳам, овқатни ҳам тарк этма-
дими? У кўпларнинг жонига қасд қилиб охиратга жў-
натган дейишади. Бироқ у ўз-ўзини аядими? Тўғри, у
бойиб борди, атрофдагилар бўлса, қашшоқлашиб
унинг асоратига туша бордилар. Бу ерда ҳам у айбдор
эмас. Қишиларга у бахт улашгани йўқ, уларнинг пешо-
насига тақдирларини ёзган киши ҳам бўлак.

Хваннинг кўзлари бир дамгина ғамгин бўлиб, юзида
ожизлик ва ҳатто бир оз айбдорлик белгиси кўринди,
лекин дарҳол қизариб-бўзариб, кўзи ғазаб билан чақ-
най бошлади. У тротуарнинг чеккасига келиб, оломон-
га тикилди: унинг ёнида жонли ва шовқинли колонна-
да ундан кўп миқдорда қарзи бўлган Воннинг хотини
болалари билан кетиб бормоқда эди. Шунда у: «Ҳа-
ли шошмай тур! Бундан бир неча ой муқаддам ҳар
қанча процентга пул тилаб, оёғимнинг тагида ағнаб
ётган сенинг эринг эмасмиди? Мен аҳмоқ сизларни аяб-
ман, ўзимнинг сахийлигим билан фақат беш процент сў-
рабман-а. Ҳм, шошманглар! Вақт келар, ўшанда теринг-
га сомон тикаман»,— деган хаёлга борди.

Воннинг хотини ҳам ўзининг «халоскори»ни кўриб
қолди. У сиқилган муштини юқори кўтариб: «Халқ Ҳу-
кумати мансе», деб қаттиқ қичқирди. Унга жавобан
колоннанинг: «Мансе», деган садоси жаранглади.
Хван ўзини орқага ташлаб, деворга урилди. Унинг ёнида
турган иккита жосиб қиқирлаб кулиб юборди. Помешчик
уларга ўқрайиб қўйди-ю, кейин чопганча уйига жўна-
ди. Унинг барча оила аъзолари ҳовлида туришарди.
Улар хўжайинни чуқур таъзим билан қарши олишди.

— Нега бу ерда серрайиб турибсизлар, такасал-
танглар,— деди жаҳл билан оила бошлиғи,— нега ан-
қайдинглар, аҳтимол, чопқи кўтариб, шу лаънати
намойишга қатнашишга жон деб рози бўлиб турган-
дирсизлар. Ана чопқи! Ана болта! Ана ахлат тозалай-
диган белкурак! Олингларда, менинг ҳовлимдан йўқо-
линглар!— деб жаҳл билан уларга ташланди оила
бошлиғи.

— Нега сиз бундай дейсиз?— қўрқа-писа овоз чи-
қарди унинг хотини.— Бу нарсa ҳатто биронтамизнинг
хаёлимизга ҳам келгани йўқ. Қўрққанзимиздан ҳовлига
чиқдик. Халойиқнинг шовқин-суронидан деворлар тит-
раяпти.

Помешчик Хваннинг хотини эрига шу тарзда жавоб

берди. Бу аёлнинг ўз уйида эрига содиқ хизматкоргина эканидан беҳабар бўлган қишлоқдаги кўпгина хотинлар унинг бойлигига ҳасад билан қарар эдилар. Ёшлигида Хван унга: «Сабр қил, хадемай бой бўлиб кетамиз», деб ваъдалар берарди, кексаликда эса ҳатто ваъда беришдан ҳам воз кечди. Японлар таслим бўлишидан бир неча ҳафта илгари, бугун бўлмаса эртага пуллар бекорчи қорозга айланиши аниқ бўлиб қолгач, у сахийлик қила бошлади. Шунда ҳам «ҳали нима тапу, нима сўз?» деган мулоҳаза билан кўп сарфлашдан чўчиди.

Помешчик хотинига жавоб беришни лозим кўрмай, бурилиб меҳмонхонага йўрғалади. Аммо, ёлғизликда ҳам у тинчлана олмади. «Қаерга борсам экан?» деб бетоқат бўлди. Лекин унинг мутлақо борадиган жойи йўқ эди. Дўстликка у доимо нафрат билан қарар, бундай вақтда ўзи каби ғамга ботган ошналарининг биронтаси билан ҳам учрашгиси йўқ, чунки уларнинг ҳам нолишлари аён, бусиз ҳам ўзининг кўнгли ғаш эди. «Қовоқхонага борсаммикан?» Аммо у ерда ҳам, эҳтимол, унинг ғамидан хурсандчилик билан тантана қилаётган кишилардан бошқа ҳеч ким бўлмаса керак. Шунда Хваннинг миясига собиқ мулкларини сўнгги бор айланиб чиқиш фикри келди. Деҳқонлар демонстрацияга кетишган, шунинг учун ҳам қишлоқда ҳақорат қиладиган ёки кетидан тош отиб қоладиган ҳеч ким йўқ эди.

III

Эрта тонгдан бошлаб, болалар Воннинг хўжалигидаги ягона чўкични демонстрацияга ким кўтариб чиқиши устида ўзаро жанжаллашардилар. Воннинг уйқуси қочиб, одатдагидек, дарҳол, ишга киришди.

— Дада, сен бизлар билан бормайсанми?— деб сўради унинг катта ўғли Тон Сиг.

— Сен намойишга ўроқ кўтариб боришинг мумкин эди. Онамиз, ўтқир деб уни бизга бермаяпти,— деб акасининг сўзини қувватлади Тон Дюн.

Отасининг юзида иккиланиш аломатларини сезган Эн Нен хурсандлик билан:

— Боради! Боради!— деб қичқариб юборди.

— Агар бутун бир кунни лақиллаб ўтказсам, сизларни ким боқади?

— Аттанг,— ўкиниб қўлини силкиди Воннинг хоти-

ни. У эридан ўн ёшлар чамаси кичик бўлиб, кўпинча эрига қарши тапираверар эди.— Шундай кунларда хурсандлигингдан овқат ейишни ҳам унутасан киши, сен эса, фақат овқат ҳақида ўйлайсан.

— Уйга ким қарайди?— ўзини оқламоқчи бўлиб деди Вон.

— Кошки қараб туриш учун бирор нарса бўлса, уйимизда қўлта илашгудек ҳеч вақо бўлмаса, ақалли. гурчимиз сичқон тўйгулик ҳам эмас.

— Бундан кейин ҳеч қачон оч қолмаймиз. Тўғри-ми, ойи? Дадамиз биз билан боришни истамаяпти, холос. Ҳамманинг дадаси кетаяпти-ку, фақат менинг дадам бормасмиш,— деб йиғлаб юборди Тон Дюн.

Вон индамай энгашиб ишни давом этдираверади.

У кишилар билан бирга жон-жон деб борарди! Ахир у илгарилар ҳатто ҳаёлига келтиришга ботинолмаган кунлар келди-ку: у ерга хўжайини бўлди. Тағин унча-мунча ерни эмас, ўша ўз боболари деҳқончилик қилган ернинг хўжайини-я! Аммо ҳаёт шафқатсиз, бахт эса маккор нарса, унга ишониш керак эмас. Вон бу сўзларни она сути билан сингдирган, улғайгандан кейин бўлса, ҳаётида бир неча марта ўз бошидан кечириб ҳам кўрди. У шубҳаланар, эҳтиёткорлик эса, ягона қуроли эди. У камбағалларга ер берилишини ҳаққоният деб ҳисоблар, аммо адолатсизлик аввалгича яна адолатдан кучлироқдир, деб қўрқарди. Қани энди у бундан кейин помешчикларнинг ҳеч қачон қайтиб келмаслигини билса! Аммо камбағал Вонда бундай ишонч қасрдан ҳам бўлсин? «Агар помешчиклар қайтиб келишса, бугунги хурсандликларимизни бурнимиздан чиқаришадн. Шунинг учун яхинси ўз шодлигинини одамлар олдида намойиш қилмаганинг маъқулроқ...»

— Бу уйда бирон киши борми?— деган овоз камбағал бечоранинг фикрини бўлди.

Эшик очилиб уйга помешчик кириб келди. Вон ўзининг собиқ хўжайинига салом бергани сакраб ўрнидан турди.

— Марҳамат, ўтиринг, келганингиз учун раҳмат,— деди у довдираб,— қандай сабаб билан меникига ташриф буюрдингиз.

Хван пойгароқ ерга ўтириб, уйни кўздан кечира бошлади.

— Йўқ, йўқ, марҳамат қилиб мана бу ерга—кан

устига ўтиринг, остонадан шамол уриб турибди,— шошиб-пишиб деди деҳқон.

— Уйингдагилар қани? Намойишга чиқиб кетишдингми?

— Уларни олиб кетиш учун қўшнилари чиқишган эди, бирга жетишганга ўхшайди, кхе, кхе,— томоқ қоқди деҳқон.

— Ҳм, нега сен бормадинг?

— Болаларим ҳар нарсани билишга қизиқишади. Хотиним ҳам улардан қолишмайди... Кхе, кхе, анграйишгани кетишди. Бунинг устига совуқ, оёғимда ҳеч нарсам йўқ, оёқ кийимим бутунлай тўзиб кетган. Шунинг учун мен бўйра тўқигани уйда қолдим, кхе, кхе.

Камбағал Воннинг помешчикдан худди илгаригидек қўрқаётганини Хван аниқ кўриб турарди.

— Энди сен ҳам хўжайин бўлдинг. Мен сенинг ўрнингда бўлганимда хурсандлигимдан шундай кунда оёқ яланг бўлса ҳам югурган бўлардим,— у чўнтагидан сув ўтмайдиган қоғоздан ясалган тамаки жалтачасини чиқариб, трубкага тамаки тўлдира бошлади.

— Менга ўхшаган чол кишига совуқда оёқ яланг хурсандчилик қилиб юришни ким қўйибди. Мен шундай одамманми, хўжайин?

— Бу ишинг жойида, жуда яхши қилибсан Вон. Мен сенга доим илтифот қилардим: қарзга пул дейсанми, гуруч дейсанми аямасдим, ундан ташқари сендан унча кўп процент ҳам олмасдим. Тузук, сенинг ақлинг анча жойида. Ахир сен Пхеньяндаги Ким Ир Сен ҳужумати ҳокимият тепасида узоқ вақт туришига, ҳозир деҳқонларга текинга беришаётган ерлари учун, кейинчалик икки баробар ҳақ ундирмаслигига ишонмайсан-ку. Ҳеч қачон ҳукумат бировга текинга бирор нарса берган эмас. Бу бир тузук. Агар сен бошқаларга ўхшаб ишонувчан бўлсанг келажакда бошинга бало ортдиришинг турган гап. Менинг сўзимни уқиб ол. Эҳ-ҳа, ҳозир коммунистларнинг сўзларига қулоқ солаётганларга сичқоннинг ини минг танга бўлиб қолади! Ҳм...

Помешчик Хванда ўз норозилигини ҳиққиллашлик билан изҳор қиладиган бемаъни одат бор эди. Бу одат деҳқонларга таниш эди. У ҳозир ҳам ҳиққилларди.

— Мен бировнинг тузоғига илтибармидим, хўжайини?— деди шошиб қолган Вон.— Сиз мендан бекорга хафа бўлибсиз.

— Ҳм, мен сендан хафа эмасман, мен сен билан тенг киши сифатида гаплашяпман. Бутун дунё бош кўтарди. Бизнинг қонуний корейс ҳукуматимиз эмиграциядан Сеулга қайтганлигини эшитдингми? Эшитганинг йўқми? Ҳа, албатта бу гаплар қаерда-ю, сен қаерда! Уни ундай-бундай одам эмас, балки доктор Ли Син Маннинг ўзи бошқаряпти, бундан ташқари уни Американинг ўзи қувватлаяпти! Америка билан ҳазиллашиб жўргудек бўлса, Пхеньян ҳукуматининг ҳолига вой. Унинг тақдири ҳал қилиб қўйилган. Ҳм. Демократик ҳукуматнинг аҳволи омонат эканлигини фақат аҳмоқларгина тушунмаяптилар. Мана сенга ўхшаганлар ҳозир халққа озодлик берилди деган гапларни эшитиб, анпрайиб, қулоқларини динг қилиб қолишди. Улар келажакда ўзларини нима кутаётганлигини сезмаётирлар. Йўқ, бундай ишлар яхшилик билан тугамайди. Ҳм.

— Ҳа...— деди мужмаллик билан Вон. Помешчининг сўзлари ишонарли эшитилар, аммо камбағалнинг кўнглига ёқмас эди.

— Мен сеникига шунчалик, бетакаллуф, фикрингни эшитиш учун кирдим. Виждонли кишисан-ку, ўзинг айт-чи, бутун қишлоқда менинг бойлигимдан фойдаланмаган бирор деҳқон топиладими? Ҳм. Менга ер ўпиб таъзим қилишарди, ҳозир бўлса, кеккайиб кетишди. Биргина ер билан иш битмайди, айт-чи, биз помешчиклар бўлмасак, уларга баҳорда уруғликни ким беради? Биз билан савдолашасан, давлатга келганда, у қатъий баҳо белгилайди — тамом, вассалом.

Икки чол — помешчик билан камбағал деҳқон трубкаларини сўришиб жим бўлиб қолишди. «Албатта, Хван бир томонлама ҳақли,— ўйларди Вон,— иккинчи томондан эса, янги ҳукумат тепасида Ким Ир Сен турибди. У бизни хафа қилмас, у қилаётган ишини билади».

Жим қолиб хаёл сурилган вақт Хван учун бекор кетмади. Унинг миясига ажойиб бир фикр келди. Шу нарсани аввалроқ ўйласа бўлмасми-а?

— Сеникига бир иш билан кирган эдим,— деди у трубкасини қоқа туриб.

Деҳқон Хваннинг нима ҳақда гапирмоқчи эканини дарҳол тушунди. У Хвандан ниҳоятти бир неча ой бурун олган 200 вон қарзидан ташқари унинг бўйнидаги ўтган йилги қарзи ҳам тўланмаган эди.

— Ташвишланманг хўжайин, мен қарзимни тўлайман,— деди хушомадгўйлик билан у.

— Ташвишланаётганим йўқ,— жавоб берди Хван,— бугун-эрта тўлашингни биламан. Ҳа, майли, ҳм, мен сендан процент олмайман. Лекин эсингда бўлсин, қарзнинг ҳаммасини икки уч кун ичида тўлагин, бўлмаса фикрим ўзгариб қолиши мумкин.

«Нима учун у процентдан кечди экан, ахир унда менинг қарз тилхатим бор-ку», деб ҳайрон бўлди Вон.

— Ўзим ҳам уялиб юрибман, жоним билан аллақачон берган бўлардим-у, лекин қўлимда пулим йўқ. Яқинда шаҳарга бўйра, ўтин олиб бараманда савдодан тушган пулнинг ҳаммасини сизга бераман. Фақат яна беш кун сабр қилинг. Тоғни қор босиб шаҳарга тушишнинг иложи бўлмай қолди.

— Ҳа, майли сен айтганча бўлсин. Ҳм. Қарзни беш кун ичида тўлайсан-а?

— Тўлайман, тўлайман.

— Фақат бизнинг суҳбатимиз ҳақида ҳеч кимга чурқ этиб оғиз очма, бўлмаса ҳамма: «хўжайин, қарзнинг муддатини кечиктиринг! Хўжайин, процентини камайтиринг», деб ёлишиб олади.

Вон помешчик Хванни дарвозагача кузатиб, ўз жойига қайтиб келиб бўйра тўқишни давом этдирди. У помешчикнинг хатти-ҳаракатини тушунишга қанчалик уринмасин, барибир, бу нарса унинг учун сир бўлиб қолаверди. Илгари Хван ҳеч қачон Воннинг кулбасига оёқ босмаган эди. Тўғри, баъзан Хван четан деворга яқин келиб, олов сўрар ва бу билан пўё Вонга катта ҳиммат кўрсатган бўларди. Ҳар нарсадан шубҳа қилиб юрадиган камбағал азалги душман помешчикнинг режаларини тушуниб етиш тўғрисида бош қотирар экан, Хван яна бир неча ҳовлига бирма-бир кириб чиқиб, энди айланма йўллар билан уйига томон одим отарди.

IV

На очиқ аёзли тонг, на кўзни қамаштирадиган осмоннинг ложувард туси, на Вонга ўхшаш бир неча камбағалларнинг унинг қармоғига илиниши — помешчик Хванни энди ҳеч нарса қувонтирмасди. У оёғини дуч келган ерга ташлаб маст каби тебраниб, дарахтзорлар юрасида юриб борарди. Баъзан тўхтаб, қор босган тоғларга маъ-

носиз назар ташлар, талвасаланиб хўрсинар ва оғир қадам ташлаб яна йўлга тушарди.

«Халқ ҳукумати лоақал бир йил сақланади деб фарз қилайлик. Аммо шу давр ичида кўрган зараримни менга ким тўлайди?»— деган хаёлга борди.

Ҳақиқатан ҳам Хваннинг «зарари» катта деса бўлади. Унинг Коран қишлоғидаги майдоннинг ҳар бир пхенидан¹ йилига 20 дан 30 сэмгача² гуруч даромади келиб турарди. У бошқа қишлоқлардаги ерларини ижарага топшириб, унлардан 200 марлаб³ гуруч оларди. Унинг деҳқонларга процент тўлаш шарти билан тарқатган беҳисоб пулларини айтмайсизми?

Хван уйга қайтгач, тўғри ҳужжатлар сақланадиган қути ёнига борди. У йирик ҳарфлар билан терилган ер реформаси ҳақидаги қонун босилган газета ларчасини кўлига олди. Хван уни аллақачонлар ҳар тарафлама ўрганиб чиққан бўлишига қарамай, ҳали ҳам эринмай қайта-қайта ўқирди. Лекин помешчик ҳар бир сўзни қанчалик синчиклаб ўрганмасин, у ўзини ҳалокатдан халос қилувчи бирорта нуқта, помешчикларга, ҳеч бўлмаса, минимал фойда ваъда қилувчи бирор пункт топмади. Ундаги ҳар бир сўз — помешчиклар учун зарба, ўлим зарбаси эди...

V

Воннинг бола-чақалари намоёншдан хурсанд ва ҳаяжонга тўлиб қайтишди.

Болалар Вонни ўраб олишди-да, бир-бирларига тал бермай:

— Вой дада, биз билан бекор бормадинг,— деб ўз таассуротлари ҳақида гапира кетишди.

— Пхеньяндан қандайдир комиссар келибди. У бизга янги ҳокимият ҳақидаги ҳамма нарсани тушунтириб берди. Унинг дейишича энди, биз ҳозир ўзимизга-ўзимиз хўжайин бўлибмиз,— деди Воннинг хотини эрига қараб.

Вон ҳам ўз навбатида хотинига, бугунги кун унинг учун бир оз қувонч бағишлаганини айтишга ошиқарди. У помешчининг марҳаматига муваффақ бўлмадими, ахир? Помешчик унга алоҳида илтифот қилиб, процент-

¹ П х е н — ўн гектарга тўғри келадиган ер ўлчов бирлиги.

² С э м — тахминан 150 кг тенг.

³ М а р — тахминан 15 кг тенг.

дан кечмадимми? Аммо, хотинидаги жонланишни кўрган камбағал оғзини очинишга ҳам журъат этолмади. У ҳолда суҳбат қандай оқибатда тугаши унга аён эди. Хотини Вонни қари аҳмоқ деб қарғар, помешчикка қарз тўлашдан қатъиян бош тортди, ундан ҳалол меҳнати тўфайли помешчикка ўтказиб қўйган пулларни қайтиб олишга ундаган бўларди. Албатта, Вон хотинининг фикрига қўшилади. Хвanning ҳамма бойлиги деҳқонларнинг бел кучи эвазига ортдирилган бойлик, аммо қарзни тўламасдан бўладими, ахир?

— Нега бугун хаёлинг паришон,— деб сўради хотини Вондан.

— Шундай. Ҳеч гап йўқ.

Хотини унга синовчан назар билан қаради, аммо шу онда Эн Нен:

— Бизниқига меҳмон келяпти,— деб қолди.

Қишлоқ союзининг раиси Пак кириб келди.

— Вон, нега намоёншда кўринмадинг?— деб сўради у қисқагина салом-аликдан сўнг, бундан бир неча соат илгари помешчик Хван ўтирган ерга жойлашар экан.

— Оёғимга кийгани ҳеч нарса йўқ, шунинг учун уйда қолиб, бўйра тўқишга тўғри келди,— ўз хижолатини яшириш учун кулди Вон.

— Зарари йўқ, энди ҳамма нарса янгича бўлади, бойиб қоламиз,— деди раис, камбағалнинг баҳонасига ишониб.

— Ким билади дейсиз, бугун-эрта ҳамма нарса яна ўз ҳолига тушмаса деб қўрқаман...

— Халқ қон билан қўлга киритилган ҳокимиятни топшириб қўяди дейсанми? Йўқ, ундай бўлмайди!

— Аммо ҳали ҳам помешчиклар кучли. Жанубда уларнинг суявчиқлари бор.

— Шошма, шошма, сениқига бугун помешчигимиз кирмадими?— деб унинг оўзини бўлди раис Пак.

— Сен қаердан билдинг?!

Шу пайтда кечки овқатга лозим бўлган масаллик учун кирган хотини савол ташлаб:

— Нега бу ҳақда менга ҳеч нарса демадинг?— деди.

— Хван процентдан воз кечдимми?— сўради муғом-бирона кўз қисиб Пак.

— Сенга ким айтди?

— Нега у олижаноблик билан процентдан воз кечмасин?— кулиб юборди Пак.

— Лекин у мендан беш кун ичида қарзимни буткул

тўлашни талаб қилди. Бундай қисқа муддатда шунча пулни қаердан топиб бераман?— жуда ҳам ғамгин оҳангда деди Вон.

— Помешчикнинг ҳимматига ишонибсан-да, у ҳам худди сендақаларни қидириб юрибди. Деҳқонларнинг жаъмики тилхатлари йўқ қилинганлигини эшитмадингми?

— Эшитишга эшитдим-ку, ишонч ҳосил қилолмаяпман.

Раис Пак нимчасининг чўнтагидан ғижимланиб кетган қоғоз олди, ўзига аллақачонлар ёд бўлиб қолган сўзларни ишонарли бўлсин учун ҳижжалаб ўқий бошлади. У ҳар бир жумланинг охирида тўхтар ва унинг маъносини тушунтирар эди.

— Аҳмоқ қилишаётганларини энди тушундингми?— сўради у, қоғозни яна нимчасининг чўнтагига сола туриб:

— Йўқ, сен помещчикдан қарз эмассан, балки у сендан қарздор. Сен тинмай ишладинг, у бўлса очдан ўлмаслигинг учун сенга фақат увоқ қолдириб, ҳамма меҳнатингни ишламасдан ўзлаштириб олди. Шунинг учун умр бўйи қўлини совуқ сувга урмай сенинг ҳисобингга яшади.

— Шундайликка шундайку-я,— маъқуллади Вон, бироқ унинг учун кўп нарса ноаниқлигича қола берди. У деҳқонлар маҳкум бўлган зулмнинг ҳақиқатан ҳам умрбод йўқолганлигини ақлига сиғдира олмас эди.

VI

Бир неча кундан оўнг қишлоққа волость деҳқон кооперативининг инспектори келди. У деҳқонлар союзининг раиси билан узоқ суҳбатлашди. Сўнгра қашшоқ ва майда ижарачилардан етти кишини сайлаб, қишлоқ совети ташкил қилдилар. Улар орасида Вон ҳам бор эди.

— Сизларга нима бўлди!— деди у чўчиб.— Мен чолга бу ишни ким қўйибди!

Эри учун хотини уялиб заҳархандалик билан:

— Бўйнидан боғланган ит овга ярамас,— деди.

Оҳ, қани энди у Воннинг ўрнида бўлса!

— Мен эплай олармидим?— баҳона қиларди Вон.— Бутун умримни жўяк текислайман деб ерга тикилиб ўтказганман, мен одамлар билан муомала қилишни билмайман.

— Муомала қилишнинг шарт эмас?— тинчланмасди хотини.

— Баракалла,— уни қувватлади раис,— мажлисга борасан-да, бир бурчакка ўтириб олиб, то ўзинг гапга киришиб кетмагунигча бошқа қишлоқ совети аъзоларининг гапларига қулоқ соласан.

— Йўқ, қўлимдан келмайди.

— Хатто Ким ҳам эплайди-я!

— Кимни сайладингларми?!— ажабланиб сўради Воннинг хотини.

— Ҳа.

— Ўша чолни-я?

— Дарвоқе, у ўзи талаб қилди. Биз эса унинг меҳнаткаш камбағаллигини ҳисобга олиб, хурсандчилик билан рози бўлдик.

— У камбағалми?— аччигланди Воннинг хотини.— Бизга нисбатан уни помешчик деса бўлади-ку. Унга нима етишмайди? Бўйдоқ бўлса. Бизнинг бир тўда боламиз бор, фақат уларнинг қоринни тўйдиришни ўйлаймиз, холос. Бизнинг хонадонимиз қашшоқликда бириччи, ўртоқ раис, агар қишлоқда биздан ҳам камбағалроқ бирор кимса бор десангиз, янглишасиз.

Деҳқонларнинг ишонч билдириши уни қувонтирганига қарамай, Вон қайсарлик қилишда давом этди. Хотини уни аҳмоқ деб ҳақорат қилишига қарамай, у яхши ишчи ва ичидан пишган одам эди. У халқ ҳукуматининг дастлабки кунларидаёқ бошқа ҳукуматларга тенг эмаслигини тушуна бошлади, чунки меҳнаткашга бу ҳукуматдан фақат манфаат борлигини кўра билди. Бироқ икки ҳолат унинг бу фикрда қатъий туришига монелик қиларди: улардан бири — унга мерос бўлиб қолган қўрқоқлик ва ўзига ишонмаслик, иккинчиси эса — ҳалигача буткул йўқ қилиб ташланмаган помешчикдан қўрқиш эди.

— Сенинг ўрнингга шартта ўзим кираман,— жаҳл билан хотини унга деди.— Сен ўзингча нима деб ўйлаяпсан? Ҳозир эру хотин тенг ҳуқуқда, бизлар ҳам сайланиш ҳуқуқига эгамиз.

Раис ҳазил аралаш:

— Сен ҳақлисан, менинг қаршилигим йўқ, эрингнинг ўрнини босасан,— деб розилик билдирди.

— Эрининг ўрнига хотини сайланиши нимаси,— деди Вон ранжиб,— кулги бўламиз. Бутун қишлоқ олдида шарманда бўлайми?

Ўзинг танлай қол, Вон: ё сен сайлан, ёки хотинингни сайлаймиз.

Бу тортишувда иштирок этаётганларнинг ҳаммалари кулиб юборишди. Қишлоқ советига аъзо қилиб сайлаганлардан бири — батрак Ким кириб келди. У:

— Нега куляпсизлар? Мендан эмасми?— деди-да, ҳамманинг кўзига синовчан назар ташлади.— Эҳ,— деди у бирдан,— шу баҳордан бошлаб хўжалик ишлари билан ўзим шуғулланаман, ахир, бутун умр бировларнинг хонадонида хор бўлиб юрибман. На хотиним бор, на бошпанам. Ҳамма бало шундаки...

Вон Кимга бир чимдим тамаки узатди. У хаёлчан айвоннинг ёшт зинапоясига трубкини қоқди-да, тўйиб нафас олгач, уни тутатди.

— Бу ҳеч гапмас,— деди Воннинг хотини,— энди келин қидирадиган вақт ҳам келиб қолди.

— Бирорта қиз топиб берсанг-чи,— раисга мурожаат қилди Ким у билан ёнма-ён ўтираётиб.— Уйланганимдан кейин биратўла ёшгинаси бўлса-да.

— Ҳаддан ташқари ёши ҳам бўлмайди,— маслаҳат берди Воннинг хотини,— қирқ ёшлар чамасидаги бева аёл топилганда ўша сенга маъқул бўларди.

— Менга ким ҳам тегади,— жавоб берди Ким сохта камтарлик билан.

— Сен ҳозир қишлоқда ҳурматли кишисан, ишқивозлар топилиб қолар,— деди раис жиддий суратда.

— Қани энди ёшроқ бўлсам, шундай бир қиз топардимки, асти қўявер.

— Ҳа, жексаман деб ўксинма... анча ёш кўринасан.

Собиқ батрак ишончсизлик билан сочсиз бошини тебратиб қўйди. Унинг барваста гавдаси ва улкан мушталарида баҳодирона куч сезилиб турарди. Эҳтимол, ҳали у ҳар қандай қишлоқ йигитидан ҳам устун келарди.

VII

Барча қишлоқ аҳолиси, айниқса қишлоқ совети комитети аъзолари ўзларининг биричи йиғилишларига тайёрланмоқдалар. Уч йўл айрилишидаги меҳмонхонага жойлашиб олган мўйсафид Ким яхшилаб ювинди, илгарилари у сира бунчалик иштиёқ билан ювинмасди, кейин

эгнига сурп чопонини илди-да, (Ким бу чопонини охир-ги марта қачон ва қандай муносабат билан кийганини эслай олмасди) болдирига ўраб юрган матони янги армия пайпоғи билан алмаштирди. Ўзгариб кетган Ким ўз уй бекасини ҳайратда қолдирди.

— Мансабдор киши эканлигиниғиз дарҳол кўзга ташланади,— дерди у мафтун бўлиб,— агар елкангизга халта ҳам осиб олсангиз, нақ жаноби ревизор бўлардингиз-да!

Бундай сўзларни эшитган мўйсафид Ким ҳузур қилганидан қалқиб кетди. Айни вақтда Вон ўз кулбасида газабланмоқда эди. Хотини чолни ясантиришга қанчалик ҳаракат қилмасин, кўнгилни топишга муваффақ бўла олмади. Бугун унинг кўзига байрамда киядиган пайпоқларидаги ямоқлар ҳаддан ташқари кўп кўринар, мен бундай монах кийимини киймайман деб, бўялган бўздан тикилган кул ранг тўнани четга иргатар эди.

— Марҳамат қилиб айт-чи, сен қачондан буён бундай олифта бўлиб қолдинг, сенга тузук кийимни қаердан топиб бераман? Пулни кўпроқ топиб келганингда шойи тўн тикиб берардим,— деди хотини жаҳл билан.

— Сендан ким шойи тўн сўраяпти? Ҳеч бўлмаганда шунинг ўзини эплаб берсанг экан.

— Ахир, унинг нимаси ёмон?

Эри жавоб ўрнига гердаийб:

— Ҳар қалай қишлоқ советининг аъзосиман,— деб қўйди.

— Худди губернатордек кеккайиб кетдинг-ку!

— Агар кишилар кўзига шу чопонда кўринсам борми, бутун қишлоқ монах дейдиган бўлиб қолади.

— Ундай бўлса киймай қўя қол.

— Хўш, сенингча, менга ўхшаш деҳқон комитетининг аъзоси мажлисга битта нимчада бориши керак экан-да?

Вон секин-аста овозини баландлаштираётган эди, кулба ёнида ясанган Ким кўриниб қолди. Олифталикда ўзидан қолишмайдиган Вонни бирга олиб кетмаганда, бу тортишувнинг нима натижа бериши номаълум эди.

— Ойи, дадам мажлисдан келгандан кейин нима билан меҳмон қиламиз?— бирдан эсига тушиб деди Эн Нен.

— Уни меҳмон қилгани ҳеч нарсамиз ҳам йўқ.

— Онамизнинг доим ҳеч нарсаси йўқ,— отасини деб хафа бўлди Том Дюн.

— Тон Сиг, сен биздан каттасан. Шаҳарга бориб вино олиб келсанг-чи,— деди Эн Нен акасига.

— Пулни қаердан олдинг?

— Яқинда ўрмондан териб желган ўтинимни сотдим,— деди Эн Нен ва катта кишилардек қўйнидан пул чиқарди.— Ойи сен уни нима билан меҳмон қиласан?

— Ойим дадамнинг ёнида ўтириб, унга вино қуйиб беради,— деди Тон Сиг.

— Йўқ, бу сафар отасига винони Эн Нен қуяди,— жавоб берди ойини.

Ден Дзя Ген

ОХИРГИ ДАРС

Йил сентябрь ойнининг ёмғирли кунлари эди. Ким Сан Хун уйига барвақт қайтди. Бир оз дам олиб, кечки овқатни егач, бошмақола ёзишга киришди.

Қош қораймоқда. Ланг очик деразадан ичкарига кечки салқин уриб турарди.

Бугун Ким Сан Хун ҳайрон қоларли даражада енгил ишлади. Фикрлар ўзи-

дан-ўзи қуйилиб келаверди. Бирпасда мақола ҳам тайёр бўлди. Ким Сан Хун ёзилган мақолани қайта-қайта ўқиб, стул суянчиғига суянди ва хаёлга чўмган ҳолда ҳалқа-ҳалқа тутун чиқариб папирос чекди.

Гарчи, Кореянинг Совет Армияси томонидан озод қилинганига бир ой бўлган бўлса ҳам, Ким Сан Хун ҳали ҳам ўзининг озод ва тенг ҳуқуқли гражданилик ҳолатига кўника олмаган эди. Шу кунлардаги барча нарсаси, чорраҳа кўчаларда туриб янги тартибни садоқат билан сақловчи милиционергача унга ажойиб кўринар, унинг кўнгил торларини чертиб, севинч ёши тўкишгача олиб борарди.

Ким Сан Хун японлар ҳукмронлиги даврида узоқ вақтгача ишсиз бўлгани туфайли демократик газетани ташкил қилиш ишига зўр иштиёқ билан киришди. У га-

зетанинг биринчи сонини чиқаришга муваффақ бўлиш учун озмунча куч сарфламади. Жумладан, корейс шрифтилари етишмасди, уларни шаҳар бўйлаб тарқалган ва ҳозирги кунда бекитилган япон типографияларидан топишга тўғри келди. Қим Сан Хун ўзининг дастлабки меҳнат самараси билан фахрланарди. Ахир, у бу газетанинг ҳар бир мисраси устида қанча-қанча тер тўкди!

Қўшини хонадан бир оҳангда ўқиладиган овоз эшитилмоқда — унинг қизи Ен Хи уй вазифасини тайёрламоқда эди. У, «болаларимизнинг ўз тилларида билим олишлари нақадар яхши»,— деб ўйлади ўзича.

Ен Хи қатнайдитан мактаб шаҳарнинг марказий кўчаларидан бирига жойлашган. Яқиндагина Қим Сан Хун дарс бошланишдан илгари ўқитувчилар билан ўқувчиларни саф тортдириб, япон гимни айтишга мажбур қилганликларини ачиниб кузатишга мажбур бўлган эди. Сан Хунда бу мактабга тааллуқли бўлган анчагина қайғули эсдаликлар бор эди.

1938 йилда ҳукумат корейс тилининг ўқитилишини ман қилди. Корейс ўқувчилари учун дарсликлар алоҳида тузилган бўлиб, бунда ёшларга империалистик ғоя ва эзувчиларга сажда қилиш руҳини сингдириш кўзда тутилган эди. Японлар ғайри миллий ассимиляция сиёсатига нисбатан бўлган норозиликни зўрлик ва кишиларни қўлга олиш йўли билан бостирардилар. Мамлакатимиздаги шарқ маданиятпарварларининг шиори қуйидагича эди: «Корейсларни шу даражада ассимиляция қилиш керакки, улар тушларида ҳам японча алаҳсира-синлар».

Ен Хи мактабдан қилинган экскурсияларнинг бирида калтакесакдан кўрқиб, корейсча «эгмони»¹ деб қичқириб юборди. Бу воқиа шу даражада муҳим ҳисобландики, ҳатто инспектор Кимура «айбдорнинг» ота-онасини чақиритишни ўзининг бурчи деб ҳисоблади.

— Тушунинг ахир, «эгмони» дейиш ҳеч вақтда қизимнинг сиёсий қарашини кўрсатиши мумкин эмас, бундан ташқари, унинг оғзидан беихтиёр чиқиб кетган,— деб қизини оқлашга ҳаракат қилди Сан Хун.

— Баракалла, худди шундай,— маъқуллади инспектор,— беихтиёр. Дарвоқе, бизнинг педагогларимиз қизингиз Ен Хи устидан бир неча марта шикоят қилдилар. Уларнинг йўқлигида кўрқмасдан корейс тилида

¹ Эгмони — Вой.

гапириб, афсус, бундай бемаъни одатдан холи бўлмаган бошқа ўқувчиларга ҳам чакки таъсир кўрсатар экан.

Ташқи кўринишидан дўстлик характериға эға бўлган бу суҳбатда (ўқитувчи ва ота-оналар ягона олижаноб мақсадни кўзловчи иттифоқчи эмасмилар, ахир?) яширинган пўписа сезилиб турарди. Сан Хун шу топда японнинг тиржайган башарасига жон деб туфларди-ю, лскин у кичкинагина қизининг тақдири ҳақида ўйлашға мажбур эди. Тупуриш у ёқда турсин, ҳатто қаттиқ оҳанг ҳам ишсиз корейсининг қизини ҳалок қилиши мумкин эди.

Кимуранинг кўнглиға ёқмаган ўқувчилар ҳақида генерал-губернатор ҳузурида тузилган меҳнат бўлимиға хабар бериш одати бор эди, у ердан «ишончсизларни» ё узоқ ҳарбий заводға, ё ҳарбий тикиш устахоналарига ўтказиб юборишар эди. Мана, иттизор бўлиб қутилган озодлик куни келди. Нафрат қўзғатувчи қуллик занжири парчаланган. Она Ватанда корейс тили яна янгради.

Қўшни хонадан илгаригидек Ен Хининг ёқимли овози эшитилиб турарди. Ким Сан Хун диққат билан қулоқ солиб турар экан, беҳосдан сесканиб жетди: «Бу шеърларни қизча қаердан билади?»

У қизининг ҳар бир сўзини иштиёқ билан тинглаган сари хаёлида ўтмиш намоён бўла бошлади.

I

Бу ҳодиса бундан етти йил муқаддам содир бўлган эди. Ким Сан Хун мактабда корейс тилидан дарс берарди. У, дарс жадвали бўйича ажратилган дарсларнинг ярмисини ватан адабиётига бағишлаган эди. Бунда у, ўқувчиларни фақат адабиёт тарихи билангина таништириб қолмасдан, балки классикаларимиз асарларида ўз ифодасини топган халқимиз тарихи билан ҳам таништиради. Бу Ким Сан Хун томонидан қилинган мислсиз беадаблик эди, чунки у тўла равишда Тоётоми¹ каби япон эзувчиларининг «ўлмас қаҳрамонлик-

¹ Тоётоми Хидэёси — XVI аср охиридаги феодал Япониянинг ҳарбий ва сиёсий арбоби. 1594 йилда Хидэёси Кореяни босиб олишға уруниб кўрган, аммо Корея армияси Пхеньян остонасида япон қўшинларини мажақлагач, японлар Кореяни ташлаб чекинишға мажбур бўлган эдилар.

ларин» ҳақидаги ҳикоялардан иборат бўлган дарсликларга қаттиқ риоя қилиши зарур эди. Сан Хуннинг ҳар бир дари ўқувчилар учун гўё байрам бўлиб, улар ўқитувчиларини кўкларга кўтаришар, унинг ҳикояларидан Ватаига муҳаббат ва унинг озод бўлиши муқаррарлигига ишонч ҳосил қилар эдилар. Лекин вақти келиб Ким Сан Хун мактаб билан хайрлашадиган бўлди. Корейнинг саноқда еттинчи генерал-губернатори Минами Дзиро «Корея маориф системасини қайта кўриб чиқиш» деб аталган қонун чиқарди. Империядаги барча мактабларда программа ва ўқитиш методларини бир шаклга келтириш зарурияти туғилди, деган гап бундай қонуннинг чиқишига баҳона бўлди. Оккупантлар «Япония билан Корея — бир бутун, японлар билан корейслар эса, бир миллатнинг икки уруғи!» деб жар солардилар. Аммо, корейс халқи янглишмади, у: «Корея умрбод японларнинг колонияси бўлсин, корейслар мустақил миллат сифатида яшаш қурбини йўқотсинлар», деган сўзларнинг чин маъносини тушуниб етдилар.

Юқорида айтилган қонун 1938 йил 1 апрелда кучга кириши лозим эди, аммо, биринчи мартдаёқ маориф бўлими педагогларга корейс тили ўқитилишини дарҳол тўхтатиш тўғрисида қатъий буйруқ тарқатди. Бу ҳолнинг биринчи мартга тўғри желиши негадир ваҳимали эди.

II

Ким Сан Хун охирги мартаба дарс бергани мактабга келди. Одатдагича, ҳамма ўқувчилар тўпланган, лекин бугун уларнинг бирортаси ҳам машғулот ҳақида ўйлашмасди. Коридорларда граждан кийимларини кийиб олган айғоқчилар ўзларини маориф бўлими вакиллари сифатида кўрсатиб, бўзчининг моксидек у ёқдан-бу ёққа юриб турардилар. Ўқитувчилар ижтимоий тартибни бузишдан хавфсираб, дам ўқувчиларга, дам айғоқчиларга қарардилар, ўқувчилар эса ўзларини ҳаёсизларча тутар, фақат корейс тилида гаплашар, ўзларини «меҳмонларни» кўрмаганликка солиб, уларнинг адресига, гўё беҳосдан гап отар эдилар. Вазият ниҳоятда кескинлашган эди.

Ким Сан Хун синфга руҳи тушган ҳолда кирди, унинг қалби жуда нотинч эди.

Ўқувчиларнинг чеҳралари жиддий, кўзлари бир нар-

сани кутаётгандек ўқитувчига тикилган эди — ёш юраклар норозилик ва қаҳрамонлик кўрсатиш туйғуси билан тўлиб-тошган эди. Ким Сан Хун ўқувчиларнинг ўзига ишонишлари ва ундан қандайдир ғайри табиий ҳаракат кутаётганликларини биларди. У истеҳзо билан жилмайиб, бўғиқ овоз билан:

— Бугун бизнинг охирги дарсимиз,— деб кафедрадан тушди-да, синфга тескари ўгирилган ҳолда, дераза ёнига бориб тўхтади. Ким Сан Хун ўқувчилар орасида кескинлик кучаяжagini сезиб турарди.

Футбол майдончаси яшил тус олган. Дераза олдида курк товук дастлабки жўжалари билан дон ахтариб юрар эди, шу чоқ маймоқ кучук чопиб келиб, жўжаларни ҳаяжонга солди-ю, қўрққанидан ўзи ҳам вовиллаб юборди... Бугун болаларга 1919 йилги қонли ҳодисаларни гапириб берса, жуда яхши бўлар эди-да, лекин эшик орқасида жосус қулоқ солиб турибди. Қўзғолон даврида Сан Хун ҳозирги ўқувчиларининг ёшида бўлса керак. У мамлакатда содир бўлаётган ҳодисаларни тўла англай олмас, аммо: «Ватанга мустақиллик!» деган шиорнинг жажжигина қалбини ҳам алангалатган эди. Кўчаларда ҳаяжонланган халқ тўпланган. Бир бет қоғозга зўрба-зўр қадимги корейс байроғини чизган Сан Хун кўчага югуриб чиқиб, намоёнчилар қолоннасига қўшилди. Бу ерда уни дарҳол икки ишчи ўз ҳимоясига олди. Сан Хун улар билан иноқлашди ва кунн бўйи улар ёнидан сўлжмади. Халқ билан у ҳам: «Мансел Яшасин мустақил Ватан», деб қичқирди. У катталарнинг овозини босиб кетишга уриниб, томоғи қирилгунча қичқирар, лекин унинг овози ҳали заиф эди. Аммо, халқ йўлида учраётган полиция участкаларини тошбўрон қилаётганида бола ўзининг тузуккина ватанпарвар эканига ишонч ҳосил қилди, Сан Хуннинг қўли нишонга тегишда ўртоқларидан қолишмасди.

Тушдан кейин кўчаларда кучайтирилган жандарм отрядлари пайдо бўлди ва қуролсиз намоёнчилар қочиб қутулишга мажбур бўлишди. Қош қорайпач, умумий тинтув ва оммавий қамашлар бошланди: «1 март қўзғолони» номи билан тарихга кирган корейс халқининг миллий мустақиллик ҳаракати босқинчилар томонидан шафқатсизлик билан бостирилди.

Ўзи ўқиган ўрта мактаб ўқувчилари — кичик намоёнчилар Сан Хуннинг хотирасида бир умрга сақланиб

қолди. Улар Сэдэмуи дарвозаси томон йўл олган колон-
нанинг олдида борардилар, уларнинг корейс гимнини
ижро этиб бораётган оркестрларининг чолгу асбоблари
ярақларди.

Ўшандан буён 19 йил ўтди. 19 йил — қаттиқ жазо
тортиш йиллари...

Сан Хун оғир, аммо қатъий қадамлар ташлаб ка-
федрага кўтарилди. У дунёни ларзага келтирарли да-
ражада қичқиришни истарди: «Бундан 19 йил муқаддам
бизнинг оталаримиз халқнинг озодлиги учун қон тўк-
дилар. Наҳотки ўша қурбонлар бекор кетган бўлса?
Наҳот, ўч олиш вақт-соати желиб етмаса?» Бейхтиёр
унинг кўзи ёшланди ва шу заҳотиёқ синфда пиқиллаб
йиғлаган овозлар эшитилди.

— Тинчланинг дўстларим,— деди Сан Хун ўзини маҳ-
кам тутиб,— ўз қайғусини душмандан яшира олиш ин-
соннинг энг олижаноб сифатидир, кўриб турибсизлар-
ки, ҳали мен бунга қодир эмасман.

Синфда руҳни эзадиган жимжитликни фақат айрим
бўғиқ йиғи овозлари бузиб турарди.

— Жаноб ўқитувчи!— деб таклиф қилди Сан Хун-
нинг севган ўқувчиси Ли Бон Су,— бизга бирорта яхши
шеър ўқиб беринг.

Сан Хун сезгир ва фаросатли болага қараб ташак-
кур билдиргандек табассум қилди. У бўр олиб, йирик
ҳарфлар билан доскага қуйидагиларни ёзди:

Ёш новдалар,
Кучингизга қим ишонганди?
Гулладинглар,
Қишдан чиқиб сиз мана энди.
Тепангизда туриб чироқ билан мен
Ҳидлаятман
Хушбўй ҳидингиз ва ҳидин ернинг.

Қим Сан Хун бир зум ўйланиб қолди. Унинг эсига
севган «ўқ-ёй билан ашула» деган шеър келди. Лекин
бу шеър доскага сиғмасди, шу сабабли у, унинг фақат
охирги бандини ёзди:

Қанча йиллар ўтса ҳам
Бу қўшпқни топаман,
Ўз дўстимнинг қалбида
Уни ўқийман такрор.

Сан Хун ёзилган сўзларни оҳистагина таъсирли қилиб ўқиди, сўнг бу кўҳна шеърларни тушунтиришга киришмоқчи бўлиб турган эди, синфнинг эшиги бирдан очилиб, маориф бўлимининг икки «вакили» билан инспектор кириб келди.

— Кечирасиз, ўқитувчи, қайси фандан дарс беряпсиз?— сўради у, доскага кўз олайтириб.

— Корейс тилидан, жаноби инспектор.

— Бугунги кундан бошлаб корейс тили ман қилинмадими ахир?— деб сўради Сан Хундан ўз навбатида «вакиллардан» бири.

— Марҳамат қилиб менга ҳам битта савол беришга рухсат қилсангиз,— деди иккинчи айғоқчи.

— Марҳамат қилинг,— таъзим билан деди инспектор.

— Айтинг-чи, жаноб ўқитувчи, сиз бу текстни албатта дарсликдан олгандирсиз?

— Йўқ,— деди Сан Хун овозидаги титроқни босишга ҳаракат қилиб,— афсуски, бизнинг ихтиёримиздаги дарсликлар корейс адабиёти тарихини ёритмайди.

Зиёрати билан мактабни мамнун қилган ҳурматли меҳмонларни ўзидан олдин ўтказиб, эшикка қараб юрар экан:

— Шундай, ҳаммаси тушунарли, сиз ўқитувчи марҳамат қилиб охирги дарсингизни тугатсангиз,— деди инспектор тишини-тишига босиб.

Улар чиқиб кетишгач, эшик ёпилиб улгурмаган ҳам эдики, Ли Бон Су ўрнидан сапчиб турди-да, мушт кўтариб, ғазаб билан партага урди.

— Бу ким бўлди?— деди инспектор орқасига қайрилиб.

— Мен,— деди синфда ҳукм сураётган жимликни бузиб Сан Хун.

III

Кечқурун Ким Сан Хун ва унинг Хон исмли ўқитувчи ўртоғи шинамгина ресторанга кирдилар. Улар олти йилдан бери дўст бўлиб, бошларига мушкул иш тушиб қолгудек бўлса, дарров бир-бирларини топиб олардилар. Улар бир турли манфаат ва сиёсатдаги кишилар бўлгани туфайли бир-бирларига боғланиб қолган эдилар. Бундан ташқари уларнинг икковлари ҳам христиан диний эътиқодида бўлмаганларидек, биронта ҳам пар-

тияга аъзо бўлиб киришмаган, савдогар ёки судхўрлар оиласига ҳам тааллуқли эмас эдилар. Улар мавжуд тузумни мақтамас, маъмуриятни ўзларига маҳлиё қиладиган маълумотларга ҳам эга эмас, шунинг оқибатида икки дўст дирекция учун ишончсиз кишилар бўлиб ҳисобланар эдилар. Лекин бу ҳол уларни унча ташвишга солмасди. Дўстлар виждон ва гражданлик жасоратини ҳаммадан юқори қўярдилар.

Улар ресторанга тасодифан кириб қолдилар. Уларни бу ерга юракдан суҳбатлашиш истаги олиб келди. Олдиларида деярли ҳали қўл ҳам теккизилмаган тўла рюмкалар турарди.

— Наҳотки, Ли Бон Су жазоланса?— ташвишли оҳангда гап бошлади Сан Хун учрашганларида айтилган бир неча оғиз аҳамиятсиз жумладан сўнг.

— Инспектор кечирадиганлардан эмас.

— Мен ҳали ҳам у билолмас, деган ишончдаман.

— У айёр, биллиб олса керак.

— Бу ҳодисанинг рўй бериши учун мен айбдорман. Болаларнинг гапларини қувватлаган мен бўлдим, ваҳоланки, уларни бу йўлдан қайтаришим лозим эди. Лекин мен бу ишни қила олмадим. «Болалар фаросатли бўлинглар»,— десам борми, улар мени ёмон жўрибгина қолмай, менинг юзим — ўз ўқитувчилари юзида одамларга ва умид боғлаган кишиларига инсбатан бўлган ишончларини йўқотиб қўйишаётгандек туйилишди. Характеримни биласан-ку: виждоним-ку бор-а, лекин афсус, курашга ярамайман, ўша топда... бир ҳодиса рўй берса борми, мен қаҳрамонлик кўрсатган бўлардим. Охирги дарсимда ўқувчилар мени қай ҳолда кўришни истаган бўлсалар, худди ўшандек бўлдим, акс ҳолда виждонсизлик қилган бўлур эдим.— У ҳаяжонланган ҳолда бир қултум вино ютиб, давом этди:— ундан кўра мени ишдан бўшатишгани яхши эди. Болага раҳмим келади. У жуда ҳам ажойиб бола.

— Педагоглар кенгашида уни ёқлашга ҳаракат қиламиз,— ўқитувчиларнинг кўпчилиги инспекторларни қувватлашига ақли етган Хон қатъиятсизлик билан жавоб берди.— Қанин айт-чи Сан Хун, ишсиз қандай қилиб яшайсан, ахир, ҳеч қандай жамғарманг йўқ, оилангни бўлса, боқшинг керак.

— Бир амаллаб кун кўрарман. Кўпроқ ёзишга ҳаракат қиламан.

— Бизнинг давримизда адабий фаолият билан тирикчилик қилиб бўлмайди.

Ҳақиқатан ҳам Сан Хуннинг аҳволи ёмон эди. Унинг отаси бундан бир неча йил илгари вафот этган бўлиб, сержамоа оила унинг озгина ишлаб топилган маблағи билан кун кечирарди. У кичкинагина ўқувчиси Ли Бон Су сингари столга мушт туширмоқчи эди-ю, лекин бу истагидан қайтиб:

— Ҳечқиси йўқ, ҳали ўз корейс мактабларимизга эга бўламиз, албатта эга бўламиз, албатта!— деб қўйди.

Унинг руҳи тушган эди. «Агар мен кучли одам бўлганимда эди,— деган хаёлга борди ўзича,— бу ресторанда суқулиб ўтирармидим. Бошимни юқори кўтариб, кўчада юрган, ўз ўқувчиларимдан биронтасини учратганда, унга руҳлантирувчи табассум ҳадя қилган бўлардим. Ўқувчиларнинг бирортасига кулиб қарасанг, эртасига бутун синф қаддини ростлаб олади. Мен ўқувчилар билан учрашиб қолишдан қўрқаман, улар юзимдаги ишсизлик, эртанги кун олдида қўрқинч ва изтироб аломатларини ўқиб олишларидаи қўрқаман».

— Менда босқинчиларга қарши курашда иштирок қилиш жасурлиги йўқ, аммо инсоний фазилат сезгиси бор ва ундан мен ҳеч қачон кечмайман.

У титраган қўли билан рюмкани тўлдириб, бир кўтаришда бўшатади. У ғазабланган ҳолда ўз-ўзидан қайта-қайта: «Наҳотки, Кореяда бўлаётган воқиаларга нисбатан буюк ва маданий дунё бетараф бўлса?» деб сўрар ва ўзига Хоннинг сўзлари билан: «Ўртоқжон, СССР ва Хитой Коммунистлар партиясидан ташқари барчаси бизга менсимаслик руҳи билан қарайдилар. Биринчилар учун биз — эркесвар халқ ва бизнинг Корея мустақиллик ҳуқуқига эга бўлган мамлакат бўлса; бошқаларнинг барчаси учун биз территория жиҳатидан ёғлиқ луқма, сариқ баданли қуллар яшайдиган янги уруш плацдармимиз¹»,— деб жавоб берарди.

Сан Хуннинг иши чаппасига қараб кетди. Иккинчи кунни эрта биланоқ, уни полиция маҳкамасига чақириб, у ерда уч кун сақладилар, у ердан чиққач, унга, у ишдан бўшатилгани ва журналларда нашр этилган мақолалари цензура томонидан тақиқланганини айтдилар. Ли Бон Су деган боланинг иши ҳам кўнгилсиз натижа билан

¹ П л а ц д а р м — стратегик ҳарбий операциялар таёрланадиган майдон.

тугади. Бир неча жасур ўқитувчиларнинг қизғин ёқлашларига қарамай, уни мактабдан ҳайдадилар. Ўша пайтдан буён Сан Хун болани кўрмади.

Кўп ўтмай Сан Хун ўзининг энг яқин дўстидан ҳам ажралди. Ўқитувчи Хон, худди шу пайтларда Манжурияда курашаётган кимирсенчи партизанлар қаторига кириш ниятида Хитойга жўнади.

Сан Хун дўстини кузатгач, ўзини янада ёлғиз сизди. Уни ўз ожизлиги эзар, виждон азоби қийнади. У ўзига ўзи: «Менинг душманга пассив қаршилиқ кўрсатишимдан нима фойда? Полиция маҳкамасида фамилиямни япон фамилиясига алмаштиришга қатъиян қаршилиқ кўрсатганимдан нима наф? Йўқ, ҳали бу кураш эмас. Ана, Хон мард, мен эса шуни қила олмайман. Оиламни кимга қолдираман? Улар менсиз очдан ўладилар. Бу вазиятдан чиқишнинг илоҳи бормикан?»— деди. Аммо, у бу ҳолдан қутулиш йўлини топа олмади.

Ишсиз қолган Ким Сан Хун зўр бериб адабий меҳнат билан тирикчилик қилишга уринди. Аста-секин у қашшоқлаша борди.

Кореянинг энг йирик ёзувчилари иккинчи даражали иш ҳақи билан очликдан сақланган бир пайтда, унчалик номи чиқмаган адабиётчи Ким Сан Хун ҳақида гапиришнинг ҳожати ҳам йўқ эди. Ким Сан Хуннинг олижаноб бир таниши уни қандайдир газетага ўрнаштириб қўйишга муяссар бўлди, лекин бир қанча вақт ўтиши билан газета ўз фаолиятини тўхтатди, чунки корейс матбуоти ман қилинган эди.

Ўша даврда Япония Хитойга қарши агрессив уруш олиб борарди, лекин бу урушда, у, истаган ғалабага эриша олмади. Агрессорнинг армияси мағлубият устига мағлубиятга учраб борди. Корейслар учун янада қийинроқ пайтлар келди, чунки японлар ўзларининг қутурган ғазабларини эзилган халққа сочардилар. Эҳтиётсизлик билан айтилган бир оғиз сўз қамаш учун етарли баҳона ҳисобланарди. Турмага, ҳатто, болаларни ҳам қамардилар. Китоб дўжонларида корейс китоблари йўқолар, театрларда кўпчилик сўзлар япон тилида талаффуз этилар эди. Ёзувчилардан япон империалистларининг агрессив сиёсатини ва Хитойга қарши шарафсиз юришини мақтаб «лоял» асарлар ёзишни талаб қилардилар. Сан Хунга япон наشريётида хизмат қилишни таклиф қилдилар, лекин у тилни яхши билмаслик баҳонаси билан бу

вазифадан бош тортди. У ҳамма нарсадан четда туришга уринди, лекин у, бу билан ҳам истатан тинчлигига эриша олмади. Уни таъқиб остига олишди. Сан Хун бу ҳолни тақдирнинг масхара қилиши сифатида қабул қилди.

Хоннинг, эски тузумнинг ҳалок бўлиши ҳақида қайта-қайта айтган гаплари аста-секин исботланмоқда эди. Воқиалар шиддат билан ривожланиб борар ва энди ҳеч нарса тарих филдирагини тўхтатиш кучига эга эмас эди: японлар чекиниб, Корейанинг озод бўлиш пайти яқинлашмоқда эди.

1945 йил 15 августда Совет Армияси Японияни тиз чўқдирди. Ер юзида ҳилпираган озодлик қизил байроқларининг сони тобора кўпаймоқда эди. Корейс тили яна янграй бошлади. Кўчаларда корейс ашулалари янгидан эшитила бошлади.

Сан Хун қизининг хонасига кирди. Қизча бошини дафтарга эгиб ўтиргани ҳолда, ҳар бир ҳарфни меҳр билан ёзмоқда эди. Ота қизининг елкаси оша кўз ташлаб, унга жуда таниш бўлган, Ан Мун Ен¹ шеърідан олинган сатрларни кўрди.

— Нима ёзаяпсан? — деб сўради у ҳаяжонланиб.

Қиз таъсирли қилиб ўқишга киришди:

Ёш новдалар,
Кучингизга ким ишонганди?
Гулладинглар,
Қишдан чиқиб сиз мана энди.

— Бу бизга топширилган дарс.

— Сен бу шеърнинг маъносини тушунасанми?

— Албатта. Ан Мун Ен ёшларимизга ишонар, уни курашга чақирарди. У бундан ҳам очиқроқ ёза олмасди. Мумкин эмас эди.

— Ан Мун Ен ким?

— Чер Дер императорлик қилаётган вақтларда яшаган олим. Биласанми, дада, мен баъзан японларнинг, бизнинг адабиётимиз дунёда энг яхши адабиёт, деб валдирашгани тўғрисида ўйлайман. Бу мутлақо, мутлақо нотўғри. Агар Ан Мун Ен япон бўлса эди, уни роса мақтаган бўлишарди! Корейс бўлганлиги учун унинг исмини унутиб юборишган — вассалом.

¹ Ан Мун Ен — XIX асрнинг II ярмида яшаган йирик корейс шоири.

— Мен ўқитувчиларимиз орасида бизнинг қадимги поэзиямизни унутмайдиган кишилар борлигидан хурсандман, чунки, у бизнинг халқимизга зулмат йилларида мадад бериб турди. Ўқитувчиларинг ким ўзи?— қизиқиб сўради Сан Хун.

— У бизнинг мактабимизга яқинда келди. Ёшгина, 23 ёшларда, Ли Бон Су.

— Ли Бон Су?

Эҳтимол, Кореяда Ли Бон Су исмли ватан адабиёти ўқитувчиси битта эмасдир, ammo Сан Хун бу худди ўша болалигида билган ва яхши кўрган Ли Бон Су эканлигига шубҳа қилмади.

— Сен уни биласанми?— Ен Хи отасининг кулимсираган чеҳрасига термилиб, ҳайрон бўлди.

-- Ҳа, билсам керак.

— Унга собиқ ўқитувчингиз сизни кўрмоқчилар дегин.

Шаҳар уйқуда. Унинг кўчалари ойнанинг нурсиз шуъласи билан тўлган, Ким Сан Хун дераза олдида узоқ ўтириб, хаёл сурган ҳолда олисларга қарар эди.

Қанча йиллар ўтса ҳам
Бу қўшиқни топаман,
Ўз дўстимнинг қалбида
Уни ўқийман такрор.

Ли Бук Мен

ВАҲШИЙЛАР

осёлка кимсасиз. Кишини ҳаяжонга солувчи сукунат. Гўё кимнингдир, йиртқичларча мўралаб қарашидан ҳамма нарса қотиб қолгандек кўринади.

Пак Чем Ди яқин атрофда ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, похол ғарами ёнига келди. У ердан шу заҳоти бир хотин кишининг қўли чўзилиб, кўз очиб-юмгунча чолдан тугунчани олди.

— Ота, тагин шунча нарса кўтариб келиб нима қилардингиз?

— Кўпроқ егин, қизим, бўлмаса неварамга сут етишмай қолади.

— Ўғлингиз тўғрисида бирор хабар топдингизми?

— Хабар топдимку-я, аммо нима фойдаси бор, дейсан.

— Агар бугун яна ўша ерга борсангиз...

Чол:

— Жим...— деди-ю, хавотирланиб теварак-атрофга назар ташлади.— Гапга киришиб кетдик!— Сўнг майин оҳанг билан,— йўргакларни узатиб юбора қол!— деб қўшиб қўйди.

Пак Чем Ди ғарам туйнугини ҳеч ким сезмайдиган даражада беркитиб, чашма томон йўл олди. Чашма яна лиқ тўлган эди, бундан бир неча кун илгари эса, унга

сув йиғилиб улгурмасди: ундан шимолга чекинаётган бизнинг қўшинларимиз билан қочоқлар сув ичишарди.

Пак Чем Ди ясси-текис тошга жойлашиб олиб, йўргакларни чайиш учун булоқ устига энгашаркан, унинг миясига қон урилиб, кўз олди қоронғилашди, бу сўнгги кунлардаги ғам-ғуссаларнинг таъсири эди. Кутилмаганда юз берган бу мусибатларни қаранг. Бу ҳол шиддатли бўрон сингари унинг бошига ёғилди ва Пак Чем Диннинг бутун онласини супуриб ташлади.

«Менинг ўғилларим қаерда, ахир? Уларга нима бўлди? Бу ғам-аламларга асти чидаб бўладими? Ана мусибат!—ўсиқ қошлар тагидан булутсиз кўм-кўк осмонга ғамгин тикилиб хўрсинди чол.—Илоҳим уларни очиқ кунда яшин урсин!» деб кўринмаган душманга муштлири билан пўписа қилгач, жаҳл билан тупурди.

Пак Чем Ди ҳозир нима тўғрисида ўйламасин, ҳамма нарса унинг юрагини ваҳима ва ғазаб билан тўлдириб, унга азоб берарди. Янги туғилган неварасини душмандан яширишга тўғри келишини ким ўйлабди? Унинг севикли келини ғарам ичида, похолга кўмилган ҳолда, дала сичқони сингари туғади деган фикр кимнинг хаёлига келибди?

Биридан-бири мудҳиш хаёллар чолни эзмокда эди. «Даҳшатли ёпирилиш билан Пусангача бориб етган Халқ армиямизнинг ҳозир шундай шарафсизлик билан шимолга қайтишига нима сабаб бўлди экан? Оҳ, нақадар оғир мусибат!»

Пак Чем Ди йўргакларни қуритгани пахса деворга ёйиб, қарам қуртларини териш учун полизга кириб кетди. Бироқ, у тезда чарчади; қуртларни товуқларга ташлаб, дам олиш учун, уйнинг зинапоясига ўтирди. У хиралашган кўзларини узоқларга чўзилган йўлдан узмай тамаки чекди.

Йўлда ҳеч ким кўринмасди, бу йўл яқиндагина, кундуз кунлари Чунчендан Вондга кетаётган кишилар билан гавжум эди. Энди уйқусизлик дардига мубтало бўлган мўйсафид қадам товушини фақат кечалари эшитар эди: афтидан ҳали ҳам баъзилар шимолга ўтишда давом этишаётгандек кўринарди.

Уйнинг томига қўнган қарға қанотларини ёзиб қағиллади. Мўйсафид сапчиб турди-да, ҳарбийларча қўл силтаб уни ҳовлидан ҳайдай бошлади. Чўчитилган

қуш қора қанотларини ёзди-да, ҳавога жўтарилиб ғойиб бўлди. Чол қарғалар бало чақирадилар деган эътиқодга ишонгани туфайли, уларни ёмон кўрарди.

Пак Чем Диннинг асаблари ниҳоят даражада бузилган эди. У баъзида уйқусизликдан азоб чекар, баъзида даҳшатли тушлар кўрарди. Уғилларидан ҳавотир олиб, қалби азобланарди, бунинг устига ҳар соатда биридан-иккинчиси даҳшатлироқ бўлган янги хабарлар эшитарди. Мана, масалан, америкаликлар билан чиндистлар¹. ...Улар «Қизилларнинг» тухумини қуритишармиш, овга тайёрланмоқдалар, деб лоф уришди. Қани энди келажакни кўриб бўлса, бу мўйсафидни желгусида яна қандай кулфатлар кутаётган экан!

Мана одамлар кечалари шимол томонга йўл олишяпти. У қаёққа ҳам борсин? Қариб қолган, бунинг устига қўлида ёш бола ҳам бор. Узоққа кетиб бўлмайди, ёшлик йиллари эмас. Бундай даҳшатли кунларни бошдан кечиришда худо мадад берса эди, жўпи кетиб ози қолди-ку...

Мўйсафид, юзлари ловиллаб, намсиз кўзларида азоб ва нафрат тўлиб-тошган жангчиларни ҳеч қачон ёддан чиқармайди. Йўқ, бундайлар халқни азобда қолдиришмайди ҳам, алдашмайди ҳам. У шуларни ўйлаб дадиллашарди.

Дарвоза кутилмаганда шундай қаттиқ тақиллаб қолмаганда, мўйсафиднинг яна қанча вақтгача очлик ва чарчашни сезмай, шу ҳолда хаёлга чўмиб ўтириши номумкин эди.

— Эй, хўжайин!

Пак Чем Дин шу замониёқ бу овозни таниб секинлашиб кетди. Маҳаллий чиндистлар¹ бошлиғи Хэ Ман Се кирди, унинг кетидан ҳовлига ҳамма лейтенант Джеқ деб атаб юрган америкалик қишлоқ жоменданти, ўзини корейс деб кўрсатиб, америкаликлар хизматига кирган япон контрразведкасининг эски агенти, япон Йосида ва янги офицерча форма кийган хомсемиз, бурни катта, юзига жўндалангига ямоқ тушган таниқлик безори Ку Мян Холар бостириб киришди.

Бундай «терилган» тўданинг пайдо бўлиши чолга фақат фалокатдан дарак берарди, холос.

¹ Чиндистлар — помещикларнинг ўз-ўзини мудрофаа қилиш отрядлари.

Тишлари орасида фил суягидан ишланган узун, сариқ муштуг-у, ҳовлига изловчан назар ташлаган ҳолда:

— Қандай ажойиб ҳаво-а?— деди Хэ Ман Се.

Пак Чем Ди бундай сурбет, мағрур башарага қарашдан ҳам қўрқар, ҳам жирканарди.

У, Хэ Ман Сега жавоб бермай, узоқдаги тепаликка тикилди..

— Нима, гунг бўлиб қолдингми? Мен деворга гапираяпманми? Ахир мен сендан бугун ҳаво қандай? деб сўраяпман.

— Нега сўрайсан. Ўзинг билмайсанми?

— Сен кимни санлаяпсан, кекса кўппак? Мен сен билан яхшиликча гаплашишни истасам, кўрслик қиламан! Истамайсанми? Ҳа, майли, унда бошқа савол бера қолай. Келининг қани? Ўғилларинг қани?

Чол индамади:

— Гапир!— катта муштлирини сиқиб чолга бақирди Ку Мян Хо.— Менга қара, фақат тўғригини айт!

— Ўғилларим қаерда ва нима бўлганликларини билсам қани энди,— хўрсинди Пак Чем Ди.

— Муғомбирлик қилма! Гапирини истамасанг сенинг ишинг, ўзингга қийин. Болаларингнинг қаердалигини билишмайди, деб ўйлайсанми, ҳе, ҳе... Сабр қилиб тур, ўғлинг Син Габни кўрсатамиз.

Катта ўғлининг бу ваҳшийларнинг қўлида эканлигига ишонмаслиги, ишонишни истамаслиги ва ишона олмаслигига қарамай чолнинг оёқлари титраб кетди.

— Ҳа, кўрқиб қолдингми? Оёғингнинг дармони қурдимми?— деб тиржайди лейтенант Жек ва у чол ўтирган беда боғини этиги билан тепди.— Қани тур! Жонлироқ! Сен билан бошлиқлар гаплашяпти.

Пак Чем Ди ўрнидан турди ва ўзида бу қадар мардликнинг қаердан пайдо бўлганлигига ўзи ҳам ҳайрон қолиб, ҳеч нарса бўлмагандек, шимидаги похолларни қоқиб ташлади. У ўлимдан кўрқмасди. Фақат бир нарса ҳақида: ишқилиб фарамдан келинини топиб олмасалар, бола қичқириб, онасини билдириб қўймаса, деб ўйларди. Чолнинг катта ўғли Син Габ — қишлоқ халқ комитетининг раиси, кичкинаси Син Гер — волость деҳқон союзининг раҳбарларидан бири, келини — Син Габнинг хотини демократик хотин-қизлар

союзининг раиси эди. Қишлоқда Пак Чем Дининг онласи катта ҳурматга сазовор бўлиб, чол босқинчиларининг кўзига тикондек қадаларди.

— Қелсининг Юн Ген Хи қишлоқнинг қаеригадир яширинганини ҳам биламиз. Биз уни сенсиз ҳам толамиз,— деди Хэ Ман Се.

— У қишлоқда эмас. Туғиш учун Хянсяндаги қариндошлариникига кетганига ўн кун бўлди. Ўшандан буён мен уни кўрганим йўқ.

— Ёлғон гапиряпсан.

— Ахтариб кўринглар.

— Кетганига ўн кун бўлди, дейсанми? Ахир бундан уч кун олдин унинг кўрсатмасига биноан деҳқон хотинлар ўн икки мер гуруч ва қирқ олти жуфт иссиқ ички кийим йиғишиб, у нарсаларнинг ҳаммасини партизанларга юборишган. Биз ҳаммасини биламиз, ҳаммасини! Мен деҳқонлардан бизнинг чинафз отрядларимиз учун бирор нарса сўрасам, ҳеч нарса беришмайди. Иложи борица бекитишади, аблаҳлар! Пак Чем Ди биз сенинг қари суякларингни синдиришга киришганимизча яхши-си гуноҳингга иқроор бўл! Акс ҳолда, кўрамиз, қачонгача ўжарлик қилар экансан.

Пак Чем Ди ва Хэ Ман Се ҳамқишлоқ бўлиб, бир-бирларини яхши билишарди. Хэ Ман Се, чолни енга олмаслиги, тиз чўктира олмаслигини ва чол уни ёмон кўриб, одам қаторига ҳам қўшмаслигини биларди. У Пак Чем Дини жуда ёмон кўрар ва мўйсафид қанчалик кўпроқ қаршилиқ кўрсатса, Хэ Ман Сенинг чолга нисбатан нафрати шунчалик кучаярди. Хэ Ман Сенинг мўйсафиднинг ўз оёғи остида ялиниб ётишини кўриш истаги тобора ошиб борарди.

Бир вақтлар бутун қишлоққа маълум бўлган қаллоб Хэ Ман Се жандармерия ва помещчик Хваннинг қўллаши туфайли деҳқон ишлари бўйича хусусий воситачи бўлиб қолди. Унинг бу ишларни қандай олиб боргани ва кимнинг фойдасига ҳал қилганини тушуниш қийин эмас эди. Халқ армияси жанубга қараб муваффақиятли ҳужум бошлаган вақтда ҳам Хэ Ман Се ўзини йўқотиб қўймади.

Халқ армияси қишлоқ остонасига келиб қолганлигига қарамасдан, Хэ Ман Се, балоғатга етмаган қизини лисинманчи офицерга бериб, уларнинг ниқоҳларини ўт-

казди. Яқинда, Хэ Ман Се яна қишлоққа қайтиб желди; Сеулда туриш унга фойда келтирмаганга ўхшайди, чунки майда порахўр ва фитначидан у ҳозир порахўр мансабдорга айланган эди. Ҳеч кимга маълум бўлмаган қандайдир катта хизматлари учун лисинманчилар унга маҳаллий чиндистлар бошлиғи лавозимини инъом қилдилар. Хэ Ман Се мисли кўрилмаган яйраш даври бошланди. У ҳар хил давлат тантаналари баҳонаси билан дўқ-пўписи қилиб, деҳқонлардан гуруч, ҳўкизлар, чўчқалар ва турли жонликлар оларди. Бунинг устига ҳар бир деҳқон хонадонига чиндистлар фойдаси учун солиқ солди. Пак Чем Ди ҳам бундай «тантана» ва солиқлар туфайли икки чўча ва нақд икки минг хвандан ажралди.

Хэ Ман Се билан Ку Мян Хо чолни ҳовлида сўроқ қилаётган пайтларида эпчил Иосида уйдаги нарсаларни ағдар-тўнтар қилиб чиқишга улгурди. У америкаликнинг олдига келиб, ҳеч қандай қимматли нарса топилмади, деган маънода бошини чайқаб кўзини олайтирди. Лекин Жекни алдаш осон эмас эди. У японга хира кўзлари билан тикилди-да, уни имлаб ўз ёнига чақирди ва ёнини тинтиб орқа чўнтагидан тилла узук топди. Пак Чем Ди бу узукни тўй олдидан бўлажак келини учун олган эди. Катта ўлжага ўрганган Жек узукни қўлида айлантириб афтини бужмайтирди-да, уни чимчалоғининг учига тақиб қўйди.

— Бу ерда бошқа қиладиган иш йўқ,— деди у.

Чол енгил тортиб «хайрият қутулдим-э» деган фикр-ни кўнглидан ўтказар-ўтказмас, Ку Мян Хо кучли қўллари билан унинг ёқасидан ушлади-да, мўйсафид бечорани худди кучук бола сингари судраб «жип»¹га олиб чиқди.

Чол «жип»да Ку Мян Хо ва Хэ Ман Селар ўртасида ўтирар экан, ўғли ҳақида ўйларди: «Наҳотки улар Сини Габни ушлашга муваффақ бўлган бўлсалар? Йўқ, бўлиши мумкин эмас! Булар мени қаёққа судрашяпти? Тэчунгол пастлигига бурилишяпти шекилли, мен ёшимни яшаб бўлдим, фақат болаларимни омон қолдиришса бас, тақдирдан шуни сўрайман, холос. Оҳ, Син Габ, Син Габ, агар сенинг тириклигинг ва тоғда

¹ „Жип“ — эски типдаги мукаммаллашмаган машина.

эркин юрганигин билганимда, ўз ўлиминини қандай осойишта кутган бўлардим. Йўқ, сендек кучли, олижаноб довиоракни ушлаб ололмайдилар. Ёлғон гапириш-ипти, итлар!?»

...Бизнинг армиямиз чекинарди. Қишлоқ аҳолиси ҳам улар билан бирга йўл олишарди. Фақат партия аъзолари, жамоатчилар ва ёшлар Союзининг аъзоларигина қолдилар. Халқ комитетининг раиси Пак Син Габ билан қишлоқ ячеёкасининг раиси Кван охириги минутларгача ўз постларида қолдилар. Уларнинг бирдан-бир ташвиши аҳолини эвакуация қилиш эди. Лекин душман ҳужумидан одамларнигина сақлаб қолиш эмас, балки барча озиқ-овқат запасларини ҳам душманга қолдирмай олиб чиқиб кетиш зарур эди. Интервентлар яқинлашмоқда эди. Кван бир гуруҳ деҳқонларни олиб тоққа чиқиб кетди; Пак Син Габ бўлса, бир неча активлар билан ғаллани сақлаш учун қолди: уни яхши вақтга қадар хилватга яширар эдилар.

Пак Син Габ ўи кун деганда энди бир марта уйга кирган чоқда, америкаликлар қишлоқ остонасига келиб қолган эдилар. У озиб, соқоллари ўсиб кетган эди. Хотинини эвакуация қилишнинг имкони бўлмади: унинг ой-куни яқин эди, дард бошланиб қолди, отаси Пак Чем Ди бўлса, мамлакат ичкарисига боришдан қатъиян бош торди: «Аввало, келинимни ташлаб кетмайман, қолаверса туғилган еримда ўлишни истайман. Мен энди қариб қолдим... Аммо, бу ерда бирор ишга яраб қоларман. Ахир ёшларнинг қолиши хавфлироқ-да», деди. Шундай қилиб, Пак Син Габ ўғлининг туғилишини ҳам қута олмай, қари отаси ва хотини билан хайрлашиб жўнади. Кета туриб, ўзи билан бир шиша бензин ва бир қути тугурт олиб олди. Ярим соатдан кейин душманлар қишлоққа бостириб кираётган пайтда ватанпарварлар яшириб улгурмаган ғалла омбори ёнмоқда эди. Кечки осмон хавотирлантирувчи шуъла билан яллиғланарди...

«Жип» тўхтади. Қарағай атрофида бир неча деҳқон бошларини қуйи солиб маъюс турардилар — уларни бу ерга лисинманчилар ҳайдаб келтирган эди. Улар Пак Чем Ди қаршисида ўзларини орқага олиб, унга йўл

бердилар. Шунда у қарағайга боғлаб қўйилган ўғли Син Габин кўрди. Унинг боши кўкрагига тушган, баданини ўқлар тешиб ташлаган эди. На ваҳшийларча азоблаш, на ўлим пўписаси душманга, партизанлар қаерга кетган ва галла қаерга яширилганини билиб олиш имкониятини бермади.

— Агар сен ҳам айтмас экансан, Син Гер билан келинигининг ҳоли ҳам худди шундай бўлади. Агар уларнинг қаердалигини айтсанг, биз уларга тегмаймиз, фақат келгусида аҳмоқлик қилмасликларни учун бир оз қўрқитамиз, холос. Ахир мен ҳам корейсман-ку, ахир мен ҳам тушунаман-ку,— деб шивирлаб қўйди Хэ Ман Се. У яна бир нарсалар ҳам дерди-ку, Пак Чем Ди унинг нақ башарасига тупуриб юборди.

Деҳқонлар Пак Син Габин қушшли тоғ ён бағрига кўмишди. Чол қабрга ташланиб, уввос солиб йиғлаган ҳолда қабрни қучоқлаб узоқ вақт ётди. Худди шу вақтда лисинманчилар Пак Чем Диннинг уйига ва келини билан янги туғилган гўдак яширилган ғарамга ўт қўйдилар.

Ўша кечадан бошлаб Пак Чем Ди йўқолди; фақат қишлоқ аҳолисининг баъзиларигина унинг партизанлар ёнига кетганлигини билишарди. У бир ҳафтадан кейин орқасига халта осиб қишлоққа қайтиб келди. Унинг соч-соқоли ўсган, кийимлари жулдир-жулдир эди.

Мўйсафид лисинманчилар, америкаликлар ва маҳаллий чиандистларга ёпишарди.

— Ҳеч бўлмаганда бир ҳовуч гуруч беринг, очдан ўламан,— дер, ғайри-табiiй ҳолда илжаяр, кўзлари ёвузларча алангаланарди.

У, на тепки, на тарсакига парво қиларди, Хэ Ман Сени кўриб икки букилар, хайр сўраб қўлини чўзарди. Хэ Ман Се чол ақлдан озмаган бўлса, ўзини бунчалик ерга урмаслигини тушунарди. Чолнинг ғазаб тўла кўзлари, унинг ғайритабiiй илжайишини кўриб эти жимирлаб кетарди: эҳтимол, қутургандир?

Яна бир неча ҳафта шу зайлда ўтди, бир кун кечаси қўққисдан, америкалик Жекнинг туғилган кунини нишонлашнинг аини қизғин пайтида, қишлоққа Син Гер раҳбарлигидаги партизанлар отряди бостириб кирди.

Пак Чем Ди отрядни қишлоқ четида кутиб олди.

— Аини пайтда келдинг, ўғлим, хабаримни ўз вақ-

тида олганинг яхши бўлибди. Ден Дор қани (Усмир Ден Дор исмли йигит Пак Чем Ди билан партизанлар ўртасида воситачи эди).

— Ота, у тоғда қолди. Милтиқдан отишни машқ қиляпти.

— Бизникилар ҳақида ҳеч гап борми?— деб сўради чол. У, худди барча қишлоқ аҳолиси каби фақат фронт хабарлари билангина яшарди.

— Яхши хабарлар бор, ота. Бизникилар қарши ҳужумга ўтишяпти.

Партизанлар уч группага бўлиниб, қишлоқни қамал қилишга киришдилар.

— Мансе!

— Америкалик оккупантларга ўлим!

— Лисинманчиларга ўлим!— деган хитоблар янгради.

Шиддатли отишмалар бошланди. Мўйсафид Пак Чем Ди ўроқ ушлаб олиб, партизанлар кетидан жангга ташланди. Чиндистлар штаби ёна бошлади. Хэ Ман Се, Ку Мян Хо, Иосида ва Жеклар халқ қасосидан қутула олмадилар.

Жанг узоқ давом этмади. Партизанлар қишлоқни душмандан озод қилгач, тепаликка тўпландилар. Бу ерга турмадан чиқарилган деҳқонлар келдилар, улар орасида Пак Чем Дининг желини — Ген Хи (унинг боласи ўтда жуйиб, турмада ўлган эди) ҳам бор эди. Ген Хи энди бошқа деҳқонлар қатори Син Гер билан боришга қарор берди.

— Менга ҳам милтиқ бер!— деди қўққисдан чол ҳам,— ҳали сизларнинг отрядларингда хизмат қилишга ярайман.

Шу кеча партизанлар катта ғалабага эришдилар. Ўлжаларни олиб, тонг отишда келган йўлларига — тоққа қараб йўл олдилар.

Шахсий қайғунг — бутун халқ ғами олдида ҳеч гап эмас, халқ бахт-саодати учун курашаётган кишилар эса, якка эмас — Пак Чем Ди олтмишга кириб англаган ҳақиқат ана шу эди.

Партизанлар ҳамон тоғ тепалигига кўтарилиб борардилар. Чолнинг чеҳрасида табассум намоён бўлди, бу — душман уни енга олмаслигини билган инсоннинг табассуми, Ватан олдида ўз бурчини бажарган инсон табассуми эди.

Квон Дзон Лён

В КЕЧУВ ЖОЙИ

ан билан иккимиз кеч қиришини кутиб, жар ёқасига ётиб олдик. Пастда қандайдир номсиз кичкина сой оқарди. Унинг нариги томонида елпиғичсимон шаклда пайкаллар ёйилган ва тоғ тизмалари қад кўтарган эди. Бизнинг олдимизда ясси довондан юшиб, Имдинган дарёсининг душман жойлашган қирғоғига чиқиш ва душман кечиб ўтадиган ерни аниқлаш вазифаси турарди.

Пушти ранг барра булутлар оҳиста сузарди. Аммо, улар аста-секин хиралашди. Ой чиқиб, ер юзини тезлик билан қоронғилик чулғади. Бир ҳовучдан гуруч талқони еб, чанқоқни қор билан босдик-да, сойликка туша бошладик. Шу пайтда душманнинг диққатини бошқа томонга жалб этиш учун бизникилар окопда туриб ўқ уза бошладилар. Душман мўлтиқдан ўқ чиқариш билан жавоб берди. Йўлга чиқиш олдида лисинманчиларнинг кучайтирилган дозорлари борлиги ҳақида бизни огоҳлантиришган эди. Разведкамизнинг аниқ маълумотига биноан, биз жойларни аниқлаб, душман билан тўқнашиб қолиш хавфи бўлган жойларни четлаб ўтдик.

Ўзгариб турган шамол қорни тўзғитарди. Ой яна

баландроқ кўтарилмоқда эди. Баъзан вазмин қуш ўзининг қора қанотлари билан бизга тегиб кетар даражада пастлаб, шовқин билан устимиздан учиб ўтарди.

Олдинда, тоғ ён бағрида душман бомбалари ва эҳтиёт-шарт учун қазиб қўйилган окоплар аниқ кўзга ташланиб турарди. Снаряд ва траншеялардан қаттиқ шикастланган улугвор тоғларни кўриш билан кўнглим бузилиб, узоқда қолган, абадий қалин ўсимликлар билан қопланган жонажон Хитой тоғ ён бағирларини соғиниб эсладим.

— Ҳамма ёқни расво қилишибди!— нафрат билан пичирлаб қўйдим мен.

Ван паст овоз билан:

— Кетдик!— деди-ю, қадамини тезлаштирди.

Биз довондан гоҳ унинг қояли поғоналарига яшириниб, гоҳ судралиб секингина силжирдик. Бир неча соатдан сўнг якка фанзага (хитой деҳқонининг уйи) дуч келдик. Унинг деворлари ёрилиб кетган ва бу ёриқлардан гаолян¹ поялари кўриниб турарди. Пахса уй яқинидаги пастликка кўзимиз түшиб, у ерда дам олишга қарор қилдик. Вақтга нисбатан муҳокама юритганда, биз Канен ён-вериди бўлишимиз керак эди, аммо йўлдан адашиб кетмадикмикан, буни қаидай билса бўларкин? Биз уфқни тўсиб турган тоғлар оралиғида эдик.

Ван дам олишнинг ҳар бир дақиқасидан ҳам оқилона фойдаланишга ҳаракат қилиб, кўзларини юмиб ётарди. Унинг мард ва бепарво чеҳраси мени завқлантирарди. Барча янгилар сингари мен ҳам нотинч ва қўполроқ эдим. Ваннинг бирор марта ҳам таъна қилмаганига қарамай, фикримча, ўшанда ўзимни тута билмаслигим билан уни жуда хафа қилган бўлсам керак.

Борган сари кўпроқ безовталана бошладим. Йўлда давом этиш мақсадида турган эдим, лекин Ван қўлимдан ушлаб қолди.

— Жим...

Энди менинг тажрибасиз эшитиш қобилиятим ҳам кимнингдир яқинлашаётган қадамини пайқади. Тўппончамни қўлга олиб, диққат билан қулоқ солдим.

¹ Корейликлар билан хитойлар сич ўрнига гаолян поясини ишлатадилар.

Кўп ўтмай уч киши кўринди. Кийимларига қараганда деҳқонлар эди. Олдинда чўкич кўтарган новча йнгит эпчил қадам ташлаб келарди. Бошқалари ундан анчагина нарида боришарди. Улардан бири чолларга ўхшаб белини ушлаган ҳолда, букчайиб борар, унинг ёнидаги одам эса калта, аммо кучли оёқлари билан майда қадам ташлаб чаққон йўргалаб борарди.

— Ҳей сенлар, яна қочишга ҳаракат қила кўрманглар,— деб қўйди, новчаси орқасига қараб.

Ҳамроҳлари жавоб беришмади.

Улар биз томонга бурилиб, пахса уй олдида тўхташган эди, юрагим шув этиб кетди.

— Эй, хотин, ишга чиқ!— деди новчаси.

— Кундузи ҳам, кечаси ҳам сенинг дастингдан тинчлик йўқ.— уйқусираган бўғиқ овоз эшитилди унга жавобан.— Сенинг жонинг чиқмагунча мен тинчгина ўла олмайман ҳам шекилли.

— Кўп бидирлама! Белкуракни ол-да, ғизиллаб кечув жойига бор.

Эркаклар кетишгандан кейин, хотиннинг ғазаб билан койингани ва жаҳл билан тупургани эшитилди. Бир оздан сўнг унинг койиши йнғига айланди. У йўл-йўлакай кўримсиз жулдур кийимларини ўраб чиқди-да, қудуқ ёнида турган белли олиб бояғиларнинг изидан йўл олди.

Ван содир бўлган воқиа ҳақида фақат тахмин қила олар эди. Мен эса маҳаллий аҳолининг тилини яхши тушунардим. Мен шимол-шарқий Хитойда ўсдим, бизнинг қишлоғимизда корейслар кўп эди.

— Нима гап?— деб сўради Ван, хотиннинг қадамлари узоқлашгач.

— Новча киши одамларни ишга ҳайдади. Бу ерга яқин жойда кечув жойи бўлиши керак.

Кўп ўтмай, биз Имдинганнинг қумли соҳилига етиб бордик. Йўлимизда снаряд йиқитган терак ётарди. Биз уни пана қилиб, атрофга қараб ётиб олдик. Дарё кўк ёруғ шуъласи билан жилваланарди. Умримда биринчи дафъа ойнинг шунчалик вазминлиқ билан мулоҳим ярақлаши менни ташвишлантирди.

Бизни ўраб олган ҳушёрликни талаб этувчи жимликда юрак уришимиз барала эшитилиб турарди. Лекин кутмаганда моторлар туриллаб қолди, бир онда

фаралар чарақлаб кетди. Шу пайт биз автомобиллар колоннасининг дарёнинг нариги қирғоғига ўтаётганини кўрдик. Мен хурсандлигимдан Ваннинг биқинига туртиб қўйдим: бизнинг олдимиздан кечув жойигача бўлган масофа 50 метрдан ошмас эди! Лекин Ван менинг хурсандлигимга қўшилмагандек кўринишда эди. У қулоғини ерга қўйиб, диққат билан қулоқ соларди. Шу вақт ичида машиналар қирғоқнинг нариги томонига муваффақият билан ўтиб, қоялар орасига кириб кетишди.

— Югуришяпти,— деб хурсанд бўлдим мен.

— Йўғ-е.

— Сени қара-я! Филофли пушкаларни кўрдим-ку. Улар артиллерияни ўтказишяпти.

— Бу ҳали гумон, кўрамиз-да. Нега улар пушкаларини олиб келган ерларига ўрнатишмаяпти экан? Аввалги жойи бизга аллақачон маълум. Хуллас, улар баъзибир нарсаларини нариги қирғоққа кўчиришлари мумкин, баъзибирларини эса бу қирғоққа; қисқаси, улар узоқни кўзлаб, олдиндан кучларнинг жойини ўзгартирмоқдалар.

Мен ўзимнинг фаҳмсизлигимдан хижолат тортиб хафа бўлдим.

Ван ҳақли бўлиб чиқди. Бир соат ҳам ўтмасдан яна янгидан моторларнинг бир оз пасайган гувиллаши эшитилиб, машиналар орқага қайтди. Бу сафар улар кўпроқ эди ва уларнинг ҳар бирига гаубица¹ тиркалган эди.

— Келинг, машинанинг кетидан борайлик, артиллерия қасрга жойлашганлигини биллиб оламиз,— Ванга таклиф қилдим мен.

— Колоннани ҳаддан ташқари кўп соқчилар кузатиб бормоқда. Улар ўтганидан кейин биз ҳам кўзгаламиз.

Ниҳоят, охириги машина кўздан ғойиб бўлди. Ҳаракат қилишнинг пайти келди.

Узоқ шимолдан бошланган тоғ тизмалари жанубга чўзилиб, 38-параллель орқасига ўтиб кетарди. Бу ерда эса, Канена ёнида улар худди парчалангандай бўлиб, бир-биринга туташиб кетган чўққичалар Имдингангача етиб борарди, унинг этагида, ёндирилган қишлоқ харобаларида душман артиллерияси жойлашган эди.

¹ Гаубица — калта стволли оғир замбарак.

Биз бутазорга яшириниб, душман томонидан шош-линч равишда ўрнатилаётган ва тиканли сим билан ўралаётган қуроллар координатини белгиладик. Четда шатакчи тракторлар қаторлашган. Жой ҳозирлаётган солдатларнинг кўпчилиги негрлар эди. Улар тез-тез қўлқопларини ечишар ва гоҳ у, гоҳ бу оёқларида ҳакалаб, сўзанак жирган қўлларига пуфлашарди. Улардан бири тутқунларнинг маънос ашуласини хиргойи қиларди.

Разведкани муваффақиятли равишда тугатиб, йўлни қисқартириш мақсадида бир қанча вақт ўша жардан оққан дарёча бўйлаб юрдик. Лекин сув ҳали бу ерда муз билан қопланмаган эди. Шунинг учун ҳам майда тошчалардан сакраб, мавсумга номувофиқ бепарво шилдираши билан жимликни бузиб биз билан барабар оқиб келарди.

Ван олдинда борарди. Биз нариги томонидан довонга йўл бошланадиган кичкина тепачани эндигина айланиб ўтган ҳам эдикки, олдимиздан икки америка солдати чиқиб қолди. Учрашув иккала томон учун ҳам кутилмаганда рўй берган эди, аммо чекиниш учун кечиккан эдик. Биринчи бўлиб, ўзини ўнглаб олган Ван америкаликнинг биттасига ташланди. Мен эса ҳали мени пайқамасдан Ванга ҳужум қиламан деб турган пайтда, иккинчисига сапчиб унинг қўлидан ушлаб олдим. Душманам мендан анчагина баланд бўлиши билан бирга менга нисбатан тажрибалироқ бўлиб чиқди. У кулимсираб тўғри башарамга тикилди-ю, ғайри табиий совуққонлик ва куч билан қуролини ушлаган ҳолда қўлини кўтара бошлади-ю, кутилмаганда четга кескин қадам ташлади: менинг панжаларим ихтиёрсиз очилди. У нафратли бўжмайди ва катта бешотар милтиқни менга тўғрилаб қичқирди:

— Кўтар қўлингни!

Мен ихтиёрсиз олдинга сапчиб, унинг иягига қалла қўйдим. Душманам тебраниб кетди, лекин шу дамда кўз олдимда бир парча олов ёлқинланиб кетди. Ўқ менинг оёғимга тегди. Мен бирдан қичқириб америкаликнинг устига йиқилдим. Яхшиямки, Ван ўзи билан курашаётган америкаликнинг сүробини тўғрилаб, дарҳол ёрдамга келди. Бизнинг тўпалон ва ўқ отишувимиз ва-

ҳи́ма кўтариб, қулоқни жар қиладиган даражада ҳуштак овозлари эшитилди.

— Милтиқни ол-да, югур!— деб команда берди Ван.

Қанча вақт чопганимизни эслолмайман, лекин кўп бўлмаса керак. Биз қор тагида қолган шоликорликка етиб келдик. Мен қолдан тоя бошладим-у, кичкинагина дўнгга қоқилиб, гўрсиллаб ерга йиқилдим. Ван бир неча қадам чопиб ўтди-ю, лекин менинг қолиб кетганимни пайқаб орқасига қайтди.

— Ўша дамбага етиб олсак, қутулган бўлар эдик,— деди у ташвишланиб.— Яраландингми?

— Оёғим қайрилиб кетди,— ясама бепарволик билан жавоб бердим, лекин юзимдан ожизлик кўз ёши оқиб турарди: менинг жароҳатим иккаламизни ҳам оғир аҳволда қолдирарди, муҳим вазифани бажаришни хавф остига солиб қўярди:— Сен кетавер, кетавер, мен сенга етиб оламан,— деб Ванин кўндиришга ҳаракат қилдим.

Ван жавоб ўрнига мени елкасига олди-ю, букчайганча чоп кетди. Ниҳоят, биз нажотбахш дамбага чиқдик ва кучсизланиб, музлаган торгина каналдан унинг нариги қирғоғига томон юмаладик.

— Гап бундай, мен сени энди кўтариб юра олмайман, оғир экансан, ўзинг юра оласанми?— деди Ван ҳарсиллаб.

— Ҳаракат қиламан.

— Уриниб кўр.

Бир амаллаб ўрнимдан турдим ва оқсаб, бир неча қадам ташладим.

— Ярагинг тезроқ боғлаб жўна, мен сени тўсиб тураман. Бу ер қулай жой. Дамбадан бруствер сифатида фойдаланаман.

— Йўқ,— қатъий қаршиллик кўрсатдим унга,— ҳали бўлим командири Ван топшириқни ўз муддатида бажармай қолган пайт бўлган эмас. Сен кетасан, мен бўлсам бир амаллаб... ўқ чиқариб, эмаклаб борарман.

Бизни қувиб келаётганлар яқинлашмоқда эди, ҳуштак овозлари яқиндан эшитила бошлади. Чет эллик кишиларнинг товушлари тобора баландлашарди.

— Кругом... марш!— шивирлади Ван ва шу топда у уставга ҳилоф равишда юзимга мушт туширадигандек туюлди.

Мен бор кучим билан уни итариб, қўлидан карабинни тортиб олдим.

— Биринчидан, мен ярадорман, шунинг учун ҳам сенда штабга етиб бориш имконияти кўпроқ; иккинчидан, бориб етган тақдирда ҳам, мен разведка ҳақида муфассал маълумот бера олмайман; учинчидан, ё дўстнинг тақдирини ёки армия тақдирини танлаб олишга тўғри келгудек бўлса, у ҳолда кейингиси танланади.

Бир онда у худди иккилангандай бўлди-ю, сўнг менга қарамай, бор ўқларини олдимга тўкди, ўзига биттагина ўқ қолдирди-ю, ажойиб товуш чиқариб, орқасига қарамай жўнади.

Душман ҳужум қиларди. Мен уларга яқинроқ келиш имкониятини бериб, дўнг ерга кўкрак бериб ётиб олдим. Уша пайтда мен қутулишга муяссар бўларман деб ўйлаганим ҳам йўқ эди. Фақат душманга ўз жонимни қимматроқ сотиш мақсадида ҳар бир ўқни оқилона сарфладим.

Бир неча америкалик ҳалок бўлгандан кейин, душман мадад кутиб, ўқ узишни тўхтатди. Мен қорда уларнинг қора шарпаларини кўрдим. Ун жишидан ниҳояти икки киши қолган, мени ўраб олиш учун эса улар камлик қиларди. Мен уларнинг бу нафасларини ростлаб олишларидан фойдаланиб, гимнастёркамнинг енгини йиртиб олдимда, оёғимни қаттиқ боғладим ва тишмани-тишимга қўйиб жўнадим. Бир қанча вақтдан кейин, қаредадир менинг орқамда, дамба олдида яна отишма бошланди. Афтида душман мени ҳали ҳам ўша ерда деб ўйлаб, бирдан яқинлашишга юраги дов бермаган бўлса керак. Лекин ҳали замон улар ўз хатоларини англаб, менинг изимдан қувадилар.

Осмондаги юлдузлар тикилиб боқишарди. Катта Айиқ юлдузи Қутб юлдузини ярим доира шаклида айланиб ўтиб, дам олиш учун тоғ устига қўйишга ҳозирланарди. Тонг яқинлашмоқда эди.

Оёқларим юрмай қолди ва вақти-вақти билан ҳушдан кетган ҳолда эмаклардим. Ҳатто ҳушсиз ҳолда ҳам эмаклашни давом этдираётганимни сезардим.

Мана довон, мана бу мен худди маймоқ ҳайвон боласидек судралиб келган синашта пастлик. Бу ер нимаси биландир менга жонажон днёрдек кўринди: ахир, бир неча соат илгари бу ерда Вап билан бирга эдик-

да.. қани у? Чарчаб ҳолдан тойдим, энди қандай фалокатга дуч келмай, менга барибир, фақат душман қўлига тирик тушмасам бас, аммо чин қалбдан Ваниниг қутулишини истардим. Агар қудуқ олдида хотин киши панидо бўлмаганда, эҳтимол, мен ўша ҳолда ётганимча қолаверган бўлар эдим. Сесканиб кетдим, бирон фалокатга йўлиқини бефарқ эмаслигига ақлим етиб қолди. Аёл атрофга назар ташлади-да, дарҳол пастликка тушиб мени ниқоблаб турган шохларни очди ва мен томонга энгашиб:

— Қим? Қимсан? Лисишманчи қочоқмисан? Халқ армиясининг аскаримсан?— деб сўради.

Жавоб олмагач, елкаларимни пийпаслади. Погоним йўқлигига ишонч ҳосил қилиб шивирлади:

— Хитоймисан? Мендан кўрқма. Сенга ёрдам берман. Қани юр, эшитдингми? Улар яқин келиб қолишди.

Турмоқчи бўлдим, аммо оёғим менга бўйсунамас эди. Хотин қўлтиғимдан ушлаб турғазмоқчи бўлди-ю, лекин улгуролмади. Сўқмоқ йўлда чопиб келаётган солдатларнинг оёқ товуши эшитилди. Шунда аёл қаддини ростлаб секингина душман тарафга қараб юрди.

Сўнг шундай пайтларга хос ҳодиса юз берди. Ҳовлининг ўртасида офицер турарди, унинг оёғи остида эса аёлнинг қора гавдаси ётарди. Аёлга шундай усталик билан зарба берилган эдики, ҳатто мен унинг қачон йиқилганини ҳам сезмай қолибман. Офицернинг орқасида милтиқларини отишга тайёр тутган ҳолда солдатлар саф тортиб туришар ва бу ҳолатни бепарво томоша қилишарди. Офицер этиги билан хотинни тепди:

— Тур!

У қийинлик билан ўрнидан турди. Унинг юзидан қоп-қора қон узун из қолдириб оқарди.

— Айтасанми?— бўкирди офицер.

Ана ўшанда мен, агар отгудек бўлсам фақат унгагина эмас, балки аёлга ҳам, ўзимга ҳам фалокат келтиришим мумкинлигини мулоҳаза қилиб ўтирмай уни нишонга олдим.

«Яна бир марта унга тегишга журъат қилгин-чи, тўнғиз!»— деб ўйладим мен.

— У қаерга кетганлигини айтасанми, йўқми?!— деб тўппонча ғилофига қўл югуртирди америкалик.

— Қидиринглар,— хотиржамлик билан жавоб берди аёл,— қани нега қараб турибсизлар? Отинглар!

Офицер ҳайрон бўлиб елкасини қисди ва кителининг этагини тортиб:

— Кетдик,— деди солдатларга.

Тонг ёриша бошлади. Тўқ сариқ ой хиралашди. «Бу ерда бир кун кутсаммикан, эҳтимол, эртага бизникилар бу ерга етиб келишар...» Лекин ўша заҳотнёқ бу фикр-ни миямдан чиқариб ташладим. Америкаликлар менинг изимдан яна қайтиб келишлари мумкин эди. Аёлни хавф остида қолдиришга ҳақим йўқ. Шундан кейин охириги кучимни тўплаб, яшашни ўйлабми, ўз кишиларимнинг қўлида ўлишни истабми, эмаклаб кетдим.

— Тур, отаман!

Бу сўзнинг менга тааллуқли эканини дарҳол англаб ололмадим. Ғира-шира туман орасида оқ халатлар билан ниқобланган икки жасад пайдо бўлди.

— Кимсан? Қайси қисмдан?

— Ахир кўрмаяпсанми?— кимдир мени меҳрибонлик билан ердан кўтарди,— қўрқма. Биз корейс — разведкачилармиз. Бизни Ван юборди.

Юқорида ҳикоя қилинган воқиянинг иккинчи кунни дивизиямиз душмanning Имдинган дарёсидаги мудофаасини ёриб ўтди ва жанубга томон силжиди. Медсанбатимиз дивизиянинг кетидан борарди.

Тушдан кейин осмонни зич қорамтир булутлар қоплади. Қош қораймоқда. Аста-секин ёғаётган қор пағалари юзда ёриб кетарди. Қалбим бутун умр қон-қардошлик билан боғлаган бу мамлакатнинг текислик ва тоғларига, дарёларига ва кишиларига нисбатан меҳр билан тўлиб-тошган эди.

Ярадорларни олиб кетаётган жангчилар отряди, йўлдаги қорни кураётган деҳқонлардан узоқ бўлмаган бир жойда дам олиш учун тўхташди. Хитой кўнгиллилари ярадорларини кўрган маҳаллий аҳоли ҳаракатга келди. Орадан бир минут ҳам ўтмай ўртамизда суҳбат бошланиб кетди. Мен деҳқонлардан довонга яқин ерда яшовчи хотинни сўроқладим.

— У Сан Намнинг онасини сўраяпти,— деди бир

деҳқон кимни сўраётганимни пайқаб,— бўлмаса-чи, биламиз; агар бизникилар вақтида етиб келишмаганда бечора ҳалок бўларди. У Хитой кўнгилянларидан бир кишини яширган дейишади.

Мен деҳқонларнинг ҳикоясидан раҳмдил аёлнинг икки ўғли бўлганлигини билиб олдим. Каттаси — Сан Нам — урушгача Имдинганда паром ҳайдовчи экан. Армиямизнинг вақтинча чекиниши давридаги мудҳиш кулларда у хавф-хатарга қарамай, ўша вақтда америкаликлар билан лисинманчилар қишлоқни эгаллаб олишган эди, кечалари эвакуация қилиб улгурмаган Меҳнат партияси аъзолари ва солдатларни бизнинг қирғоққа олиб ўтиб юрган. Уни, қўшниси, ўша мен пахса уй олдида кўрган новча йигит хоинлик қилиб тутиб берган. Ўша вақтда Сан Намнинг укаси 17 ёшда экан. У акасининг қасосини олиш мақсадида, партизанлик қилиш учун тоққа чиқиб кетган деҳқонларга қўшилган.

Мен ўзимни танитдим ва Сан Намнинг онасига менинг номимдан миннатдорчилик билдиришларини сўрадим.

Биз солдатларни кўтариб олиб жетаётган отряд яна йўлга равона бўлди. Бизни дарёдан ўтказиб қўйишди...

Хван Ген

БАХТ

Палата қоронғи. Бемор ухларди. Унинг юзи худди гўдакларники сингари хотиржам. У бир текисда нафас олар, чамаси уни қийнаган юғриқ тарқагандек эди. Унинг уйқуси борган сари осойишта тус олиб узоққа чўзиларди.

— Синглим, нега овқатга кетмаяпсиз?— деди ҳамширапа ёнидаги каравотда ётган ярадор хириллаб.— Хотиржам бўлаверинг, унга мен қараб тураман, уйқим ўчиб кетди. Бир гап бўлса дарҳол навбатчини чақираман. Бораверинг, бўлмаса тагин овқатсиз қоласиз.

Ре Дю касални елпиғич билан елпир экан, пичирлаб:

— Хўп, хўп, мен ҳозир,— деб жавоб берди. Унга гўё у кетиши билан касал албатта уйғонади-ю, жонсарақ кўзлари билан уни қидираёттандек туюлади. У барча серғайрат шогирдлар сингари қанча кўп уринсам, ишга шунча кўп фойдам тегади деб ўйларди.

Ре Дю Халқ армияси у туғилиб ўсган қишлоқни озод қилгандан бир неча ой кейин госпиталга ишга кирди. 1950 йилнинг унутилмас ўша кунларида бизнинг қўшинларимиз лисинманчилар билан америкалик босқинчиларни денгизга томон сиқиб, ақл бовар бермайдиган

даражада тез суръатлар билан жанубга томон силжи-моқда эдилар.

Палатага тўладан келган ёшгина жувон — бош ҳамшира Ден Им кириб келди. У ўринлар орасидан бир текисда қадам босиб, ҳали у, ҳали бу ярадорнинг соғлигини сўрарди. Ёнида қиз ўтирган жангчининг тепасига келиб, пешонасини ушлаб кўрди.

— Иссиғи пасайибди, — деди Ден Им. — Шифо топпибди. Қани, энди овқатланиб келайлик!

— Бемор бирдан уйғониб қолса-чи? — деб эътироз билдиришга урилиб кўрди қиз, гарчи Ден Имнинг сўзини қайтариш беҳуда кетишини олдиндан билса ҳам. Ден Им қизга ўқрайиброқ қараган эди, Ре Дю истар-истамас ўрнидан туриб, беморнинг одеялини тўғрилади, олма пўсти солинган тарелкани олиб қўйди. Кейин палатага яна бир марта кўз югуртириб чиқди-да, ҳорғин, оёқларини зўрға кўтариб босган ҳолда дугонаси орқасидан ошхона томонга йўл олди.

Шоли ҳосили кўп бўлишидан дарак берадиган иссиқ, намгарчилик кунлар бўлиб, кечалари дим ва қоронғи эди. Муздаккина майса устида ағнаб ётсанг-у, чойшапнинг ҳам кераги йўғ-а... Киприклари юмилиб, кетяпти, йўл-йўлакай ухлаб қолмаслик учун кўзни уқалаб туришга тўғри келарди, оёқлари ҳам бўшашиб, гандиракларди...

Бош ҳамшира дугонасидан ўпкаланиб:

— Ре Дю, мабодо сени ҳозир операцияга чақириб қолишса, асбобларнинг ҳаммасини аралаштириб юборарсан дейман, — деди.

— Сира ҳам-да, — деб сесканиб тушди қиз, йўл-йўлакай кўзини ғайри табиий чақчайтириб.

— Уч кеча-кундуздан бери ухламаяпсан.

— Баъзи одамлар беш-олти кеча-кундузлаб ухлашмайди-ку, улар-чи?

— У китобдаги гап! Бир оз бўлса ҳам имконият топиладими, киши ўзини ҳам ўйлаши керак.

— Нима деяпсан, Ден Им! — ажабланди Ре Дю. — Шу пайтда жангчиларимиз ўзлари ҳақида ўйлашяпти-ми? Биз қандай қилиб шундай қила оламиз?

— Қулай пайт келганда, улар ҳам янги куч билан жангга кириш учун овқатланишиб, дам олишга ҳаракат қилишади.

— Йўқ, йўқ,— жаҳл билан эътироз билдирарди қиз,— мен ўзим ҳақимда ўйлай олмайман. Ҳозир халқимизнинг ҳаммаси ҳам ўзи ҳақида ўйламайди?

— Бу ҳолда кўпга бормайсан.

— Майли!

— Майли эмас, чидамли бўлиш керак. Бекордан-бекорга сафдан чиқиб қолиш масъулиятсизлик бўлади. Биз давлатга қарашли кишилармиз, биз давлатимизнинг капиталимиз, демак, бу капитални оқилона сарфлаш керак.

— Мен сенчалик ақлли эмасман!

— Шунинг учун ҳам менинг маслаҳатимга қулоқ солишинг, вақтида ухлашинг керак.— Ҳамширалар тилида «вақтида ухлаш»— тўрт-беш соат ухлаш деганини билдирарди.— Яна бир одатинг ёмонки, навбатчи ҳамширага ишонмайсан. У сендан катта ва сенга қараганда тажрибалироқ.

— Аммо, у беморнинг феълини билмайди-ку. Мен парвариш қилаётган бемор шундай одамки, ҳеч қачон ҳеч нарса сўрамайди. Мен у нима демоқчи бўлганини пайқайман, навбатчи эса пайқамайди.

— Унинг пайқашининг ҳожати йўқ. У беморга нима зарурлигини билади.

Булар бир-бирларига ҳеч ўхшашмайди-я! Бош ҳамшира, ҳеч қачон ҳеч нарсадан ҳайиқмайдиган, ҳар қандай шаронгда ҳам барча одамларнинг, шу жумладан ўзининг ҳам бурчи ҳақида ўйлайдиган, бирон ишга унинг жамиятга келтирадиган фойдаси нуқтаи назардан баҳо берадиган аёл. Бу жиҳатдан у ҳеч кимга ён босмасди. Сезгир, хушчақчақ, серғайрат бу аёл яширинча курашнинг аччиқ тажрибасини бошдан кечирган ва ҳар бир ишда руҳий ҳаяжонга эмас, мантиқ ҳамда принципга амал қиларди. Ёш, тажрибасиз Ре Дю бўлса ўз дугонасини бир оз кўнгли қаттиқ деб ҳисобларди.

Ре Дю бирмунча сезгир, таассуротга осонгина бериладиган қиз эди. Бошланғич мактабни битиргач, педагогика курсига ўқишга кирди ва қишлоқ ўқитувчиси бўлиб етишди. Бунга осонликча эришмади. Қиз тўла ўрта маълумоти бўлмагани туфайли, ўқишда ўртоқларидан орқада қолмасликка ҳаракат қилиб кўп вақт дарс тайёрларди.

Ре Дю камбағал деҳқон онласида ўсди ва ёшлигидан билимга интилд.

У дарё лабида ётиб олиб хаёл сурадиган тенгқурларидан бутунлай фарқ қиларди. Улар уззукун турмушга чиқишни хаёл қилишар, ҳаётдан бундан ортиқ нарсани кутишмас ва талаб ҳам қилишмас эди.

Ре Дю кечки овқатдан кейин беморга яна бир марта назар ташлади-да, шундан кейингиса ўз хонаси томон йўл олди. У халат ва гимнастёркасини счиб, ондо¹ устига ўрин солди. У кўзини юмай хаёл суриб ётди, унинг кўз олдидан гоҳ у, гоҳ бу кўриниш ўта бошлади. У гоҳ қонсиратган ва иссиқда лаблари қақраб олдинга ташланаётган жангчиларни (улар тушда ҳам душман билан ҳаёт-мамот жангига кира туриб бўш келишмас эди), гоҳ ўз уйидапиларнинг чеҳраси: кокили осилиб турган ўн беш ёшли укаси, ҳадеб бир нарсаларни гапириб атак-чечак қилиб юрадиган синглиси, отасининг шамол қорайтирган чеҳраси кўз олдига намоён бўларди. У яна туғилиб ўсган қишлоғини аланга орасида худди ўнгида кўргандек бўлди... Унинг кўзларида алам ёши пайдо бўлди. У титраб-қақшаб турган лабларини тишлари орасига олиб, кўз ёшларини қайтарди.

Орадан кўп вақт ўтмай Ден Им кириб келди, Ре Дю ўзини ухлаганликка солди. Бош ҳамшира эшикка шинелини парда қилиб тутди-да, чироқ ёқди.² Кейин у китоб олди, оёқларини чўққайтириб, иягини қўлига тираган ҳолда ўқишга киришди. У китобнинг, лисинманчилар партизанни қуршаб олиб, америкалик майор уни отиб ташлашга буйруқ берган жойини очди. Партизан ўлим олдидан америкаликнинг юзига тупурди ва қичқариб: «Яшасин халқ ҳокимияти!» деди.

Ден Им ғазабдан титради, қўлидаги китоб сирғаниб тушиб кетди: эридан хабар келмаганига ярим йил бўлди. Кекса яширин ташкилот хизматчиси ва тажрибали партизан ўз бошидан кўп мушкул ишлар кечирган. Бир куни кечаси разведкага кетди-ю, қайтиб келмади. Ден Им душмандан шафқат кутмасди, шундай бўлса ҳам, севгилисининг бахт юлдузидан умид узмаган эди.

¹ О н д о л — корейсларнинг печкаси. Корейслар уйнинг тагидан тутун айланадиган жой қилиб печка қиладилар.

² Корейсларнинг уйда эшик икки ёққа очиладиган бўлиб, ойнавон ёки юпка қоғоз ёпиштирилган бўлади.

Улар бир-бирларини севиниб юрган илк кунлар қандай яхши эди-я! Ин Чер унга биринчи бўлиб инсон ғурури асрий занжирларни парчалаб ташлаган мамлакат ҳақида гапириб берди. Уни ҳақиқатни танишга ҳам Ин Чер ўргатди, унинг қаршисидаги машаққатли ва ҳаққоний кураш йўлини ҳам у очди. Унинг юрагига ўт ёқа олган, унинг фикрини оча билган ўша эри бўлди. Ден Им ўз тақдирини унинг қўлига топшириб, борлигини ҳозирда ўзининг ҳам энг олижаноб мақсади бўлиб қолган унинг идеали йўлига бағишлади.

— Ден Им! — беҳосдан унинг хаёлини бузди Ре Дю.

— Хўш?

— Айт-чи, қаҳрамонлар қатл қилинишлари олдидан қай ҳолда бўларкинлар? Мисол учун, ёш гвардиячилар? Улар қандай қилиб бу қадар мард бўладилар? Ёки Фучик? Қаҳрамонларнинг ўлимдан қўрқмай қувонишларига мен аминман, чунки, улар шунинг учун ҳам қаҳрамонлар-да.

— Йўқ, — деб жавоб берди ғамгин товуш билан Ден Им (у ҳозир руҳни эзадиган ҳолатда эди), — инсон ҳаёт қувончи билан яшайди. Ўлим қувончи — ғайри табиий ҳолат. Чин инсон ўз қадри-қимматини ҳеч қачон йўқотмайди, бундай кишилар офатга тик қарашнинг уддасидан чиқа оладилар. Улар ўз гоёларининг ҳаққонийлигига ва бир кун бўлмаса, бошқа бир куни албатта тантана қилишга ишонган ҳолда ўладилар. Уларнинг кучи ҳам, мардлиги ҳам шунда.

Орага жимлик чўкди. Ре Дю ўзининг қаҳрамон эмаслигига хафа бўлди, у ўлимдангина эмас, ҳатто жинлардан ҳам қўрқарди. Ден Им эри ҳақида ўйлашни давом этдирди ва ҳар галгидек кишининг бошига умуман ўлим тушиши эмас, балки, энг яқин кишисидан жудо бўлиш ҳаётда энг аччиқ нарса экан, деган хулосага келди.

— Ден Им!

— Нима дейсан?

— Сен қаҳрамонларча ўлишни уддалай олармидинг?

— Билмадим.

— Мен бўлсам ундай қилолмас эдим.

— Нима қилардинг, душман қаршисида тиз чўкиб турармидинг? Раҳм-шафқат тилаб ибодат қилармидинг?

— Ҳеч қачон! Ҳеч қачон!

— Мана кўрдингми, тагин ундай қилолмас эдим, дейсан-а.

— Ден Им!— деди бир оздан кейин яна Ре Дю.

— Хаёл сургани ҳам қўймайсан-а.

— Мен нима қилиб бўлса ҳам фронтга кетаман.

— Нима, дала госпитали сенга фронт эмасми?

— Биласанми, ортиқ бу ҳолда қололмайман. Мен яна ҳам активроқ курашсам дейман.

— Бу янги гап эмас.

— Эҳтимол, менинг гапим сенга ёқмас, кечир,— деди хафа бўлиб қиз,— барибир мен кетаман, албатта кетаман!

— Бас, жуда донолик қилиб юбординг,— деб унинг сўзиши бўлди Ден Им.

— Бир неча соатдан кейин ишга бориш керак.

У чироқни ўчириб, дугонасига орқасини ўгирди, бу билан у сўнгги сўз унда қолганини таъкидламоқчидек бўлди.

II

...Ўқиш йили ҳам бошланмаган эди, аммо, Ре Дю барвақт мактабга жўнади. Ўқитувчилар янги ўқув китоблари билан танишар, машғулотларни ўтказиш программасини тайёрлашар, армиямизнинг қаҳрамонона мудофаа юришини ва Жанубда ер ислоҳоти ўтказилаётганини ўзаро муҳокама қилашарди.

Дугоналари Ре Дюни меҳрибонлиги ва меҳнатсеварлиги учун севишарди. У жўнгилчан, дилбар қиз эди. Унинг мулоқим юзларида қора кўзлари чақнаб турарди. Уни ўғил болалар ҳам яхши кўришарди.

Ре Дю ўқитувчилар бўлмасида ўтирарди. Унинг ёнидаги синфда орган¹ чалишарди, органнинг ипак толаларидек майда торларидан дириллаган овоз янграр, гўё торнинг иплари узилиб кетаётгандек туюларди. Дераздан бир парча осмон кўриниб турибди, уфқни ялтироқ кўкат қоплаб турган қоя тўсиб олган, ундан бир оз четроқда, қатор тераклар орасида қишлоқ ястланиб ётибди. Қуёш қалин булутлар орасига яширинди.

Ре Дюнинг қаршисида ўтирган ёш ўқитувчи бирдан

¹ Орган — қилли чолғу асбоби.

ўрнидан ирғиб туриб дераза ёнига борди: бомбардимончи самолётларнинг даҳшатли овози борган сари барала эшитиларди.

Ре Дю хонадан қочиб чиқди. Қўшни синфда у парта тагига ғуж бўлиб тўпланган ўқувчиларни кўрди. Ре Дю уларни тезда ташқарига чиқишга ундаб, эшикка томон югуриб кетди.

Қишлоқни тутун қоплаган, қузғушлар эса, янгидан учиб келиш мақсадида ҳавога парвоз қилдилар. Энди улар мактабни мўлжалга олишган эди.

Қиз ўзини йўқотган ҳолда, тошларга туртиниб, дарахт шох-шаббалари ва илдизларига ўралиша-ўралиша югуриб борарди. Унинг қулоғига дод-фигон чалинади. Кимдир гоҳ инграб, гоҳ бақириб, зориқиб ёрдам сўради. Бирдан оёғи тойилиб йиқилди, уйи ўрнида катта чуқур ва тутаб ёнаётган вайронага кўзи тушди. Устидаги кийимлари қандай ёнаётганини ва уни ўтдан қандай сақлаб қолганларини сезмади. Тутаётган вайрона орасида одамлар тимчаскилашиб ўлганларни олиб чиқишар, қиз бўлса ҳамон жойидан қўзғалмас эди. У, ўз қайғусини ифодалашга бошқа сўз тополмай, «Нима қилиш керак? Нима қилиш керак?»— дерди, холос.

Тонг куннинг узунлиги ва тинчлигидан далолат берар, одамлар ўз умид-орзулари билан тўлиб-тошар эдилар, аммо, кўз очиб юмгунча оёқ тагидаги ер ҳаммасини ўз қаърига тортгандек, барчаси ғойиб бўлди.

Қиз жойида михлангандек қимирламас эди. У йиғламас, атрофда бўлаётган ҳодисаларга эътибор ҳам бермас эди. Уни Ден Им шу ҳолатда кўриб қолди. Ре Дюни у ўзининг бақувват қўллари билан кучоқлаб:

— Юр мен билан,— деди.

Ре Дю қимирламади.

Ден Им инсонни фақат ширин сўзгина овутмаслиги, баъзан қаттиқ гап ҳам фойда беришини биларди.

— Тур ўрингдан деяпман, эшитяпсанми? Бўлмаса кечаси билан кўчада қолиб кетасан. Юр меникига.

Қиз ўрнидан турди-да, аёл орқасидан хомуш қадам ташлаб кетди.

— Уйинг бўлса йўқ,— деб гапириб борарди йўлакай Ден Им,— мактабга бомба ташлангди. Эс-ҳушингни бир жойга йиғ-да, менга ҳамшира бўлиб ишга кир. Энди ҳаммамизнинг олдимизда ягона муқаддас бурч— Ватанни сақлаб қолиш ва душмандан қасос олишдек вази-

фа турибди. Ана шундай қилиб Ре Дю дала госпиталига келиб қолди. Бош ҳамшира унга ўз хонасидан жой берди, шахсан ўзи уни иш билан таништирди, сиёсий машгулотларга бирга олиб борди, Ре Дюни хурсанд қилиш учун қўлидан келган ҳамма ишни қилди. Улар бир-бирларига шундай ўрганишиб қолишдики, асти қўя беринг, яқиндан бери Ре Дю яна бир дўст ортдирди.

III

Ре Дю ишлаб турган палатага Н-батальоннинг сиёсий ишлар бўйича ўринбосари Ким Ден Хони келтиришди. Унинг яраси унча катта бўлмаса ҳам, аммо қийин ерда, тизза суягида эди. Йигитнинг кўкрагида анча-мунча орденларнинг планкалари¹ кўзга ташланиб турар, афтидан бу йигит ақлли ва мард кўринарди.

Бу пайтда фронт Нактонган дарёсига яқинлашиб қолган, душман жон-жаҳди билан қаршилик кўрсатар, жанг шиддати кун сайин кучайиб бормоқда эди. Ре Дюнинг иши шу қадар кўп эдики, ҳатто янги келган ярадорга тузукроқ қараёлмади ҳам. Қиз ярадорларнинг ҳаммаси энди назорат остида эканлигидан хурсанд эди. Бир вақтлар унинг бир ўзи ҳар бир ярадорни синчиклаб қараб чиқарди.

Бир куни қиз палатага кира беришда Ден Хони кўриб қолди. Зўриқибдан унинг юзи қизариб кетган эди, у қўлтиқ таёғига суяниб, ўриб олинмаган ўтлоқнинг ҳидини тўйиб-тўйиб ҳидларди.

— Бу қанақаси?— деди Ре Дю қўлларини бир-бирига уриб, кейин чопганча беморнинг ёнига борди.— Бундақанги масхарабозликни иккинчи марта кўрмай! Қани, елкамдан ушланг, ўринга марш. Тағин йиқилиб кетманг.

— Йиқилишга-ку, йиқилмайман-а,— деб жавоб берди йигит хомушгина,— аммо силжиш ҳақиқатан ҳам қийин бўляпти.— Оғриқдан у тишларини ғижирлатарди.

— Кўрдингизми, нима иш қилиб қўйдингиз-а!

— Ҳечқиси йўқ,— деб қизни юпатарди у,— бу билан учинчи марта уриниб кўришим.

— Учинчи марта?..— Ре Дю ҳайрон бўлиб, турган жойида қотиб қолди.— Учинчи марта-я! Мен қаёқда юрган эканман?— У Ден Хонинг ўрнидан қачон туриб кетганлигини пайқамай қолгани учун ўзидан қойинарди.

¹П л а н к а — орден ўрнига тақиб юриладиган ленталар.

Ярадорлар орасида сафга мумкин қадар тезроқ қайтишга ҳаракат қилиб, физиологиянинг энг содда қонунларига қарама-қарши бўлган, ақл бовар йермайди-ган режим қўллайдиган жангчилар ҳам анча-мунча учрарди. Бундай беморларни ҳамширалар чинакам шерлок холмелар сингари қаттиқ назорат остига олиб, кўз-қулоқ бўлиб туришарди. Бундай беморлар ҳамшираларнинг кўп вақтини олишар, улар туфайли ортиқча ташвиш тортишга тўғри келарди. Аёллар уларни қаттиқ тутишлари керак бўлгани билан ярадорларга нисбатан ўз муҳаббатларини яшира олмас, яширишга уринсалар ҳам сезилиб турарди.

Ким Ден Хо қаршилик билдирмай ётди. Унинг юзи ғуноҳқорона ва муғомбирона тусга кирди. Чеҳрасидан, бу мен томондан яхши иш бўлмаса ҳамки, барибир сенинг ёрдамингга муҳтож бўлмасман, деган ифода сезилиб турарди.

Шундан бери қиз унга алоҳида эътибор билан қарай бошлади. Тез орада дўстлашиб қолишди.

Ден Хо баъзан:

— Бизнинг палатамиз сизга жуда ўрганиб қолган.—
Еки:— Ре Дю, қани энди менинг бўлажак болаларим сиз каби меҳрибон ўқитувчи бўлса,—дерди.

Бу унинг ўз севгисининг кўполроқ ифодаси эди. Аниқроқ қилиб сўз қотишга ботинолганича йўқ, аммо, ҳаммиша қизнинг желишини сабрсизлик билан кутарди. У, ўз ҳиссиётини яширишга қанчалик уринмасин, қиз эшик олдида кўриниши биланоқ, чеҳрасида севинч нишонлари барқ уриб кетарди. Ре Дю чиқиб кетган пайтларда эса, ўзига хос бўлмаган ширин хаёлларга чўмарди. Уни бир нарсатини ташвишлантирарди, холос: унинг ички ҳиссиёти атрофдагиларга сезилиб қолган эди. Палатадаги ўртоқларининг ўсмоқчилашлари унга қаттиқ тегар, бир неча кундан бери у ҳазил-мутойибани ҳам йиғиштириб қўйиб, одамлардан қочадиган ва такаббур бўлиб олган эди. Оғир табиатли, камгап бу йигит Ре Дю билан учрашганда шундай гапга берилиб кетардики, қани энди уни тўхтатиб бўлса. Ре Дю бўлса уни хафа қилиб, қисқа ва ноаниқ жавоб қайтарарди. У билан гаплашаётганда қиз ўзини поқулай ҳис этишини сезмасди. У узоқ азоблардан кейин қиз ўзини овсар ва хунук бўлиб қолган, деб қатъий ишонганини билмас эди. Қиз ўзининг қалин сочларини паришон ҳолда ҳадеб жон-жаҳди билан силаб

силлиқларди. Ден Хо кўзи кўзига тушишидан қочиб, ҳа-миша қизнинг пешонасидан юқорига разм соларди.

Врачлар билан ҳамшираларнинг меҳрибонликлари Ден Хони тезда соғайтирди. Унга бирпас-бирпас ташқарига чиқишга рухсат этишди, бу пайтда уни ташқарига Ре Дю бирга олиб чиқарди. У тезда чарчаб қоларди. Бундай пайтда улар тўнка ёки харсанг тошга ўтиришиб, табиатни томоша қилишарди. Табиат ҳеч қачон уларга бунчалик яқин ва ёқимли бўлмаган, улар табиатнинг ҳусни шу қадар гўзал ва ҳидга бой эканини ҳеч қачон бунчалик ҳис этмаган эдилар.

Дарёдан буғ кўтарилмоқда, куз барглари шитирлар, туманда кўкиш-сут ранг тоғ хираланиб кўзга ташланарди.

— Эртага мен сизнинг кўмагингизсиз юришга ҳаракат қиламан,— деди Ден Хо, хушбўй майсани қўлида ишқаб.— Бир неча кун ўтгач, гипсни олишади, икки-уч ҳафтадан кейин фронтга қайта оламан. Шунақа. Эҳтимол, бир-биримиз билан кўришмасмиз...

Қизга қараб унинг кўнгли бузилиб кетди. Унинг бу сўзи қизга эшитилмагандек туюлди. Аммо, қиз унинг ачинишини ўз ичида: «Фронтга мен сендан олдин кетмайин тағин», деб қўйди.

Узоқ донлаб келган курк товук бутага қўниб қуқулаб қўйди. Унинг одамларга ҳаваси келиб, ўз оиласини тартибга чақиргандек, безовталанди. Товук параддагидек кўкрагини чиқариб, вазмин қадам ташларди. Бу кўриниш қандайдир юракка яқин ва кўпдан бери эришиб бўлмайдиган ҳолнинг яқинлашиб келганидан дарак берарди...

— Нега партияга кирмагансиз?— деб сўради Ден Хо ўйлаб туриб.

— Тўғриси, ўзим ҳам билмайман. Эҳтимол, кейин...

— Сизнингча партияга фақат етук кишиларгина кирадилми? Менимча сиз муносиб кишисиз, бизнинг кишимизсиз. Мен Ден Им билан гаплашдим. У сизга жондили билан кафолат беради, мен ҳам. Биласизми, Ре Дю, ҳозир кўпимиз етиммиз... Партияга кирсангиз ёлғизликдан қутуласиз.

Қиз Ден Хо билан қилган ҳар сафарги сайили ҳақида Ден Имга сўзлаб берарди. Бу нарса уларни яна ҳам яқинлаштирарди: улар ўртасидаги тинимсиз суҳбатларда яна бир янги мавзу — севги мавзуи пайдо бўлди.

Ярадорларни мамлакат ичкарисидаги госпиталларга жўнатишда медицина ҳамширалари ҳамиша йиғлашиб қолишарди. Брачлар билан фельдшерлар ҳамшираларнинг йиғидан қизариб кетган кўзларига қараб, умуман аёллар, қисман ҳамширалардан ҳам кулишарди.

— Уларга нима,— деб ўзаро мулоҳаза қилишарди ҳамширалар.— Палатага киришади-ю, касалларни кўриб, уш қил-бун қил, деб кетишади, вассалом. Биз бўлсак кечаси билан ухламай, касални ювиб, тараймиз, қошиқ билан сув ичирамиз. Шундай қилиб, унга жон-танзимиз билан берилиб қоламиз.

Куз яқинлашмоқда, кечқурунлари кун ботиши билан ҳамма ёқни нам босиб кетарди. Касалларни палаталардан олиб чиқишди. Шу ерда, ҳовлининг ўзида уйига бориб келиш учун кетаётган жангчилар ҳам тўпланишди. Улардан баъзилари сафга қайтмасликлари керак, аммо, улар бир-бирларининг руҳларини кўтариб умидсизланмас эдилар:

— Ҳечқиси йўқ, мамлакат ичкарисида ҳам бизга лойиқ юмуш топилиб қолар. Шундай ишлайликки, жангнинг олдинги сафидагидек қизишиб кетайлик. Халқни олантирамиз. Ҳужум қилишга ўрганиб қолганмиз.

Ниҳоят, санитарлар посилкаларни кўтаришиб, темир йўл кўтармасига олиб борадиган ёлғиз оёқ йўлга чиқдилар. Уларнинг орқасидан врачлар ва ўзлари юра оладиган ярадорлар боришарди, ўзлари юриб бораётган ярадорларни уларнинг қувватга кириб кетган ўртоқлари ва ҳамширалар суяб боришарди.

Станцияда кузатувчилар олма ва қовунлар сотиб олиб, кетувчиларга тақдим қилишди, улар миннатдорлик билдиришди, хат ёзиб туришга ва урушдан кейин, албатта, фронтда иштирок этган дўстлар бир-бирлари билан кўришиб туришга ваъда беришди, чунки, жангдаги дўстлик энг содиқ дўстлик бўлиб, қон билан пайванд қилинган-да.

Гудок чалинганда ҳар ким нимани айтолмай қолганини зўр бериб ўйлар, айтадиган энг муҳим гапи нима эканлигини эслашга ҳаракат қилар, аммо, минг ўйлагани билан эслаёлмас, чунки, энг муҳим гаплар бир неча марта айтилган, бу гапни яна сира ўйламасдан ҳам такрорласа бўлаверарди:

— Хат ёзиб туринглар!

- Тезроқ қайтишларингни тилаймиз!
- Унутманглар!
- Раҳмат!
- Қолганларга салом!
- Фронтида учрашишни кутамиз!
- Тинч кунларда ҳам учрашайлик!
- Америкаликларнинг жигига ур!
- Хат ёзинглар, хат!

Вагонларнинг занжирлари шарақлаб, эшелон жўнади. Йўлга тушганлик сезилди. Енгил буғ вайрон қилинган кичкина станцияни қоплади. Вагонларнинг биридан жанговар қўшиқ ягради, унга қўшни вагондагилар жўр бўлишди. Кетаётганлар ҳали шу ерда бўлишса ҳам, уларнинг дили қанотли қўшиқ билан олға интиларди. Кузатувчилар ҳамон вагонлар ортидан чопишар, улардан ажраб қолгилари келмас эди.

Хотинлар пиқиллаб йиғлашар, эркаклар ўз ҳаяжонларини яшириб, зўрма-зўраки жилмайишарди. Ана, кимнингдир 3-сонли палатада чойшапларни алмаштириши эсига тушиб қолди, кимдир врач қўйган диагнозни бекор қилиб, омон қолган бир касал ҳақида гапира бошлади, кимдир старший медсестрани мақтаб кетди, кимдир бировни мақтаганда ҳамиша бўладигандек унга қарши эътироз билдирди...

V

Сўлғин табиат қуёшнинг унча-мунча қиздиришидан алданиб, янгидан жонланаётган кузнинг очиқ кунларидан бирида Ре Дю Меҳнат партияси сафига қабул қилинди. Орадан кўп вақт ўтмай, госпиталь бошлиғи уни ўз ёнига чақириб олиб, унга медицина хизмати взводи командирининг ёрдамчиси унвони берилганини айтди. Демак у, шу пайтдан бошлаб Ден Имнинг ўнг қўли бўлди.

— Бир нарсадан хафа кўринмасан,— деди бошлиқ қизга қалин кўзойнаги орқали қараб. Кекса врачнинг кўзлари синчиклаб қарайдиган, меҳрибон эди. Ре Дю ҳам кексаларгина шундай меҳрибонлик билан қарай олишларини, ёш кишиларда эса бундай қараш сира бўлмаслигини ўйлади.

— Йўқ, йўқ,— деб госпиталь бошлиғини ишонтириншга шошилди қиз,— мен жуда хурсандман.

— Йўғ-э?

—Биласизми,— деб гап бошлади Ре Дю иккиланиб (у бошлиқнинг меҳрибон бўлишига қарамасдан бир нарсасага ишонтириш қийинлигини биларди),— сиз билан гаплашмоқчиман. Кўпдан бери олдинги қаторга жўнашни орзу қилиб юраман-у, аммо сиз юбормайсиз-да.

Бошлиқ пиқиллаб йиғлади ва хафа бўлиб қўл силкиди:

— Агар сенга бошқалар меҳрибонроқ бўлиб кўринишаётган бўлса...

— Ўзингиз ўйланг, фронтга мен керакман-ку.

— Яхши ходим ҳамма ерда ҳам керак, ёмони эса ҳеч қаерда ҳам керак эмас. Сиз ёшлар жуда ҳам қизиқ-қонсиз, бопта тўп қўйишни уддалаш ҳам бу тўпдан душманни пойлаб ота билиш каби муҳим эканини яхши билмайсиз.

— Бунга, албатта, тушунаман...

Аммо у қизнинг сўзини бўлди.

— Сизлар ҳеч нарсани тушунмайсизлар! Менинг юрагим эзилмайди, бу ваҳшийлар қилаётган ишларга тинчгина қараб тура олади деб ўйлайсизми? Аммо, мен ҳам партия қаерни лозим топган бўлса ўша ерда ишляпман. Агар менга, кекса кишига қўлингга милтиқ олиб, тепаликка ҳужум қил дейишса, оламан, юрак касалимга қарамасдан, эмаклайман, ёшлардан ёмон эмакламайман, нима, жангдан кейин менга бир гап бўлармиди. Сен, Ре Дю бир ҳисоблаб кўр-чи, қанча жангчини сафга қайтардик, шуни билсанг халқ олдида виждонинг сира қийналмайди.

Аммо Ре Дю бўш келмади:

— Менинг палатамга бир касални ётқизишди. Яраси унча эмас эди-ку, ўлиб қолди. Чунки, фронтда тажрибасиз ҳамшира тегиншли ёрдамни бера олмаган. Бундай ҳодиса ягона эмаслигини сиз ўзингиз яхши биласиз. Касалга дастлабки ёрдам беришнинг аҳамияти ҳақида ўзингиз бизга неча марта гапиргансиз. Бу ерда керак эканлигимни биламан, аммо у ерда яна ҳам кўпроқ керакман-да.

Оғир жимлик чўкди, бу пайтда Ре Дюнинг тақдири ҳал қилинмоқда эди. Унинг чақнаб турган нигоҳи врачда эди. Врач томирлари бўртиб турган оғир қўлларини тиззасига қўйди, оппоқ пахмоқ сочли бошини қўйи солди.

— Сени қўлдан чиқаргим келмайди,— деди ниҳоят у оҳиста, ҳар бир сўзни ўйлаб.— Аммо сенинг далилларинг

ишонарли, виждонинг ундаб турган йўлга тўсқинлик қилмайман. Нима ҳам дердим, майли, бор...

Ре Дю ташаккур айтишни ҳам унутиб, қувончини Ден Имга билдириш учун ҳовлига қараб чопди. У кекса врачни яхши кўрарди, аммо ҳозир буни унутди. Ре Дю ёш эди, қачон қайтиб келса ҳам кекса врачни ўз ўрнида кўрадигандек ҳис этди — у қайтганда кекса врач қўлоқ кериб қарши олди. Кекса врач бўлса узоқ вақтгача қимир этмасдан, бошини қуйи солиб, мудраган кишидек ўтирди. Эҳтимол, Ре Дюга, унинг ёшлик ғайратига ҳаваси келгандир, эҳтимол, оталик ғурури билан: «Бизнинг ёшларимиз нақадар тез вояга етптилар-а», деб ўйлаётгандир, ҳар ҳолда у қизга жавоб берганига афсусланарди. У кексайиб қолган, кимга чин кўнгилдан ихлос қўйган бўлса: «Сен келгунча мен борманми, йўқманми...» деб ўйларди.

VI

Шофер машинани, фронтга, қишлоқларнинг бузилган йўлларида унинг чироғини ёқмасдан олиб борарди. У, бомба пайдо қилган чуқурлардан машинани эпчиллик билан ҳайдаб ўтар, пасту баландлик ерларда секин юрар, шундай бўлишига қарамай машина ҳамшира чайқалар, Ре Дю гоҳ машинанинг бортига урилар, гоҳ кабина тепасидаги темирга боши тегар эди.

Унинг хаёли ҳамон госпиталда эди. Қасаллар уни кўзатиб қолишаётганда нақадар ширин сўзлар айтишди, дугоналари — ҳамширалар қучоқлашиб хайрлашиб қолишди. Қиз севганидан узоқда бўлмаса эди, туғилган кунини байрам қилаётгандек шод бўларди. Ошиқ-маъшуклар, ҳатто, сўнгги марта қўл силташиб хайрлашаётганларида ҳам ташқи кўринишларини ўзгартирмадилар. Хайрлашиш навбати кекса докторга келганда, Ре Дю кўз ёшини тўхтата олмади, унинг оталарча юмшоқ елкасига бошини қўйиб ҳўнграб йиғлаб юборди.

Қиз машинанинг чайқалишига аста-секин кўнигиб ўхлаб қолди. Баъзан қучли қалқиб уни уйғотиб юборарди. Қиз қаерда эканликларини дарҳол пайқай олмай, қўрқатса атрофга алангларди.

Улар фронтга қанча яқинлашсалар тўпларнинг овози шунча қаттиқроқ эшитилар, йўлда ёнаётган қишлоқлар билан далалар шунча тез учарди. Ёнаётган кесак

деворли уйлар атрофида ўзларининг унча-мунча деҳқончилик асбобларини ёнғиндан сақлаб қолаётган кишиларнинг лаъл юзлари равшан кўришиб турарди. Куз булут қоплаган осмонда ҳамон ракеталар ялтираб кетарди. Улим қушларининг галалари гувиллаб осмонни даҳшатга тўлдириб учиб юрарди. Шофер бомбардировкачилар билан тенгсиз жангга ҳозирланиб, ўзини эҳтиётларди. Ре Дю машинанинг ўтирадиган жойини маҳкам ушлаб олган ҳолда кўзларини қаттиқ қисиб, вужудини қамраб олган қўрқувни тарқатишга ҳаракат қиларди. Баъзи-баъзида ўт учқунлари кабинани ёритар ва қиз шофернинг диққатланган чеҳрасини кўрарди.

Энди уларга тез-тез тўхтаб, гоҳ ўқ-дори ортилган автожолонналар, гоҳ хачир ва ҳўкиз қўшилган осмон баравар гуруч ортилган араваларга йўл беришга тўғри келарди. Бизнинг танкларимиз ҳам тонг-сахарги ғира-ширада далага ўрмалаб кетди. Қизнинг юраги дукиллаб уриб кетди. Кўзлари ёшланди: машина олдинги позицияга яқинлашмоқда эди.

Осмон чодир қизарди. Машина кичкинагина пасткам ерга бурилиб, тўхтади. Ре Дюнинг қаршисида бир неча блиндаж турарди. Бир блиндажга кира беришда ёш врачнинг келишган қомати кўринди, нариги блиндаж томондан бир неча санитарлар қиз қаршисига чопиб келишди. Улар Ре Дюни бир онда қуршаб олишди, у ҳали атрофга қараб улгурмасданоқ, қўлидаги буюм халтаси ёшгина санитар қизнинг қўлига ўтиб қолди, ўзини эса блиндажда кўрди. Бу ерда қизлар ёш медицина ҳамширасини қаерга ўтқазиш ҳақида баҳслашар, ҳар ким ўз жойининг иссиқлигини айтарди. Ре Дю бу ерда ўзини туғишганларининг қуршовига тушгандек ҳис қилди.

VII

Госпиталь бошлиғи Ден Имни чақириб, эшикда уни граждан кийимида бир киши кутиб турганини айтган пайтда, Ден Им палаталарни айланиб юрарди.

У киши катта тош устида кексаларга хос ҳорғинлик билан букилиб ўтирарди. Унинг бу ҳолда ўтиришидан чарчагани сезилиб турарди. У эскириб ёғи чиқиб кетган костюмда, тикандек соқоли ўсиб кетган эди. Ден Им букчайиб ўтирган, кексайиб қолган киши ўзининг эри Ин Чер эканлигини дарров пайқай олмади, уни танигач, кучоғига ташланди:

— Тирикмисан! Мен билардим... билардим...

Эрининг лабида билинар-билинемас табассум пайдо бўлди. Хотин бу табассумдан дард-алам ва ғам-ғусса нишонларини ўқиди, унинг юраги меҳр ва ачиниш билан тўлди.

Палатадагилар уларга қарай бошлашди. Ден Им ҳушига келди:

— Қани бу ёққа юр, юравер, — деди эрининг қўлидан ушлаб.

Учрашишган заҳоти юз берган хижолат аста-секин тарқала бошлади, бир-бирларини суриштира бошлашди. Ден Им эрининг бошидан ўтганларнинг ҳаммасини дарҳол билиб олгуси келарди. Аммо, Ин Чер жавоб беришдан бош тортарди. Ден Им эри учун ўтганларни хотирлаш қийин бўлаётганини сезиб турган бўлишига қарамай, улар нима ҳақда гапиришмасин, гап яна айланиб, Ден Им тағин ўзининг дастлабки саволини беради. Ниҳоят, Ин Чер сўзга киришди. Ден Им энг яқин кишиси ҳақида шуларни билиб олди:

... Ин Чер разведкага кўп марта боргани билан, бу сафар муваффақиятсизликка учраган: қишлоққа яқин, душман жойлашган ерда уни лисинманчи полициячилар кўриб қолишган. Бандитлар унинг изига тушишган. Ин Чер уларни тоғда адаштириб кетишни мўлжаллаган. У, дўстларим отишмани эшитишади-ю, ёрдамга келишади, деб умид қилган. Аммо Ин Черни ярадор қилишган, у ҳолдан кета бошлаган. Лисинманчилар тоғларнинг даҳшатли сукунатида чўчиб, орқада қолганларини сезгач, у гранатасини маҳкам ушлаб сўнгги жангга тайёрланган.

Тим қоронғи кеча эди. Ин Чер тонг қуёши чарақлаб чиққанда кўзини очди. У деҳқонлардан бирининг чибисиди¹ ётарди. Раҳмдил деҳқонлар уни уйларига олиб кириб, ярасини тузатганлар.

Ин Чер кўп йиллар мобайнида ҳаётида биринчи марта «дам олаётгани»ни ҳис этиб, чанқоқ ер намини қандай шимса, у ҳам бу ҳаётда шундай роҳатланиб тинч нафас оларди. У кўп ўйларди. Бўронли кунларимизни (бу бўронли кунлар оловли ҳалқуми орқали одамларни нақадар тез ютиб юборади-я!) севгилисидан жудоликда экани, ўтиб бораётган ёшлигини ўйларди.

¹ Ч и б и — корейс кулбаси.

Ин Чер тез орада тузала бошлади. Отрядига қайтиш пайти келди, аммо у, бу ишни кундан-кунга пайсалга соларди. Қўлини қаёққа уришини билмасдан ўзи яшаб турган хонадоннинг юмушига қарашар, улар эса Ин Чернинг ҳали кам қувватлигини, уни ўз ўғилларидек севиб қолганларини, унинг отряди ҳеч қаёққа кетмаслигини айтишарди. Виждони уни қийнади, шу билан бирга уни нимадир ана шу деҳқон уйига боғлаб қўйгандек туюлар — Ин Чер инсонга хос ҳаёт кечиришни соғиниб қолган эди. Аммо, отряд кетиб қолди. Отряд ўз ўрнини жонажон биродарлари — Халқ армиясига қолдириб жанубга томон кетди...

Ин Чернинг ҳикояси тугади. Ден Им тиззасини қучоқлаганича жим ўтирарди, унинг нималар ҳақида ўйлаётганини пайқаш қийин эди. У орзусига етди — эри келди. Йўқ, у бу ҳолда учрашнинг асти ўйламаган эди-ку!

Ин Чер хотинини қучоқламоқчи бўлган эди, аёл четланди.

— Сизга тушунолмай қолдим.

— Қизиқ бўпти-да,— деди эри охиस्ताгина.

— Ҳа, жуда қизиқ,— деди хотини хўмрайиб.

— Менимча ҳечқиси бўлмаса керак.

— Шунақами?... Йўқ, бундай деб бўлмайди. Иш чигал бўлган. Чигал бўлганда ҳам шундай чигалки... Юзаки қараганда, албатта, сиз ҳақсиз. Виждонан-чи?— деди хотини эрига тикилиб. «Бунча совуқ қараяпти,— деб ўйлади Ин Чер,— илгари у бундақа қарамас эди. Бу урушнинг оқибати... Виждонан деярсанми? Мени нега қийнайсан? Ахир, сен қанчалик ҳолсизланганимни кўрмайсанми, нақадар шафқатсизлигини пайқамаяпсанми?...»

Хотини жавоб кутмаёқ шиддат билан гапда давом этди:

— Агар сиз ўзингизнинг нақадар... ноинсофлигингизни билсангиз эди! Ҳа, ҳа, ноинсоф! У ерда кўзингизга қандайдир жаннатга ўхшаш жой кўрингандир, бутун ер юзидаги кураш ҳаёт-мамот учун бораётганини яхши билардингиз-ку! Ер юзида жаннат йўқ. Сиз ўзингизнинг ўтиб бораётган ёшлигингизни ўйлагансиз ва жонингиз ширинлик қилган! Айтинг-чи, шундайми? Жон ширинлик қилдими? Жон ширинлик қилган-а! Ўзингизни аяб, бошқаларни унутгансиз, туғилиб ўсган ерла-

рингиз оловда ёнаётганда қандай қилиб қариялар пинжиги кириб шунча қолиб кетдингиз-а? Ахир бу қочоқлик-ку! Ҳа, ҳа, қочоқлик! Менинг эрим партизан, бир бурда нон ва бошпапа деб милтиғини улоқтирсин-да, батракларга ёлланиб ишлаб юрсин! Хушомадга-я!

Хотин хўрсинди. У одатда ҳаяжонидан тушгач хўрсинарди. Шунда у бу пайтни ярашиш учун энг қулай фурсат деб ҳисобларди.

У хотинининг елкасига бўшашибгина қўл юборди, хотин нари силжиди. Ин Чер хафа бўлиб ўрнидан турди.

— Баъзи хотинларнинг эрлари бундан ҳам бадтар хато қилишади, аммо, уларнинг хотинлари бунақанги жанжал қилиб, насиҳат қилавермайди. Сиз жуда ошириб юбордингиз-ку, Ден Им. Ўзингиздан ўпқалашинг.

— Бир вақтлар сиз ўзингизни жуда ошириб юборган эдингиз.

— Эҳтимол. Ҳаёт менинг хатоларимни кўрсатиб бери. Мен ҳам одамман, Ден Им.

— Одамлар ҳар хил бўлади.

У чўкка тушиб, юзини қўллари билан бекитди.

— Мен нақадар қаттиқ чарчаганман, Ден Им... Жуда чарчаганман!.. Машина ҳам ишдан чиқади...

— Сиз мени сўнгги нафас қолгунча курашишга ўргатгансиз. Революционер фақат гўрда дам олади деган сиз эдингиз. Бу сизнинг гапларингиз, Ин Чер! Мен сизнинг сўзингизга ишонардим. Биласизми, сиз мени нима қилдингиз?— Хотин яна хўрсинди, у яна хотинига яқин борди, аммо хотин бирдан тик туриб, дона-дона қилиб буюрди:

— Ин Чер, сиздан кетишингизни сўрайман!

Бир вақтлар унинг ҳар бир сўзини иззат-икром билан эшитадиган Ден Им энди уни айблади-я! Бу ҳам етмагандек, унга кўча эшигини қўли билан кўрсатди. У ўз хотинининг бунақалигини билмас эди. Эшик олдида иккиланиб турган Ин Чер бўшашиб сўради:

— Кета берайми?

У хотинининг раҳмдиллигини биларди, у хотини севишини ҳам, ёлғизликда қийналганини ҳам биларди: у Ден Имнинг хотинлик марҳаматидан умидвор эди. Айни пайтда у хотинида ҳеч қандай муҳаббат сезмади, узоқ вақтли ҳижрон жуда ҳам аччиқ бўлди. У ўзини йўқотди ва хотинининг илиқ ва бақувват елкасига суянгиси келаётганини ҳис этди.

Хотин ҳайкалдек қотиб турарди. Унинг юзи совуқ ва тўнг эди.

Эрининг букилган қомати эшик орқасида кўздан ғойиб бўлди. Ден Им эшикка қараб интилди-ю, жойида тўхтаб қолиб, ерга йиқилди, кўз ёшлари оқа бошлади. Унга нима ҳам дея оларди. Ҳар бир севгининг ўз манбаи борми? Эри учун ифтихор ҳисси Ден Имга севги бағишларди. Ин Чернинг бу ҳолни англаши учун вақт керак, анча вақт керак...

VIII

Жанг пайтида Ре Дю ўз санитар сумкасини олади-да, эмаклаб жанг майдонига киради. Ре Дю снаряд қайси томонга қараб кетаётганини беҳато аниқлаш, пана жойга яшириниш, кишини ҳолсизлантириб, эсини оғдириб қўядиган хавф пайдо бўлганда ўзини тутишни ўрганган эди. Қоронғида унинг кўзлари ярадорларни аниқ кўра олар, сезгир қулоқлари тик этган товушни ҳам эшитарди. Ўзидан катта чўпни судраб юрадиган чумолилардек, ярадорларни жанг майдонидан олиб чиқарди. У ўз-ўзича: «Ахир булар ҳам бировнинг энг яқин кишилари-ку!» деб қўярди. Муҳаббат Ре Дюнинг инсонга бўлган ҳиссини қўзғаб, унга куч бағишларди.

Армиямизнинг ҳаракати секинлаб, ниҳоят, фронт батамом Тэгу шаҳри ёнида мустаҳкамланган кунлар эди. Қиз Ден Ходан ҳамон камдан-кам хат оларди. Ден Хонинг батальони жанг майдонидан чиқмас, батальоннинг сиёсий ишлар бўйича ўринбосари жангчилар билан ёнма-ён туриб урушар, кўп марта ўзи биринчи бўлиб атака бошларди. Ре Дю севгилиси ҳақида доимо ташвишда эди.

Бир кун — хаёлга келмаган бир пайтда — Ден Хо келиб қолди. У ҳамон оқсоқланарди, ўзини йўқотиб қўйган Ре Дю эски одатича:

— Оёғингиз тузукми? — деб сўради.

— Бунақа нарсалар ҳақида сўрашнинг ўрни эмас, — деб жавоб берди Ден Хо қисқа қилиб. У нимадан-дир ҳаяжонланарди, шунинг учун ҳам соатига қараб қўярди. — Тепанинг орқасида ўртоқларим кутиб туришибди. Ихтиёримда бир неча минутгина вақт бор,

холос. Бу ёққа келаётганимда сизга кўп нарсани айтаман деб ўйлаб келган эдим, энди ҳаммаси ёдимдан кўтарилди.

— Ҳамма тез кунда ғалаба бўлади деяпти, ростми? «Тинчлик» сўзини эшитсам шундай кунлар келишига ақлим бовар қилмайди. Сиз биласиз-ку, уруш қачон тамом бўлади?

— Кўряпсизми...— у бошини қуйи солди ва уялиб сўз тополмай қолди. Кейин бошини кўтариб, дадиллик билан деди:

— Мумкин қадар... вақтинча чекиниб туришга тўғри келяпти.

— Нега?— деди Ре Дю.— Бундан чиқдики, шунча қурбонни бекорга берган эканмизда?

Ден Хо қизнинг қўлини олиб аста силади.

— Йўқ, Ре Дю,— деди оҳиста.— Биз бекорга қон тўкканимиз йўқ. Агар душман бизнинг халқимизни бўйсундира олса, у Корея билан кифояланмайди. Биз унга яхши сабоқ бердик. Бу сабоқ бошқа халқларни ҳам азобдан сақлайди. Биз оғирликни ўз устимизга олдик.

— Айтинг-чи, Ден Хо,— деб сўради Ре Дю ўйлашиб,— сиз чекиниш деяпсиз. Бу даҳшат-ку, лекин, нима учундир менга қўрқинчли бўлиб туюлмаяпти, халқимиз учун ачинаман, холос. Мен кўпинча, қанчадан-қанча азоб чекканимизни ўйлаб кетаман, аммо истаган кишингиздан сўрасангиз у сизга: йўқ биз бахтсиз эмасмиз дейди. Ден Хо, бахтнинг ўзи нима?

— Бу ҳақда мен кўп ўйлаганман, Ре Дю. Бахт кўп нарсани билдиради ва хилма-хил бўлади. Аммо улур бахт — бу ҳаёт. Қуруқ, бекорчи ҳаётгина эмас, маънили ҳақиқат учун қаратилган ҳаёт — бахтдир.

Ден Хо соатига қаради.

— Мен энди кетаман,— деди у қиздан оҳиста узоқлашиб.— Ҳа, ростдан ҳам сизга айтмоқчи бўлган гапларимдан бирини эсладим, у ҳам бўлса шуки, мен қарерда бўлмай ҳаёт бўлсам — сиз ҳам ўша жойда яшайсиз. Бунга эсда тутасизми?

Қиз маъқул дегандек бош иргитди. У қизнинг қўлини олиб хайрлашди ва енгилгина оқсоқланиб, тез одим ташлаб йўлга тушди.

Қиз Ден Хонинг орқасидан қараб қолди. Унинг ёш туфайли намланган кўзида бахт порларди.

ХОТИН

Тўпларнинг гумбурлаши борган сари яқиндан эшитила бошлади, кейин самолётлар учиб желиб, кўчаларни тартибсиз равишда ўққа тута бошладилар; бу тонгдан у тонггача кети йўқ оқимдай ҳарбий қисмлар билан қочоқлар чекинишарди — фронт яқинлашиб қолди.

Эри уйга қайтганда қуёш ботган эди. Унинг юзлари ҳорғин.

Тан Сир эри қаршисига чордана қуриб ўтирди ва сабр билан унинг гап бошлашини кутди. Эри бир товоқ гуручни қўлда кўтариб, тилар-тиламас емоқда.

Эрталаб, ҳали ишга кетмасданоқ, эри қисқа қилиб:

— Душманлар Жанубий Пхеньянга ёриб кирдилар, ҳар эҳтимолга қарши нарсаларни йиғиштириб қўй, меники алоҳида бўлсин, — деган эди.

Тан Сир саккиз йил бирга яшаб эрининг табиатига яхши тушунган, у бекордан-бекор ҳеч гап демаслигини биларди.

Улар биргаликда тинч ва иноқ яшардилар. Улар бир-бирларини қўллаб-қувватлашар, лозим бўлса бир-бирларига насиҳат қилишар, эр хотиннинг, хотин эрнинг хоҳишини бажо келтиришга ҳаракат қиларди. Тан Сир ҳам бахтли она, ҳам хотин бўлиб вақти-вақтида ўғлининг кслажанини ўйлар, ҳеч нарсани билмайдиган, эмак-лаб юрган ўғлига саодат тилаб: «Худо сенга ҳам шундай бахт берсин...» дер эди.

Тан Сир дилкаш ва ёшлигидан юмушкор эди. Ишсиз, бекор туrolмасди. Шунинг учун ҳам жалқ ҳокимияти ўрнатилиши билан у Демократик хотин-қизлар иттифоқига биринчилар қаторида кирди, иттифокнинг ҳар бир ташаббусини қизгин қувватлаб, унинг ишларига зўр иштиёқ билан қарашди. У оилавий ишларни ҳам, жамоат бурчини ҳам бажо келтирар, активликдагина эмас, балки, жуда яхши уй бекаси сифатида ҳам шуҳрат қозонди. Агар унинг ҳаёт йўлдоши бошқа биров бўлганда шу вақтгача уй-рўзгор иши билан банд бўлиб қолиши мумкинлигини тушунарди. Аммо, унинг эри унақа эмас, хотинини тинмай, онгли равишда ўз орқасидан эргаштирарди.

Тан Сир миннатдорлик ва таърифлаб бўлмайдиган алам билан эрининг нима дейишини кутиб, унинг оқарган озғин юзига боқар, у айтиши лозим бўлган гапдан қаттиқ хавфланарди.

— Ана шундай,— деди эри товоқни чари суриб, қаттиқ ялтироқ сочларини паришон силади.— Уша сен билан биз хавфсираб юрган кунимиз етиб келди.

У хотинининг юзлари титраб кетганини сезиб, жиддий давом этди:

— Хафа бўлмаслик керак. Вақт эрта.— Хотин унинг қарашидан у гапнинг энг муҳими ва даҳшатлисини энди айтажагини сезиб турарди.

— Бир соатдан кейин бир группа ўртоқларимиз тоққа чиқиб кетишади. Мен ҳам. Америкаликлар бу ердан қирқ километр нарида туришибди. Комитет партия аъзоларидан баъзиларига қолишни таклиф қилди. Бунга нима дейсан?

Эрида бир-бирига зид ҳислар курашарди. У хотинининг ичкарига — фронт орқасига кетишини, ўғлини омон сақлашини истарди. Оила хавфсиз ҳолатдалигини билганда у энгил ҳис билан курашарди... Хотини рози бўлиб бош ираган эди:

— Тўғри. Сенинг ўрнингда бўлганимда мен ҳам шундай қилган бўлардим,— деди у.

Эр-хотин бир неча вақтгача қучоқлашиб ўтиришди, у бошини хотинининг елкасига қўйди — улар беозор ухлаб ётган ўғилчаларига термилишиб ўтиришди.

— Мана, уруш бизнинг оиламизга ҳам етиб келди,— дерди эри ҳаяжон билан шивирлаб,— ватанимиз бирлаштирилмагунича чинакам тинчлик бўлмайди. Менинг билишимча, душман бизга тўғри баҳо беролмаган, бўлмаса тумшуғини суқмасди.

Эрининг гаплари унга узоқдан эшитилаётгандай туюларди. Хотин ҳозир фақат унинг товушигагина диққат билан қулоқ солар, дунёдаги бошқа ҳамма гаплар унга ҳозир маъносиздай туюларди, негаки, унинг бутун ҳаёти, уйи бузилди.

Қаердадир, яқинроқда снаряд ёрилиб, уларни ҳушга келтирди. Эри шошилиб йўлга отланди. Тан Сир унинг елкага осадиган тўрвасини эрталабоқ тайёрлаб қўйган эди. Эри тўрвага керакли нарсалар солиндимикин, деб текшириб кўргунча хотини ухлаб ётган ўғилчасини орқасига яхшилаб боғлаб олди.

Улар кўчага чиққанларида қоронғи тушган эди. Жизғинак ва порох ҳиди келарди.

— Тўрвангни мен кўтариб ола қолай,— деди Тан Сир тўрваннинг энгил бўлишига қарамай. Бу Тан Сир-

нинг ўз эрига кўрсата оладиган ягона илтифоти эди. У индамади.

Бир-бири билан кесишадиган йўлга чиққанларида эру хотин хайрлашишди. Тан Сир титраб-қақшаб эрининг қўлини ушлади ва бу қўлни ҳарна кўпроқ ушлаб туришга ҳаракат қилди. У, бу қўлга ёпишиб олди, унинг қўли Тан Сирга қайтадан унинг аввалги ҳаётини эслатди.

Шу пайт эри ўзини тутиб олиб, хотинига сўнгги бор насиҳат қилди:

— Ўғлингни онангникида қолдир, ўзинг ишончлироқ бир танишникка яширин. Сенга мана бу ишни қилишингиз керак дейишларини кут. Ҳар кимга ишона берма. Эҳтиёт бўл.

У хотинига «хайр» деълмас, юқоридаги гапини неча бор қайталарди. Тан Сир бош силкитди:

— Хўп, хўп, албатта шундай қиламан, ўзингни ўйла...

Ниҳоят, у муюлишдан қайрилиб кўздан ғойиб бўлди. Хотинга бу ҳолат кутилмагандек бўлди, у сесканиб кетди, унинг орқасидан чопмоқчи бўлди-ю, аммо бошини бир силкиди-да, енгил билан кўз ёшини артди, хўрсинди, тез одимлаб уйига томон кетди.

Хоҳа Тан Сирга одам турмайдигандек туюлди. Тан Сир ёлғизликдан қўрқарди, ўзи севиб олган буюмлари ҳам чиройини йўқотган-у, энди кераксиздай бўлиб қолган. Тан Сир энг зарур нарсаларнигина, айниқса ўғлининг нарсаларинигина олди-да, шу заҳоти ўғлини орқасига боғлаб, уй эшигини бекитмасданоқ, қоронғи кеча қўйнига кириб кетди.

II

Тан Сир бир неча кундан кейин қочоқлар кийимида алсқачи билан кўришгани ўзи туғилиб ўсган шаҳардан ўтиб борарди. У жуда ҳаяжонланар, унар-унмасга ҳар томонга аланглар эди. Мана, таниш кўприк ҳам кўринди. Тан Сир қадамини тезлатиши керак эди, аммо вақтида тўхтади, кўприк ёнида қўлига оқ нарса боғлаган бир неча чиандистлар туришарди. Улар орасида турган, халқ ҳокимияти пайтида кўздан ғойиб бўлган помешчикнинг ўғлини таниди.

Кўприкдан ўтиш Тан Сирга хавфли эди. Кўп ўйла-масдан кечув жойи томонга бурилди. Бу ерда оёқ ки-йимини ечиб, эҳтиётлик билан саёз жойдан ўта бошлади.

Анча қоронғи бўлиб қолишига қарамай тоғлар қад-ди-басти билан кўрилиб турарди. Ўша ерда, ана шу тоғ этакларида у номаълум алоқачи билан учрашиши лозим.

Тан Сир дарёнинг у бетиغا ўтиб, орқасида қолган шаҳарчага қаради. Қоронғиликка чўмган кўчалар даҳ-шатли кўринар, қандайдир ёвуз куч одамларнинг тинч ҳаётига бостириб кирган-у, ундаги барча ёрқин ва ях-ши нарсаларни бир онда босиб пайхон қилгандек.

Қаёқдандир дўмбиранинг ўйноқи овози ва хотин кишининг бир вақтлар қаҳвахонада айтиладиган қа-биҳ қўшиғи паст овозда эшитиларди. Шод-хуррамлик билан чалинган қарсақлар янгради. Тан Сир одимини тезлатди, аммо, шилқимлик билан айтилаётган бсодоб қўшиқлар анчагача эшитилиб турди. Унинг юрагида ға-заб қайнарди, бу ғазаб кўзга кўринмас душманга: «Кўр-япсанми, мен топшириққа мувофиқ кетяпман. Ҳозирги вазиятнинг хўжайинлари биз, сиз эмас!» деб такрор-ларди.

Тан Сир собиқ ғалла омбори ёнидан ўтиши керак эди. У, бу ерда босиқ овозлар ва кескин қичқириқларни (чет элликлар бақаришарди) эшитди.

— Становись!

— Қаёққа тиқилияпсан?

— Қаторга, қаторга, сенларни қара-ю!

Кимнингдир елкасига қаттиқ жалтак тушди, ингра-ган овоз эшитилди ва бир неча ёш болаларнинг қий-чу-ви кўтарилди.

Жазолаш бошланди.

Тан Сир кўзларини чирт юмиб, қулоқларини қаттиқ беркитди. Тан Сирга абадий бўлиб кўринган нарсалар-нинг ҳаммаси ҳам бир неча минутдан кейин тугаган эди... У бирдан қиз боланинг жаранглаган овозини эшитди. Овоз баъзан бўлиниб турди, халқ бахти ҳақида қадимий ашула янграрди. «Айта бер, жоним, айта бер!»—деб қизни табрикларди Тан Сир. Аммо, яна битта даҳшатли овоз таралди-ю, қўшиқ бўлинди...

III

Тан Сир аввалдан белгиланган жой—қоя тагига борди-да, алоқачини кутиб тош устига ўтирди. Кўйлак-

лари ивиб, бадани жунжиб кетди. У ҳеч нарсани кўролмаётган кўзлари билан ҳамон олға қарарди. «Бу қўрқувли туш, ҳа, ҳа, туш,— деб ўйларди у,— эҳтимол, уйғонарман-у, буларнинг ҳаммаси ёлғон эканини кўрарман? Ахир, булар ўғилчамни ҳам «қизил» деб ўлдиришлари мумкин. Бу қанақа беъмани гап!»

Тан Сирнинг қаршисида кент яғринли эрининг баланд қомати пайдо бўлганда, аёл шу гавданинг пинжига кириб анчагача бир оғиз ҳам сўз айтолмади.

— Улар қизни ўлдиришди-я, ҳа, ҳа, бу аниқ: овози бўлиниб қолди, кейин бирдан баланд овоз эшитилиб, ваҳималик жимлик чўкди...

— Йиғлама, бас,— деб овутарди эри.— Жуда кеч қолдинг. Жуда хавотир олдим. Тагин шундоққина отишма ёнидан келяпсан. Ўзингни тут, Тан Сир!

Эрининг овозида амирона оҳанг бўлиб, хотини ҳаяжонидан тушди. Тан Сир эрига кечувдан қандай ўтгани, кўприк ёнида помешчик ўғлини кўриб қолгани ва даҳшатли қонли жазо устидан чиқиб қолганини айтиб берди. Эри ҳеч нарса демасди-ю, муштини маҳкам сиққани туфайли, томирларининг уриши хотинига сезилгандек бўларди.

— Кимникида турибсан?— деб суриштирди анча жимликдан сўнг эри.

— Тен Окникида.

У маъқуллаб бош ирғади.

— У хотин жуда ювош, камгап, ёлғиз ўзи туради.

— Ўғилчамиз қалай?

Улар бир-бирларидан ажралишган кечасидан бошлаб Тан Сир боласини кўрмаган эди. Бола бувисиникида бўлиб, Тан Сир доимо хавотирда эди. Эрини хотиржам қилиш учун Тен Ок болага қараб турибди, деб ёлғон сўзлади. Эри хотинига қараб туриб ўғлини кўргандек бўлди ва Тан Сир эрининг қўйидаги тапларини эшитиб жуда мамнун бўлди:

— Ўғлим худди сенга ўхшайди. Мана кўрарсан, Тан Сир, у ажойиб бола бўлади.

Кейин эри қўйнидан бир даста варақа чиқариб Тан Сирга узатди. Хотини уларни эҳтиётлик билан кўкрагига яширди, варақаларда ҳали эрининг тапти сақланиб турарди.

Тан Сир тоғ пайтида қайтиб келди. Унинг дугонаси Тен Ок шу заҳотиёқ елиб-югуриб қозондан иссиқ овқат келтириб қўйди, аммо Тан Сир дугонасини хафа қилиб, овқат эмади ва бошини кўрпага буркаб, кечгача ухлади.

Тан Сир уйқу орасида дугонасининг секин-секин юриб, ташқарига чиқишини, унинг уйқусини бузмасликка уринганини сизди.

— Кетяпсанми?— деб сўради Тен Ок кечқурун Тан Сирийннг отланганини кўриб.

Тан Сир бош силкиди.

— Сенга айтадиган гапим бор,— деди-ю, бирдан Тен Окнинг юзлари қизариб кетди.— Анозиларнинг ўтган кечаси қилган ишларидан кейин уйда ўтирмақчи эмасман...— Тен Окнинг меҳрибон ва мулойим юзида унга хос бўлмаган қатъият пайдо бўлди.— Мен сен билан кетаман. Майлими?

— Қўрқмайсанми?— Тан Сир тамомила ўзгарган дугонасига тикилиб қаради.

— Индамай, жим юрганимга бу ювошнинг қўлидан нима келади, деб ўйлаяпсанми? Йўқ, ўртоқжон, кўришим ювош бўлгани билан...

— Қароринг қатъийми?

— Албатта, менинг эрим ҳам Халқ армиясида. Менга ишонавер.

— Сўзингдан қайтмайсанми?

Тен Ок бунга жавобан «Шунча ўтирганимиз етар» деди. Бошқа хотинлар Демократик хотин-қизлар иттифоқи ишида иштирок этганда уйда ўтирган Тен Ок эмасмиди? Тан Сир хотинларнинг бахти асло қозонтовоқда эмаслигини тушунтирганда жирканиб жаҳли чиққан ана шу Тен Ок эмасми? Тинчлик пайтида уйда ўтириб, Ватан бошига кулфат тушганда, жонини фидо қилишга тайёр турган Тен Оклар камми?

Улар қоронғида ҳеч ким кўрмаслиги учун қора кўйлак кийишиб, биринчи топшириқни адо этгани кетишди. Ой нур сочиб ҳамма ёқни ёритиб турарди. Аста эсган шабада кўйган ўтларнинг сассиқ ҳидини димоққа уларди. Аммо хотинлар ўз атрофларидаги табиатни пайқамасдилар. Улар ҳар бир шитирлашни ҳам жон ҳовучлаб эшитишарди.

— Энди қаёққа борамиз?— деб сўради чорраҳага етишганда шивирлаб Тен Ок.

— Почтадан бошлаймиз.

Сўнгра улар бир оғиз ҳам гаплашишга чўчиб, жим боришди. Тен Ок дугонасининг қўлтири тагидан қўлини ўтқазиб олган, кифтини унинг бағрига босиб борарди, у қалтирарди.

— Совуғ-а,— деб шивирлади Тен Ок сир бой бермаслик учун. Аммо, Тан Сир бу қалтирашнинг сирини яхши биларди. Унинг ўзи ҳам ана шундай қалтираган эди. Қачон эди дейсизми? Кеча. Қуни кеча. Вой-бўй, анча вақт бўлганга ўхшайди-я! Бугунги кун билан кечаги кун ўртасида кечиб ўтиш мушкул бўлган, мурдалар билан лик тўлган жар ётибди. Кечагина Тан Сир ўтмиш билан яшар, ўтган кунига, йўқотилган бахтига, совуб қолган қароргоҳига интиларди. У ҳаммаси яна илгариги ҳолга келишини истарди. Аммо, у энди ҳеч нарса илгариги ҳолига келмаслигини биларди. Бахт аллақерда, узоқдан имлар, унга олиб борадиган йўл — кураш йўли эди. Кеча у душмандан нафратланди. Бугун нафрат ҳиссига яна жирканиш ҳисси ҳам қўшилди, унинг миясида яна: «Улар отишарди-ю, қиз қўшиқ айттарди-я... У қиз улардан қандай жирканарди-я!» деган фикр пайдо бўлди.

Кеча жимлигини ҳар замонда ёлғиз милтиқдан отилган ўқ овози бузарди. Буни навбатчи соқчилар халқни қўрқитишга эмас, балки, ўзларини ботир кўрсатиш учун отишарди. Бундай пайтда хотинлар ўзларини яқиндаги дарвоза панасига олиб, кутиб туришарди. Яқинларида ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилганларидан кейин, улар бекина-бекина йўлда давом этишарди.

— Мана бу бурчакда туриб, икки ёққа қараб тур,— деди Тан Сир почтага етганларида.

Унинг ўзи атрофга яхшилаб аланглаб қараб олиб, эълонлар тахтаси ёнига чопди. Чўнтагидан елим солинган банкача билан чўтка олиб, эпчиллик билан варақанинг орқасига суртди.

Варақа ёпиштирилгач, Тан Сир яна қўли билан сийпалаб кўрди ва варақанинг бир чеккаси қайрилиб қолиб, қийшиқ ёпиштирилганини аниқлади. Тан Сир қўли қалтираб кетганидан койиниб, янгисани ёпиштиришга

қарор берди. Халқ варақани моҳир, ишончли қўллар ёпиштирганини билсин.

Хотинлар йўл-йўлакай варақаларни деворларга, эшиклар ва столбаларга ёпиштириб кетиша берди.

Тан Сирнинг қўлида сўнгги варақа қолганда у бунн душманнынг нақ тумшуғи тагига ёпиштиришга қасд қилди. Улар одимни тезлатишди, чуқки, босқинчиларнинг штаби шаҳарчанинг нариги бурчида эди.

Тун аллавақт бўлганига қарамай, штабнинг баъзи деразаларидан ҳамон ёруғ тушиб турарди, бу хоналардан лисинманчиларнинг хохлашлари эшитилмоқда. Эшик беҳосдан очилиб, новча америкалик қаради-да, соқчига бақириб, ғойиб бўлди.

— Маърака қилишяптими,— деб пичирлади Тен Ок.

Тан Сир уни жим деб огоҳлантирди.

Соқчи бўлса ҳамон бино олдида у ёқдан-бу ёққа юрар, афтидан қайғули фикрга чўмган эди. Бурчакдан эса уни икки жувон кузатарди. Ниҳоят, у нарироқ бориб, шамолга тескари ўгирилиб, чекди. Хотинлар ана шу қулай фурсатдан фойдаланиб, варақани аҳолини кўнгиллилар сафига киришга чақарилган эълон устига ёпиштирдилар-да, лип этиб тор кўчага бурилиб кетдилар.

V

Босқинчиларнинг борган сари тинчи йўқола борди, электр столбалари ва деворларда борган сари тез-тез чақириқлар пайдо бўларди:

«Бизнинг Халқ армиямиз ҳужумга ўтади! Бизникиларни кутингиз! Жуфтани ростлаб қочаётган душмани қирингиз, унанинг транспорти, қурол-аслаҳасини йўқотингиз, алоқасини узингиз!..»

Кечаси ҳамма ёқ жимжит бўлган пайтда Тен Ок ерга ётиб қулоқ солар ва жилмайиб:

— Яқинлашяпти!— деган хабар берарди.

У кафти ва юбкасининг этагидати чанглари қочиб: «Бирдан менинг эрим шаҳарга биринчи бўлиб ёриб кирса-я?» деб умид қиларди.

Унга жавобан Тан Сир ғамгин жилмаяр — эрини ўйлаб ташвишланарди.

Бир куни унинг олдида эри ўрнига ёшгина алоқачи қиз келди.

— Эрим қани?— деб сўради Тан Сир.

Қиз Тан Сирга партизанлар кечаси кўприкни ағда-ришгани, ўтказилган операцияда, Тан Сирнинг эри қан-дай қилиб ярадор бўлганини, яраси оғир эмаслигини, бир ҳафта ичида тузалиб жетишини айтди. Аммо Тан Сир қизнинг гапига ишонмади. Қизнинг қўлларидан ушлаб ёлворди:

— Ростини айт.

Қиз қовоғини солиб, хафақонлик билан жавоб берди:

— Мен сизга тўғрисиини айтяпман.

Аммо Тан Сир яраси йиринглаб кетмадимикан, деб эри ҳақида ич-ичидан куйинар эди. Боласини соғинар-ди. У постда эканини эслаб, ўзини зўрға эпга оларди.

Бироқ аёл, ҳатто энг яқин кишисини унутиб юбор-ган кун ҳам етиб келди.

— Эртага куннинг ярмисида кўприкнинг ўнг томо-нида, тўнқаруғлиқ қайиқ ёнида қармоқли чол билан учрашасиз. Душманлар қочишяпти. Бизникилар изма-из ҳужум қилиб келишяпти. Улар яқинлашиб қолишди. Олий кўмондонлик душманнинг чекинишига ҳалақит бериш ҳақида буйруқ берган. Нима қилишингиз ке-раклигини чол айтади.

Тан Сир сийрак, эчки соқолли чолга белгиланган соатда учрашди. Унинг қўлида қармоғи ва балиққа бериш учун хўрак солинган тунука идиш бор эди. Чол-нинг ўсиқ қошлари тагида тетик, ақлли кўзлари чақнаб, устомонлиги сезилиб турарди.

— Салом,— деди у жувонга ва юзига табассум югурди.— Биласизми, мен анча балиқ ҳам тутиб қўй-дим. Ҳаммаси ҳам майда. Нимагадир бутун балиқ илинмаяпти.— Унинг овозида чинакам ранжиш оҳанги бор эди. У тўнқаруғлиқ қайиққа ўтирди, Тан Сирга ҳам ёнидан жой кўрсатди, оёғини зилол сувга ташлаб, ҳузур қилиб гап бошлади:

— Қандай яхши кун-а!

Кечаси улар икковлашиб баланд темир йўл кўтар-масига чиқишди. Янги туққан ой ярқираб турар, баъзи ерларга ун сепгандай туюларди. Темир йўл изи бўйида-ги ҳар бир бута тагида душман яширинган бўлиши мумкин.

Кейинчалик Тан Сир эрига чол билан қандай қилиб динамитни ерга кўмганларини, очикроғи бу ишларнинг ҳаммасини чол қилган-у, у фақат мўйсафиднинг буйру-ғини ижро қилгани, кейин у яқинлашиб келган поезд-

нинг овозини қандай эшитгани-ю, чолнинг «Қоч!» деган буйруғини бир неча бор айтиб юрди. Ушанда у билмай қолиб жон ҳолатда ўзини кўтармадан ташлаб юборган. Кейин кўтармада, худди унинг боши тепасида бир нарс ҳавони чақмоқдек ёриб, гумбурлаган.

Тун бўйи кўтармада снарядлар портлади ва ёнаётган эшелоннинг алангаси осмонни қизартириб юборди. Тўпларнинг отишмаси борган сари яқиндан эшитиларди. Кейин самолётларимиз учиб келиб, қочаётган душман устига бомба ташлади.

Чон Се Бон

ҚАРАҒАЙ

Йдин кеча. Тоғ шамоли одамларнинг қаддини букиб, аччиқ совуқ юзларни чимчиларди.

— Э, лаънатилар! Шундай кечада ўз уйимизда иссиққина ондол устида маза қилиб ётмасмидик. Тинчгина юрган одамларни ўз ҳолига қўймайди-я. Аблаҳлар!—деб тўнғиллади бўлим командири

Пак Чи Хо, бир қўлини ён чўнтагига тиқиб, иккинчи қўли билан милтиғининг қайишини маҳкам ушлаган ҳолда.— Олдинда нима гап, ўртоқ Ма? Ҳеч нарса жўринма-яптими?

— Ҳеч нарса кўрмаялман,—деб нохушгина жавоб берди йўл бошлаб бораётган жангчи. Қўпол ҳаракатлари ҳамда ботинкасининг ғижирлаши, унинг бу ерга яқинда келганлигидан далолат берарди. У индамас ва бир оз маънос кўринарди.

Бўрон ғувилларди. Музлаган ерга ташланган қадамлар дўқиллаб овоз чиқарарди. Йўл бориб тоққа туташиб кетган. Кимдир одатдаги походларда айтиладиган қўшиқни бошлаб юборди, қолган бутун колонна ҳам унга жўр бўлди. Бу қўшиқ қадрдон ўлка бўйлаб янграб кетди.

— Жуда хурсанд бўлиб кетишди-ку! Текис йўлдан

келаётганда ҳаммаси чарчаб, қадамларини зўрға босишаётган эди, тоққа етишди дегунча ашула бошлаб юборишса-я!— деб кулди командир Пак Чи Хо.— Сен бўлсанг, ҳамон хомушсан ўртоқ Ма. Юрагинг гашландими қўшиқ айт, ёру биродарларнинг ҳазил-ҳузул гапларига қулоқ сол — ана шунда қандай қилиб илжайганингни ўзинг ҳам сезмай қоласан,— деди у дўстининг кўнглини кўтариш учун унинг елкасига қоқиб.

Манинг юраги нима сабабдан гаш эканлиги командирга аён эди. Шунинг учун ҳам командир қандай қилиб бўлмасин, унинг кўнглини очишга ҳаракат қилар, бироқ, Ма қандай бўлса шундайлигича қолаверарди.

— Ашула айтсанг-чи!— деб қичқирди Пак Чи Хо унинг қулоғи тагига келиб.— Уйқусираётган одамга ўхшаб орқада судралаверма. Сенга қарашга ҳам... юрак бетламай қолибди.

Ма Хак Ки зўрба-зўр илжайиб, ашуланинг сўзини билмаслигини баҳона қилди. У чуқур сукунат ичида қадам ташлаб борар экан, яна ўша хаёл дунёсида дайдиб юарди.

Ма Хак Ки аслида шиклаш, қувноқ табиатли йигит эди. Бироқ, яқинда унинг бошига оғир мусибат тушди. Фалакнинг гардиши билан бўлинымиз унинг она қишлоғи ёнидан ўтиб қолди, шунда у уйига бориб келиш учун командирдан бир соатгагина рухсат олиб кетган эди. Лекин у ерда на отаси, на онаси ва на қадрдон кулбасидан ному нишон қолибди. Бутун бошлиқ оиласидан катта акасининг хотинигина, иморатидан эса томидаги черепицаларнинг парчалари қолибди, холос.

Қўшинларимиз чекинаётган вақтда Ма Хак Қининг келинойиси, Демократик хотин-қизлар қишлоқ иттифоқининг собиқ раисаси икки ёш боласини қайнонасига ташлаб, ўзи деҳқон аёлларига бош бўлиб, тоққа — партизанлар қошига кетибди.

Қишлоққа бостириб кирган америкаликлар, Ма Хак Қининг отасини ушлаб олиб, шоли оқлайдиган тегирмон омборига қамаб қўйганлар. Улар келинининг қаердалигини билиб олиш учун чолни ваҳшийларча қаттиқ азоблаганлар. Сўнгра, кампир онаси ҳамда унинг невараларини ҳам роса қийнаганлар. Болалар қийноқ орқасида ҳалок бўлишган, чолу кампирларни ўз ҳовлиларида тириклайин ёндиришган.

Ма Хак Ки бу аёвсиз зарбанинг таъсиридан ҳали ҳам ўзига келолмас эди. Дарвоқе, у сафарда буткул ўз аслига тушиб етмаган бўлса ҳам бир оз руҳи кўтарилгандек эди.

Шимолий республикамизнинг бир қисмини вақтинча эгаллаб турган душман газандалари аста-секин жанубга қараб чекина бошладилар. Оқ жафан ёпиб қўйилган душман мурдалари йўлда тез-тез учраб турадиган бўлди. Булар жангчиларимизнинг кўзига гоҳ кичикроқ харсанг тошга, гоҳ шамол тўплаган қор уюмига ўхшаб кўринар, дамба-дам уларни иккилантириб қўярди.

Айрим жангчилар нафас ростлаб олиш учун бир оз вақт тўхтаган пайтларида жон-жаҳдлари билан ер қавлашга киришардилар. Ваҳоланки, улар қанчалик уринмасинлар барибир бу мурдаларнинг юздан бир қисмини ҳам кўмиб улгурмасликларини жуда яхши билардилар.

Кунларнинг бирида Ма Хак америкалик бир офицерни кўмиш маросимида иштирок этиб қолди. Офицер ёт ва ифлос бир ерда узала тушиб ётар, оқ крест тамғали каскаси эса, бир оз нарироқда думалаб ётарди.

— Ажаб бўлди, аблаҳ, сенга гўу ҳам кам!— деди Ма Хак Ки титроқ овоз билан, аламига чидай олмаганидан ва шу замон тескари ўгирилиб олди.

Взвод фронт чегарасига яқинлашиб қолган эди. Бўрон тобора мунгли ғувиллар. Замбаракларнинг гумбурлаши яқиндан эшитила бошлади. Унга жавобан станокли пулемётларнинг тариллаган овози ҳам келиб турарди. Солдатлар жангга киришга тортинардилар. Бироқ, шу он кутилмаганда: тоққа чиқиб ниқобланган ҳолда кунни кеч қилиш керак, деган буйруқ келиб қолди. Солдатлар ҳали бундан каттароқ ва муҳим иш борлиги ва бу кучни ўша иш учун аяётганликларини тушунсалар ҳам, бироқ, душман билан қачон ва қаерда тўқнашажакларини билмасдилар.

Тонгга яқин душмanning коррективчилик самолёти пайдо бўлиб қолди. У ўзининг таҳлика остида эканидан беҳабар жуда пастлаб учиб келмоқда. Жангчилар эса аллақачонлар уни нишонга олиб қўйишган. Бироқ, Пак Чи Хонинг:

— Ўтказиб юборилсин — ўзларингни билдириб қўйманглар! — деган дарғазаб ҳайқирғи эшитилди.

Корректировщик ғойиб бўлгач, командир бўлимдаги жангчиларга мурожаат қилиб деди:

— Сиз йўл қўйган ҳар бир қизиққонлик буйруқни бузиш демакдир. Дарвоқе, ҳозир беҳуда уринишнинг зарурати ҳам йўқ эди. Чунки, ҳали олдимизда мураккаб, катта вазифа тургани ҳаммангизга ҳам аён. Мабодо, душман тасодифан рўпара желиб қолгудек бўлса, у вақтда жанг билан жавоб беришга мажбурмиз. Нимаики бўлмасин ўзимизнинг қаерда эканимизни ошкор қилмасдан, бўлажак буюк ишга тайёр бўлишимиз керак. Пак Чи Хо озиқ-овқат, ўқ-дори запасининг қолган қисминини ҳам жангчиларга бўлиб берди ва дорларни жой-жойига қўйиб, ёнига яна икки жангчи олди-да, булоқ қидириб кетишди. Улар кўп ўтмай қупқуруқ қайтиб келишди.

— Бу яқин орада сув йўқ экан, нима бўлса ҳам қор билан бир амаллаб туришга тўғри келади, — деди.

— Ҳечқиси йўқ, ўрганиб қолганмиз, — командирларини тинчитишди жангчилар.

Пак Чи Хо Ма Хак Кининг ёнига келиб, қарағай тагидаги тўнка устига ўтирди. У дўстининг қайғули юзига боқиб:

— Нималарни ўйлаяпсан ўзинг? — деди.

— Ҳеч нарсани?

— Бўлмаган гап-да, жиши деган бир нарсани ўйламай бўлармишми.

— Ҳа хўп, билгинг келаётган бўлса айта қолай. Мана уруш ҳам тамом бўлай деб қолди. Шундан сўнг мен қаерга ва кимнинг олдига қайтиб бораман, энди мен учун дунёда яшашнинг ҳам қизиғи қолмади.

Пак Чи Хо қосшларини чимириб:

— Дўстим, бу иродасизлик, — деди у ўзини тута олмай. — Сенинг ҳаёт-мамотинг ўзинг учун эмас, аввало, халқ учун керак. Агар сен билан биз халқ ҳимоячилари бўла туриб таржи дунё қиладиган бўлсак, у вақтда уларнинг, яъни оддий халқнинг ҳоли нима кечади?

Бутун атроф чуқур сукунат ичида, фақат аҳён-аҳёнда бу жимликни аллақаерлардандир эсан шамолнинг ғувиллашигана бузаётгандай бўларди. Шун-

дайгина ёнимизда жанг бораётганига ҳеч ишонганиг ҳам келмайдн.

Пак Чи Хо Ма Хак Ки қаршисида азот туриб:

— Ма Хак Ки, қани, ўрнигдан туриб мана шу дарахтни ўрнидан силжитиб кўр-чи,— деди-да, қарағайга суянди.

Жангчи таажжуб билан командирига тикилиб қолди.

— Ҳа, кучинг етмайдими? Шунақа бўлади,— деб бамайлихотир кулди Пак Чи Хо.— Мана шу дарахтнинг қай йўсинда ўсиб етилгани ҳақида ҳеч ўйлаб кўрганмисан? Мана, мен бир неча соатдан буён ҳаяжон билан ундан кўзимни ололмаяпман, ҳа, унинг мана шу тошлоқ ерда илдиз отиши осон бўлмаган. Адирлардан оқиб келган селлар уни босиб кетган, шамол ва қор бўронлари унинг юрак шохларини синдирган, бироқ, у ўз ўрнидан бир газ ҳам силжимаган. Аксинча, унинг илдизлари ёгингарчилик билан курашда мустаҳкамланиб, новдалари қалин пўстлоқ билан ўралган. Бу қайин озмунча қийинчиликларга бардош бердими? Бўрон бир неча марта унинг шохларини ерга буккан, теварак-атрофида чақмоқлар чаққан.

— Аммо, мен дарахт эмасман-ку, ўртоқ командир!

— Ҳа, худди ана шунинг учун ҳам, яъни сен инсон бўлганинг учун, шу гапларни айтяпман дўстим Ма Хак Ки!

Қуюқ дарахт устида зангори осмон, кўк юзида қор сингари оппоқ булутлар сузиб юрибди: Пак Чи Хо муздек ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олгач, роҳат қилиб илжайкан, ёнидаги ранжиган ўртоғига айёрона назар ташлади. Сўнгра бир четга — бута тагига бориб плашч-палаткага ўралиб ётди. Қўп ўтмай бир меёрда хуррак отаётгани эшитилди.

Ма Хак Ки ёнидан снаряд учиб ўтиши билан у ўзини ерга отди. Плашч-палатка остида командирнинг:

— Вой муттаҳамлар-э, таваккал қилиб ташлашяпти-я!— деган овози эшитилди. У отишмага парво ҳам қилмай, яна уйқуга кетди.

Қош қорайиши билан жангчилар дарё бўйига тушдилар. Бутун қирғоқда катта-катта, силлиқ шағал тошлар уюми ёйилиб ётарди. Шунинг учун ҳам жанг-

чиларнинг мумкин қадар эҳтиёткор бўлиб туришлари керак эди. Шамол тинган, тунги жимжитлик туфайли ҳар бир шарпа ҳам дарҳол қулоққа чалинарни.

— Бу ер ҳали музламабди!— деган овоз бутун колоннаи зийраклантирди.

Ҳали яхши қотмаган музлар чирсиллаб ёриларди. Сувга тушиб кетган кишиларга зийракроқ, қўлига узун таёқ ушлаб олган ҳамроҳлари кўмаклашишарди.

Ма Хак Ки ҳам сувга тушиб кетди. Муздек сув унинг баданини жизиллатар, тиша тишига тегмай тақилларди.

— Шамоллаб қоласан,— деди Пак Чи Хо меҳрибонлик билан.

— Ҳечқиси йўқ,— деб жавоб берди Ма Хак Ки ўзини тетик тутишга уриниб,— қалбда алангалаётган алам ўти баданимни қиздирыпти.

— Жуда соз,— деб кулди командир,— адолатли газаб муҳаббатга ўхшаган бир нарса бўлиб, аламдий-далиқнинг энг яхши давоси ҳисобланади.

Эртаги кунни ҳам жангчилар яна тоғда ўтказиб, тонгга яқин бир қишлоққа келдилар. Пак Чи Хо билан Ма Хак Ки атрофни кўздан кечириш учун чиқиб кетишди. Улар кенг далани кесиб ўтган зовур тагида телефон симини кўриб қолишди. Симни омбир билан қирқишган эди, таранг қилиб тортилган сим иккала томонга тортилиб кетди. Пак Чи Хо илжайиб:

— Ҳадемай «тил»лар ўз оёқлари билан қошимизга келишади,— деди.

Дўстлар қулай бир бута тагида пойлаб ётдилар. Орадан бир оз ўтгач совуқ ўз таъсирини кўрсата бошлади. Шунда улар оёқларининг чигилини ёзиш учун ўринларидан турмоқчи бўлишди-да, бирдан худди жоманда берилгандай, яна ерга кўкрак билан ёпишиб олишди...

Икки солдат кўринди. Олдинда келаётганнинг елкасига телефон аппарати ортилган. Иккинчиси ундан орқароқда телефон сими ўралган ғалтакни айлантириб келарди. Симнинг қирқилган ерини топишгач, баланд овоз билан алланималар деб гаплаша бошлашди. Янкилардан бири Ма Хак Ки яширинган бута ёнига бориб, чўчинқираб у ёқ-бу ёққа аланглай бошлади. Шу он жангчимиз америкаликнинг оёғидан маҳкам ушлаб олди. Иккинчи америкалик шеригига нима бўлаётга-

нини англаб етмасданоқ Пак Чи Хо унинг устига ўзини отди.

Ма Хак Ки билан Пак Чи Хо асирларини олиб, ўз қисмларига қарашли бўлган команда пункти жойлашган ерни қидириб кетишди.

Команда пункти тоғ этагида қазилган ертўлага жойлашган эди. Барча бўлим командирлари бу ерга йиғилишган, жинчиноқ хонани хира ёритиб турибди, қисм командирини стол устига энгашганча қўлидаги электр фонарини карта устида юргизарди.

— Мана бу районда,— деди у атрофдаги кишиларга қайрилиб қараб,— хитой кўнгиллилари америка дивизиясини ўраб олишибди. Бизнинг қисмимиз уларга ёрдамга боради. Мана бу ерни кўряписизми? Бу ерда биз жутилмаганда тоғдан тушамиз. Бизнинг вазифамиз душманнын асосий таянчи бўлган К. қишлоғини эгаллашдан иборат. Душман бу томондан ҳужумга ўтишадди деб ўйламайди ҳам. Тез ва эпчил — мўлжал билан бирпасда қириб ташлаймиз. Вазифа ҳаммага тушунарлими? Қани энди, Пак Чи Хо ва Ма Хак Ки ўртоқлар асирларининг бу ёққа олиб келинглар-чи. Ҳозир бизга шунақалар жуда зарур эди-да.

Қисм кечқурун белгилаб берилган томонга қараб йўл олди. Ой ҳам охишта узоқ-узоқлардаги қатор тепалар орқасига яширинди. Жангчилар қатъий жимликни сақлаган ҳолда кимсасиз сўқмоқ йўлдан бир умр музламайдиган селларни кечиб, бўйсунмас чакалакзорлар орасидан борардилар. Ниҳоят, пастдаги қишлоқ ҳам кўринди. Бир томондан уни серсув дарё айланиб ўтган. Бу дарёга Тхябясандан юқиб келадиган сел келиб қўшилади. Бу жиловсиз дарё ўзини муз кишанидан ҳимоя қилиб келарди.

Жангчиларимиз тунги қоронғиликдан фойдаланиб, тахминан группаларга бўлиндилар-да, қияликлардан эмаклаб кетдилар. Ма Хак Килар группаси қишлоққа тоғ томондан кириб бориши керак эди. Пак Чи Хо бошчилигидаги группа эса қишлоқни жануб томонидан ўраб олиб, душманны қуршовдан чиқиб кетишига йўл қўймаслиги керак, қолган икки группа темир йўл станцияси ҳамда кўприкни ишғол қилиши керак.

Ма Хак Ки группаси душман соқчилари қўриқлаб турган биринчи қуршов чизигидан муваффақият билан ўтиб олишди. Тўртта новча-новча янкилар аллақачон

оғизларига латта тиқилган ҳолда хандақда типирчи-
лаб ётишарди. Шу орада ой тоғ орқасига ўтиб яши-
ринди ва сон-саноксиз юлдузлар яна чарақлай бош-
лади. Қимсасиз қишлоқ кўчаларига яна қоронғилик
чўкди. Жимликни фақат бебош оқаётган дарёнинг
шовиллашигина бузарди, холос.

Ўткир шуъла сочаётган гулхан қошида ўтирган
соқчини мудроқ босяпти.

— Шошмай тур ҳали, сенинг адабингни бериб қў-
яйки,— деди Ма Хак Ки билан ёнма-ён эмаклаб ке-
лаётган жангчи, қилични қинидан чиқара туриб.
Бироқ, шу заҳотиёқ Ма Хак Қиннинг забардаст қўли
ўртоғининг елкасига гурзидек бўлиб тушди:

— Сабр қил!

— Нима тап?— деди-ю, елкасини тортиб олди ҳа-
лиги жангчи.— Ўзи уддалай олмайди деб ўйлайсизми?

— Ана, қарагин!

Мудраб ўтирган солдатнинг қошига бир офицер
келди-да, орқасига тиззаси билан қаттиқ туртди. Сол-
дат муккасидан кетиб, ўрнидан туришга ботинолмай,
эмаклаган ҳолда туриб қолди. Ғазабдан башараси
бужмайган бошлиқ унга томон энгашди. Корея жанг-
чилари фурсатни қўлдан бой бермай, тезлик билан
улар устига ташландилар. Бир зумда атрофга яна
жимлик чўкди, тез оқар сув ҳам жўпириб, шовқин со-
либ оқа бошлади.

Ма Хак Ки группаси душман штаби жойлашган,
ёғду сочилиб турган икки қаватли иморат қошига
эмаклаб желишди. Уй орқасида лисинманчилар соқчи-
лик қилиб турган қатор палаткалар, енгил ҳамда юк
машиналари тизилишиб кетган.

Группа яқин орадаги зовурга тушиб, атаката берн-
ладиган сигнални кута бошлашди. Мана, сигнал раке-
таси ҳам кўринди. Ҳали у сўниб тугамасданоқ қишлоқ-
нинг ҳар томонидан шиддатли отишмалар бошланиб
кетди. «Бизникилар яшасин,— дерди ўзича Ма Хак
Ки,— қишлоқ қуршовда».

— Ўр!— деб қичқирди у тантанали оҳангда.— Бос-
қинчиларга ўлим!— деди-ю, бир боғлам гранатани
штаб деразасига томон иргитди.

Дераза ойналари чил-чил бўлиб, томдаги черепи-
цалар майдаланиб туша бошлади. Уй ҳам чайқалиб,
ташқи деворлари қулай бошлади. Америкаликлар ик-

кинчи қаватдан оакраб туша бошлашди. Бироқ, жангчиларимиз мерганлик билан автоматдан ўқ очиб уларни қўлатавердилар. Қўприк ва темир йўл станцияси томонидан ҳам пулемётларнинг тариллагани эшитила бошлади. У ерда ҳам қаттиқ жанг бораётгани кўриниб турибди.

Қишлоқ кўз очиб-юмгунча бутунлай бошқа қиёфага кирди. Қоронғи кўчаларда солдатлар бутун қолган уй деворлари панасида у ёқдан-бу ёққа чопиб ўтишарди. Кўчаларда қўл жанглари бошланиб кетди. Еру кўкни ажнабийларнинг даҳшатли ҳайқириқлари тугтиб кетди.

— Ур, ўлдир!— деб бақирарди Ма овозининг бори-ча!— Ур бу аблаҳларни!!!

У ерга энгашганча чорбоғчалар ёнидан чопиб борар, олтидан чиқиб қолган ёвни омон қолдирмасди. Тўғрида девор устига қўл пулемётини ўрнатиб, кўчани ўққа тутаётган душманга кўзи тушиб қолди. Худди бир вақтнинг ўзида қатор бир неча ўқ отди. Душман қўлларини бесўнақай ёйиб, девордан ерга ағдарилди. Шу топдаёқ бирдан ўша пулемёт қошида ўзимизнинг икки жангчимиз пайдо бўлиб, ўқ чиқаришни давом этдираверишди. Энди пулемёт америкаликларни беомон қира бошлади.

Тонг ёришиб келмоқда. Тонг шафағида дарёнинг усти ялтираб кўринарди. Ма Хак Ки тўсатдан дарё қирғоғига чиқиб қолди-ю, нариги томонга қочмоқчи бўлиб турган америкаликларга тўқнашиб қолай деди.

«Оқ йўл!— деди Ма Хак Ки ичида.— Йўлларинг беҳатар бўлсин! У ерда сизларни бизникилар кутиб олишади!»

Фазода тоғ тизмалари ғира-шира кўрина бошлади. Осмон лаъл тусини олган. Қишлоқ кўчаларида қўл жанглари ҳамон давом этмоқда. «Пак Чи Хо қаерда экан?— деб ташвишлана бошлади Ма Хак Ки ҳар бир жангчини кўздан кечираркан,— уларга нима бўлди экан? Ишқилиб командири омон бўлсин-да!»

Ҳазабдан ёнган юзларида шафқатдан асар қолмаган жангчилар қувиб кетаётган душманларидан бўлак ҳеч кимни кўрмай, бирин-сирин чопиб ўтиб кетяптилар; америкаликлар шинелларининг тугмасини ҳам қадашта улгурмаган, бош кийимларини, эсанкираб, ташлаб чиқишганми ё йўқотишганми ишқилиб бош яланг, жонини ҳовучлаб қочмоқда.

Ма Хак Ки бир неча қадам нарида ўз формамиздаги бир ярадор солдатни кўриб қолди.

— Пен Дик Сумисан?!

— Ҳа,— деб илжайди ярадор жангчи.— Тиззам яраланди.

— Зарари йўқ, Пен,— деб тинчитишга киришди Ма Хак Ки взводдош дўстини. У ҳам ўзига ўхшаш қисмга яқиндагина келган эди.— Сени ўзим олиб кетаман.— У чўккалаб Пента орқасини ўгирди. Кейин ўртоғини кўтарди-да, яшириниб туриш учун жой излаб, дастлаб учраган бир ҳовлига кирди.

Хоналар деворини снаряд тешиб юборган ва унинг ичи бемалол кўриниб турарди. Хоналарнинг биридаги бўйра устида қонга беланган фуражка ва бўш сигарет пачкаси ётарди.

Уйда ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, Ма Хак Ки оҳиста у ерга кириб, ўртоғини бўйра устига ўтқазди. Улар кириб қолган хона кўринишдан илгари озиқ-овқат омбори бўлганга ўхшарди. Бу ерда устини бир ботмон чанг босган ҳар хил яшик, бочка ва шунга ўхшаш нарсалар бор эди. Ма Хак Ки шахсий пакетни олиб, оғайнисининг яраланган оёғини боғлашга киришди.

— Шошмасанг-чи!— деб унинг қўлини олиб ташлади Пен Дик Су,— эшитяпсанми?

Устларидан кетма-кет бир неча снаряд ғизиллаб ўтиб кетди.

— Бу бизнинг артиллериямиз!— деб қичқириб юборди Пен Дик Су, оёғининг яраланганини ҳам унутиб.

Улар девор ёруғидан кўчага бир неча машина ўз кишилари — америкаликлар билан лисинманчилар тўпини қай йўсинда ёриб келганини кузатиб туришди. Лекин келиб тушган снаряд бир машинани тўнтариб юборган эди, қолганлари шошиб-пишиб орқага қайри-ла бошладилар.

Йўл бўйидаги катта тош устида турган қандайдир бир кампир қочаётган душман орқасидан «хап сенлар-ними» деб қўйди. Шамол унинг оппоқ паҳмоқ сочини тўзитапти.

— Кампир эсини едими-а!— деб қичқириб юборди Пен.— Ахир, душманлар уни отиб ташлашади-ку!

Бироқ, ҳозир душманнинг қасос олиб ўтиришга вақти йўқ эди.

Ма Хак Ки ҳамда Пен Дик Су девор ёнига судралиб бориб, тузоқдан туриб нишюнга олаётган душманларни ўққа тутдилар. Шу он тўсатдан қўшни томда туриб жон-жаҳди билан душманга граната иргитаётган жангчилар улар диққатини ўзига тортди. Икки дўст унинг Пак Чи Хо эканини дарров пайқашди. Кейин у сакраб тушди-да, ҳамон энгашган ҳолда автоматини маҳкам ушлаб, қишлоққа кириб келаётган Хитой кўнгиллилари томон чопиб кетди.

Кечага яқин қишлоқ душмандан батамом тозаланди. Пак Чи Хо қисми яна ўша тоққа чиқиб кетди ва келгуси сафарларга ҳозирлик кўра бошлади.

Ма Хак Ки қарағайга суянганча пастдаги ўзод қилинган қишлоққа тикилиб турарди. Унинг эғнида урушда дабдаласи чиққан гимнастёрка. Қишлоқ кўчаларини тутун қамраб олган, душман томонидан ўт қўйилган қурол-аслаҳалар ҳамон портламоқда, ўлжа юлинган қуроллар ортилган машиналар бетиним ўтиб турибди.

Ўша кечаси Ма Хак Ки шу қарағайга суянганча узоқ турди. Унинг чеҳрасида қатъий ишонч ҳамда хотиржамлик йфодаси барқ уриб турарди.

Ю Сии Чер

ГОРНИЧИ

Мухим стратегик пунктлардан бўлган Н. шаҳри ҳали ҳам душман қўлида эди, лекин унга жириш йўллари биз эгаллаганмиз, шунинг учун ҳам душман худди қутурган ҳайвон сингари шаҳар ичида ўзини у ёқдан-бу ёққа урарди. Душман танк ҳамда артиллерия ёрдами билан бизнинг доирани ёриб ўтишга бир неча бор уриниб кўрди, бироқ унинг уринишлари муваффақиятсиз чиқди. Самолётлар кўкдан туриб реактив пулемётлардан бизнинг позициямизни тинмай ўққа тутмоқда. Шаҳарга элтувчи бош магистрални эгаллаган Н-рога жангчилари уч соатчадан буён кетмакет бўлаётган атакани қайтариб турибди. Пистирмадаги пулемётчиларимиз душманнинг яқинроқ желишига йўл қўйиб бермоқдалар. Автоматчилардан баъзилари гранаталар билан қуролланиб, танкка қарши отилиб чиқишга ҳозир турибдилар.

Мана, ўқ-дори ҳам тугай деб қолди. Шунда юмандыр горичи Ки Хони ўз ҳузурига чақириб батальонга сигнал беришни буюрди. Батальон жавоб бермади.

— Менга қара, ўртоқ Ки Хо,— деди юмандир горичига қараб,— энди батальон штабидан ёрдам сўраниб, бирор кишини юборишдан бўлак чорамиз қолмади.

Бу ишга сени сайлашди, бутун ротамизнинг тақдири сенинг қўлингда.

Горнчи Ки Хо командирга жавоб ҳам бериб улгурмай, бирдан яна жанг бошланиб кетди: душман танки ўнқир-чўнқирлардан баланд чиқиб, паст тушиб, бизнинг позициямиз томон ўрмалаб келарди.

Командир горнчига:

— Тезроқ бўл!— деб қичқиришгагина улгурди, холос.

Ки Хонинг қалбида дўстлари билан душманга қарши жангга кириш истаги жўш урарди. Лекин шу заҳоти эсини йиғиб олди ва орқага қайрилиб югурганча кетди.

Горнчи Ки Хони бутун полк танирди. Ки Хо горнининг садоси Ватанамизнинг қанча-қанча шаҳар ва қишлоқлари озод қилинганлигидан хабар берди, унинг садоси остида жангчилар узоқ-узоқ йўллари босиб ўтдилар, ёвга қарши жангга кирдилар...

Узоқ-узоқлардан ҳали ҳам давом этаётган жангнинг шов-шуви эшитилиб турарди. Горнчи бир неча марта «Мансе!» деб айтилган хитоб овозларни аниқ эшитди, тезда бу товушлар ҳам тинди. Унинг қалбида ўз дўстларига нисбатан бўлган ташвиш тобора ортарди. Кўзига ҳеч нарса кўринмас, оёғи остидаги ерни ҳам пайқамас, гўё қанотсиз учарди. Тер қўйилмоқда, тезроқ эсон-омон, йиқилиб қолмасдан етиб борсам, деган ягона умид юрагини ўртарди.

Батальондагилар Ки Хога дарров ўқ-дорилар беришди. Энди у ёнида яна беш киши билан ротага қайтиб келмоқда. Автомат ҳамда горнини бўйнига осиб, олдига тушириб қўйган, орқасига эса бир яшик ўқ ортиб олган эди. У яна бир неча юз метр масофани босиб ўтолса бас, ўз дўстларининг чуқур миннатдорлик билан тўлган меҳрибон кўзларига тўқнаш келади. Шунинг ўзи унинг учун энг юксак инъом-да. •

Мақсад нуқтасига яқинлашган сайин юки енгил тортаётгандай туюлар, қадамларини яна ҳам жадалроқ босарди. Мана, ниҳоят у илгари ротаси жойлашган ерга ҳам етиб келди. Бироқ, бу ерда яқиндагина бўлиб ўтган жангнинг ҳали тарқалиб битмаган тутунидан бўлак ҳеч нарса кўринмайди.

Нима бўлганини англай олмаган горнчи зўр ҳаяжон ичида ўқ тўлдирилган яшикни ерга қўйди.

— Қани энди, ротаиғ қаёққа ғойиғ бўлибди?— деди жангчилардан бири.— Юриб, юриб, қаёқларга бошлаб келдинг?

— Жанг бўлганини кўрмайпсанми? Энди ким қаерда эканини ким билсин,— деди мулоҳазалироқ иккинчи бир жангчи.

Қуршовда қолган шаҳардан отишма овози келиб турибди. Айрим кварталлари аланга ичида. Тез-тез юз бераётган портлашлар зарбидан ер ларзага келмоқда.

— Ротам қаерда? Унга нима бўлди экан?— дерди горичи зўр ҳаяжон ичида. Шу заҳоти хурсандликдан ўзини босолмай бақириб юборди:— Ҳув анави ерда! Тепаликда! Ўзимизникиларни отишларидан танийман!

Тепаликдан онда-сонда отилаётган милтиқ овози эшитилиб турарди. «Тамом!» деб ўйлади Қи Хо. «Сўнгги ўқни узишди. Дадил бўлинглар, ўртоқлар, дадил! Мен шу ердаман!» У ён-веридаги ёрдамчиларни шоширганча эпчиллик билан яшиқни елкасига олган ҳам эдики, магистралда қуюқ жанг тўзони кўтарилди ва жангчилар танклар ҳимоясида ўзлари томон келаётган автоколоннани кўриб қолишди. Тепаликка олиб борадиган йўл тўсилган эди.

— Душманлар!— деб қичқириб юборди душманларни биринчи бўлиб сезган Қи Хо.— Ериб киришибди! Югуришяпти!

Жангчилардан бири:

— Йўл бермаймиз!— деди-ю, четроқдаги чуқурга сакраб тушди. Қолганлари ҳам унинг кетидан тушишди.

Танклар яқинлашмоқда. Мана, биттаси шу қадар яқинлашиб қолдики, гўё ўзининг баҳайбат оғирлиги билан жангчиларни янчиб ташлаётгандай кўринарди.

Шунда горичи чуқурликдан бошини чиқарди-ю, қўлидаги бир шода гранатани келаётган танкка қараб улоқтирди. Бироқ, портлаш рўй бермади. Қи Хо гранатанинг запалини суғуриб олишни унутган экан. Портлаш юз бергандан кейин иккинчисини иргитмоқчи бўлиб турган эди, баҳайбат танк корпуси қалтираб шу ондаёқ таққа тўхтаб қолди.

«Булар бизларнинг танк қирувчиларимиз-ку»,— деган хаёлга борди Қи Хо. Жангнинг қизғин бир пайтида у ҳатто ўлим хавфидан ҳам чўчимай йўлнинг ўртасига чиқди-да, танкка қараб автоматдан қатор ўқ узди. Сўнгра ўзи бориб унинг ичига тушиб олди. Қолган ик-

кала танкнинг ҳам мажақланганини пайқаб қолди. Бутун бир автоколонна тўхтаб, америка солдатларининг ҳаммаси ҳар қаёққа — боши оққан томонга қочиб қолишган эди.

— Ўқларни олиб, тепаликка чопинглар! — деб қичқирди Ки Хо жангчиларга, — ҳозир мен сизларни ҳимоя қилиб тураман!

Жангчилар бирин-кетин йўлдан чопиб ўтаётган пайтларида у душман устига ўқ ёғдириб турди.

Ки Хо орқасидан ўқ еган чоқда жангчилар хатарли ердан ўтиб, магистралнинг нариги томонидаги чакалакзор ичига кириб яшириниб олишган эди. Унинг оёқлари чалишиб, ҳушсизлана бошлади, шу он горн садоси янгради. Жангчи ўзидаги бор кучини тўплаб, бутун вужуди билан унга қулоқ солди. Горн овози тепалик томондан эшитилар, у нажот сўрарди. Ки Хонинг кўз ўнгидан рота командирининг мулойим ва ташвишли чеҳраси ўтди. Горн овози баланд кўтарилган чоқда бирдан гўё умидсиз фарёд сингари тиниб қолди.

Шунда Ки Хо бор кучини йиғиб, бир қўлини душман пулемётига тиради-да, горнни оғзига олиб келди: «Бардам бўлинглар! — дерди горнчи. — Бардам бўлинглар! Мен ёрдам олиб қайтдим!»

Рота унинг, ўз горнчисининг овозини эшитди. Жангчилар окоплардан сапчиб чиқиб, ёвга қарши қўл жангига кириб кетдилар. Ки Хо чалган горн садоси узоқ вақт янграб турди. У солдатлик шавкати, халқнинг мардлиги ҳақида, ғалаба ҳақида чаларди.

Пак Ун Гер

1

ОҒА-ИНИЛАР

Тхя Хун Ахобирен тоғини ошиб ўтганда тонг энди ёриша бошлаган эди. Шунинг учун ҳам у яна кунни кеч қилиш учун шу ерда тўхташга мажбур эди. Ёнида ўриндикда суялиб ётган стажёрни уйғотди. У чўчиб уйғонди-да:

— Ҳа, самолётларми?!— деди жон ҳолатда.

— Йўғ-э, тонг ота бошлади.

Тхя Хун ёрдамчисининг тангиб қолганини қўра била туриб илжаймади ҳам. Бир вақтлар унинг ўзи ҳам шу ишга янги қадам қўймаганмиди? Атрофда тинмасдан бомбалар портлаб турган, осмонда душман ракеталари сузиб юрган бир пайтда кўпни кўрган, тажрибали солдатнинг юрагига кулги сиғармиди?

Энди йўл аниқ кўрина бошлади, қуюқ ўрмонни паррандалар овози қоплади. Муюлишда дара бўлиб, унинг қуйи томонида сой оқарди.

— Кимдир, аллақачонлар ўз машинаси билан бу ерга яшириниб ҳам олибди: ана, машинанинг изи ҳам кўриниб турибди,— деди уйқусираган овоз билан стажёр.

— Ҳа, бу ўртоқ ҳам менга ўхшаш тепса тебранмас хилдаи эканми дейман. Шу ерга келганда тонг отиб қолгандир-да.

ЗИС кескин бурилиб, бир зумда дара ичига кириб кетди. Қоя тош соясида бир машина турарди. Машинанинг капоти очик, унинг ёнида эса, хитой кўнгиллиларидан бири ўралишиб юрибди.

Тхя Хун машинасини кекса, ўсиб кетган арғувон дарахти тагига қўйди-да, ўзи жиддий тусда тикилиб турган нотанишнинг ёнига борди:

— Тунчжи!¹— саломлашди у бисотидаги битта битта хитойча сўзини ишлатиб. Кўнгиллининг чеҳраси бир оз очилди.

— Салом, ўртоқ!— деб жавоб берди у, Тхя Хунга қўлини узатар экан.

Хитойлик дон-дона қилиб, корсёс тилида анча дуруст гапирар эди. Шоферларнинг икковлари ҳам, биринчи кўришишдаёқ, бир-бирига анча маъқул тушиб қолишди.

— Қандай қилиб бу ерда тўхтаб қолдингиз?

— Э, нимасини сўрайсиз: шўрим қурсин,— деб жавоб берди хитой.— бобинаси² тешилибди.

— Менда ҳар эҳтимолга қарши олиб қўйган битта бобинам бор. Бир юз эскироғ-у, лекин ҳали ишлатса бўлади.

Тхя Хун югурганча машинасининг олдига борди-да, у ердан асбоб-ускуналар солинган халта олиб келди.

— Эҳ-ҳа, ана энди ишин дўндирамыз,— деб суюниб кетди хитойлик.— Сесе! Сесе!³

Ремонтни тугатгач, шофёрлар билан стажёрлар хушманзара жой танлаб, нонушта қилгани ўтиришди. Овқат маҳалида уларнинг суҳбатлари айниқса қизиб кетди. Сўз тополмай қолган ерда имо-ишора ҳам иш бериб турди. Хитойлик шофер машинанинг бузилиш сабабини тушунтирмоқчи бўлди:

— Сизнинг машинангиз ҳали яп-янги экан,— деди у самимий.

— Қаёқда дейсиз! У кўриништагина шундай!

— Қанча километр йўл босган?

Тхя Хун бошда дарров қанча эканини айтмоқчи бўлди-ю, яна фикридан қайтди.

Хитой — поёнсиз бир мамлакат, албатта, хитойлик шофернинг босиб ўтган йўли ҳам, шубҳасиз, Тхя Хун-

¹ Тунчжи (хитойча) — ўртоқ (Тарж).

² Автомобилда паст кучланишли токчи юқори кучланишли токка айлантириб берадиган катушка

³ Сесе (хит.) — раҳмат (Тарж).

нинг босиб ўтган йўлидан бир неча баравар ортиқ бўлиши керак.

— Сизники-чи?— деб сўради у жавоб ўрнига.

У бир оз камтарлик юзасидан жилмайди, худди шу пайтда, ёрдамчиси устозининг қаҳрамонликларини сўзлаб, мақтанишга шунчалик ошиқардики, асти қўяверинг. У бармоқларини кенг ёйиб, баланд кўтарди-да, тантанали равишда:

— Ба ван! Ба ван!¹— деди.

Сўнгра у дўстининг кўкрагини беабаб турган орденга ишора қилди. Шу пайт унинг юзида мағрурликнинг ифодаси яққол сезилиб, бу ҳол атрофдагиларни беихтиёр кулдириб юборди.

Лекин бу ўринда Тхя Хуннинг ёрдамчиси ҳам ҳақини кетказмади. У, хитой тилида чала-чулпа қилиб устозининг ўз машинасида ҳеч бир авариясиз, етмиш минг километр йўл босгани ва соғ-саломат, ҳеч қандай шикастсиз базага қайтиб борса, унга КХДР Қаҳрамони унвони берилажагини гапириб берди.

— Етмиш минг! Етмиш минг-а!— дерди корейлик стажёр завқланиб.— Қаҳрамон! Қаҳрамон!

Яна дўстона самимий кулги кўтарилди.

Ҳақиқатан ҳам сафарга чиқиш арафасида бўлинма командири Тхя Хунни ҳузурига чақириб: унга қаҳрамон унвони берилишини сўраб қўмондонликка илтимоснома юборганини айтган эди.

— Бу сафарингизнинг ҳам муваффақиятли тугашига ишончим комил,— деди хитойлик шофер.— Сиз билан танишишга муяссар бўлганимдан беҳад шодман. У чўнтагидан хотира дафтарчасини олиб Тхя Хунга узатди:

— Илтимос, ўз отингиз, фамилиянгиз ва адресингизни ёзиб берсангиз.

Тхя Хун фамилиясини иероглиф билан ёзиб, ёнига полевой почтасининг номерини ёзиб қўйди. Хитойлик ҳам ўз навбатида шундай қилди.

Хитойлик Тхя Хунга қоғозни узата туриб, ўзининг исмини бир неча марта такрорлади:

— Шэнь Цзи-минь, Шэнь Цзи-минь. Қаҳрамонлик унвонини олган заҳотингиз, албатта, менга хабар қилинг. Беҳад хурсанд бўламан.

¹ Ба ван (хит.) — саксон минг. (Тарж).

Қуёш уфқ орқасига яшириниши билан иккала машина ҳам яшириниб турган еридан чиқиб Монсикрен томон йўл олди. Тхя Хун ҳам, Шэнь Цзи-минь ҳам ўз юкларини ичкари томондаги складлардан бирнга топширишлари лозим эди. Бу склад Чельрен тоғи этагига жойлашган. Энди икковлари ҳам йўлда тўхтаб қолганлари ва ўтган вақтни қоплаш учун машинани жуда тез ҳайдашлари керак эди.

Тоғни тунги зимистон қоплаган. Олдинда йўл бўйлаб юриб келаётган оловлар кўринди. Бу худди машъалчилар юришини эслатарди. Моторларнинг гувиллаши, машиналарнинг тинимсиз ғат-ғати, ғилдиракларнинг киши ғашига тегадиган овози, шагалларнинг шилдираши, одамларнинг гоҳ амирона, гоҳ сергаклантирувчи, гоҳ ҳазил-ҳузул билан бақриб-қийқирган овозлари, ҳўкизларнинг маъраши, самолётларнинг вағиллаши — буларнинг ҳаммаси бирликда тенгсиз шовқин-сурон кўтарган эди. Мана шу шов-шув орасида иккала машина бир-биридан адашиб кетди.

Тхя Хун Мансикрен довонидан эсон-омон ошиб ўтди, кейин Секвансе ибодатхонасидан ўтиб, Сингосан яланглигига чиқди. Мана шу ерда уларнинг қоқ тепасида бир қанча ракеталар пайдо бўлди. Ҳамма ёқ шундай ёришиб кетдики, ҳатто йўлдати тошларни ҳам бемалол санаш мумкин эди. Қирувчи самолётлар тинмай фазода учиб юришибди. Улар йўлга қараб ўт очиб турибдилар. Машиналар эса бунга қарамай олға томон елдай учиб бормоқда. Орқага қайтишнинг иложи йўқлиги аниқ, буни шоферлар тажрибадан ўтказишган, борди-ю, бир зум иккиланиб қоладиган бўлишса ҳам, ҳалок бўлишлари шубҳасиз эди.

Ҳаво ёришиб, юлдузлар хиралашиб қолди. Тхя Хун ўзи томонга учиб келаётган самолётни кўриб қолди. Шофернинг бутун аъзойи баданини титроқ босиб, рулни қаттиқ сиқди. Ўқнинг зарби билан ердан кўтарилган тўзон фонтан бўлиб отилар, тошларга теккан ўқ учкун ҳосил қиларди. Тхя Хуннинг орқасини муздек тер босди. Машинани юқори тезликда ҳайдаб, теварак-атрофга сув сачратган ҳолда дарёни кечиб ўтди. Бироқ, уларни қувиб келаётган самолёт қайтиб кетишни ўйламасди ҳам. У машина тепасидан учиб ўтар экан, яна пулемётдан ўққа тутди. Шу заҳотиёқ Тхя Хун қаттиқ силкинди,

кабина ҳам кўзни кўр қилгудек ёришиб кетди. Машинанинг кузови ловиллаб ёнмоқда эди. Тхя Хун билан унинг ёрдамчиси жон қолатда кабинадан шолипояга қараб отилишди. Улар тиззадан ботқоққа ботиб боришарди. Кўп ўтмай Тхя Хун ўзига келиб орқага қайтди. Йўлнинг ўртасида қолиб кетган машина, унинг машинаси, ҳамон ёнмоқда эди...

III

Тхя Хун японлар даврида беш йил стажёр бўлиб ишлаб шоферлик ҳуқуқига эга бўлгач, дастлаб эски машина ҳайдай бошлади. Бу машина ҳар ўн километрда бир тўхтаб бечорани безор қиларди. Ўша пайтларда Тхя Хуннинг бирдан-бир истаги янги машинага эга бўлиш эди. Шунинг учун ҳам Халқ армияси унга янги ЗИСни ишониб топширган пайтдаги шодлигини тасаввур қилиб кўринг-а. У ўз машинасига жуда ўрганган, унга ортиқ даражада меҳр қўйган эди, энди-чи, унинг жонидан азиз кўрган нарсаси ўз кўзи олдида ёнмоқда!.. Орқадаги ёрдамчисининг огоҳлантирувчи ҳайқирғига ҳам эътибор бермай, ҳамон олға — йўл томонга елиб борарди.

Кузовдаги бурчакда турган бензинли бочка алангалиниб ётарди. Ўт борт ёқалаб бошқа юклар томон келмоқда. Шу он бирдан кабинада қолган скаткаси¹ ёдига тушиб қолди. У одеялни ҳўллаб кузовга чиқди ва бортни очиб, ёнаётган бочкани итариб туширди. Олов ерга ёйилди.

Тхя Хун машинани воқиа содир бўлган ердан бир неча метр нарироққа ҳайдаб борди-да, тўхтаб икки қўли билан қозини бекитиб олди. Кўзидан ёш оқмоқда эди.

У, ёнига чопиб желган стажёрга:

— Сув қаерда? Мен ҳеч нарсани кўрмайпман,— деди.

Стажёр ўз устозини шолипояга етаклаб борди. Тхя Хун кўзини яхшилаб ювди, кўз ўнги бир оз ёришгандек бўлди, лекин куйган ерининг оғриғи тобора зўраярди.

— Нимагадир шу маҳалгача қуёш чиқмаяпти-я. Еки менга шундай туюляптими?— деди у.

¹ С к а т к а — бўйинча шаклида ўралган шинель.

— Туман бор,— деган жавобни берди унга стажёр.

Йўлда аллақачонлар ҳаракат тўхтаган эди. Душман разведкачиси булутлар орасидан кўриниб қолиши мумкин. Йўл ёқасидаги кекса акация дарахтидаги бир гала қуш қанот ёзиб фазога парвоз қилди.

— Хўш, қалай? Кўряпсизми?— деди безовталаниб атрофга аланг-жаланг қараётган стажёр. Унинг хаёли ҳалиги қолиб кетган машина келиб қолса, буксирга оларди деган фикр билан банд эди.— Машинани акация тагига олиб бориб, ниқоблаб қўйсақмикан?

Тхя Хун ҳеч нарса демади. Машинани дарахтнинг тагига бекитиш мумкинлигини душман олдиндан фаҳмлаган, қўлга тушиб қолиш мумкин. Ягона йўл — жўнаш. Бироқ, қандай қилиб? Тхя Хуннинг кўзи хиралашиб қолган, қимматли юкни ёш, тажрибасиз стажёрга ишониб беришдан ҳадиксирарди.

— Қани кабинага чиқиб олай, ёрдамлашиб юбор,— деди Тхя Хун.— Мен ҳайдайман, сен эса қаерда ўнқир-чўнқир, тош бўлса, айтиб турасан. Унча яхши кўролмаёйман. Йўлни синчиклаб, диққат билан кузатиб бор. Тушундингми?

Стажёр кўз ёшини яшириб, бош ирғаб қўйди. Лекин устози унинг кўз ёшини ҳам, бош ирғганини ҳам кўргани йўқ.

Тхя Хун бу йўлларнинг ипидан-игнасиғача биларди, у деярли ҳеч ерни кўрмай машинани ҳайдаб борапти. ЗИС орқада илон изи қолдириб имиллаб борарди. Туман тушгани жуда боп бўлди-да. Бу уни душман назаридан сақлаб турарди.

IV

Шэнь Цзи-минь базага соғ-саломат яна қайтиб келди. Йўл-йўлакай у Тхя Хунни кутиб тўхтаб-тўхтаб келди, бироқ, бу кутиш бефойда бўлиб чиқди.

Бирдан унинг кўзи узоқда ёнаётган юк машинасига тушиб қолди. У ўз дўстининг бундай бахтсизликка учрашини хаёлига ҳам келтирмаган эди.

Барча янги машиналар бирин-сирин базага қайтиб келишмоқда. Аммо Тхя Хундан дарак йўқ. Шэнь Цзи-минь қаттиқ ташвишлана бошлади. У ҳозиргина базага кириб келган бир шофернинг олдида борди-да:

— Сиз йўлда ЗИСни кўрмадингизми?— деб сўради.

— Ҳа, кўрдим!— деди у.— У машина ёниб кетди.

— Сиз буни ўз кўзингиз билан кўрддингизми?

— Афсуски, ҳа! Кузовда турган ёқилғили бочка ёниб кетибди. У йигит энг аввал бочкани оёғи билан итариб туширмоқчи бўлиб кўрди, бўлмагач елкаси билан унга энгашди. Машинанинг портлаб кетишидан чўчиб, унинг яқинига бора олмадим. Э, нимасини айтасан, у шофернинг кунни бошимизга тушмасин-да, ишқилиб.

Шэнь Цзи-минь Кореяга қайтиб келгандан буён қанчадан-қанча бундақанги воқиаларнинг шоҳиди бўлди. Неча-неча корейлик ёшлар унинг кўзи олдида ногирон бўлиб қолишди, ҳалок бўлишди! Ватанининг ичкарисиди, узоқларда турувчи ота-она, бола-чақа, опа-сингиллари, қадрдонлари билан кўришишдек бахтиёр кунларни тушда кўраётгандирлар. Балки, мана шу тушга кирганларнинг баъзилари аллақачонлар ер юзидан йўқ бўлиб кетгандирлар.

Шэнь Цзи-минь ўз тақдирини Корея халқлари тақдири билан узвий боғлиқ ҳолда кўрди. Чунки, у агар душман Шимолий Кореяга кириш имкониятига эга бўлса, эртага Хитойга ҳужум қилиши муқаррарлигини яхши тушунарди.

— Тхя Хунни қутқаришим керак,— деди Шэнь Цзи-минь ўз-ўзига,— қандай бўлмасин уни қутқаришим шарт. Олдинда кетишни менга ким қўйибди. Орқада борганимда дарров ёрдам берган бўлардим. Эҳ, атанг.

Эрталабки туман худди порох тутунидек ёйилиб кетди. Шэнь Цзи-минь йўлга чиқиб олгач, газни охирига қадар босиб, машинани жуда тез ҳайдаб кетди.

— Қаёққа кетяпмиз ўзи? Олдинда бир пана жой ҳам йўқ-ку,— деб безовта бўла бошлади ёрдамчиси.

— Тхя Хунга кўмаклашгани кетяпмиз. Ким билади дейсан, унинг ҳоли нима кечдийкин...

— Тонг ҳам отиб қолди-ку. Йўл хатарли. Унга энди ёрдамлаша олмаслигимиз ҳам мумкин-у, ора йўлда ўзимиз қўлга тушиб қолмасак, деб қўрқаман.

— Энг юқори тезликка қўйсанг бир соатда бориб, қайтишга улгурармиз. Бу орада туман тарқаб кетмас деб ўйлайман.

Беш километрча масофани босиб ўтишгач, Шэнь Цзи-минь узоқдан туман орасида зўрға келаётган

ЗИСнинг қорасини кўриб қолди. Тхя Хун ёрдамчисининг кўзи ҳам ўзлари томон елиб келаётган ЗИСга тушди.

— Ўртоқ Тхя Хун, ҳув анави машина хитойлик дўстимизники! Рост айтяпман, у — ўша!— деб бақирарди севинчи ичига сирмай.

Тхя Хун моторни ўчириб, қулоқ сола бошлади. Машина жуда тезлик билан уларга яқинлашиб келмоқда. «Бу ўша Шэнь Цзи-минь, куппа-кундузи йўлга чиқибди. Нега бундай қилди экан? Қаёққа жетяпти?— деб ўйларди Тхя Хун.— Наҳотки, менга ёрдам бериш учун шошилиб келаётган бўлса-я!»

Шэнь Цзи-миннинг машинаси куч билан келиб тўхтади. Тез-тез ташланаётган қадам товушлари эшитилди ва Тхя Хун ўтирган кабинанинг эшиги ланг очилди. Шу заҳоти унинг елкасига дўстининг гурзидай қўли келиб тушди ва унинг:

— Кўринишдан ишинг чатоқ бўлганга ўхшайди, Тхя Хун. Лекин машина билан юкка зиён етказмасдан олиб қолибсан, дўстим, демак, қаҳрамон деган номга муносибсан. Мен бўлсам чидаб туролмасдан сенга кўмаклашгани келдим. Мурдангнингина топсам керак, деб ўйловдим, хайрият соғ-саломат экансан! Тўғри, юзларинг куйганики бўлса керак, бир оз салқиб турибди, кўзларингга қон қуюлибди. Ҳечқиси йўқ, буларнинг давоси осон. Хўш, қани сурил-чи, машинани мен ҳайдаб кетаман.

— Ўзингники-чи?

— Уни ёрдамчим ҳайдайди.

Тхя Хун қаттиқ ачишиб оғриётган кўзларини маҳкам ушлаганча орқага суянди. «Қандай яхши-я?» деди у машина моторининг бир текисда гувиллашига қулоқ соларкан.

У уйқу аралаш:

— Ўртоқ Шэнь, сизга чексиз ташаккур,— дедм.

— Миннатдорчилик билдиришнинг ҳожати йўқ,— деб эътироз билдирди хитойлик.— Биз қадрдон оғанилар эмасмизми? Бир-биримизга кўмаклашиш шарафли бурчимиз эмасми, ахир? Бизнинг хитой байроғимиз Корея қони билан ҳам бўялган эмасми?

Туман тарқалиб кетди. Қуёш нур соча бошлади. Дехқонлар ҳам далага чиқа бошладилар. Улар ҳайрат ичида йўлга қараб-қараб қўярдилар. Олдинда кетаёт-

ган машинада хитой кўнгиллиларидан бири рулда-ю, ёнида Халқ армияси шофери ярадор ҳолда кетаётганини улардан бирортаси ҳам билишмайди. Кейингисида ҳам бири хитой, иккинчиси корейлик икки ёш стажёрлар машина ҳайдаб ўзларининг биринчи рейсларидан қайтиб келаётганларини ҳам билишмасди. Лекин мана шундай хатарли пайтда катта йўлда кетаётган кишиларнинг довурак эканликларини деҳқонлар жуда яхши билишарди. Шунинг учун ҳам улар бу баҳодирларнинг ўз манзилларига бешикаст етиб олишларини истаб қолдилар.

Бен Хи Гин

ХЕ СУК ҒОЛИБ ЧИҚДИ

I

ира-шира тонг ёриши биланоқ денгиз томондан майин шабада эса бошлади. Уруш кассофатидан ярим вайронага айланган заводнинг шарпаси тонг ёриша бошлаши билан аниқроқ жўзга ташланди.

Тонг ота бошлаши билан тарақа-туруқлар авжга минди, сваркачиларнинг кечки сменаси сўнгги ҳужумга ўтган эдилар. Улар устларидаги силлиқ резина фартужда узоқдан худди занг босган океан кемасининг тагига ёпишган қисқичбақаларга ўхшаб кетишарди. Сварка аппаратларининг тинимсиз тақ-туқи, қулоқни ларзага келтирувчи овоз чиқариб, бўм-бўш цехни бошга кўтарарди ва бепоён туманли сув сатҳига сингиб кетарди.

Ногоҳ, тонг шафақи заррин нурларини соча бошлади. Шафақ билан бирга қозон ясайдиган усталарнинг қўшиғи янграрди:

Кўркам Шарқий денгизда
Зангори сув мавж урар.
Сув ёқасида завод
Кўркам ва мағрур турар.

Болғаларнинг тақ-туқи билан тунукаларнинг тарақтуруқи қўшиқ куйига ҳамоҳанг бўлмоқда. Вақт-вақти

билан гумбурлаётган портлашлар ер юзини ларзага келтиради. Завод майдонини хароба қолдиқларидан тозалаш иши олиб бориляпти.

Хе Сук аппаратни ўчириб, моторини тўхтатиб, кўзига соя тушириб турган шапка соявонини юқори кўтариб қўйди. Шафақ шуъласи тушиб турган чеҳраси очилди. Бошланган қўшиқни такрорлаб, ҳозиргина қуйган чокини болға уриб силлиқлай бошлади.

...Биз ишчи халқи
Доим авангард.
Қадамлар тетик,
Ватанпарвар, мард...

Ашулани гудок овози бўлиб юборди. Тош қирғоқ ёқалаб поезд елдек учиб борарди. У айланма қоялар орасидан ўтиб узоқларда кўздан ғойиб бўлди. Хе Сук поезд орқасидан узоқ тикилиб қолди...

Тез орада Юн Хо қайтиб келади. Шунда улар бирга турмуш қурадилар. Хе Сукнинг кўз ўнгида келажакдаги бахтли ҳаёт манзаралари пайдо бўла бошлайди. Авалам бор улар эру хотин ишлаб чиқариш илғорлари оафида бўладилар; иккинчидан, улар ишдаги ютуқ-камчиликлари, фикрлари, ички кечинмаларини ўзаро ҳамдардлашишади — хулласи, улар ягона мақсад билан яшайдилар; учинчидан, кечқурунлари рўпарамарўпара ўтириб, роҳатланиб ҳордиқ чиқаришади, қандайдир китоблар ўқиш билан машғул бўлишади...

— Онни¹

Пастда Хе Сукнинг шогирди — Дек Сун юқорига қараб турибди. Шамол унинг йўғон, қоп-қора сочига боғланган қизил лентани қилпиратяпти. Хе Сук уни юқорига имлади-да, чўкка тушиб унга қўлини узатди ва зарб билан ўз ёнига тортиб олди:

— Ен Хиникига бордингми? — деди ҳатто қиз нафасини ростлаб олгунча ҳам сабр қилмай.

— Ҳа.

— Тоби йўқми?

— Соппа-соғ.

— Бўлмаса нега ишта чиқмабди?

— Билмадим.

— Сўраб кўрмабсан-да?

¹ Онни — опа.

— Жавоб бергиси келмади.
— Бугун ишга чиқар, ахир?
— Чиқишига ақлим етмайди.
— Наҳотки, ўз дугонамиз ҳақида ёмон фикрда бўлсанг.

— Бориб кўрсангиз билардингиз-у, у эс-ҳушини йўқотган, иллариги асли йўқ.

— Нега бундай ҳолга тушднйкин?

— Нега эмиш?— Дек Сун хохолаб кулиб юборди.— Бундай ишларнинг сабаби битта...

Хе Сукнинг юзида ташвиш аломати пайдо бўлди. Пастдан серсоқол, қўнғир соч дегрезнинг ўйноқи овози эшитилди:

— Хе Сук! Қабул қилиб ол!

Кема корпуси устида қад кўтариб турган чиғирикнинг барабанлари гижирлаб айланяпти. Арқон билан боғланган бир тахта тунука тарақ-туруқ товуш чиқариб ердан кўтарилди-да, ҳавода муаллақ бўлиб қолди. Хе Сук одатан ва эпчиллик билан пайвандланган листларни бир-бирига ёнма-ён олиб келиб улайди.

II

Хе Сук ишдан сўнг идорага кириб борганда сваркачилар бригадаси аллақачонлар йиғилиб бўлган, тинчи-маган, жаҳлдор бригадир Сон одатдагидай яна цех бошлиғи билан нималар ҳақидадир қаттиқ тортишяпти.

— Мен сизни бир неча бор огоҳлантирган эдим,— дерди қизишиб Сон, овозини тобора кўтариб.— Шундай бўлишини билардим. Сиз бўлса, ўртоқ начальник, уларнинг мени қанчалик уятна қўйиб, юзимни шувит қилишлари билан ҳисоблашмайсиз. Энди бўлди, бу гапларимни назар-эътиборга олишингизни қатъий талаб қиламиз.

— Ўпкангизни босинг, нега мунча қизишасиз?— деб сўзини бўлди бошлиқ.

— Мен-а? Қизишяпман?!— деди Сон ажаблангандай кўзларини чақчайтириб.— Аксинча!— алаmidан қизариб-бўзариб.— Доим хогин-қизлар ишлаб чиқаришни орқага суради, дердим. Уларга иш ўргатиб, одам қилгунча тинка-мадоринг қурнйди. Бироқ, қеч маҳал миннатдор бўлишмайди. Улар бу ерда хизмат ўташлари билан гўё сента филтифот қилаётгандек бўлишади,— у шу сўзларни деди-ю, мадад истатгандек атрофдагиларга назар ташлади.

— Хўш, бригаданинг бошқа аъзолари бу фикрга нима дейишаркин?— деди бошлиқ.

Шунда тўсатдан мастернинг арзандаси, ёш сваркачи Цойнинг:

— Мумкинми?— деган овози эшитилди.

— Марҳамат.

— Биз жема корпусини бир ойдан сўнг топширишимиз керак, тўғрими?

— Шубҳасиз.

— Ундай бўлса, мана шу муносабат билан менинг бир-икки таклифим бор.

Бошлиқ шошилмай қўлига қалам олди-да:

— Гапираверинг,— деди. Кейин у бежиримгина қилиб қўйилган грифелни¹ кўздан кечираркан, юзини бужмайтириб, сўзга чиққан одамга назар ташлади. Унинг кўз қарашларидан хотиржамлик ва ақллилик аломатлари сезилиб турарди. Афсуски, Цой гап бошлаши биланоқ, қаламни яна қайтиб жойига қўйишга тўғри келди. Бошлиқ доим фойдали фикрларнигина ёзишга одатланиб қолган эди.

— Ен Хи ишимизни орқага суряпти,— деди Цой.— У хозир олтинчи разрядда, ҳар ҳолда бу кичкина иш эмас. Кейинчалик бирор кўнгилсиз воқиялар содир бўлмаслиги учун бригадамизга яна эркаклардан берилса-да, хотин-қизлар бошқа енгилроқ, жавобгарлиги камроқ ишга ўтказилса.

Ана шундан сўнггина Хе Сук бу қизғин тортишувнинг асоси нимада эканини тушунди. Бу гап унинг қалбига найзадек санчилди ва у:

— Бу адолатдан эмас!— деб хитоб қилди.

— Хўш, бизлар мажбуриятни бузсак, бу сенингча адолатданми-а? Йўқ. Йўқ. Агар Ен Хининг ўрнида эркак киши бўлганда ҳеч қачон бунга йўл қўймаган бўларди,— деди унга қарши Цой.

— Битта Ен Хи деб бригадамизнинг барча хотин-қизларини қоралашнинг ҳожати йўқ.

— Э, сиз аёлларни тушуниб бўлардим. Бир зумда қанча-қанча хаёлларга борасизлар.

— Хе Сук балки Юн Хо қайтгач ўзинг ҳам уй бекаси бўлишни истаб қоларсан?

— Ҳеч қачон?

¹ Г р и ф е л ь — тошқалам.

Шу орада яна бир сваркачи аёл:

— Бу нарса фақат хотинларгагина боғлиқ бўлмай, эркакларга ҳам боғлиқ,— деб гап қотди-да, оғир хўрсиниб қўйди.

— Тўғри,— деб унинг фикрини қувватлади бригадир Сон.— Лекин қачон қараманг, ҳали унаштирилибди, ҳали эри армиядан қайтибди, ёки турмушга чиқаётган эмиш дейишдан бўлак гап эшитмайсан. Ишқилиб ишдан кетиш учун баҳона излаб юришгани-юришган.

— Мабодо, биз аёллар ҳақида ўз хотинингизга қиёсан фикр юритганингиз йўқми?— деди Хе Сук ҳаяжонини босишга ҳаракат қилиб.— Бизнинг энг яхши кранчимиз Сан Энинг қандай қилиб завод ошхонасига ўтиб қолганига кўпдан бери ҳайрон бўлиб юрибман. Энди биз ҳам ундан ибрат олиб, сизнинг таъбирингиз билан айтганда енгилроқ ва жавобгарлиги йўқ ишларга жойлашиб олишимиз керак эканда-а?

— Мен, ахир, бу ишни хотинимнинг саломатлигини ўйлаб қилдим.

— Энди бошқаларнинг хотинлари ҳақида қайғуришга ўтибсиз-да!

Ишчилар хохлаб кулиб юборишди. Кимдир орадан:

— Қалайсан, Цой!— деб шивирлаб қўйди.

Цой ўзини йўқотиб қўйди ва тантанали равишда:

— Мен аёлларни улар аёл бўлгани учун койиётганим йўқ, энди аёл бўлгандан кейин нима ҳам қилиб бўларди дейсиз,— деди.

Бу гапдан барча йиғилганлар, ҳатто Цойнинг ҳомийси Сон ҳам ўзини тута олмай кулиб юборди.

Соннинг «доим, ҳали унаштирилган, ҳали турмушга чиқаётган эмиш, ҳали эри армиядан қайтибди, деган гапдан бошқасини эшитмайсан» дегани анча вақтгача Хе Сукнинг қулоғидан нари кетмади. Йўқ, деб ўйлади Хе Сук, мен ҳеч қачон ишни ташламайман. Агар ўзим хоҳлаганимда ҳам Юн Хо бунга йўл қўярмиди?..

III

Ен Хи уйида йўқ экан. Эшикка катта қулф солинган. Бу қулфнинг бесўнақайлигидан, ҳар қандай ўғри ҳам уни очишга уриниб ўтиргандан кўра, эскириб кетган тахта эшик билан қўпориб олишни афзал кўрган бўларди.

Хе Сук пешайвоннинг ғадир-будур зинасига ўрнашиб олиб, дугонасини кута бошлади. Бир соат чамаси вақт ўтди, бу ёшгина аёл зинапоя панжарасига суяниб бир-икки марта мизғиб ҳам олди, бироқ, Ен Хидан ҳамон дарак йўқ эди.

Кеч кира бошлади. Ҳали анча ёруғ бўлган осмонда яхдек юпқа ой мўралай бошлади. Хе Сук блокнотидан бир варақ қоғоз йиртиб олди-да, катта-катта ҳарфлар билан равон қилиб хат ёзди:

«Ен Хи!

Бугун албатта меникига кел. Сен билан бир-икки овиз таплашиб олишимиз керак. Кечикмасдан боришингни ўтиниб сўрайман. Бугун сени деб икки смена ишладим, жуда чарчаганман. Ҳозир зўрға оёқда турибман. Бирга овқатланамиз.

Хе Сук».

«Албатта» сўзининг тагига бир эмас икки чизиқ чизиб, хатни буклади-да, эшикнинг тирқишидан ташлаб кетди.

Хе Сук уйга қайтгач, бир амаллаб овқат ҳозирлади: кўзларини мудроқ босар, қўлларни бедармон эди. Таомларни столга қўйиб, устини оқ дока билан ёлди, ўзи эса ўртоғи келгунча электр сваркаси ҳақидаги брошюрани варақлай бошлади. Хе Сук еттинчи разряд олиш учун май ойида бўладиган имтиҳонга тайёрланаётган эди.

Бўм-бўш кўча томондан оёқ товушлари эшитилган чоқда, аллақачонлар соат ўннинг бонги чалинган, оii ҳам дадил чарақлаган юлдузлар орасига кириб олиб, ҳамма ёқни ёритарди.

Ҳамкасбини доим махсус иш кийимида кўриб ўрганиб қолгани учун ундаги ҳозирги ўзгариш Хе Сукни қаттиқ таажжубга солди. Ен Хи эгнига пушти ранг дегори¹ ҳамда қора ипакдан тикилган юбка кийиб олганди. Унинг сочи мойи суриб силлиқ таралган сочи худди локлангандек ялтиларди. У ҳозир хурсанд ва мамнун эди, лекин шу билан бир қаторда унинг юзида қандайдир хижолат,

¹ Дегори — ялтироқ шоҳидан тикилган, енгини кенг корейс кофточкаси.

саросималик аломатлари ҳам акс этиб турарди. У ўзининг ички кечинмаларини дугонаси сезиб қолишидан чўчиб, тик қарамасликка ҳаракат қиларди.

Дугонаси ўпкалаб жим ўтирарди, бунга тоқат қилолмай сунъий оҳангда гап бошладди:

— Ҳозир мен «Поезд шарққа йўл олди» деган Совет фильмини томоша қилдим. Нақадар гўзал-а! Актрисаси ҳам худди қўғирчоққа ўхшайди. Агар эркак киши бўлганимда, албатта, шу қизга ошиқ бўлардим. Аттанг, оти ёдимдан кўтарилибди. Сен бўлсанг кечқурунлари ўқиганинг ўқиган. Бу аҳволда ҳадемай сочларинг оқариб кетади-ку!

— Лекин сен эртароқ ёшара бошлабсан. Юзларингни қизартирибсан, қараса кишининг кўнгли озади, нафасни бўғадиган ҳид анқияпти. Нарироқ сурилиб ўтир, барака топкур... модапараст.

— Билинар-билинемас сурувдим-ку!..— бошини кўтариб дугонасига қаради Ен Хи. Унинг бу қарашида хижолатнингми, ўтинишнингми аломати бор эди.— Мени жўртга қилган деб ўйлаяпсанми? Ҳақиқатан ҳам қўлларим титрайди. Аппаратни ушлай олмайман. Мана кўргин,— деб ҳаяжондан қалтираётган қўлини Хе Сукка узатди.

Бироқ, Хе Сук унинг бу ҳаракатини пайқамаганликка олди.

— Хўш, нега сен уч кундан буён ишга чиқмаяпсан, шуни айт-чи?

Ен Хи тоқатсизланиб, бўялган лабларини ҳадеганда тишлаб, индамай ўтирарди. Кутилмаганда қаддини ростлади, кўзлари чақнаб, ҳаёсизларча тарсиллатиб:

— Мен турмушга чиқяпман!— деди.

У, бу гапдан кейин Хе Сук унинг бўйнига осилиб олиб ялинади, деб ўйлаган эди. Бироқ, у ўйлаганча бўлиб чиқмади.

— Уша, қаллиғинг ишни ташла деб ақл ўргатдими?— деди совуққина қилиб Хе Сук.

— Ўзим.

— Хан Сун эсингдами?— деб сўраб қолди Хе Сук тўсатдан ва у дугонасининг хижолатдан қизариб-бўзараётганини роҳатланиб томоша қилди.

...Хан Сун ёш бўлса ҳам машҳур сваркачи, қолаверса бу қизларнинг устози ҳам эди, усталиги, турмуш тажрибасининг бойлиги, сиёсий томондан чиниққанлиги, унинг Меҳнат партияси сафига жуда барвақт аъзо бўлиб кирганлиги — буларнинг ҳаммаси унинг ёшини улуроқ қилиб кўрсатарди. Ен Хи билан Хе Сук уни жуда яхши кўришар ва унга зўр эҳтиром билан қарашарди.

Бир куни навбатдаги ҳаво тревогаси вақтида Хан Сун цехни ташлаб кетишдан бош тортди:

— Ҳали биз кундалик нормамизнинг ярмини ҳам бажарганимиз йўқ. Ертўлада яшириниб ўтирмақчи эмасман. Бу билан биз фақат душманга мадад берган бўламиз, холос. Шу бугуннинг ўзидаёқ исча бор учиб келишяпти.

Лекин бу сафар тревога ножўя берилмаган экан. Отбой берилиб ишчилар цехга қайтиб келишган пайтда Хан Сун жон аччиғида ўзини гоҳ у-гоҳ бу томонга ураётган экан.

Шунда Ен Хи унинг ёнига чўккалаб жон бераётган дугонасининг бошини кўтарди:

— Хан Сун эшитяпсанми?— деди аччиқ-аччиқ кўз ёшларини тўкаркан.— Мен улардан албатта қасос оламан. Бизнинг ҳозирги кунимиздан бадтар кунларга учрасин. Сенинг апаратингни ҳеч қачон, эшитяпсанми, ҳеч қачон қўлимдан чиқармайман. Мен партияга кирман, ўрнингни босаман, Хан Сун. Гапларимни эшитяпсанми? Хан Су-ун...

— Реостат¹ни сақлаб қолганимиз эсингдами?— деди Хе Сук ҳамон аламига чидолмай.

Кутилмаганда бомбардимончи самолётларнинг бир тўдаси учиб келган пайтда сваркачилар очиқ ҳавода шошилиш ҳарбий буюртма устида ишлашаётган эдилар. Ишчилар қўлларидаги асбоб-ускуналарни ҳам олиб ертўлага қараб чопишди. Шунда яккаю ягона реостатнинг майдончада қолиб кетгани Ен Хининг эсига тушди.

Деворлар қулаб, қизиб кетган тош парчалари осмони фалакка сачрар, аланга лангиллаб кўтарилмоқда. Ана шундай бир пайтда бир группа ватанпарвар ишчилар реостатни асраб қолиш учун аланга ичидан ўтиб боришди. Бу мардона ҳаракат ишчилардан икки кишини ҳалок қилди.

¹ Реостат — занжирга қўшимча қаршилик улаш йўли билан электр токи кучи ва кучланишини ўзгартирадиган асбоб.

— Эсингдами, Ен Хи,— дерди Хе Сук,— ўша дамларда бутун қолган ҳар бир дона ғишт, мих, ҳар бир туп кўкат ва дарахт биз учун нақадар қимматли эди. Ахир буларнинг бариси, ишонасанми, бариси бизники-ку! Заводларимиз ҳануз батамом тиклангани йўқ, ҳали биз уруш хавфидан ҳам қутулганимиз йўқ. Қуролни жуда эрта ташлаяпсан. Хан Сун ҳалок бўлган кун, ҳали ўзимиз тажрибасиз сваркачилар бўлишимизга қарамай, унинг ўрнини босган эдик. Ўша кундан буён ажралмас, қадрдон дўст бўлиб қолдик. Уруш бизни чиниқтирди. Қанча-қанча машаққатлар чекиб, разряддан-разрядга кўтарилиб келдик. Энди-чи? Сен фақат заводгагина эмас, балки ўзингга-ўзинг хиёнат қиляпсан, Ен Хи!

— Шундайку-я,— деди Ен Хи туриб-туриб ва бир оз асабийлашган ҳолда кофтасининг чиройли боғичини титкилар экан,— уруш йиллари қўлларим шу қадар дағаллашиб кетдики, эркакларга узатишга номус қиласан киши. Наҳотки, сен ўзинг ширин ҳаётни орзу қилмасанг-а? Ахир, оналар ва ўй иши билан шуғулланадиган аёллар ҳам керак-ку! Сен ҳаддан ошириб юбординг Хе Сук.

Урушдан илгари Хе Сукнинг ўзи ҳам турмушга чиқиб, совун пишириш заводида ишлаб турган жойида ишини ташлаб кетган эди. Ўша пайтда унга бу иш табиий бир ҳолдай туюлган эди. Тўғри-да, оилада ҳамма нарса тўкис бўлса, қайси бир эсли хотин ишларди? Акс ҳолда унинг қариндош-уруғлари-ю, қўни-қўшнилари унинг бахтли бўлиб, тиниб-тинчиб кетганига, албатта, шубҳаланишади-да. Ундан ташқари, кишининг бирдан бир орзуси ҳам эр-хотиннинг аҳил бўлиши, турмуш таъминотиининг етарли бўлиши эмасми? Лекин вазиятнинг ўзгариши турмуш ҳаёлларини ҳам ўзгартириб юборди. Хе Сук турмушга чиққач, кўп ўтмай уруш бошланиб қолди. Юн Хо кўнгиллилар армияси сафига кетди, шундан сўнг Хе Сук эрини жўнатган кунининг эртасигаёқ ўзидан-ўзи, унинг ўрнига заводга ишга борди. Албатта, бунинг ягона сабаби ватанга муҳаббати, унинг бахтига чанг солган душманга нисбатан бўлган чексиз ғазаб ва нафрати деса ҳам бўлади. Лекин бугина эмасди. У заводда ўзини фронтга, ўз эрига яқинроқ юргандек ҳис қиларди.

— Турмушга чиққанимдан сўнг,— деб ҳикоя қила бошлади у Ен Хиға,— ишни ташладим. Ўзимнинг қилган

ишимни тўғри топганимдан, ҳатто, қайтиб ишга чиқмаслигим ҳақида бошлиқларимни огоҳлантириб қўйишни ҳам ортиқча деб ўйлаган эдим. Уша пайтда менга ақл ўргатадиган бирор кимса ҳам топилмади. Ушандан бери тўрт йил ўтди, ҳаммаси ўзгариб кетди. Кишилар ҳам, тушунча ҳам ўзгарди. Агар ўшанда, ҳозиргидек, сеvimли касб эгаси бўлганимда, албатта, ишдан кетмаган бўлардим. Менинг қиладиган ишим — тайёр совунларга ёрлиқ ёпиштириш эди, холос. Шу ҳам иш бўптими? Ўлганимнинг кунидан ишлардим. Шунинг учун ҳам ишдан кетганимни ҳеч ким пайқаманган бўлса керак. Ҳали кўп нарсанга ақлим етмасди, ҳатто, ватанга муҳаббат деган гапни ҳам билмасдим.

— Хўш, сенингча уй ишлари билан шуғулланган киши ватанпарвар бўлолмайdimи?

— Билмадим, менимча ўз касбини, меҳнатни астойдил севмасдан, қадрламасдан туриб ватаннинг содиқ фарзандиман дейиш қандай бўларкин? Уй ишлари билан шуғулланган аёл фақат ўз уйим-ўз жойим дейди, шунинг учун жон куйдиради, биз бўлсак умумхалқ иши, қурилишига жон-дил билан хизмат қиламиз, бутун республикамиз тақдири билан қизиқамиз. Мен бир маҳаллар ўта кетган нодон, қолоқ эдим, Ен Хи. Фақат мана шу меҳнат ва касбимгина мени рўёбга чиқарди, одам қилди.

— Ҳа, тўғри, сен ҳам ўз ўрнингда ҳақлисан,— деб жавоб берди Ен Хи,— бироқ, сен ҳозир худди рус аёлларидек фикр юритяпсан. Ахир, уларда ясли, болалар боғчаси, хуллас бутун имкониятлар мавжуд-ку! Фақат уларгина шу йўлни тутишлари мумкин, биз эса ҳали ундай қила олмаймиз.

— Рус аёллари ўзлари учун бундай шароитни ўзлари яратиб олишган. Бизга бўлса, ҳозир улар ёрдам қўлларини чўзишяпти, уларга мадад берадиган киши йўқ эди. Уларга осон бўлган деб ўйлайсанми? Йўқ, Ен Хи, уларнинг аҳволи бизникидан юз чандон қийинроқ бўлган...

IV

Ен Хи хаёл дарёсига чўмиб уйига кетиб бормоқда. Ҳе Сук билан бўлиб ўтган суҳбатдан сўнг дили бир оз ғаш бўлиб қолди. Ҳе Сукнинг аччиқ ва ҳақиқий сўзлари хаёлини банд этган ва уни ишга қайтиб боришга мажбур қилаётгандек эди. Ен Хи бу гапларни ўйламасликка қан-

чалик уринмасин, барибир тинчлана олмасди. Агар ҳозир заводда қайта тиклаш ишлари авж олиб кетган бир пайтда ишдан кетиб қолгудек бўлса, у ҳолда, фақат Хе Суккина эмас, балки бутун ёру дўстларининг ундан юз ўгиришларини Ен Хи жуда яхши тушунарди. «Майли, нима бўлса бўлар, менга барибир?»— деб ўзини виждон азобидан халос қилгандай бўлди у. Лекин аслида бу ўзини-ўзи алдашдан бўлак нарсаси эмасди, у дўстларининг муносабатига бепарво қарай олмасди. Турмуш қуриш ҳақида ўйларкан, бахтли ҳаёт лавҳаларини кўз ўнгидан бир-бир ўтказди: у эртадан кечгача рўзғор ишлари билан банд бўлади, эрининг ишдан қайтишини интизорлик билан зўр тайёргарликлар кўриб кутиб ўтиради. Мана, у ишдан келди, Ен Хи ундаги истакларни кўз қарашларидан уқиб олди-ю, барчасини диди ва ода-тига қараб ҳозирлади. Уруш даврида тортган жабру жафолари, машаққатлари унга энди бахтли ҳаёт эгаси бўлиш ҳуқуқини бермайдими? Ҳаёт машаққатларини тортган аёл учун олижаноб эри соясида яшаш қандай яхши...

Бундан бир неча соат муқаддам бошқа севишган ёшлардек улар ҳам «Озодлик» боғига қараб йўл олгандилар. Ен Хи тез орада ҳаётида рўй бериши лозим бўлган ажойиб ўзгаришни кутиб, зўр ҳаяжонга тушган эди. Бу ҳаяжон ундаги журъатсизликни енгди ва у умрида биринчи дафъа ўз севганига қараб:

— Мен энди нима қилишим керак?— деган саволни бера олди.

— Нимани сўраяпсан?— деди қаллиғи оҳиста ва майинлик билан. Улар енгилгина музлаган ёлғиз оёқ йўлдан қасир-қусур қадам ташлаб бормоқдалар. Нарироқда икки катта кедр¹ дарахти ой нур сочиб турган майсазорга қуюқ соя ташлаб турибди.

— Ишимни нима қилсам экан?

У ҳеч нима демади.

— Нега индамаяпсан?

— Бу ҳақда кейинроқ гаплашармиз,— у меҳрибонларча очиқ юз билан қизнинг елкасидан ушлади-да, ялингандай: «Ҳозирча қўя турайлик»,— деди.

— Ҳаммасини олдиндан билишни жуда, жуда истардим!

¹ Кедр — шина баогли дарахтларнинг бир тури

— Биласанми, нима,— деди у похушроқ,— ҳали хўжалигимизни обдан тиклаб олмасанмиздан туриб ишдан кетиш қандай бўларкин.

Ен Хининг кўнгли ранжиди, ундаги интилишлар ҳам бир зумда йўқолди. «У шахсиятпараст,— деб ўйлади Ен Хи,— унинг учун ёру биродарларнинг гаплари аҳамиятлirroқ, меннинг ҳам уй-рўзгор, ҳам иш билан икки ўртада қийналишимни хаёлига ҳам келтирмайди. Ундан ташқари, агар икки киши ишласак, рўзгорни тебратишимиз ҳам, шубҳасиз, анча енгил бўлади. Ҳа, ҳа, у икки-чикирларни ҳам ҳисобга олиб юрадиган шахсиятпараст экан».

— Хўш, нега хафа бўляпсан,— деди у тўхтаб унинг чехрасига тикиларкан.— Кўрднингми, мен ҳам ўша аёлнинг фикрига қўшилипман...

— Бўлди, бўлди,— деб юборди Ен Хи.— Ҳаммасини тушуниб турибман.

— Менга қара, Ен Хи,— деди у совуққина,— виждонинг нимани ҳавола қилса, шуни қилавер, гап шу.

Бундай совуқ муомалага одатланмаган Ен Хи ишдан кетиш ҳақида эртaroқ гап очиб қўйганлигига кўп афсусланди. «Нақадар ажойиб йигит-а!— деди у ўзича.— Шунчалик ҳам тоқатсиз бўламанми-а! Мен аҳмоқман, мутлақо унга муносиб эмасман!» У ҳозиргина икковларининг ораларида бўлиб ўтган биринчи арзимас айтишувни ҳам унутиб елкасига ёпишди. У мана энди, дугонаси билан бўлган суҳбатдан кейингина, балки бу гаплар унинг дилида узоқ сақланиб қолажагини тушуниб етди.

Даккам-дуккам фонарларнинг хира нурида ҳавозалар орқасидаги тошдан солинаётган янги қурилишлар ғира-шира кўринарди. Завод томондаги қирғоқдан салобатли болғаларнинг тақ-туқ овози эшитилар, булар мачит жомининг жаранглашига ўхшаб кетарди.

Шаҳар жароҳат боғланган қонли латталарни олиб ташлагандек, ўз сиртидан ҳавозаларни олиб ташлаб, харобалар ичидан улугвор ва мағрур қиёфада қад кўтарарди..

V

Газгольдер¹ни ишга топшириш муддати ҳам яқинлашмоқда. Хе Сук ишдан ҳорипан, бироқ, мамнуи қайтарди: иш қизгин тус олган. Шу сабабли уй-рўзгор ишларига

¹ Газгольдер — газ омбори. (Таржс).

вақт жуда кам қоларди. Ниҳоят, бир неча соат бўш вақт топди-да, кўзини чирт юмиб уйчасини ремонт қилиб олди. Деразалари билан эшигига сув ўтказмайдиган қоғозлар ёпиштириб бўлгач, дўкондан сотиб олган «Огонёк»ни варақлай бошлади. Журналдаги расмларнинг бирида кенг жавдарипоя бўйлаб бир жуфт бахтиёр ёшлар келмоқда, уфқда эса гигант трубаларидан тутун бурқсиб турган янги қад кўтарган улкан завод кўриниши тасвирланган эди. У, бу расмни олиб хонасининг кўзга ташланиб турадиган ерига қоқиб қўйди.

Энди, фақат, эрининг келишига атаб олиб қўйган идиш-товоқларини жой-жойига, дидига мослаб жойлаштиришгина қолди. Хе Сук қўлидаги урушнинг зайли билан бу узоқ даргоҳларга океан ортидан келиб қолган иккита вазани айлантириб томоша қиларди. Вазаларни бозордан сотиб олган эди. Унга нима солинишини яхши билмаса ҳамки, уни еру кўкка ишонмасди. Бу вазаларга истаган нарсаларни солса ҳам бўлаверарди, улар жуда чиройли ва ажойиб ишланганди.

Ҳар бир ҳаракат, уринишлар Хе Сукнинг кўнглини юмшатарди, чунки, бу ердаги ҳар бир нарса узоқ интизорлик билан кутилган тинч ва осойишта ҳаётнинг бошланишидан далолат берарди.

Хе Сук эшик олдида туриб, ўзини эрининг ўрнида тасаввур қилди-ю, уй ичига танқидий назар ташлади. Уй ниҳоятда озода, ёруғ ва шинамгина қилиб безатилганди. Энди Юн Хо ўз рафиқасидан жуда миннатдор бўлади.

Юн Хонинг Хе Сук ёнғиндан сақлаб қолган ягона костюмидан куюнди ҳиди келиб турарди. Аёл бу ҳидни йўқотишга уринди: бир неча бор ҳавога олиб чиқиб шамоллатди, қоқди, сув сепиб дазмоллади ҳам. Уй ичиди худди кирхоналардагидек совун ва пар ҳиди тутиб кетди. Хе Сук бундай машаққатли меҳнатдан ҳориди ва бир оз ҳордиқ чиқариш ниятида ёнбошлади.

Туш кўрса вокзалда юрган эмиш. Поезд пишиллаб, ундан чиққан пар бутун платформани тутиб кетганмиш. Ҳатто поезддан тушган йўловчиларни, шулар қаторида Юн Хони ҳам кўриб бўлмасмиш. У ҳаяжон билан поезд томон интилар, қани энди одамлар йўл бўшата қолишса. Ногоҳ у эрининг: «Хе Сук» деган овозини эшитиб қолади. Тўсатдан Юн Хонинг забардаст қомати унинг олдида намоён бўлади. У кулимсираб турарди. Хе Сукнинг

кувончи ичига сиғмади, лекин шу билан бир пайтда уни бир нарса қаттиқ ажаблантиради: Юн Хоннинг юзи бегона, ўзгарган...

У, уйғониб кетади. Қаттиқ терлаган экан, устидан кўрпасини очиб ташлаб: «Ие, хайрият тушим экан. Ажабо бу чехра кимники бўлди экан? Мен у башарани қасрда кўрган эканман?» деган хаёлга борди..

Шунда унинг қулоғига тасодифан:

— Хе Сук!— деган таниш овоз эшитилди.

У эшикка қараб чопди, куппа-кундузи бўлишига қарамай, узоқ вақтгача эшикнинг занжирини тополмай овора бўлди. Юраги қинидан чиқиб кетаёзди, оёқлари ҳам чалишиб, юришга мажол қолмади. Маржондек кўз ёшлари юзларидан оқиб тушарди. Эри қовоғини солиб, қошини чимирди, бироқ, лаблари титраб, итоатсиз икки томчи ёш юзидан думалаб тушди. Хе Сукнинг ёшли кўзларида чуқур муҳаббат ўти чақнаб турарди. У эрига тикилар экан.

— Энди... кўйлакларинг ҳам тор келиб қолса керак...— дея олди холос.

Хе Сук деворда осиглиқ турган соатга қараганда соат стрелкаси бешни кўрсатиб турарди. У заводга боришга кечикаётган эди.

— Энди мен борай, Юн Хо!

— Дарров бориб бригадирга менинг келганимни билдир. Ўзинг тушунасан-ку, бундай ҳоллар доим бўлавермайди,— деди у шодлик билан хохолаб кулар экан.

— Ўрнимга бошқа одам йўқ.

— Топишади, сваркачи ёлғиз сен эмассан-ку!

— Ётиб ухла,— деди меҳрибонлик билан уни кўндиришга уриниб.— Тун тез ўтади, уйғонганингда мен уйда бўламан.

— Кетмай қўя қол.

— Йўқ, боришим зарур.

— Менга қара, Хе Сук, сенга айтмоқчи эмасдим-у, кўриб турибсан... Эртага кечқурун кетишим керак. Мени Чесус заводига мастерлик вазифасига тайинлашди. Шарт-шароитлари ёмон эмас, анча тузук бўлади. Яхши уй беришни ваъда қилишди.

— Нега энди?— деди хотини лабларидан қон қочиб.

— Ҳаммасини обдан ўйлаб кўрганман. Мен бориб икки-уч кунда сен боргунча ҳамма ишларни тахт қилиб

қўяман. Унгача сен ҳам бу ерда ишларингни топириб бўшаб оласан.

— Заводни ташлаб кета олмайман-ку, ахир!

— Ўйлаб гапиряпсанми, бошқа-бошқа яшашимиз мумкин эмас-ку! Энди уруш ҳам тугади.

— Ўзимизнинг заводимизга юборишларини талаб қилсанг бўлмасмиди?

— Барибир турмушни бошқатдан бошлашимиз керак. Шундай бўлгач, қаерда бўлишимизнинг аҳамияти бўлмаса керак!

— Наҳотки, мени ўйламаган бўлсанг?!

— Ҳамма гап шунда-да. Бу ўрнида кўпроқ сенинг ҳақингда ўйлаб иш кўрдим. У ерда оладиган нафақам ҳам ўзимизга бемалол етади, унда сен ишламасанг ҳам бўлаверади. Менинг йўғимда бу ерда эзилганинг ҳам етар!

Хе Сук бригадирнинг: «Булардан ҳали унаштириб қўйилди, ҳали турмушга чиқяпман, ҳали эрим армиядан келдидан бўлак гапни эшитмайсан», деган гапини эслади.

— Йўқ, мен сен билан бора олмайман,—деди у дадил.— Бу ерда қолишим зарур.

— Ажабо. Шу пайтгача хотинлар эрлари чизган чизикдан четга чиқишмасди-ку!

Денгиз томондан кучли шамол эсарди. Хе Сукнинг ишга биринчи бор кечикиб бориши. Йўл-йўлакай пахталигига бурканиб, қоронғи жип кўчадан чопганча олға қараб юрди.

VI

Эрталаб Юн Хо Хе Сукни ҳам кутмасданоқ шаҳардан бир чақирим чамаси узоқдаги Сехори қишлоғига полкда бирга хизмат ўташган ўртоғининг ота-онасини кўргани жўнади. Чолу кампир меҳмонни кўнгилдагидек кутиб олишди. Бундай яхши одамларнинг иззат-икромига бефарқ қараш, уни ташлаб кетиш жуда ноқулай эди. Юн Хо уйига қайтиш учун йўлга тушган чоқда қуёш тиккага келиб қолган эди.

Хотини билан бўлиб ўтган кечаги гап-сўздан сўнг унинг юрагини аламли бир ҳис тирнарди. Хотинининг Чесуга боришга кўнмаётганини ноз қилиш маъносида тушунди ва охири кўникиб қолади, деб умид қилди. Уйдан чиқиб кетаётган пайтда, «Мени кутмасдан парсала-

рингни йиғиштиравер», деган мазмунда хат ёзиб қолдирган эди. Хатдаги ўтакетган совуққонлик унинг хотинидан кўнгли тўлмаганини айтиб турарди.

Уйга қайтиб келгач ҳам хотинини учратишга муваффақ бўлмади. Стол устида унинг учун тайёрлаб қўйилган овқат ёнида қуйидаги хат турарди:

«Мени шошилишчи равишда хотин-қизлар Иттифоқи мажлисига чақиртириб қолишди. Шу вақтгача сенинг истаганингга қаршилиқ кўрсатмаган эдим. Ҳозир ҳам итоатсизлик қилишим жуда қийин бўлади шекилли? Сени ранжитгим йўқ. Мажлисдан қайтишим билан барчасини муфассал гаплашиб олармиз.

Хе Сук».

Юн Хо хатни олиб аввал тезгина кўз югуртириб чиқди, сўнгра диққат билан ўқиди. У қаттиқ хафа бўлди, бу хафалик бора-бора ёлғизлик туйғуси билан ўрин алмашди. Урушдан илгари Хе Сук уйдан чиққиси келмасди. Ҳатто ота-онасини кўргани ҳам камдан-кам борарди. Албатта, ҳар бир хотин-қиз ҳам ўз ҳуқуқини, мустақиллигини, эркини эркаклар билан барабар туриб ҳимоя қилишга ҳақлилигини; хотинининг жамият ва завод олдидида қилган хизматларини тан олади. Уни фақат бир нарсга қаттиқ эзарди. Наҳотки, энди Хе Сук бутунлай уники бўлмаса. Унинг ҳар бир сўзини муқаддас деб билган илгариги Хе Сук қани? Шу фикрнинг ўзидек унинг тинчини бузганди.

Аёл кишининг оёқ товуши эшитилди. Юн Хо бир сесканди-ю, аламига чидолмай, қоғозни гижимлаб бир бурчакка улоқтирди. У кутганидек Хе Сук эмас, балки Ен Хи кириб келди. Келгани ёқмади шекилли Юн Хо Ен Хига душман кўзи билан қаради.

Ен Хи суҳбатдошининг авзойи, нохуш муомаласига парво ҳам қилмай:

— Хуш келибсиз! Хе Сук қаерда? Хотин-қизлар Иттифоқи йиғилишига кетган бўлса керак-а? Чесуга кўчиб кетаётган эмишсизлар деб эшитдим, ростми?— деди.

— Ҳа.

— Хе Сук ҳам бирга кетяптими?

— Ҳа.

— Шундай пайтда-я, газгольдерни топшираминиз деб турганда-я?! Кўчиб кетишнинг нима зарурияти бор эди? Урушдан олдин бу ерда ҳам сизни кўп қадрлашарди,

бригадиримиз Сои эса ҳали-ҳали сизни ёддан чиқармай доим эслаб туради.

Эр-хотини ўртасида ўтган низодан хабардор бўлган Ен Хи қандай қилиб бўлмасин иккисини яраштириш пайида эди. Бир оз вақт янглишиб, иш ташламоқчи бўлиб юргандан кейин, хотин-қизларни заводда ишлашга ундайдиган бўлиб қолди.

— Наҳотки, бу масала унинг учун қанчалик муҳимлигини тушунмасангиз!— деб хитоб қилди у.

Бироқ, Ен Хининг Юн Хони кўндириш учун қилган ҳаракатлари бекор кетди. У, ўзича Ен Хини «бемаъний» га чиқарди.

«Бу ҳам бошқа эркаклар сингарини шахсиятпараст экан»,— деб кўнглидан ўтказди Ен Хи.

Улар бир-бирларига нисбатан чуқур адоват сезгисини таъсирда хайрлашишди.

Хе Сук эри билан ораларида сўз қочиб қолганидан қаттиқ изтироб чекарди. Турмушида бўладиган ўзгаришларини ўйлаб, қилган орзулари, «қалбларининг бирлиги» ҳақидаги ширин хаёллари барбод бўлиб бормоқда. Унинг боши қотган, ора йўлда қолганди.

Эри ҳамон стулга суянганича, жим ўтирарди, овқатга қўл ҳам урилмабди.

— Нега овқатланмадинг?— деди у бўшашиб.

— Тўқман,— деб жаҳл билан столни суриб қўйди у.— Юборган одамнинг ҳозиргина келиб кетди.

— Ким?

— Ен Хи.

— Уни мен юборганим йўқ.

Юн Хо ғазаб ичида ишонқирамай илжайди.

— Қани, ўтир-чи.

Хе Сук итоаткорона эрининг рўпарасига келиб ўтирди.

— Нега айтганимни қилмадинг?— деди у кескин ва амирона.— Буюриб кетган ишимни нега бажармадинг? Қани, тез бўл, нарсаларингни йиғиштир, чаққанроқ!

Хе Сук бошини қуйи солганича, индамай ўтираверди.

— Ҳей, эшитяпсанми, сенга нима дедим?

— Йўқ-йўқ, мен боролмайман, сендан ажралиб қолишни ҳам истамайман,— деди у бўлиб-бўлиб.

— Бунга ҳеч шубҳам йўқ.

— Ахир менинг шогирдларим, олган мажбуриятим бор, тушунасанми?

— Асосий вазифанг — эринг олдидаги бурчингни ўташдан иборат.

— Мен энди бора олмайман, ўртоқларим...

— Бунинг учун сени айблашармиди? Ахир эринг армиядан қайтиб келган бўлса!

— Ҳа, сенсиз яшай олмайман, лекин заводимни ҳам ташлаб кета олмайман. Қани айт-чи, мен нима қилишим керак?

— Ҳаҳ-ҳа, ҳали ҳам нима қилишингни билмаяпсанми?! Жуда соз. Бўлмаса, мен ўзимнинг нима қилишимни биламан. Бир ўзим жўнайвераман!

Хе Сук ялингансимон эрининг юзига телмурди. Эрининг лаблари осилиб, қаттиқ изтиробда хона ичида у ёқдан-бу ёққа юра бошлади. Аёл унинг қўлларини ушлаб бағрига босмоқчи бўлган эди, Юн Хо қўлини тортиб олди, тескари ўгирилди.

— Ҳатто тушларимда ҳам сен билан бирга бўлардим Юн Хо. Қайтиб келганингдан сўнг мендан миннатдор бўлиб, бу хизматларимдан мамнун бўларсан, кўнглимни кўтарарсан, деб ўйлаган эдим. Ёрдамингга муҳтожман. Сен жуда ҳам ўзгариб кетибсан. Шунингдек, мен ҳам. Лекин менга нисбатан муносабатинг аввалгисича қолган. Нега шундай қияпсан?

Эри бу гапларни зўр таажжуб ичида, ўзининг ноҳақлигини чуқурроқ тушунган ҳолда диққат билан эшитарди. У ўз айбини қанчалик кўпроқ тушунса, унга иқроор бўлиши шунчалик қийинлаша борди.

Юн Хо, кўкрагига муштлаб:

— Менинг гапларимга тушуняпсанми?— деди.

У, энди ўзини тутишга ожизлик қила бошлади. Илгарилари хотини эрининг кўнглини топа олмаса, бошини эгиб гуноҳкордек таъзим қилиб турарди. Энди-чи, албатта йўқ. У ҳозир ўз қадрини билиб олган аёл бўла туриб ҳеч маҳал бунга рози бўлолмасди. Энди у сапчиб ўридан турди ва пахталигини елкасига ташлаб бир оғиз ҳам гапирмасдан чиқиб кетди. Унинг ранги мағрур ва синиқ. У ўзининг ниҳоят даражада гўзаллиги билан Юн Хонни ҳайратлантирарди. Ёмғир шаррос қуяётган бир пайтда Хе Сукнинг бригадаси кечки сменага ишга киришди. Селнинг шовқини денгиз ҳайқириғи билан қўшилишиб кетар, тун қоп-қоронғи — зимистон.

— Онни!— деди Дек Сун дугонасининг елкасига яқинлашиб,— онни!

Хе Сук унга ўгирилиб қаради. Унинг юзидан кўз ёшими ёки ёмғир томчисими оқиб тушяпти.

— Сенига нима бўлди бугун, юнни?— деди қиз.— Тобинг йўқми?

Хе Сук йўқ дегандек бош чайқади ва титроқ лабларини тишлари орасига олди.

— Бунни қара, юнни, брак-ку!

Хе Сукнинг ишлари ҳам ўнгидан келмай қолди. У ўзини қўлга олиш учун қанчалик уринмасин, барибир чоки қийшиқ чиқаверди. Электроднинг ёрқин алангасида унга ёт башара, ҳа, эрининг бегоналашган юзи кўзига кўринарди. Хе Сук чиқиб, орқасидан эшик ёпилиши билан Юн Хо дарғазаб ҳолда йўлга ҳозирлана бошлади. У хотинидан ўч олиш йўлини изляяпти. Бунинг учун қочиши, кетиши керак. Ниҳоят, унинг кўзи Хе Сук билар-билмас дазмоллаб қўйган костюмга тушди. Шунда Юн Хо бирдан ҳовуридан тушди, ҳатто, қитдай кўз ёши ҳам қилиб олди. У, ўзининг шу аҳволга тушиб қолгани учун ачинди. Кейин бу ачиниш ҳисси Хе Сукка нисбатан ҳам пайдо бўлди. У энди ўз қилмишларидан пушаймон бўлиб, унда хотинига нисбатан меҳр уйғонган эди. По-езднинг жўнаб кетишига яна икки соат бор. Янгидан пайдо бўлган кучли муҳаббат унга қанот боғлади ва Юн Хо завод томон гўё парвоз қилди.

Юн Хо завод территориясини беш қўлдаи биларди, худди ўз қадрдон уйидек ҳамма нарса унга таниш эди. лекин ҳозир у қаердан кириб, қаердан чиқишини ҳам билмай, довдираб қолди. Портлатилган эстакада¹лар, емирилган газгольдерларни, урушнинг касридан барбод бўлган қурилишларни кўраркан, унинг юраги увишиб кетди. Илгари ўзи ишлаган синтетик цехга етиб боргунча вайроналар орасида анча вақт тентираб юришга тўғри келди. Осколкалар цех деворларини илма-тешик қилиб юборган, улардан бирининг бўғоти, ҳатто ағнай деб ҳам турибди. Зах ва қоронғи цех устида булутли осмон кўриниб турарди. Қопланган юпқа тунукалар қийшайиб осилиб кетган, занг босган қозонга ёмғир шариллаб қуйиляпти.

Юн Хо титраётган бармоқлари билан сигарет олди-ю, уни тутатгани намиқиб жетган гулуртни чақиниш учун

¹ Эстакада — кемалар келиб тўхташи учун қирғоқ ёнида қурилган тахта кўприк.

кўп уринди. Ниҳоят, бир дона гугурт чўпи чирсиллаб ёнди. Шу топда:

— Ҳой менга қара!— деган шиддатли товуш қулогига чалинди.

Кимдир келиб Юн Хони қучоқлаб олди ва устози, мастер Цойнинг овози эшитилди:

— Уҳў, сенмидинг? Цехимизга келарсан деб, ўйлаган эдим. Чесуга кетаётган эмишсан деб эшитдим. Ҳе-ҳе, шу гапларга мени ишонди деб ўйлайсанми? Ие, нега энди ёмғирда турибмиз?— У Юн Хонинг қўлидан ушлаб қоровулхонага бошлаб кетди.

Бу ер анча иссиқ бўлиб, темир печка лангиллаб ёниб турарди. Электр лампаси хонани хира ёритиб турибди. Уйнинг ўртасида болт ва шунга ўхшаш бир уюм станок деталлари ётарди. Деворга бир текисда қилиб симга терилган турли гайкалар осиб қўйилган. Юн Хо уларнинг ярақлашига қараб бир пайтлар заводнинг доғдор мастери Цойнинг ҳозир нималар қилаётганини тушунди.

— Хўш, нега менга мунчалик тикилиб қолдинг? Қариб қолибманми?— кейинги бир неча йил ичида Цойнинг юзини анча-мунча ажин босган эди. — Бу лаънати янкилар барвақтроқ қаритиб қўйди-да? Ҳечқиси йўқ. Уларга чап бердик. Ёғлиққина луқма деб ёмоқчи бўлган эди, ҳалқумига тикилди. Сен нега Чесуга жўнаяпсан?

— У ерга мени цех мастери қилиб юборишди.

— Ундай бўлса, боравер. Кўриб турибсан, бизнинг цехимиз ҳам қайта тиклангани йўқ. Мана менинг нима иш билан машғул эканимни ўзинг кўриб турибсан, гайкалар билан болтлар йиғяпман. Тез орада тиклашга киришамиз, шунда керак бўлиб қолар. Сен-чи, йўлингдан қолма, бора қол ўғлим, ҳар қолда тайёрига борганинг яши...

Мўйсафид Цой ердан қандайдир бир гайкани олди-да, қўлида айлантириб шўргач, уни ишқалаб оқартиришга уринди. Юн Хо унинг бақувват томирлари бўртиб турган қўлларига тикиларкан, бу қўллар билан оламни гулистон қилса бўлади, деб кўнглидан ўтказди. «Нега кетяпман энди,— деб ўйлади у,— ахир, бу ерда ҳамма нарса ўзинггича-ку!..»

— Хўп бўлмаса, саломат бўлинг, отахон,— деди у ўрнидан қўзғаларкан. Чол унга таънаомуз бир қараш қилди.— Тезда қайтаман. Хотиним ҳам шу ерда ишлай-

ди. Яхши обрўга эга, шундай оилани бузишга кимнинг ҳадди сиғарди?

Ёмғир ҳамон қуймоқда. Юн Хо плашчига дурустроқ ўраниб олди. Шу пайт унинг ёнидан бир бола чопиб ўтиб қолди, чамаси у шогирдлардан бири бўлса керак.

— Ҳей!— деб чақирди у болани.— Газгольдерга бориб Хе Сукни чақириб юбор.

Бола бир нимани уққандай «ҳм» деди-ю, ўқдек учиб кетди, «Демак, уни жуда яхши кўришар экан!»— деб ўйлади Юн Хо.

Хе Сук унинг қаршисида анча босиқ, бепарводек кўринарди, аммо овози унинг қалбидаги севинчдан дарак бериб қўйди:

— Шундай ёмғирда нега келдинг?

Юн Хо индамай устидаги плашчини ечиб, совуқдан дийдираб турган хотинининг елкасига ташлади.

Ю Хан Лим

ПРОФОРГ

I

Мандарсан тоғининг чўққиси эриган музликнинг усти каби яланғоч ва юмалоқ эди. Қачонлардир қояли тизмаларни кўкка жўтарган бу тоғлар асрлар мобайнида жуда катта оҳақ юмборига айланган. Гўё ёши ортиши билан ундаги қалин ўсимликлар ҳам йўқолиб, улар ўрнини сийрак, паст бўйли буталар эгаллаган.

Пастда, тоғ ён бағирларининг бир томонига цемент заводи, иккинчи томонига қадимий қўрғонларнинг дарвозасини эслатувчи оппоқ оҳақ печлари туташиб кетган.

Пастликда булоқ ёнидаги омонат қурилган идора биноси деразасининг хира ойнасига қуёш нур сочди. Бир-бирига суриб бирлаштирилган столларда ухлаб ётган киши қимирлаб қўйди. У ижирғаниб, ҳомуза тортди-да, столларнинг қаттиқ тахтаси устида иккинчи ёнбошига ағдарилиб ётди. Кейин бирдан сакраб полга тушди.

Эшик ланг очилди. Эшик олдида йигирма олти ёшлар чамалик, тўқ кўк жомакор шим, гулли чит кофточка кийган жувон турарди. Унинг қад-қоматидан қувноқлиги сезилиб турибди, унинг қарашидаги табассум ўзига жавобан табассум уйғотарди.

— Эртангиз хайрли бўлсин, ўртоқ!
Ҳалиги киши уйқулик кўзи билан хотинни бошдан-
оёқ кўздан кечириб, сиполик билан жавоб қайтарди:

— Салом.

— Оҳак цехининг контораси шу ердами?

— Ха.

— Мастер ҳали келгани йўқми?

— Йўқ.

— Мен бўлсам шошиб юрибман-а. У келиб қола-
димми?

— Билмайман.

— Мен уни шу ерда кутаман. Майлими?

— Ўзингиз биласиз.

Хотиннинг таъби хира бўлди: оҳак цехида яхши
кутиб олинмади. У бинога синчиклаб қаради.

Контора биносининг деворларини қуюқ қурум бос-
ган. Ким Ир Сен портрети устида, халқни урушдан
кейинги уч йиллик планни муддатидан илгари бажар-
ишга чақирган, ранги ўчиб кетган шиор осиглиқ ту-
рибди. Шипда труба чиқариш учун қилинган кавак
очиқлигича қолган, кираверишда бир ёнбоши занглаб
пачоқланиб кетган печкача турибди. Конторанинг кўри-
нишидан бундаги кишилар ўз иш жойларини яхши тут-
маганлар, уни тартибга солишга ҳаракат қилмаганлар.

Ҳалиги киши ўзининг юпқа одеялини тахлаб, стол-
ларни жой-жойига суриб қўйди-да, хонани тозалашга
киришди. Меҳмон бир оз четланиб, эшикнинг кесаҳисси-
га суянди. У кишининг юзи ялпоқ, кўз косалари чуқур,
бепарво қарайдиган эди. Унинг ёшини ҳам аниқлаб
бўлмас— ўзини яхши сақлаган чолга ўхшатса ҳам,
ёки тез қариб қолган ёш йигитга ўхшатса ҳам бўларди.

Бу одам нима ҳаракат қилса, хотиннинг юзи ҳам
шунга монанд ўзгарарди. «Ха-а, ҳа-а, яна арт дегандек
бўларди. Қани яна бир марта арт-чи. Йўғ-е! Сиёҳдон-
да чанг қолди-ку!» Афтидан бу хотин ювош ва дилкаш
бўлиб, ҳалиги кишига жон деб ёрдам бергиси келарди-ю,
аммо унинг тўнглигидан чўчирди.

Ниҳоят, у ёқ-бу ёқни бир амаллаб йиғиштирган бў-
либ, бир стулни хотинга суриб қўйди. Хотин узоқдан
келгани учун унинг бу жиндек илтифотидан фойда-
ланди.

— Кўйлагингизни булғадингиз,— деди иккиланиб,
бояги узилиб қолган гапни давом этдириш учун.

— Ҳечқиси йўқ, ҳозир мастер келади.

— Кейин сиз уйга кетасизми?

— Эй, у келгандан кейин тоза ҳангама бўлади..

— У баджаҳлми?

— Бақироқ.

— Бақироқ одамни ёмон кўраман, шунақа одамни кўрсам кўлим ишга бормади.

— Ундай одамларни ким яхши кўрарди?

Шундай қилиб улар бир оз гаплашишди, бир-бирларининг отларини билишди. Аёлнинг исми Цой Ен Хи, эркак — Ким Ен Сиг экан.

— Сиз бизга ишга келдингизми?— деб қизиқди Ким Ен Сиг.

— Мени заводдан шу ерга ўтказишди.

— Ҳали шундай денг!— деб бошини чайқаб, тилини чўкилатди у. Бу билан унинг бу ерга келишини маъқулладим, ё тилини чўкиллатиш билан ачиндим, буни билиб бўлмасди.

— Эшитишимга қараганда, бу ерга бир ишчи келиб, бири кетиб турармиш. Ишнинг уддасидан чиқма-лпсизлар чоғи.

— Бизда аввало тартиб ўрнатиш керак.

— Бундан чиқдики ишларингиз чатоқ экан-да?

— Нималигини ўзингиз кўрасиз.

— Мен қўрқмайман,— деб кулди Ен Хи тишларини ярқиратиб.

Ким Ен Сиг яна унга жўз қирини ташлаб, тилини чўкилатди. Унинг бу қараши «Буни қара-я! Кўрамиз!» деяётгандек эди.

Уртага жимлик чўкди. Ким Ен Сиг чуқур ўйга ботиб, кўрсатгич бармоғи билан даҳанини қашлади. Кутилмаганда:

— Кечаси навбатчилик қилиш яхши,— деб қўйди.

— Сиз тез-тез навбатчилик қилиб турасизми?

— Ётоқхона зах ва тор, шунинг учун мана бу ерда столларни бирлаштириб ётиб турибман. Кундузлари уйқуни бир амаллаб енгаман, кечаси бўлса, у мени енгади. Кечирасиз, бизнинг навбатчилигимиз шунақа.

— Завод дирекциясида менга ётоқхона биносини қуриб битиришяпти дейишди.

— Ётоқхона аллақачон қуриб битирилган-у... аммо сўзда.

— Аттанг! Узоқда тураман, яқинроқ кўчиб келар-

ман деб ўйлаган эдим. Бир қизчам ва кўзи ожиз онам бор. Ёнингда бўлишса, хотиржам бўласан, уйимиз яхши, завод касабта ташкилоти ҳаракат қилиб олиб берди.

Гудок овози янгради. Гудок гоҳ жуда қаттиқ шиддатли таралар, гоҳо чақирғимга бирон киши жавоб бермаяптимики дегандек жим бўларди.

Ён Хи ўрнидан туриб сабрсизлик билан деразани ланг очди.

II

Гудок овози тиниб, ишчилар йиғила бошлашди ва улар айни ишни бошлаб юбориш пайти эканлигига қарамай, тўп-тўп бўлиб, мастер келишини ва ҳаммага маълум буйруқ беришини кутиб имирсилашарди. Учта печкадан биттасининг ёнидагина одамлар инсоф билан ишлашарди. Бу ерда иш боши чаққон ва серғайрат бир мўйсафид эди.

Бу ерда хотин-қизлар кўп эди, уларга эллик ёшлардаги бир абжир аёл — Ки Дэг ая бошчилик қиларди. Унинг ёшига тўғри келмайдиган қўнғироқдек овози ҳамма ёқдан эшитиларди. Эркаклар булоқ ёнидаги панжасимон каштан дарахти тагида чўққайиб ўтиришарди. Улар сигара ва узун металл дастали трубка чекиб тутатишар, тишлари орасидан чирсиллатиб тупуришар ва бамайлихотир гаплашиб ўтиришарди. Булар орасида қорачадан келган узунчоқ юзли, ўрта яшар Дар Су кўзга алоҳида ташланиб турарди. Унинг эғнида оппоқ қордек кийими, устидан жуужунча нимча кийиб олган. Иш пайтидаги бундай ясан-тусан нимча эғасининг «яхши замонлар»ни кўрганлигидан далолат берарди. Унинг шаҳарма-шаҳар санқиб юрувчи атторлигини ҳамма билмаса ҳам, Дар Сунинг кеккайиб, гердайиб туришидан бунга ишонса бўларди.

Ён Хи асабий бир ҳолда гоҳ у оёғини, гоҳ бу оёғини босиб турарди. Унинг қорача юзи қип-қизарди, кўзлари қисилиб, беихтиёр эшикка интилди, у одамларни ўзининг анча бўшлашиб қолган полкини атакага бошлаган жангчи каби ишга чиқаришни истарди. Аммо у ишчилар номаълум хотиннинг олижаноб гапидан кўра Ки Дэг аянинг фисқи-фасод гапларига кўпроқ қулоқ солишларини пайқаб, ўзини ушлаб қолди.

— Мана, ўртоқ учётчик ҳам келдилар!— Хотиннинг орқасидан Ким Еннинг овози эшитилди.

Идорага ўттиз ёшлар чамасида, галифе шим кийган, чарм фуражкали киши кирди. Унинг соқол-мўйлови силлиқ олинган бўлиб, чап юзида икки жойи кўкарган эди. Уни кечалари роса маза қилиб ухлайди деса бўлади! У стулнинг ўтирадиган жойига қаттиқ пуфлади-да, галифесининг тахи бузилмаслиги учун секин ўтириб, оёқларини аста чўзди.

— Қандай янгиликлар бор, Ким? Қандай ухладинг?— деб сўради ишчидан.

— Ўртоқ начальник, қанақа янгилик ҳам бўлсин?— деб ҳурмат билан жавоб берди Ким Ен.— Ҳамма нарса айтганингиздек жойида.

— Сиз менга келдингизми?— Ҳисобчининг қалин лабидда хотинга нисбатан табассум пайдо бўлди-ю, шу он у ишчининг орқасидан хўмрайиб қаради.

— Бу одамларни қаранг-а,— деб чуқур хўрсинди ҳисобчи Ким Ен чиқиб кетиб, эшик ёпилгач.— Ўзингиз ўйлаб кўринг-а. Ишчилар начальник билан баб-баравар муомала қилганларидан кейин, қанақа интизом бўлсин? Кўл бошга итоат қилиши керак. Табиатнинг қонуни шу. Кўл бош устидан ҳукмрон бўлса тартибсизлик бўлаверади.

— Йўғ-е!— ажабланди Ен Хи.— Наҳотки сиз ишчилар маъмурият қўлида кўр-кўрона қурол деб ўйласангиз?

Ҳисобчи тортишиб ўтирмай:

— Сиз қандай иш билан келгансиз?— деб сўради.

Цой Ен Хи кўкрагига яшириб қўйган йўлланма — букланган ғади-будур қоғозни олиб, ҳисобчига узатди.

— Ҳа, ҳа, шундай, у чидамсизлик билан столни чертарди, қоғозга қараб рангсиз сиёҳ билан ёзилган хатни ўқиб, хотинга ихтиётқорона назар ташлади.

— Цой Ен Химисиз? Заводнинг профорги-а? Эшитганман. Бизни текширгани келдингизми?

— Йўқ, ёрдамга келдим.

— Жуда соз, кўринг, қараб чиқинг, ҳеч нарсани яширмаймиз.

Ен Хи жаҳли чиққанидан лоладек қизариб кетди. У ўзини оҳақ цехидек иши энг оғир ва орқада қолган участкага юборилишини дирекцияга маъқуллашгунча

эси кетган эди. У бу цехнинг одамлари ҳақида ҳеч қандай хом хаёлга борган эмас, аммо, ҳар ҳолда анча яхши қабул қилсалар керак, деб умид қилган ва ҳар ҳолда унинг яхши ниятлари бу қадар беҳурмат қилинмас деб ўйлаган эди.

— Шундай деб ўйласангиз жуда катта хато қиласиз,— деб узиб олди Ен Хи.

Шу онда идора эшиги очилиб, ундан ўша биринчи печь олдида ишбоши бўлиб турган чол қаради. Қийин-бошларигина эмас, сийрак мўйловига ҳам юрак гарди ўтириб, оппоқ қилиб юборибди.

— Мастер ҳалигача йўқми?

— Э, сизмисиз Чан Сен?— бўшашиб гапирди ҳисобчи.— Йўқ ҳали. Бу ёққа киринг. Ўтиринг.

— Ўтиришга вақтим йўқ. Гудок чалганига ярим соат бўлди. Менинг одамларим ишга ўз вақтида киришишди. Бошқалар бўлса... Уни қаранг нима бўляпти. Оёқларини зўрға судраб босишяпти. Ялла қилиб юришибди.

— Сиз, Чан Сен, бошқаларни ҳам ишга ҳайданг. Сиздан ҳайиқишади.

— Одам ҳўкиз эмас, уни ҳайдаса. Камчиликлар бор, ҳамма бало шунда.— Чол қовоғини солиб оқилона боқди, унинг бутун қиёфаси ҳар қандай одамнинг қадрига ета олиши, бошқаларгагина эмас, ҳатто ўзига ҳам бўш келмаслигини кўрсатарди.

— Бизда камчиликлар бўлмаган вақтларда-чи, унда қандай эди?

— Бу баҳона эмас.

— Сизни, Чан Сен, ҳамма билади,— дарров унинг сўзини бўлди ҳисобчи.— Сизга ҳамиша ҳеч нарса ёқмайди.

Чолнинг ғазабидан мўйловлари титраб кетди. У жаҳл билан қовоқ солиб ҳисобчининг сўзига жавоб ҳам бермади-да, эшикни ҳам ёпмасдан чиқиб кетди.

Ен Хи деразадан чолга қаради. У тирсакларини кериб жаҳл билан юриб борарди. Майдончадан сал нарида унга эғнида жомакор кийган баланд бўйли, кенг елкали ишчи учради. Улар бир-бирларига жуда яқин келиб, қўл силташиб, нима ҳақдадир баҳслашдилар. Ана, чол жаҳл билан тупурдида, кескин бурилиб, печь томонга югуриб кетди. Новчаси унинг орқасидан бир нарсалар деб бақирди, аммо мўйсафид индамай қада-

мини тезлатди. Шундан кейин новча ҳам ерга туплаб, шошилишч идора томонга юрди. Улар гўё бир-бирларидан қочаётгандек эди.

Новча ваҳима билан тарақ-туруқ қилиб идорага кирди, стулга ўтирди-ю, шикоятланиб ингради:

— Кун йўқ, кун.

— Сизга ким халақит беряпти?— жонланиб сўради ҳисобчи, бир оз олдинга энгашиб.

— Чан Сен.

— Мен сизга кўпдан айтаман-ку, чол сизнинг ўрингизга кўз тиккан.

— Йўғ-э! Бу гапингни қўй!— деди ҳурпайиб новча. Ҳисобчи хафа бўлиб жим қолди.

— Бу аёл сизни сўраб келган эди,— деди у ноҳушлик билан.

Бу киши мастер экан, у Ен Хига қорайган қалин лабли юзини ўгирди, бу юз Ен Хига айниқса ҳисобчининг адабини бергач, олижаноб бўлиб туюлди. Ен Хи столдан йўлланмасини олди-да, мастерга узатди. У қозоннинг у ёқ-бу ёғига қаради-ю, уялиб кулди: мастernинг унчалик саводи йўқ эди.

— Заводдан келибдилар,— деб тушунтирди ҳисобчи тилар-тиламас.

— Нима учун?

— Мен қаёқдан билай. Эркак бўлганда ҳам гўргайдн, хотинлар шундай ҳам тўлиб ётибди. Ўзингиз ҳал қилинг.

— Нимани ҳал қилади? Биз ҳар бир киши учун хурсандмиз. Бу аёлни қаерга жойласак экан, қани ўйлаб кўрайликчи.

— Вагонеткага одамлар керак. У ерда хизмат қиладиган ишчилардан бири ҳамиша бетоб, иккитаси бўлса, дрим кечикиб келади. Материалларни ташиб улгуролмаяпмиз.

Мастер йўқ дегандек бош чайқади.

— У ердаги иккита хотиннинг ўзи ҳам роса чарчашди. Вагонеткани итариш хотинларнинг иши эмас. Мен анчадан бери у ердаги хотинлар ўрнига эркакларни алмаштирмақчи бўлиб юрибман-у, сен бўлсанг тагин хотин кишини ўша ёққа юборамиз дейсан.

— Ундай бўлса, ўзингиз ҳал қилинг.

Ен Хи эркакларга диққат билан қаради. Уларнинг гапидан билса, мастер унга яхшилик, ҳисобчи ёмонлик

қилмоқчи. Ен Хи ҳисобчининг ичи қоралигига тушунолмади. «Бунга нимама ёқмади,— деб ўйлади аёл,— ахир, мен бу ерга очиқ кўнгил билан келдим-ку. Мастерни бўлса, Қим Ен Сиг ҳам, Чан Сен ҳам ёмон кўришаркан. Мастер — хушфеъл одам бўлса... Нима деб тушунса бўлади?..»

— Сиз заводнинг қайси бўлимида ишлагансиз?— деб сўради мастер Ен Хидан.

— Компрессорда.

— Мана кўрдингми,— деб жилмайди ҳисобчи,— компрессорда-я... Бу ерда машинагина эмас, кўмир ташигга қоп ҳам етишмайди. Компрессорда-я... Мана, қаранг, бир айланиб кўринг, нималар қилаётганимизни билиб оласиз. Танқид қилишдан осон иш йўқ, ўртоқ.

— Дюн Хо, нега бундай дейсан?— деди таъна қилиб мастер.

— Ахир мен танқид қилаётганим йўқ-ку,— деди ўтииб Ен Хи.

— Ҳали кўрамиз.

— Хўш, Дюн Хо, бу аёлга тузукроқ иш топмадингми?— қовоқ солиб сўради мастер, унга бу гаплар ёқинқирамай.

— Йўқ.

— Бўлмаса, ўртоқ Цой Ен Хи, сиз вагонеткада ишлайсиз. Қарши эмасмисиз?

— Йўқ,— деди Ен Хи, гарчи бундай қарор унга кутилмаган нарса бўлса ҳам. Саводли, мутахассис бир кишини энг қора ишга қўйишдан ҳисобчининг муддаоси нимакин? Ахир йўлланмада «Бригадирликда фойдаланилсин» деб ёзиб қўйилган-ку. Ен Хи баҳслашмади. Унга, партия аъзосига қандай иш бўлмасин, ундан жирканиш ярашмайди.

Улар кенг, яхшилаб шибаланган майдонча ёнидан ўтиб боришарди. Мастер олдинда-ю, Ен Хи орқада, мастер катта-катта одим ташлаб борар, хотин унга зўрға етиб оларди. Майдончада ишчилар оҳакка сув қуйишар, чуқурдан пар билан бирга майда оҳак чанги тўзон бўлиб кўтариларди. Ишчилар янги келган хотинга қизиқиб қарашарди. Ен Хининг ҳам улар билан гаплашгиси келди-ю, аммо мастердан орқада қолмаслик учун шошарди.

Оҳак ишлаб чиқарадиган жойда елкаси кенг пинжак кийган нимжон йигит динамит ўрнатишга —

чуқурча кавларди. Икки хотин — улардан бири Ки Дэг ая — оҳакни болға билан майдалаб, вагонеткага солишарди. Йигит Ен Хига айёрлик билан кўз қисиб «Салом» деди. Ки Дэг ая бўлса, мастерни кўриши билан ғамгин аҳволда лабини қисди. Унинг мастер билан, шунингдек бошқа кишилар билан ҳам адовати бор эди. Аммо мастер Ен Хини янги дугоналарига таништириб, уч шпал нари ўтиб кетиши биланоқ Ки Дэг аянинг юзи ёришиб, жилмайди, ҳаёсиз, харис кўзларини тикиб, Ен Хининг пинжига суқилди.

— Юр қизчам,— деди ая унга ёпишиб олиб,— мен сенга ҳамма нарсани кўрсатаман. Фақат анавиларга яқинлашма.— Қизлар билан ҳалиги йигитни кўрсатди у.

Ен Хи бу кампир дастлаб кўришганда кишига шундай ёқимтой бўлиб туришини, ички сирни билиб олиб, ундан ўз манфаати учун фойдаланишини билмас эди. Ен Хи кампир унинг кўзига ёмон кўринса ҳам, бундайлигини билмасди. Шу пайт уларнинг ёнларига ёшгина жувон келиб, Ен Хи билан Ки Дэг ая ўртасига тушиб олди-да, очиқчасига:

— Мен Чун Сир бўламан. Менга шерик бўласан. Ки Дэг аянинг вагонетка итаришга кучи етмайди. Болғасини ура берсин. Бундаги иш оғир бўлса ҳам кўнгилли. Ҳали кўрасан,— деган эди, Ен Хи чин қалбдан севинди.

— Ўзинг биласан,— деди қизишиб Ки Дэг ая.— Кейин ўзингдан кўр. Чун Сир машҳур ғийбатчи, ярамас.

Улар жанжал билан овора-ю, ҳалиги йигит бўлса, унинг исми Сун Ир эди, аянинг орқасидан уни мазақ қилиб юзини буриштирарди.

III

Иш чиндан ҳам оғир, аммо кўнгилли эди. Ен Хи билан Чун Сир вагонетка итаришарди, қиямаликдан пастга вагонетка ўзи ғилдираган пайтларда унинг устига ирғиб чиқиб олишарди. Вагонетка, из бир-бири билан улашган ерларда тарақ-туруқ қилиб кўтариб ташларди, бундай пайтда хотинларнинг чехраларида болаларча қўрқув пайдо бўларди. Мана вагонетка ғизиллаб келган кучи билан юқорига кўтарилди, аёллар уни ўзлари итаришиб келгандай ғолибона майдончага жириб келдилар. Улар фахрланишса арзирди. Ахир қанчадан-қанча

кўмир ва оҳак тошларни ютиб, дунёда энг зарарсиз модда одамларнинг уйини оқлаш учун ишлатиладиган оҳак ишлаб чиқарадиган олов нафасли хумдонларни тўйдирувчилар шулар эмасми?

— Биз сен билан бирга кунига нормани юз эллик — икки юз процентдан бажаряпмиз, — дерди Чун Сир, — бизнинг ғайратимиз билан цехнинг умумий ишлаб чиқариши ўндан бир процент ошган. Ўндан бир проценти-а! — деди у. — Бу томони қандай бўлади?

— Бизнинг ташаббусимизни бошқалар қўллашади.

— Биз-чи? Бизнинг кучимиз кўпаяди, деб ўйлайсанми? Икки юз процентдан ҳам кўп бажарамиз, деб ўйлайсанми?

— Албатта.

— Йўқ, бундан ортиқ бажара олмаймиз. Шундай ҳам бор кучимиз билан ишляпмиз. Тезда силламиз қуриб қолади.

— Қўл кучи билангина эмас, мияни ҳам ишлатишга тўғри келади. Ихтирочилик имкониятлари ҳақида жиддий ўйлаш керак. Бундан ташқари бизда машиналар бўлади. Ўз машиналаримиз, ўзимизники етмаса Совет Иттифоқидан ва халқ демократик мамлакатларидан машиналар келади. Ажойиб машиналар келади, Чун Сир! Ҳозир заводга келган. Ўзим кўрдим. Бизнинг цехга бермасликлари мумкин эмас. Бугун-эрта беришади.

— Бизда ҳамиша шунақа: «бугун-эрта» дейишгани-дейишган, — афсусланиб деди Чун Сир.

— Ўтган кун ҳисобига ишляпмиз.

— Гап шунда-да.

— Машинада эпчил ва интизомли кишилар ишлаши керак. Бизнинг цехда эса на унақаси, на бунақаси бор. Олдиндан тайёрланиш, ишга ўргатиш керак.

— Ростини айтайми Ен Хи, — деди Чун Сир, — бошқаларни деб куйиб-пишавериш жонга тегди. Сен билан мен аравани тортайликда, бошқаларнинг аравага тушиб ўтириб олишгани майли-я, яна устига-устаг қичқиршгани ортиқча.

— Эй! — Ки Дэг аянинг қичқиргани эшитилди. — Нега тўхтаб турибсанлар?

Чун Сир кўп жиҳатдан тўғри айтарди. Ен Хи бу ҳақда кўп ўйлади. У аввало бригадаларни қайта қуриш кераклиги, токи ҳар бир бригадага бошқаларни ўзига

теглашишга чақирадиган бир нечтадан илғор инчилар бўлиш кераклигига тушунарди. Ишни олиб борадиганига эмас, одамларга яхши раҳбарлик қиладиган бригада бошлиқлари ҳам керак эди.

Оҳак цехидаги бригадалар ўз-ўзидан тўпланган бўлиб, уларга ким бақироқ бўлса, ўша раҳбарлик қиларди. Масалан, иккинчи пехда Дар Су, оҳак ишлашда эса, Ки Дэг ая ҳукмронлик қилиб, бу жойда у ўзини «тўла ҳуқуқли хўжайин» деб биларди. Ки Дэг аянинг ўзи Ен Хи билан Чун Сирнинг ғайратини кўриб, уларга «буйруқ бериш» билан қаноатланиб, ишламай қўйди.

Бир куни кечқурун ҳисобчи ишчиларини йиғди: уларнинг энсалари қотганини кўриб, Ен Хи бу ерда мажлис тез-тез ўтказиб турилаётганини англади. Ишчилар контора ёнидаги очиқ жойга йиғилишди. Куни бўйи чарчаганликларидан уюшган оёқларини ёзиш учун гоҳ унисини, гоҳ бунисини босиб турардилар. Баъзилари чўққайиб ўтиришди. Бошқалар ҳам уларга эргашди.

Мастер сўз олди. Унинг пешонаси терлаб кетди. У икки қатор орден колодкалари тақилган, ғижимланиб кетган жоржомасининг тугмасини асабий ечиб, қадарди.

Мастернинг сўзидан маълум бўлишича бу кварталда план бор-йўғи 35,1 процент адо этилган, яъни ўтган кварталдагидан атиги 5 процент кўп, бундай ёмон цех бутун мамлакатнинг ҳеч ерида бўлмаса керак. Илгари у ишчилигида ўзининг печкачилик касбини яхши билар ва севар, бошлиқлар уни ҳаминша мақташарди, урушда одамларнинг юзига тик қарашга одатланиб қолган эди, энди бўлса, кишиларнинг кўзига тушиб қолншдан безор бўлиб қолибди.

— Хўш, нега яхши ишламайсизлар?— деди шикоятмуз.— Ҳаракат қилинглар. Яхши ишласангизлар ҳаёт ҳам бутунлай бошқача... яхши бўлади.— Кейин бирдан бундай юмшоқ гапириш бошлиқ кишига тўғри келмайди деган фикр ёдига тушди-да, хўмрайди, пишқирди, бўйин томирларини бўртдириб бақирди:— Сизлар зараркунандачиларсиз! Ҳаммангиз ҳам тузумимизнинг зараркунандаларсиз. Саботажчилар!

«Ана холос, шунинг учун сенинг гапингга киришмас, сени ҳурмат қилишмас экан-да,— деб ҳайрон бўлди Ен

Хи.— Зараркунанда-я... Саботажчилар-а! Ким? Менми ёки Чун Сирми?» Ҳаммадан ҳам Ен Хини ишчиларнинг бу ҳақоратларга нисбатан индамаганлари ажаблантирди. Афтидан мастер уларининг иззати-нафсига қадақ қоққан. Улар бошларини елкалари орасига олиб, унинг сўзларини эшитдилар. Улар гўё «Сен бошлиқсан, сенинг вазифанг бизни сўкиш, биз эса ишчилар, шунинг учун чидам билан гапингни эшитиш, ишдан чап бериб ўз айтганимизни қилиш. Сенинг нобоп лавозимингга хайрихоҳлик кўрсатсак ҳам, бу алжираётган бўлмағур тапларингга тупураимиз» дейишарди.

Бир мунча тадбирли ишчилар мастер сўзлаётган пайтда орқасидан айланиб ўтиб, сездирмасдан уйлари-га кетиб қолмоқчи ва уйдаги ҳар қайси цехдаги барча ишдан муҳимроқ бўлиб туюлган кўпгина майда-чуйда ишларини қилмоқчи бўлдилар. Аммо йиғилишдан чиқиб кетишолмади. Уларни кўз-қулоқ бўлиб турган ҳисобчи чақириб қолди ва улар тилар-тиламас жойларига ўтирдилар.

Ниҳоят мастер сўзини тугатди. Унинг ўзи ҳам сўзи тамом бўлганидан хурсанд эди. У кўтарилиш қийин бўлган тепага чиқиб олгандек оғир нафас олар, ишчиларга савол назари билан қараб қўяр эди.

«Бундай сўздан кейин ишчиларнинг тарқаб кетишига йўл қўймаслик керак,— деб ўйлади Ен Хи.— Уларни ғайратлантирадиган бир неча оғиз сўз айтиш, цехдаги аҳволни яхшилаб тушунтириш, келгусидаги тадбирларни белгилаб ўтиш керак. Кишиларнинг иззат-нафсини бунақанги оёқ ости қилиш ярамайди, ахир бундай қилиш ярамас ҳол-ку! Аксинча, уларда ўзига ишонч ҳиссини тарбиялаш, ўз қадрини билиш ҳиссини ошириш лозим. Ҳозир мен чиқиб сўзлайман. Буларнинг ҳаммасини айтаман. Мабодо сўзласам менинг гапларимни қувватлашармикин? Ўзимга ўрганиш бўлмаган шароитда гапира олармиканман. Албатта қувватлашади. Анави йигитча — Сун Ир имо-ишора қилиб гапиринг деяпти. Сўзлайман. Сўзлайман. Аммо, сўзлаётганимда оқ соқолли чолга қараб туришим керак бўлади. Унинг афтидан тўғри ёки нотўғри сўзлаётганимни биламан. У қаерда ўтирганикин?» — Ен Хи ўтирганлар орасидан Чан Сенни ахтара бошлади ва уни ёнгинасида кўриб, хурсанд бўлди. «Сўзлайми?» — дегандек қаради чолга ва «мени қувватлайсанми?» — дегандек бўлди унга тикилиб.

Аммо, Чан Сен буни сезмади. У қуюқ қошлари орасидан бошқа бир кимсага тикилиб турарди. Ен Хи ҳам у қараётган томонга тикилиб ҳисобчини кўрди, ҳисобчи ҳамманинг диққатини ўзига жалб қилиб туриб гапирмоқчи эди.

— Бизнинг мастеримиз гапириб ўтганларига,— деб сўз бошлади ҳисобчи,— қуйидагиларни қўшимча қилмоқчиман. Бизнинг ёмон ишлаётганимиз рост. Сабаби шуки, биз бошлиқларни ҳурмат қилишга ва қулоқ қоқмай итоат қилишга ўрганмаганмиз. Агар бошлиқларни севсак ва ҳурмат қилсак, уларга итоат этсак, анча яхши ишлаган бўлар эдик. Мана, мисоллар келтираман. Бундан бир ой илгари Чун Сир конторага келиб, мастерга: «Бизнинг вагонеткада одамларни ишга тўғри жойлаштирилмаган ва бизнинг бригадир аямиз бозордаги савдогарнинг худди ўзгинаси», деди.

Мастер унга жавобан: «Янги одамларни қаердан оламан?» Нима ҳам дейсиз, хотин киши бўлгандан кейин гапираверар эканда. Унга шундай десак, у хафа бўлди. Уч кун ишга чиқмади. Бу ойда Чун Сир ўз планини юз эллик процентдан ошириб бажарди. Бу нимани кўрсатади? Агар бир киши ишлашни истаса бошқалар унга халақит бермайди. Демак ичларингизда баъзилар ўйлагандек камчиликлар учун бошлиқлар айбдор эмас,— ҳисобчи шу жойда анча узоқ жим туриб, сўнг сўзда давом этди:— жамиятимизнинг ҳаққоний қонунни ҳаммангизга маълум: ким ишламас экан, у тишламайди. Биз ўртоқлар, ишламаймиз-ку, еймиз. Эҳтимол, келаси ойнинг озиқ-овқат карточкасини одатдагидек бу ойнинг охирида эмас, келаси ойнинг охирида—планни бажариб бўлгандан кейин оларсизлар. Мендан хафа бўлмасликларингизни илтимос қиламан. Бу қонунни мен ўйлаб чиқарганим йўқ.

Ишчилар ҳаяжонга тушиб қолишди. Энди улар уйларига тарқашни хаёлларига ҳам келтирмасдилар. Энди уларнинг ҳаммаси ҳимоя истагандек, оқ соқоли чолга ўгирилиб қарашди. Чан Сен минбарга томон йўл олган эди. У ҳисобчига қараб қатъий оҳангда буюрди:

— Қани-чи! Бу ёққа туш!

Чол ишчилар билан шошмасдан, ҳар бир сўзни аввал ўйлаб, ҳар гал энг оддий сўзларни териб гапирарди. У ваъз қилмас, балки, суҳбатлашарди.

— Ўртоқлар,— деди у,— озиқ-овқат карточкаларингизни вақтида оласизлар, менга ишона беринглар. Бизнинг мамлакатимизда ишчиларнинг озиқ-овқат карточкалари кечиктириб берилсин деган қонун йўқ. Ҳисобчи ўртоқ бизга гуруҳни ўз оմборидан олиб бермайди. Шунинг учун хотирларингиз жам бўлаверсин. Бизни ўзимизнинг демократик ҳукуматимиз боқяпти. Ўзимизнинг жонажон ҳукуматимиз мулкидан ва деҳқонларимиз меҳнатидан ҳеч тап тортмасдан фойдаланяпмиз десак, бу бошқа гап. Ахир биз сизлар билан уларнинг қарамоғидамизда. Нотўғрими? Ҳисобчи ким ишламаса, у тишламайди ҳам деди. Биз сизлар билан ёмон ишлаган эканмиз, озроқ еймиз. Бошқа цехлардагиларнинг оладиган иш ҳақларига бир қизиқиб кўрингчи, улар биздан тўйиброқ ейишади. Биз бировни айбламаймиз, ўзимиз айбليمиз. Энди мастеримизга бир неча савол беришга рухсат этсангизлар. Ўртоқ мастер, иккаламизнинг келиша олмаслигимизни ишчилардан нега яширамыз? Нима учун келиша олмаймиз? Сизнинг ишингиз менга ёқмайди, сиз билан ишлаш қийин. Сизга қараб турсам, оёқдан ҳорияпсиз, мен сизни ёмон одам демайман, ақлли кишисиз. Ҳамма бало шундаки, сиз ҳамма вақт одамларга раҳбарлик қила олмаслигингизни биров билиб қолади деб, қўрқиб юрасиз. Сиз ёрдам сўраб биз ишчиларга мурожаат қилганингизда эди, ишда маслаҳат берардик. Сўраш у ёқда турсин, биров сўроқсиз оғзини очса ҳам қўрқасиз. Сиз бизни зараркунанда деб ҳақоратладингиз. Ахир сиз бизнинг ҳақимизда шундай фикрда эмассиз-ку. Нега ҳақорат қилдингиз? Биринчидан: ўз ожизлигингизни бақариш билан бекитишга, иккинчидан ишчиларнинг овозини эшитмаслик учун оғзига уришга шундай қилдингиз. Эски замонлар ўтиб кетган, энди, ишчиларни дўқ уриш билан ишлашга мажбур қилиб бўлмайди. Ақлли гап ва иш билан обрў олишингиз мумкин. Айтинг-чи, ўртоқ мастер, қачон бизнинг фикримизга қулоқ солдингиз? Менинг таклифим шу: биринчидан, яқин кунда ишчиларнинг умумий йиғилишини чақариш; иккинчидан, бригадалар ўртасида социалистик мусобақани йўлга қўйиш.

— Ҳали барвақт,— деб луқма ташлади ҳисобчи.

— Йўқ, айна вақти,— деб унинг сўзини бўлди мастер қизариб. У кўзини ерга тикди, чунки бирдан гапи-

риб юборгани учун ҳамма унга қараган эди, кейин қовоқ солди.

— Тўғри, айни вақти,— деди мўйсафид.— Бизларга ҳаминша яхши гап таъсир қилавермайди, аммо биз жиз-закироқ ва обрўталабмиз. Мусобақада ҳеч ким орқада қолишни истамайди. Менинг гапларим шу. Асосий масала ҳақида умумий йиғилишда яна гаплашамиз.

— Йиғилиш, албатта, яхши нарсa,— деди ўз одатича ҳамманинг номидан жавоб бериб ҳисобчи,— айниқса танқид ва ўз-ўзини танқид остида ўтган йиғилиш жуда яхши. Шунда ишчилар орасида ким норозилик туғдириши, уларнинг аҳил ишлашига қим халақит бериши аниқ бўла қолади. Энди навбатдаги масалага ўтамиз. Тезда қоронғи тушиб қолади, одамлар чарчашди, овқатланишади, шунинг учун узоқ тутиб турмаймиз. Ўртоқ Цой Ен Хининг бу ёққа келишини сўрайман.

«Нима учун унга керак бўлиб қолибман?» деб тушунолмади Ен Хи, у олдинга чиқиб йиғилиш қатнашчиларига қаради.

— Ўртоқлар!— деди таитанали вазиятда ҳисобчи, Ен Хи унинг ёнига келгандан сўнг.— Биз ўртоқ Ен Хини қисқа вақт ичида намунали ишчи сифатида танидик. Заводдагилар менга профорг бўлсин деб таклиф қилишди, бу таклиф менга ҳам маъқул тушди. У ҳақиқатан ҳам бу вазифага лойиқ аёл.

— Сайлаш бунақа бўлмайди,— эътироз билдирди Ен Хи.

— Қандай юрилса барибир эмасми? Ишқилиб кўзлаган жойга тезроқ борилса бўлгани-да.— Секин кулди ҳисобчи Ен Хиға эгилиб, шунинг учун унинг нима деганини ҳеч ким эшитмади.— Қани, ким сайлаймиз деса, қўл кўтарсин.

Ўтирганлар дарҳол қўл кўтаришди.

Шундай қилиб Ен Хининг эътироз билдиришига қарамай, уни профорг қилиб сайлашди. Ен Хи ўз номзодлигининг яқдиллик билан ўтиши уни профоргликка муносиб деб билганларидан эмас, балки ишқилиб хўжа кўрсинга бир одам профорг бўлиши кераклиги учун қўл кўтарганларини биларди. Ҳозиргача цехда бир неча профорг алмашинди, сўнггиси ҳатто хайрлашмасдан ҳам қаёққадир кетиб қолди, ишчилар янги профоргдан ҳам ҳеч нарсa кутишмасди.

Ен Хи шошиб борарди: уйигача яна бир соатдан ортиқроқ юриши керак эди. Уйдагилар унинг ишдан кеч қайтиши, чарчаб келиб кўп гапирмаслигига ўрганишиб қолишган. Улар бугун ҳам Ен Хини барвақт ва бунақанги вақтихуш келади деб ўйламаган эдилар. Ен Хи йўл-йўлакай қизчасининг ҳаяжонли чуғурлашини, онасининг меҳрибон чехрасини ўйлаб келарди. Онаси билан қизчаси бир-бирларидан ажралишмасди, уларнинг ўзлари бир дунё-ю, бу дунё марказида уларни боқаётган Ен Хи турарди. Икковларининг нифоқига Ен Хи сабаб бўлар, икковлари ҳам уни бир-бирларидан қизғонишарди.

Ҳаво момақалдироқ олдидан бўладигандай дим эди. Булутлар тез ҳаракат қиларди. Булутларнинг қанотли соялари атрофдаги водийларга, тепаларга ва қирғоғи эгри-бугри дарёларга тушарди. Қуёш нариги тепанинг орқасига ботарди, аммо тепа устида шафақ қизиллиги анчагача туриб қоларди.

Ен Хи ҳамон қадамини тезлатар, аммо уйига яқинлашган сари цех ҳақидаги фикри тез-тез эсига тушарди. Яқинда завод партия комитетининг раиси билан бўлган суҳбат ёдига тушди.

— Биздан кетганингга хафа эмасмисан?— деб сўради раис кўзини пирпиратиб.

— Йўқ.

— Наҳотки? Эсингдами, мен сенга заводдан кетма, ўйла,— дегандим.

— Ахир мен шикоят қилаётганим йўқ-ку.

— «Шикоят қилаётганим йўқ-ку!» Ойнага қара. Афтингнинг ўзиёқ айтиб турибди. Озиб кетибсан.

— Иш кўп. Бунинг устига профорг қилиб сайлашди.

— Ундай бўлса дуруст, аммо тўғриси айт, қийналяпсанми?

— Нима десам экан, ҳа қийин,— деди кўзини ерга тикиб тилар-тиламас Ен Хи.

— Мана энди сен билан очиқ гаплашамиз. Менинг ёрдамим керакми?

— Ўзим ҳаракат қиламан. Агар эплай олмасам, у ҳолда ёрдам сўрайман.

— Жуда яхши, ҳаракат қил, мени унутма. Мен ҳамнаша биринчи ёрдамчингман.

Унга бирон кимса ёрдам бера олармиди? Ахир маса-

ла фақат ишлаб чиқаришдаги камчиликлардан иборат эмас эди. Оҳак цехида ишчиларнинг ўзлари туғдирган қийинчиликлар бу камчиликларни яшириб ётарди, буни ҳам Ен Хи англаб етмаган эди. У ўзининг шикоятига раиснинг нима деб жавоб беришини олдиндан биларди: «Сен кўпроқ одамларга қара, шуларга суян» дерди у. Ен Хи хаёлидан унга жавоб берарди: «Ахир мен қарамаяппманми? Бутун коллектив олдида кетма-кет мағлубиятларга чидаб келяппман-ку. Бор кучим билан тиришиб-тирмашиб ишлаяппман. Демак, кишиларни бир-биридан ажратишни яхши ўрганмаппман-да, демак, турмушдаги тажрибам кам, бу тажрибани ҳар ким танҳо ўзи ортиради...»

Ен Хи ҳозиргача одамларни маълум категорияларга бўларди. Унга ҳамма қилмишларидан кейин беш бармоғидек аниқ бўлган одамни қайси категорияга қўшиш қийин туюларди. У ҳамма одамларни дўстлар, душманлар ва бетарафларга бўларди. Бетарафлар икки группани ташкил этардилар — онгсиз бетарафларни дўстларга қўшиб ҳисоблар, аммо онгида ҳали ўтмиш сарқитлари бўлган, сиёсий онглари ҳали тўла етилмаган бетарафларни душмanning резервига қўшиб ҳисобларди. Энди унинг мияси қотиб қолди. Оҳак цехида юқорида санаб ўтилган группаларнинг биронтасига ҳам тўғри келмайдиган одамлар бор эди.

Унинг кўз олдида Ким Ен Сиг келди. Бу одамнинг қовоғи солиқ, дангаса, камҳафсала бўлиб, ҳеч нарсага аралашмасди. Ким у? Онгсиз элементми? Шу пайт Ен Хи унинг уруш вақтида бузилган йўлни қайта қуришда қилган ишини ҳаяжон билан гапирганда кўзлари чақнаб кетганини ёдига олди. «Яхши иш,— деган эди у.— Бузилган йўлга тош терасан, ходачалар терасан, ғалаба йўли деб ўйлайсан». Онгсиз одам бундай демайдику. Дар Су-чи? Унга қараб турсанг душман, саботажчидек кўринади. Уруш пайтида эса, эски саватини кўтариб юриб, эски-туски йиғаман деб, қишлоқларга ва балиқчиларнинг посёлкаларига бизнинг варақамизни тарқатиб юрди. Қи Дэг аянинг ҳам на ҳақиқат, на самимиятини билиб бўлади. Унга ишонч билдириб, самимий бўлсанг, елканга миниб олади, ҳамманинг ўртасига нифоқ солади. Эҳтимол, у кўпроқ Ли Син Ман тарафдоридир? Аммо, Қи Дэг аянинг ўғли партия аъзоси эди, фронтда мардона ҳалок бўлган...

Ен Хи энг мураккаб нарса нисоннинг юраги эканлигини биларди. Партия унга ҳамиша ҳар бир кишига алоҳида муносабатда бўлишни ўргатарди, аммо бу таълимот унинг онгига энди тўла ўрнашди. «Ҳар бир кишига ҳушёрлик билан ўзига хос муносабатда бўлиш керак», дейиш осон. Аммо одамларнинг кўнглидагини пайқиб, унинг нима истаётганини билиб кўр-чи. Мисолга Дюн Хони олиб кўрайлик. Цехга Ен Хи каби ишчи келгани учун у хурсанд бўлиши керак эди, ахир цехнинг ёмон иши учун мастерга ҳам, унинг ўзига ҳам ҳамиша гап тегеди, йўқ, у хурсанд бўлмайди, балки зимдан Ен Хи га халақит беради. Нега? Ен Хининг бу саволига ким жавоб беради?.. Уришқоқ доғули Ки Дэг ая билан Дар Су қирпичоқ. Ен Хи ишлаб чиқариш унумини ошириш ёки меҳнат интизомини яхшилаш ҳақида огиз очса борми, унинг сўзи, буларга наштардек санчилади. Мантиқ қани? Кўпчилик ишчилар илгаригича уларни аллақандай касал кўрқитгандай ҳамма нарсага бефарқ қарайдилар. Уларнинг юрагига қўл солиб кўр-чи? Ҳатто ана шу қирқ ёшли ишчи Қим Ен Сиг ҳам (унинг Ен Хи га содиқлиги-ку аниқ-а) юрагини сира очмайди, у ҳам ўзининг норозилиги ва алам-ситамини яширади, гўё азоб унинг учун бир хазинадек. Ҳисобчи: «Қаранглар, кўринглар, ҳеч нарсани яширмаймиз» деб бекорга айтмаган. Эҳтимол, яширар?

Ен Хи ҳозиргача ўзининг ёшлик ғайратига, меҳнат-севарлиги, фаҳм-фаросатига шубҳа билан қарарди. У нима иш қилса партияга суянар, унинг улугъ планлари ва ғоялари билан яшарди. Ен Хининг ҳаётий ҳақиқати ана шу бўлиб, бунга ҳеч ким қарши туrolмас эди. Аммо, ҳозир бу етарли бўлмай қолди. Ен Хи борган сари ўзига илғор киши ва агитатор сифатида қандайдир муҳим сифатлар етишмаслигини кўпроқ англай бошлади, аммо бу қандай сифатлигини билмасди.

Қишлоқда, пастда бирданига чироқлар (кўринишдан ток эндигина бирлашган эди) милтиллай бошлади. Ёз пайтида, августдаги жала қуйиш вақти келганда қишлоқча ўпирилиш ва тошқиндан доимо хатарда бўлар, аммо уч томондан тоғ поғоналари билан яхши ҳимоя қилинганидан ҳаводан тушган ёғинга бардош бера оларди. Барвақт қоронғи тушиб, барвақт куз келадиган бу зах пастқамликка одамларни уруш ҳайдаб келган эди.

Яраш битими тузилгандан кейинги биринчи кеч Ен Хининг хотирида мустаҳкам ўришиб қолган. Ертўла ва пахса уйларнинг эшиклари ланг очилиб, лампочкалар ташқарига илланган эди. Катталар ва ёшлар гулхан ёқишган, ўтдан чала ёнаётганини олиб, пуфлаб машъал каби алангалатишар эди. Ёруғлик! Ёруғлик... тинчлик-ка маънодош эмасми?..

... Ен Хи уйига кирганда кун бўйи чопқиллаб юрган қизчаси бошини кўр бувисининг пинжига тиқиб ухлаб қолган эди. Тезда овқатланди, цехдаги янгиликлар ҳақида онасига гапириб берди, кампир цехда бўлиб турган ишлардан воқиф эди, кейин Ен Хи сиёсий китобчани ўқишга тутинди. Бу китоб босқинчилар томонидан азобланган эридан мерос бўлиб қолган эди. Китобнинг бир чеккаси бомба ташланган пайтда куйиб қолган, шунинг учун ҳам ҳар бир варақ охирида бир неча сўз тушиб қолган эди.

V

Мастер ва ҳисобчи билан Ен Хи ўртасида жиддий гап бўлиб ўтди.

— Сиз мени профоргликка маъмурий йўл билан тайинладингиз, бу демократик усул эмас, қайта сайлов ўтказиш керак,— деди Ен Хи қизишиб кетган юзини гоҳ мастерга, гоҳ ҳисобчига ўгириб.

— Барибир сизни сайлашади, борадиган бўлгандан кейин у йўлдан борилди нима-ю, бу йўлдан борилди нима. Энг қисқаси яхши-да,— деди иржайиб ҳисобчи.

Улар ишчилар тарқашган пайтда идорага йиғилишган эди. Уларнинг тепасида устига ўргимчак ин қўйиб кетган лампочка милтиллаб ёниб турарди. Қим Ен Сиг идорага мўралади-да, Ен Хининг мастер ва ҳисобчи билан таплашаётганини кўриб, суюнган вазиятда ўзини панага олди.

Шу куни ҳисобчи Ен Хига биринчи марта дўстона муносабатда бўлди. Ен Хининг профорг бўлишига у ёрдамлашмадими, ахир?

Ҳисобчи Ен Хига кўрсатган ана шу кичкина ёрдами эвазига Ен Хидан ҳам ёрдам кутарди. У бир принципини: «мен сенга тегмай, сен менга тегма!» деган принципини ушлаб олган, ўзини билган ҳар бир киши учун ана шу принципда иш қилишни мақбул кўрарди.

Ен Хининг олдида ҳисобчи ҳамиша тушунтириб бўл-майдиган бир ҳаяжонда турарди. Бу ҳаяжон унда бир парча ғижимланган ғадир-будур қорозда Ен Хининг но-мини ўқигандан буён бошланган эди. Унинг заводдаги баъзи дўстларини ана шу ўжар Цой Ен Хи яхшигина болаганини биларди. Ен Хи унга озгина бўлса ҳам ил-тифот қилганда унинг юраги ором оларди. У Ен Хиға юраги бўш, бефарқ киши, иродаси мустаҳкам, ён босиш-ни билмайдиган кишига хушомад қилгандек муомала қиларди. Дюн Хо одамларга таъсир қилиш учун ўзи севган усулнинг ҳийла-найрангига ўтишдан олдин бош-қа усулга, унинг нуқтаи назарида, аввалгисидан ҳам қо-лишмай таъсир қиладиган хушомадгўйлик йўлига ўтди. У Ен Хини ўз иттифоқига мойил қилиш учун бутун кучи-ни очиқ сарф қилар, чунки Ен Хи заводда катта обрўга эга ва вилоятдаги кўзга кўринган партия ходимлари, жамоат арбоблари орасида унга янги формациянинг ўсаётган кишиси сифатида ишонадиган ва уни қўллаб-қувватлайдиган анчагина одамлар бор. Айтайлик, шун-дай ишончга сазовор бўлган Ен Хи шухратпараст ва ҳеч ким танимайдиган жойда унутилиб ётган ҳисобчини қўллаб илтимос қилиб юбориши қийинми? Ен Хи унга жуда ҳам бегона ва ёт эди. У Ен Хининг кучи ўзиники-дан юксак эканлигини ҳис этар, аммо Ен Хи унга ўзи-нинг принципааллиги билан хавфли эканини билмасди.

— Айтнинг-чи,— деб мурожаат қилди у ҳисобчига ти-килиб туриб,— ишчилар паёгини бердирмай тўхтатиб туришга сизга ким ҳуқуқ берди?

— Шундай, мен ўзим... пўписа учун...

— Аммо сиз мутлақо аниқ айтдингиз: буни мен ўйлаб чиқарганим йўқ, мендан хафа бўлманг. Демак сиз юқори партия ташкилотларимиздан буйруқ олгандирсиз? Шун-дайми?

— Йўқ дедим-ку! Ўзимни тутолмай қолдим. Ишлаш-майди, тутмаган йўлим қолмади. Паёк деса ҳаммаси чў-чийди,— деб ўзини оқлагандек бўлди ҳисобчи.

— Агар мўйсафид Чан Сен чиқиб гапирмаганда, иш-чилар сизнинг сўзингизга ишонишарди. Улар партиямиз-дан норози бўлишарди. Сиз шуни истабми, истамасданми қилгансиз, барибир душман бундан фойдаланарди. Буни... зараркунандачилик деса бўлади.

— Бундай гапнинг ҳожати йўқ,— деб гапга аралаш-

ди мастер,— у катта кетди... Бунга ўзи ҳам иқрор. Чан Сен ота буни тузатди. Ҳа, у ноҳақлигини ўзи ҳам билди.— Мастер бўртган қовоқлари орасидан Ен Хига мулойим боқди. Кенг лаблари осилди, ҳаяжондан унинг япасқи бурни терчилади. Шу пайтда мастер ишчилар энг оғир айбда — жоҳиллик, бюрократизмда айблаган кишидан кўра шошиб қолган баҳайбат болага ўхшарди. Аммо Ен Хи бу хунук одамнинг ажойиб жозибасига учмай, аввалги шарттакилиги билан давом этди:

— Умуман биздаги тартибнинг ўзи қанақа? Одамлар эсига тушиб қолгандагина ишга келишади. Дангаса ва ишга кечикиб келадиганларга қарши ҳеч қандай кураш олиб борилмайди, кечалари навбатчи қўйилмайди ва атрофдаги хонадонлар оҳақ, кўмирни ташиб кетаверадилар.

— Нима, кузатувчи ёллашни буюрасизми?— деди ҳурпайиб ҳисобчи.— Буни японлар қўллашган эди, муваффақиятсиз чиққанлигини айтмай иложим йўқ.

— Кузатувчилар эмас, балки интизом ва ҳар кимнинг ишга шахсан қизиқиши керак.

— Шахсий қизиқиш ишчилар тўйгандан кейингина юзага келади.

— Бекорчи гап! Агар икки қўлимизни қовуштириб ўтира берсак, тўқ бўлиш у ёқда турсин, алоҳида давлат бўлиб ҳам яшаёлмаймиз. Россия ҳам бизникидан оғирроқ йўлни босган. Оч-яланғоч, қолоқ Россияга ҳеч ким ёрдам бермаган, у социализмни ўз кучи билан қурди, бизга эса ҳар томонлама ёрдам беришяпти. Бировларнинг нонига шерик бўлиш, ҳамиша шатакда юриш бизга ярашмайди. Ҳар биримиз оёққа туришни, урушдан кейинги жароҳатни тузатишни ўйламаймизми? Ишчиларга вазифанинг энг муҳим томонини тушунтиришгина керак. Шундай қилайлик, уларнинг қандай ишлаганини кўрасиз. Бизнинг одамларимиз ҳам бошқа корхоналардаги одамлардан эмасми, ахир?

— Манга қаранг-а, ўртоқ Цой Ен Хи,— деди яна ҳисобчи, хотин томонга ишонч билан энгашиб,— сиз ҳали дунёқарашимиз бошқа-бошқа деб ўйлаётган бўлсангиз керак. Йўқ, биз худди сиз каби, сиз билан мутлақо бир фикрдамиз. Бизни ватанга, шонли демократик ҳукуматимизга бўлган чексиз муҳаббат, Қим Ир Сенни қизгин севишимиз бирга боғлайди. Сиз ва барча соф дил кишиларимиз каби мен ҳам республикамизнинг гуллаб-яшна-

шини яхши кўраман, аммо... Кўрдингизми, нима бўлиши ҳақида сиз билан менинг фикрим бир хил, лекин сиз билан мен ўзимизнинг реал имкониятларимизни бир хилда баҳоламаяпмиз. Кечирасиз-ку, менимча сиз ёшсиз ва ҳаётни яхши билмайсиз. Рухсат этсангиз, баъзи нарсаларни айтиш билан сизга ёрдамлашсам. Сиз бошқа корхоналарнинг муваффақиятини газеталардангина ўқиб биласиз. Албатта бизнинг газеталаримиз ҳақ гапни ёзадилар, аммо улар биринчидан бутун бир группа мухбирлар мамлакатнинг ҳамма еридан қидириб топган алоҳида ягона воқияни ёзадилар, иккинчидан газетчилар бир оз қўшиб-чатиб кўпиртирсалар, ким нима дейди? Бу тарбиявий жиҳатдан керак ҳам...

— Тухматингизни қўйинг!— деб аччиқланди Ен Хи.— Бошқалар ҳақида ўзингизча тўқий берманг.

Мастер столга тирсагини тираганича жим ўтирарди. У гоҳ унга, гоҳ бунга кўз тикар, гўё икковидан бирини батамом танлаётгандек эди.

— Мен планни бажариш ҳақида кўп ўйлайман,— деди у. — Уч йил мобайнида урушгача бўлган ишлаб чиқариш даражасига етиб олишимиз ва ўзиб кетишимиз керак. Қандай қилиб? Агар одамларни машинага ўтказсак, гап бошқа бўларди. Бизда на машина, на малакали ишчилар бор. Цехимизда яланг тасодифий кишилар: оталари урушда ҳалок бўлган қизлар, бева хотинларгина, холос. Ишчилар яхши яшайдилар деб цехимизга келган деҳқонлар ҳам бор. Ахир, ишчилар гуручни магазиндан оладилар. Яна тагин резаворчилар, газмолчилар ҳам бор. Заводда иш яхши, партияликлар кўп. Бу ерда уч кишимиз: сиз, Чан Сен ота ва мен. Партиялик кишидан талаб қилиш осон, партиясиз кишидан эса... Уларга сизнинг талабингиз ёқмайди, улар тарқаб кетишади қолади. Урушгача қандай ишлар эдик-а! Оҳакни машина эларди. Ҳаммасини машина. Энди қўлдаги ишимиз кўп. Шундай қийналиб ўтиргандан яна ишчи бўлиб олсаммикин, яхши ишлардим. Буни қаранг, мастерликка олиб қўйишди-да...— У чуқур хўрсинди. Ен Хи мастернинг ноҳақлигини билса-да, унга раҳми келди.

— Машиналар бўлганда талаб ҳам бошқача бўлади. Биздан ана шу қийинчиликларни ҳам ҳисобга олиб талаб қилишяпти, биз шу талабни ҳам бажармаяпмиз. Кескин чоралар кўриш керак бўлади. Бошқалардан орқада қолишга ҳақимиз йўқ, улар эса кўп, жуда кўп... бундайларни ҳали газета ходимлари ҳам билмайди.

Цехда ишга келганларни рўйхатга олиша бошлашди. Ҳисобчи Дюн Хо ҳозир ҳам ўз одатини тарк эмай, цехда гудок чалинганда пайдо бўларди, шунинг учун рўйхат қилиш Ким Ен Сигга ва унинг севиклиси — у билан бир бригадада ишловчи ёшгина Ок Бунга топширилди.

— Мен унча саводли эмасман,— деди Ким Ен Сиг цехга ёрдам кўрсатишни истаб,— аммо хотиржам бўлаверинглар, Ок Бун менга ёрдам беради. Ок Бун ўтган йили бошланғич мактабни тугатган. Сизларнинг ҳаммангиз узоқда турасиз, мен ётган еримда деразадан туриб бўлса ҳам рўйхат қила бераман.— Ким Ен Сиг ҳамон идорадаги столларни бирлаштириб, шу ерда ётарди.

Кейинги пайтда Цой Ен Хининг характери сезиларли даражада ўзгарди. Йўқ-йўқ, унинг чеҳрасида табасум пайдо бўлди. Цехдаги иш бир оз жонлана бошлади. Цой Ен Хига турли хил юмушлар билан тез-тез учрашадиган бўлиб қолишди. Қарашсаки, у ақлли, сезгир аёл бўлиб чиқди. Ўзининг одамларга зарур эканлигини ҳис этнш, бева қолган Цой Ен Хини жонлантириб юборди, юрагида одамларга муҳаббат ва миннатдорчилик уйғотди.

Қутилганидек интизом баъзиларга ёқмай қолди. Аввало Ки Дэг ая ҳаяжонлана бошлади.

— Айтнинг-чи,— деб мурожаат қилди у Ен Хига содда диллик билан,— бизда саккиз соатлик иш жунни бўлса керак-а?

— Албатта.

Қани энди Ен Хи Ки Дэг аянинг тушкн овқат пайтида кишини жуда хуноб қилиб юборадиган фисқи-фасод тўла саволларига жавоб беришдан халос бўлса. Агар у жавоб бермай қўйса борми! Ўҳ-хў, у ҳолда Ки Дэг ая ўз ғалабасини тантана қилган бўларди. Ки Дэг ая бекорга кечаси билан мижжа қоқмай Ен Хини оғзаки тузоққа туширишни ўйлаб чиқдимми! Аммо, Ен Хи пўё у томондан олдиндан тайёрланган ҳийлали сезматандек, ажойиб сабр ва ҳурмат билан жавоб берар эди. Олдиниға баҳсчи бу билан юпанди ва профоргнинг содда диллиги ва тирншқоқлигидан пиқиллаб кулган бўлди, аммо вақт ўтиши билан у тоқатсизлана бошлади. Бу даҳанаки жангчиларни кузатувчилар Ки Дэг ая Ен Хининг бардошига тез кунда чидаёлмаслигини ва бирдан боплаб сўқинишга тушишини билардилар.

— Ўртоқ Ки Дэг, ҳаммага маълумки бизнинг мамлакатимизда саккиз соатлик иш вақти,— деб вазминлик билан тушунтирди Ен Хи.

— Нотўғри.

— Нега нотўғри бўлар экан?

— Саккиз соатлик иш вақти фақат қоғозда, сен бизга ҳақиқатда неча соат ишлашимизни тушунтир.

— Ўртоқ Ки Дэг, конституция қуруқ қоғоз эмас-ку,— яна босиқ оҳангда жавоб берди Ен Хи ва шу пайт у: «Агар профорг бўлмасам, жўна дердим», деб ўйлади.

— Биламан. Мана ўзингиз ҳисоблаб кўринг, ўртоқ профорг.— Ки Дэг ая қисқа, семиз бармоқларини очиб, битталаб бука бошлади.— Биринчидан, биз гудок чалинишдан ўн беш минут олдин келамиз, демак, бу ўн беш минут бизнинг вақтимизми? Иккинчидан, овқатга танаффус берилганда қисқа мажлис қиласизлар. Истанг-истаманг бу ҳам бизнинг ўн беш минут вақтимизни олади. Тўғри айтяпманми?— У атрофдагиларга бир қараб олиб, улар индашмагач, кучланиб, яна давом этди.— Учинчидан, биз ишни қачон гудок чалинганда тамомлаймиз. Ишни йиғиштириб, кпйингунимизча яна ярим соат вақт ўтади. Ростми? Нега ўтган ҳафтада ётоқхона қурилишига ёрдам учун якшабалик уюштирдинглар...

Агар Сун Ир деган йигитча унинг сўзини бўлмаганда, Ки Дэг аянинг даъволари яна аллақанчага бориб етарди.

— Сиз бир чамалаб кўринг-чи, саккиз соатлик иш вақтидан қанчаси бекорчи гапингизга чиқиб кетади. Бошқаларни қўя беринг, сизнинг ўзингиз шу вақтда тўла ишламайсиз-ку. Ҳамма аллақачон уйига етиб борганда ҳам сиз кўчада гаплашиб тураверасиз.

— Жим!— деб бақирди Ки Дэг ая ҳалиги йигитга.— Йўлда гаплашиб турсам ишдан кейин тураман, дам оламан. Бўлмаса уйгача етолмайман.

— Сиз узоқда турасизми?— қизиқиб сўради Ен Хи.— Яна икки якшабаликдан кейин ётоқхона битади.

— Ётоқхонанинг аяга нима кераги бор?— жим туrolмади Сун Ир.— Ана аянинг уйи.

Ки Дэг аянинг четан билан ўралган янги тоза уйи цехдан юз метр нарида эди. Уй олдида жуда яхши ишланган жўяклар чиройли манзара ҳосил қилган. Бундан, Ки Дэг ая уйида ўзининг қимматли вақтини бекорга ўтказмаслиги кўриниб турибди.

— Мана бизнинг Ок Бун нақ Мунсекореда туради,— деб гапга аралашди Қим Ен Сиг.— Бу ердан оралиқдаги масофа ўн ли келади. Шундай бўлса ҳам ишга ҳаммадан аввал етиб келади, рўйхат ҳам қилади...

Ок Бун ҳамма вақтдагидек бу сафар ҳам бир чеккада ўтирарди, унинг лабларида уялинқираш табассуми пайдо бўлди. Ен Сигнинг мақтови ва ишчиларнинг маъқуллаб қарашлари уни роса қизартирган эди. У уялиб, тескари ўгирилди.

Қи Дэг аяга қийин бўлиб қолган шу пайтда, боядан бери чордана қуриб, узун трубкасини чекиб ўтирган Дар Су ёрдамга келди.

— Сизларча,— деди у,— бутун кучимизни сарфлаб ишлашимиз керак-да. Бунинг ҳаммаси умумдават қозонига тушади, биз бўлсак, бошқаларни тўғизамиз.

— Бир қозонга тушиши тўғри,— деди боятдан бери жим ўтирган мўйсафид,— меҳнатимиздан йиғилган нарсаси умумий қозонга тушади. Аммо ҳар ким бу қозондан меҳнатига ярашасини олиб ейди. Қозон қанча тўлса, ҳар кимнинг улуши ҳам кўпаяди.

— Мен ҳовлиқмай аввал бу улушнинг қай даражада бўлишини кўраман.

— Айт-чи,— деди кутилмаганда Чун Сир дугонасига, у чақнаган кўзлари билан дугонасига тикилиб турарди.— Мастер ва ҳисобчи билан жанжаллашиб, уларни ҳам, ишчиларнинг ҳам устиларидан дирекцияга шикоят қилганинг ростми, энди бизнинг ҳаммамизни тарқатиб, янги ишчилар олишармиш-а?

— Бу гапларни қаердан тўқидинг?

— Тўқиганим йўқ,— деди Чун Сир тишини-тишига қўйиб, Дар Судан кўзини узмай.

— Яна айт-чи, Ен Хи,— деб давом этди Чун Сир аввалгича жаҳл билан,— товук қақилласа уй бузилар деганлари ростми? Хотин киши бўла туриб, эркаклар ишига аралашганинг нимаси.

Шу пайт Дар Су бир учиб тушди:

— Худди мана шу товук қақиллаши тўғрисида мен гапирганим йўқ. Буни бизнинг ҳисобчимиз айтди. У хотин-қизлар иши бўйича мутахассиску.

Саросимага тушган Дар Сунинг афтидан эркаклар роса хохолашиб жулишди, хотинлар уят аралаш эркакларга қарашди. Улар ҳам, булар ҳам Ен Хини севишарди, буга унинг шубҳаси йўқ эди.

Бир қанча вақт ўтгач, овқат пайтидаги танаффусдан кейин Чун Сир дугонасидан сўради.

— Мен сенга ҳайронман. Масхараларга жуда бепарво қарайсан.

— Бу умуман айтганда масхаралаш эмас, Чун Сир. Тўғрироғи ишончсизлик... тушунмаслик.

— Сенга ишонмаганликлари учун кулишадими?

— Демак, ҳали уларнинг ишончига сазовор бўла олганим йўқ.

— Агар сенинг ўрнингда бўлсам, кулиш мана бунақа бўлади деб кўрсатиб қўярдим!

Ен Хи хохолаб кулиб юборди:

— Мен бўлсам сабр қиламан,— деди у, кейин жиддий вазиятда давом этди:— Урушгача Хядюда район Демократик хотин-қизлар иттифоқининг раиси бўлиб ишладим. Ўшанда шундай қийинчиликларни кўрганманки, ҳозиргилари унинг олдида ҳолва. Биринчидан у пайтда мен ҳали ёш қизча эдим, иккинчидан, одамлар бизнинг иттифоқимизга унча ишонмасдан қарашарди, бу иттифоқ уларга қандайдир мутлақо янги нарса эди. Қанақа масхараларга чидаганимизни билсайдинг! Фақат эркакларгина кулишган деб ўйлайсанми? Алам қиладиган жойи шуки, хотинларнинг ўзлари ҳам бизни масхаралашган: «Хотин-қизлар ўз ташкилотига, ўз овозига қаерда эга бўлишарди? Икир-чикир гапини уйида гаплашса ҳам бўлаверади» дейишарди. Биз бўлсак хотин-қизларни ўқиш-ёзишга ўргатардик, гигиена ҳақида лекциялар уюштирардик, болалар хасталигига қарши суҳбат ўтказгани врачлар чақиардик, ёзувчилар, артистларни таклиф қилардик. Иттифоқимиз ҳам ўса бошлади, борган сари обрўси ошди. Уруш пайтида бу ишнинг натижаси кўрина қолди. Ватанимиз бошига оғир кунлар желганда хотин-қизлар катта иш қилдилар. Мен билан урушгача бирга ишлаган хотинлардан иккитаси республикамизнинг қаҳрамони бўлишди.

— Бу албатта яхши,— деб маъқуллади Чун Сир.— Лекин бўлар-бўлмас гапларга ҳам чидай бермш яхши эмас-да.

Чиндан ҳам хотинлар тош кўчиришга йиғилганларида Ки Дэг ая Ен Хиға ҳужум қилди:

— Бу эксплуатация!.. Сен Хядюда хотин-қизлар союзининг раиси бўлганингда қоронғи кўчада калтак еганимни булар билмайдн деб ўйлайсанми?

Ен Хи оқариб кетди. Чун Сир аянинг олдига иргиб ўтди-да, унинг сочидан тортишига оз қолди. Шу пайтда ҳозир бўлган Сун Ир аяни қутқазди.

Бу тўқнашишнинг натижаси шу бўлдики, бутун коллектив бир оғиздан келишгандек Ки Дэг аядан юз ўгирди, ҳатто Дар Су унга сира қарамай қўйди. Ҳар ким бирдан аядан кўрган ҳақоратларини эслай бошлади, аясиз цех тинчиб қолишини эслади, хулласи ая ўзининг феъли-атвори билан ҳаммани ҳолдан тойдирган эди. Ки Дэг аянинг ўзи бўлса бир неча кунда ўзини олдириб қўйди. У ишчилар менинг ёнимни олишар ёки жуда бўлмаса ишдан кетаман десам, йўқ деб туриб олишар, деб ўйлаган эди, аммо ҳамманинг бунчалик юз ўгиришини ҳаёлига ҳам келтирмаган эди. Бунга Ки Дэг ая чидаёлмади. У ўз умрида биринчи марта умумнинг ана шундай нафратидек даҳшатли нарсга дуч келган эди. Шундан кейин бир неча кун ишлади-да, ишдан кетиб қолди. Унинг ишдан бўшаб кетганига ҳеч ким ачинмади, аммо уни цехда кўп вақтгача эслаб юришди.

81

VII

Бир куни Чан Сен Ен Хининг бригадасига келди. У анча олисдан тугунча кўтарган қўлини силтаб:

— Печкалар «нафас оляпtimi!»— деди.

— «Нафас олиши» нимаси?

Шунда Чан Сен Ен Хига тушунтира бошлади:

— Печларнинг бузилган ерини бир-икки кунда тузатиб бўлмайди. Бу анчага чўзилади. Юқори сифатли оҳак бериладиган керакли температурага етказиш учун ўн кун қаттиқ ишлаш зарур. Бунга сабр-тоқат ва ҳунар талаб қилинади. Тушундингми? Бизда бўлса печлар бирон марта нормал ёнгани йўқ. Гоҳ кўмирни вақтида беришмайди, гоҳо юҳакни, баъзан ишчилар қарамай қўйиб ўт ўчиб қолади. Ишни бошидан бошла! Бугун ҳамма печлар «нафас оляпти». Оҳак ҳам юқори сифатли бўлади,— у ҳаяжондан титраган бармоқлари билан қўлидаги тугунчани ечди-да, Ен Хининг олдига икки бўлак оҳакни суриб қўйди.— Қани профорг, бу иккаласини бир-биридан фарқлаб кўр-чи?

Ташқи кўрinishдан иккала оҳактош ҳам икки томчи сувдек бир-бирига ўхшарди.

— Эй, профорг,— деб юборди Чан Сен ачиниб,— ҳеч нарсани билмайсан.

У чўққайиб ўтирди-да, кўвачани тиниқ халқоб сувга ботириб олиб, ҳалиги икки бўлак оҳактошга қуйди. Оҳак вишиллаб сувни эмди-ю, бири ўша заҳоти кукун бўлиб кетди, иккинчиси тошлигича қолаверди. Ен Хи сифатсиз оҳакнинг шунақа бўлишини биларди.

— Фарқини кўрдинг-а?— ота ўз ишидан мамнун бўлди.— Бугунгиси биринчи сорт.

Бу цехдаги дастлабки катта ғалаба эди. Бу ғалаба одамларни ғайратлантирди, қолоқларни ҳаракатга солди. Ёлғиз мастергина кундалик ҳаракат ва муваффақиятсизликлар натижасида асосий нарсани — цехнинг юксалишини кўрөлмай илгаригича аччиқланиб юарди.

У аввалгича бригадалар ўртасида елиб-югурар, ҳеч кимга ишонмай, одамларнинг тўпланишига халақит берарди. Одамлар аллақачон унинг бақирншларига қулоқ солмайдиган бўлиб қолишган, чунки мастер бақиргани билан қўлидан ҳеч иш келмаслигини, унинг бақирнши — кучсизликнинг аломати эканлигига ишонишган эди. Аммо, ҳадеб бақиравериши ва ишончсизлиги ишчиларнинг аччиғини желтирди.

Мастер Ен Хиға икки ёқлама қарайдиган бўлиб қолди. Бир томондан Ен Хининг ҳақлигига ишонар, иккинчи томондан бунга иқрор бўлмасди. Хотин киши бўла туриб, унинг камчиликларини бошқалардан кўра яхши билиши ва бутун кучи билан бу камчиликларни тугатишга ҳаракат қилиши мастернинг иззат-нафсига тўғри келмас эди.

Бир куни Ен Хи бу ҳақда Чан Сен ва Сун Ир билан гаплашди.

— У жекқайиб жетган, вассалом!— деди қатъий оҳангда Сун Ир.

Оқсоқол ўйлаб туриб бош ирғади.

— Йўқ, Сун Ир, аксинча у ўзига ўзи ишонмай қўйди, ўзини ҳурмат қилмаяпти. У ёмон одам эмас... яхши одам эди.

Ен Хи цехдаги иш завод партия комитетининг секретари ўзи иштирок қилса чинакам йўлга тушиб кетажанига борган сари қаттиқроқ ишонч ҳосил қила берди. Бу фикр ундан ёрдам сўрашга ундади.

— Сиз бизга ёрдам бермоқчи эдингиз,— деди Ен Хи унга,— энди бизга сизнинг ёрдамингиз жуда керак. Жуда.

Шу гапдан кейин очиқ партия мажлиси чақирилди. Ен Хи доклад қилди.

— Вайроналар ўрнида,— деди у,— биз янги заводлар, янги обод шаҳарлар барпо қилмоқдамиз. Республикага кўпроқ оҳак беришга қизиқмаймизми? Халқ қурилишларининг суръати бизга ҳам боғлиқ эмасми? Набираларимиз бизга мурожаат қилиб: «Шаҳримиз қурилаётганда сен бува, ёки сен буви нима қилгансизлар?» деб сўрайдиган вақт келади. Ўша пайтда бизнинг орамиздан: «у вақтларда мён бозорма-бозор харидорлар топиб, бир тийинлик қовунини бир ярим тийинга пуллаб юрганман», деб жавоб беришга мажбур бўладиганлар чиқиб қолмаса деб кўрқаман. Кеча ишдан келаётсам йўл бўйида Ки Дэг ая иссиққина жўхори сўтасини сотиб ўтирибди. Мени «ўз дўкони»га чақирди, таниш бўлганимиз учун молининг нархини жуда ошириб айтди. Уни кўриб уялиб кетдим.

— Нега уяласан?— деб луқма ташлади Чун Сир.— Ки Дэг илгари ҳам бозорчи аёл эди.

— Биз уни қайта тарбия қилолмаганимиз учун уялишимиз керак ўртоқлар.

— Бунақа одамни тарбия қилиб бўпсан,— деди яна луқма ташлаб тажанг Чун Сир.

Ен Хидан кейин Чан Сен мастерни қаттиқ танқид қилиб тапирди. У, мастер баҳонани ҳисобчидан ўрганади, деди.

— Бизнинг ҳисобчимизга бир назар ташланглар-а,— дерди Чан Сен вазминлик билан.— У ҳар қандай жонли ишни турли цитата ва қоғозчалар билан чамбарчас боғлаб, расмиятчиликка олиб боради. У бу касалини мастерга ҳам юқтирди. У ишчиларга ёрдам беришнинг ўрнига чалғитади.

Сун Ир сўнгги сўзга чиқди, у ҳаяжонидан дудуқланарди. У мастер Хак Синнинг қачонлардир ўз ишига моҳир, жуда қаттиққўл ва хўжайинларига ит каби содиқ бўлган япон ўнбошисининг қўлида ишлаганини айтди. Хак Сен японнинг билимдонлигини эмас, балки қилиқларини ҳам яхши ўрганиб қолган. У ишчиларга қўпол муомала қилади, уларга ишонмайди, уларни ўз ўртоқлари деб ҳисобламайди, қисқаси у билан ишлаш оғир.

Ўзига биноси баланд бўлган мастер йиғилишдагиларни ҳайратда қолдириб, ўртоқларининг ҳаққоний танқидларини тан олди.

— Мен оз биламан,— деб гўлдирадди оёғи татига қараб, ранги кетиб қолган коржомасининг тугмасини ўйнаган ҳолда.— Мен... ҳали мен жўп нарсани ўрганганим керак... феълим, албатта... тоқат қилиб бўлмас даражада. Ишдан олинглар!— унинг овози титрадди. У партком рансига гулоҳкорларча ўғирлиб қаради-да, пастга тушиб скамейкага ўтирди.

Партком раиси ўпкаланиб бош чайқайди.

— Ўртоқ Хак Сен, бу ўз-ўзини танқид эмас, ўз-ўзини танқид ўз камчиликларини ҳалол таҳлил қилиб бериш ва ўз имкониятларига тўғри баҳо беришни тақозо этади, сиз бўлсангиз «Ишдан олинглар» деб қўлни ювиб қўлтиққа урасиз.

Хак Сен ерга қаттиқ тикилганича гўлдираб:

— Ҳа, ҳа, тушундим,— дерди.

Шунда ақлли, кўнгли очик завод директори ношуд мастернинг кўнглини кўтарди:

— Хак Сен, мен сизни кўпдан буён энг яхши ишчи сифатида танийман. Сизнинг ўрнингизда бўлсам мен ҳам кўкрагимни керолмасдим, аммо сизга ўхшаб ерга қараб ҳам ўтирмасдим. Утган ойда сизлар планни аниқ ўлтиз процентдан сал ортиқ бажардинглар. Бу ойда план эллик етти процентгача етиб борди! Бу олдинга қараб қўйилган қадам бўлади! Юз процентга ҳали узоқ бўлгани билан, ҳар ҳолда бу кичкинагина ғалаба. Қани ётоқхона иши нима бўлганини айтиб беринг-чи?

Қорхоналарни қайта қуриш планида ишчилар ётоқхонасини қуриш ҳам кўзда тутилган эди. Аммо республикада қурилиш материалларига эҳтиёж катта эди, шунга кўра бу масалани ҳар бир қорхона давлатни ташвишга солиб ўтирмай, имконияти борича ўз ички резервлари ва қайта тиклашга ярамайдиган бинолар ҳисобига ҳал қилмоқчи бўлган эди.

Оҳақ цехи ҳузурида ётоқхона қуриш масаласи биринчи марта кўтарилганда, Хак Сен дирекциядан ёғоч сўради. У томга ёпиш учун черепицани ўзи қидириб топмоқчи бўлган эди. Цехга яқин жойда, уруш пайтида слкад бўлиб турган, усти черепицали ертўла бор эди. Хак Сеннинг илтимоси қондирилди. Ётоқхона қурилиши бошланди: столбалар қўйилиб, стропиллар ётқизилди. Хак Сеннинг хатоси шундаки, у бу ишни ҳисобчи билан собик профоргга топширган, улар ихти-

ёрний равнишда қурилаётган бинога ишчи кучини ўз вақтида сафарбар эта олмаганлар, натижада оҳак цехи имирсилагунча ишни зарурроқ қўшнилар черепницани олиб кетишган. Кейин бундай ҳолатда юз берадиган одатдаги оворагарчилик бошланди: ётоқхонани ишчиларга топширадиган муддат ўтиб кетди, дирекция қисталаниб қилиб ҳисоб сўрай бошлади, Дюн Хо бўлса, ажойиб баҳоналар топиб, муддатни кечиктиришга уринди. Ниҳоят у ётоқхона томини похол билан ёпмоқчи бўлди-да («урушдан кейинги пайт бўлса, ишчилар бунни тушунишлари керак,— деб мастерни ишонтирди у,— черепница сўрашнинг кераги йўқ, кейинча бўлар»), дирекцияга ётоқхона битди деб хабар қилди. Похол сотиб олинган эди, аммо заводнинг бош инженери мастер сингари Дюн Хонинг сўзига лаққа учадиган одам эмас эди, у ётоқхона томини похол билан ёпишга мутлақо рози бўлмади. Буларнинг ҳаммасини директор билан завод комитети батамом ажабланиб ҳозиргина йиғилишда эшитдилар. Икковлари ҳам бир-бирларига маъноли боқиб: «Оғайни, иккаламиз шу пайтгача қаёқда эдик» дейишгандек бўлишди. Ҳақ Сеи бўлса ўзини томоғига ютиб бўлмас тош тикилгандек ҳис этарди. Директор билан раис мастернинг қай аҳволга тушганини кўриб, унинг ишчилар олдида обрўси батамом тушиб кетмаслигини назарга олган ҳолда ётоқхона тез кунда битказилажаги, дирекциянинг айби учун ишчилар сира ҳам ташвиш тортмасликларини айтишди. Шундай қилиб, айбнинг кўп қисмини директор ўз устига олди. У Ҳак Сенни яна қўшимча суҳбатлашиш учун дирекцияга боришини сўради.

Эртасига мастер директорнинг олдидан тушдан кейин қайтиб келди. У ерда уни роса боплашгани сезилиб турарди, ранги ўчган, аммо кўзлари чақнарди. Ен Хи билан учрашиб, дарров унга:

— Зўрға омон қолдим, аммо ишлонишди, биласанми, ишлонишди. Мен келаси ойда планни бажаришга ваъда бердим. Бажарамиз!— деди.

— Албатта,— деб жавоб берди Ен Хи жилмайиб.

— Жаҳлинг чиқмасин, энди ёрдамлаш.

— Ен Хи мастернинг қўлини қаттиқ сиқди.

Ҳар куни бир янгилик содир бўларди. Бу қол одамларни қувонтирар ва ғайратлантирарди. Ўзларининг ўткир, ачиқ сўзли цех деворий газеталарининг чиқиши катта қизиқишга сабаб бўлди:

Арифметика масаласи

Бизнинг Дар Су трубкасини қўйиб сигарета чекишга ўтди. У иш куни давомида бир ярим пачка сигарета чекади. Ҳар қайси пачкада 20 донадан сигарета бор. Агар иш вақти 8 соат бўлса, бизнинг Ли Дар Сунинг ҳар бир чекишига 12 минуту 4 секунддан вақт кетса, у неча соат ишлайди?

Дар Су гўё ўз қадр-қимматини туширадиган бирон нарсасиз сезмагандек деворий газета ёнига сохта ялқовлик билан лапанглаб келди. У маънодор ва ўткир кўзларини хабар устидан тез югуртириб чиқди. Иссиқ ва шамолда қотиб кетган юзида ёзганларга нисбатан нафратлангандек аломат пайдо бўлди. Фақат бурун катаклари титраб турарди, холос.

Печлар нормал режимга тушгач, борган сари кўпроқ оҳак чиқара бошладилар, тош кондаги ишчилар бу талабни қондирилмай қолдилар. Шундан кейин Ен Хи мастерга учрашиб, ўзини тош конга ўтказишларини илтимос қилди, буни эшитган Чун Сир Ен Хи билан икки ҳафтагача гаплашмади. Ен Хининг ёнма-ён бўлса ҳам, бошқа бригадага ўтишини Чун Сир дўстларига хиёнат деб тушунди. Чун Сирнинг назарида Ен Хининг айбини биргина нарса енгиллаштирарди: тош майдалаш вагонеткани итаришдан осон эмаоди, бошқа профорг бўлганда ўзига қулай жой топиш учун юз хил найранг ишлатиши мумкин эди.

Орадан кўп вақт ўтмай, шу пайтгача сув ташиб юрган кишилардан бир нечасини тош конга ўтказишди. Цехда насос ўрнатилиб, сув ташувчилар ҳам цехга ўтишди.

Оҳак ишлаб чиқариш ўсиб кетди, аммо элак етишмаоди, шунинг учун элаб ҳам, жойлаб ҳам улгуролмасдилар. Печкалар ёнида юппоқ тоғ пайдо бўлди. Ҳаво очиқ кунлар эди, аммо ёғингарчилик бўладиган кунлар ҳам яқинлашмоқда эди, оҳак эса ҳамон очиқ ҳавода турарди. Ишчилар шошилишч йиғилиш ўтказишди, бу йиғилишда тревога эълон қилинди. Оҳакни

элаш ва жойлаш учун аварияларни бартараф қиладиган бригада ташкил этиш ҳақида қарор қабул қилинди.

Цехда беш кеча-кундуздан буён тўхтовсиз иш боришти. Одамлар ўртасида бардош бериш учун мусобақа борарди. Чарчаб ҳолдан тойишига қарамай, ҳеч ким ишдан кетмасди.

Ен Хи идорадан чиққанда кеч соат ўн эди. Бу кунларда у уйига бормас, Қим Ен Сит бўшатиб берган истолларда ётиб дам оларди. Ҳамма ишчилар жой-жойларида ишлашарди, ёлғиз Дар Сугина тагига похол қоп тўшаб, хуррак отиб ётарди. Ен Хи уни уйғотди:

— Ўртоқ Дар Су, уйингизда қониб ухларсиз. Булут босяпти. Ҳали замон ёмғир ёғиб қолади.

Дар Су эринибгина тирсаги билан суяниб ўрнидан турди-да, билимдон киши каби тунги осмонга қаради:

— Ёғингарчилик индинга бошланади.

— Ишончингиз комилми?— деб сўради Ен Хи очикчаюнга пичинг қилиб.

— Ҳа! Мени тангрининг ўзи ҳам алдамайди.

— Жуда саз, ундай бўлса... индингача тинчгина ухлайверинг.

— Ҳа, майли.— Дар Су тилар-тиламас ўрнидан туриб, элак томонга йўл олди.

Ярим кечага яқин Ен Хи цехни иккинчи марта айланиб чиқди. Бу сафар ҳам Дар Су жимгина бир чеккада ухларди. У икки ооатда фақат беш қоп оҳак элабди. Ен Хи қопнинг оғзи бойланган похол орасидан қўлини тикиб, оҳак орасида тош борлигини аниқлади.

— Бу нима?— деб сўради у Дар Судан баланд овоз билан.

— Тош.

— Ана шу тошлари борлиги учун оҳакни элакдан бошқатдан ўтказасиз.— Ен Хи қовоғини солиб нари кетди.

— Тўхта, профорг!— деб бақирди у, уйку аралаш.

— Хўш, нима дейсиз.

— Билиб қўй, профорг, тағин атайлаб қилипти деб ўйлама. Яхши элаётгандек бўлаётган эдим. Кўз олдим жимирлаб кетяпти.

— Бошқаларчи? Сурункасига икки омена ишляп-

миз. Сиз кундузи уйингизга ҳам бориб келдингиз. Дам олдингиз.

— Кундузи ухлай олмайман,— деди унинг кўнглини топиш учун қизиқчилик қилиб.

— Бу баҳона бўлолмайди, ундан кейин... ҳеч ким сизни кечаси ишлашга мажбур қилмайди. Майли, уйингизга кета беринг. Сизсиз ҳам амаллаймиз.

У Ен Хининг ёнгинасига келди. Унинг вазоҳати қўрқинчли эди. Ен Хи ички бир куч таъсирида ундан узоқлашди-ю, шу заҳоти ўйлаб қолди ва профоргга қўрқинч ярашмайди деган мулоҳаза билан бошини мағрур кўтариб тўхтади.

Дар Су яқинроқда ҳеч ким йўқлигига қаноат ҳосил қилиш мақсадида шошмасдан атрофга аланглаб чиқди.

— Профорг, сен нега менинг жигимга тегяпсан?

Унинг ҳозирги ҳолати қандайдир бегона ва даҳшатли туюлди. Ен Хининг юраги қинидан чиқай деди. «Душман, наҳотки душман бўлса?— деган фикр хаёлидан ўтди.— Бунини қаранг-га, ўз вақтида қарамаган экамманда...»

— Қани!— деб буйруқ оҳангида қичқирди у,— четроқ тур!

— Бақирма,— деди у секингина ва аввалгича қаттиқ туриб давом этди:— Нега жигимга тегяпсан?

— Мен ҳеч қачон ҳеч кимнинг «жигига теккан» эмасман.

— Нима, мен билмайманми?— у муштини гоҳ сиқар, гоҳ қўйиб юборарди.— Мени сиқиб чиқармоқчимисан?

— Аввал гапга қулоқ солинг, Дар Су,— деди Ен Хи,— яқинда сизга ҳувак беришди. Бир неча кундан кейин бу ҳувак титилиб кетди. Шу ҳақда нима деганингиз ёдингиздами? «Бу қосиб қўлимга тушса, қўлни оуғуриб олардим», деган эдингиз. Дар Су, сиз шундай деган эдингиз. Шундай экан, сизнинг яхши эламаган оҳанингиз қурувчиларнинг қўлига тушса, улар нима дейишади? Хўш, бунга нима дейсиз?

Дар Су сукут қилди.

— Мен жавоб кутяпман.

— Бошқаларга айтасанми?— деди босиқ товуш билан.

— Айтаман.

— Яхшиси, бировга айтма-ю, мен бир ҳаракат қилай-да...

— Яхшиси, сиз ҳаракат қилишингизни бутун коллективга айтсангиз.

— Коллективнинг олдида чиқиб гапиришим керакми? Айбимни бўйнимга олиб-а...

— Худди шундай.

— Йўқ профорг, бундай қилолмайман. Сен билан чиқиша олмаслигимни билардим, сен мени сиқиб чиқармоқчисан. Мен бегона кишиман-у, менга барибир деб ўйлайсанми? Ўзимизнинг халқ ҳокимиятимиз пайтида цехдан кетармишман... Бўйнимга қоп илиб дунёни дарбадар кезармишман... халқ ҳукумати пайтида-я... Севиниб қол, профорг. Сиқиб чиқардинг. — Шундагина Ен Хи унинг кўзида ёш борлигини сизди. У кескин ўғирилди ва Ен Хининг эсига бирдан ҳар бир кишига алоҳида муомалада бўлиш керак деган фикр тушди.

— Дар Су, мендан нимани талаб қилмоқчи эдингиз?— деди Ен Хи. Бу табиати оғир ва ўзига биноси баланд одамга ачинди Ен Хи.

У худди шунини — Ен Хи уни бу ердан чиқармай орқасидан чақиришини кутарди.

— Ҳаммаси яхши бўлиб кетади. Фақат ҳалиги — коллектив олдида чиқиб сўзлашни қўй. Гапира олмайман.

Ен Хи бош иргиди.

У Ен Хига тикилиб қаради-да, қандайдир ғайритабиий қўрқа-писа жилмайди ва куч билан чаққон ҳаракат қилиб, элажка ёпишди.

Эртаси жуни кечга яқин жала қўйди. Оҳак панага олинган эди. Ҳориган ишчилар печкалар олдида кийим-бошларини қуритишар, истар-истамас тарқалишарди. Негаки чарчоқлари энди сезилиб, уйларига етиша олмайдигандек туюларди. Чунки бир-бирларидан ажралгилари келмасди. Улар илҳомлантирувчи меҳнат ва коллективнинг бирлиги нима эканлигига эндигина тушуниб етган эдилар.

АВТОРЛАРНИНГ ҚИСҚАЧА БИОГРАФИЯСИ

Хан Сер Я

Кореянинг йирик адибларидан бири Хан Сер Я 1900 йилда деҳқон оиласида туғилди. У ёшлик чоғлариданоқ марксизм классикларининг асарлари билан танишди ва шу чоқларданоқ онгли равишда корейс халқининг озодлиги учун кураша бошлади.

Хан Сер Янинг дастлабки ҳикоялари 1925 йилларда майдонга келади. Шу йилнинг ўзидаёқ Корея пролетар ёзувчилари асооциациясини ташкил этишда қатнашади. 1927 йилда Хан Сер Я союзнинг программасини нашр этади. Програма тексти ёзувчини таъқиб остига олиш учун далил бўлади; уни тўрт йил муддат билан қамайдилар. У турмада ётар экан, корейс пролетарларининг япон золимларига қарши курашини акс этдирган «Оқшом» номли дастлабки романини ёзишни ният қилади. Бу роман корейс халқининг олтин фондига қўшилади.

1943 йилда Хан Сер Я қайтадан қамоққа олинади. Уни Совет Армияси озод қилади.

Хан Сер Я — кўзга кўринган жамоат арбоби. У Корея Ёзувчилар союзининг раиси, Корея Меҳнат партияси Марказий Комитетининг аъзоси, Олий Халқ мажлисининг депутати, Корейс тинчликни сақлаш комитетининг раиси, Бутун Дунё Тинчлик Совети Бюросининг аъзоси.

Ли Ги Ен

Ли Ги Ен 1895 йилда камбағал-деҳқон оиласида дунёга келади. У маълумотни Токиода олади.

Ли Ги Еннинг «Акамга махфий мактуб» номли

дастлабки ҳикояси 1925 йилда босилиб чиқади. Бу ҳикоя унинг бир йўла Кореянинг энг яхши прогрессив ёзувчилари қаторидан жой олишига сабаб бўлади. Ли Ги Ен Корея адабиётида социалистик реализм методига асос солувчилардан биридир. У — КАПП (Корея пролетар ёзувчилар ассоциацияси)нинг ташкилотчиларидан биридир.

Ли Ги Ен бир қанча ҳикоя ва романларнинг аъзо-ридир. Унинг 30-йилларда ёзилган «Ватан» номли романи корейс адабиёти хазинасидан ўрин олди. Озодликдан сўнг Ли Ги Ен «Ер» номли роман ёзди. Бу романда қишлоқдаги демократик ўзгаришлар ўз ифодасини топган. Ли Ги Ен ҳозирги кунда корейс халқи тарихининг кейинги 50 йиллик даврини акс этдирувчи эпопея «Туманган» трилогиясининг учинчи қисми устида иш юлиб бормоқда.

Ли Ги Ен ҚХДР Олий Халқ мажлисининг депутати, чет эллар билан маданий алоқа қилиш Корея жамиятининг раиси.

Ден Дзя Ген

Ден Дзя Ген 1909 йилда ўқитувчи оиласида туғилади. Педагогика институтини тамомлаб, гимназияда корейс ва инглиз тилларидан дарс беради.

Озодликдан кейин нашриётнинг (Кореяда нашриёт битта... *Тарж.*) директор ўринбосари бўлиб ишлаган.

Уруш йилларида ҳаракатдаги армия сафида мухбирлик қилган. Яраланиб қолгани туфайли америкаликлар томонидан асир олинади. Қочжедодаги ҳарбий асирлар лагерида бўлади. Аммо бу ерда ҳам курашни тўхтатмай, яширин ташкилотга аъзо бўлиб киради.

Асирликдан 1953 йилда қайтиб келади.

Ден Дзя Ген Корея Меҳнат партиясининг аъзоси.

Ли Бук Мен

1908 йилда ишчи оиласида бунёдга келади. Озодлик давригача Хамин химкомбинатида ишлайди.

Ли Бук Меннинг «Химкомбинат» номли биринчи ҳикояси ўттинчи йилларда босилиб чиқиб, уни бир йўла Кореянинг энг асл пролетар ёзувчилари сафига кўтаради. Ли Бук Мен КАПП чилар қаторига киради.

Озодликдан кейин Ли Бук Мен Чандин гидроэлектростанцияси завод комитетида ишлаб, халқ билан бевосита алоқани давом эттиради. Ли Бук Мениннг энг яхши ҳикоялари: «Ток», «Ватанпарварлар», «Ишчилар оиласи» сингарилардир. Ли Бук Мен Корёя Меҳнат партиясининг аъзоси.

Квон Дзон Лён

1913 йилда ўрта ҳол деҳқон оиласида туғилди. Озодликкача савдо ходими ва қора ишчи бўлиб хизмат қилган. 1938 йилдан бошлаб узоқ вақтгача Хитойда яшаб, дарвозабонлик қилади. 1944 йилда Янги тўртинчи армия сафига киради. 1946 йилда Корёяга қайтиб келиб, Сеулда яшаб туради. Бу ерда яширин иш олиб боради. Уруш йиллари мухбир сифатида хитой кўнгиллилари қисмида хизмат қилади.

У «Булоқ бошида», «Сарқитлар», «Кечув жойи» каби қатор ҳикоялар ёзган.

Квон Дзон Лён Корёя Меҳнат партиясининг аъзоси.

Хван Ген

Хван Ген 1918 йилда Жанубий Хамген вилоятида қашшоқ деҳқон оиласида дунёга келади. У ҳунар мактаби ва ўрта мактабларни тамомлаган. 1937 йилдан бошлаб мактабда ўқитувчи, кейинчалик газетада мухбир бўлиб хизмат қилади.

Хван Ген ўзининг адабий фаолиятини мамлакат озодлигидан кейин бошлади. У: «Чорвадорнинг саргузашти» (1948 йил), «Кўмир қатлами» (1949 йил), «15 август куни» (1950 йил) сингари қатор ҳикоя ва повестлар ёзади.

Корёйс халқининг лисинманчилар ва америкаликларга қарши олиб борган Ватан урушининг дастлабки кунлариданоқ Хван Ген фронтда ҳарбий мухбирлик вазифасини ўтайди. Бу вақт орасида у: «Хотин» (1951), «Аланга ичидаги юрол» (1952 йил), «Қордаги излар» (1952), «Бахт» (1952) номли асарларни ёзади.

1953 йилда КХДР Олий Халқ мажлиси Президиуми Хван Генни учинчи даражалли Давлат Байроғи ордени билан мукофотлади.

Хван Ген Корёя Меҳнат партиясининг аъзоси.

Чон Се Бон

1915 йилда қарол оиласида туғилади. Ун беш ёшидан бошлаб қароллик қилади, японлар фермасида ишлайди. Озодликдан сўнг адабий асарлар ёзишга киришади.

Корея Меҳнат партиясининг аъзоси.

Юн Си Чер

Юн Си Чер 1919 йилда камбағал оиласида туғилган. У 1943 йилда Токиода Давлат университетини битириб чиқади. Узоқ вақт Хитойда туриб қора илчи бўлиб хизмат қилади.

Ватанига озодликдан сўнг қайтиб келади. Корея Меҳнат партияси Марказий Комитети, шунингдек Корея Ёзувчилари союзи нашриётида хизмат қилади. Лисинманчилар ва америка интервентларига қарши олиб борилган уруш даврида Халқ армияси олий қўмондонлик сиёсий бошқармасида мухбирлик қилади.

Юн Си Чернинг энг яхши ҳикоялари: «Олма дарахти», «Геология», «Она тупроқ» сингарилардир. Автор шунингдек публицистик мақолалар ёзишда ҳам самарали меҳнат қилади.

Юн Си Чер Корея Меҳнат партиясининг аъзоси, тинчликни сақлаш Пхеньян комитетининг раиси.

Пак Ун Гер

Пак Ун Гер 1923 йилда хўшамин (тоғда яшовчи деҳқон) оиласида дунёга келади. Техникумни тамомлаб озодликкача заводда ишлайди.

Пак Ун Гер озодликдан сўнг Сеулда яшаб журналистик қилади. У 1947 йилда Пхеньянга кўчиб келади ва бу ерда Корея Меҳнат партияси Марказий Комитетида хизмат қилади. Пак Ун Гер уруш йиллари армияда мухбирлик қилади. У партиянинг «Турмушга яқин бўлайлик» деган чақириғи муносабати билан вилоят — шаҳарчасига бориб, ўша ерда яшаб қолади. Сондин завод газетасида муҳаррирлик қилади.

Корея Меҳнат партиясининг аъзоси.

Бен Хи Ген

Бен Хи Ген 1924 йилда камбағал деҳқон оиласида туғилади. Урта мактабни тугатгач, ватанининг мустақиллиги учун курашади. 1944 йилда япон ҳукмронлари томонидан қамоққа олинади, уни қамоқдан Совет Армияси халос қилади.

Халқ ҳокимияти барпо этилгач, Бен Хи Ген Корея Меҳнат партиясининг Хиннам вилояти комитетида хизмат қилади. Уруш йилларида Хиннам шаҳри вақтинча америкаликлар томонидан босиб олинган пайтларда у, партизанлар отрядида хизмат ўтайди.

Бен Хи Ген Корея Ёзувчилари союзи Хиннам филиалининг раиси. Унинг энг асл ҳикоялари: «Буюк оқим», «Ўспиринлар», «Туғилиш», «Биринчи қор», «Хе Сук голиб чиқди», «Қувончли келажак» кабилардир.

Ю Хан Лим

1914 йилда майда савдогар оиласида бунёдга келади. Ю Хан Лим қадимий китоблар билан савдо қиларди. Бир неча вақт ўқитувчилик ҳам қилган. Озодликдан кейин адабиёт ва санъат ходимлари ассоциациясида хизмат қилган.

У «Кўпайтирув», «Сигнал», «Ҳазил», «Байроқ», «Ўғил билан учрашув», «Вася», «Профорг» ва шунга ўхшаш қатор ҳикоялар авторидир.

Ю Хан Лим Корея Меҳнат партиясининг аъзоси.

КОРЕЙС АДАБИЁТИ¹

Корея адабиёти халқнинг тинч ва бахтли турмушга интилишини, унинг шон-шухратини, золимларга ғазабини ва ажнабий босқинчиларга қаршилик кўрсатиш руҳини ўзида акс эттириш билан ривожланиб келди. Корея адабиёти бошқа халқлар билан алоқани мустаҳкамлаш, гўзал ҳаёт учун курашиб келди.

Корея адабиёти феодализмнинг ва чет эл босқинчиларининг қора кучларига қарши курашда халқ билан биргаликда ўсди. Корея адабиёти халқ курашининг солномаси, қаҳрамонона ғалабаларининг таронасидир.

Кўп асрлик халқ адабиётида муҳим ўрин тутган Корея адабиётининг тарихи эрамиздан аввал бошланган. Қадимги Чосен мамлакатида эрамиздан анча илгари ҳақиқий инсонпарварлик руҳи билан суғорилган ва ота-боболаримизнинг санъаткорлик истеъдоди барқ уриб гуллаган давлат тузилганлиги тўғрисида афсоналар тўқилган эди. Эрамизнинг биринчи ва иккинчи асрларида эпик адабиётга асос солинган эди. Бизнинг ота-боболаримиз она тилимизнинг талаффузини аниқлаш учун хитой иероглифларидан фойдаланиб, «Хаянга» сингари ажойиб лирика ёдгорликларини мерос қолдириб кетганлар.

Корея адабиёти тарихида реалистик ёзувчиларнинг қилган ишлари билан бир қаторда, халқнинг коллектив ижоди жуда катта ўрин тутди. «Сим Чен деган қиз ҳақида қисса», «Хин Бу ҳақида қисса», «Дян Хва ва Хон Рен қиссаси», «Чун Хян қиссаси» ва шу кабилар корейс халқининг жуда севиб ўқийдиган асарларидир. Бу асарлар халқнинг ақл-фаросати ва иродасини, унинг инсонпарвар ва ҳақиқат талаб эканини жуда ажойиб тасвирлаб беради.

Ҳозирги замон Корея адабиётига келсак, бу адабиёт XX асрдан бошлаб ривожланган, бу адабиёт корейс халқининг япон босқинчиларига қарши озодлик кураши билан чамбарчас боғлиқдир.

Япон босқинчилари Кореяни босиб олгандан кейин корейс халқининг кўп асрлардан буён давом қилиб келаётган мил-

¹ Осиё ва Африка мамлакатлари ёзувчиларининг Тошкент Конференциясида сўзлаган нутқидан қисқартириб олинди. (Ред.)

лий-маданий традицияларини йўқ қилиб ташлашга ва ҳар қандай маданий фаолиятни оёқ ости қилишга ҳаракат қилдилар. Лекин корейс халқи феодализм ва миллий муҳдудлик патинасида кўп замонлардан буён маҳкум этилган уйқудан уйғониб, чет эл босқинчиларига қарши курашга қўзғалди. Халқ билан бирга ёзувчилар ҳам ватан озодлиги ва мустақиллиги учун, миллий маданият учун курашга отландилар.

Шундай қилиб, ҳозирги замон Корея адабиёти туғилган кунидан бошлаб япон империалистларининг зулми ва таъқиб остида ривожланишига қарамай жанговарлик, озодлик характери сақлаб қолди. Тоғлардан бошланадиган чашма кичик бўлса ҳам, унинг суви ҳеч тинмайди, шу сабабдан бу чашма бориб-бориб катта бир дарёга айланади,— худди шу сингари чет эл мустамлакачилари ҳукмронлик қилган огир замонларда сезилмасдан кўртрак чиқарган ҳозирги Корея адабиётининг халқ оммаси ўртасида битмас-туганмас манбалари бор. Шу туфайли ҳозирги замон Корея адабиёти дунёга келган пайтидан бошлаб демократия, тараққиёт ва инсонпарварлик учун, инсониятни озод қилиш учун курашувчи илғор революцион адабиёт бўлиб қолди. Тараққийпарвар ёзувчилар халқ оммасидан таълим олдилар, уларда ватанпарварлик, синфий онг уйғотдилар, уларни мустамлакачиликка қарши курашга даъват қилдилар.

Корейс ёзувчилари 1925 йилда прогрессив адабий муассаса ҳисобланган Корея пролетар ёзувчилари уюшмаси (КАПП)ни ташкил қилиб, ўзларининг жанговар асарлари билан халқнинг ҳурмат ва муҳаббатига сазовор бўлдилар, улар бу асарларида ватан озодлиги ва мустақиллигини тарона қилиб, ўсиб бораётган ишчи ва деҳқонлар ҳаракати билан барабар қадам ташлаб бордилар. Бу асарларнинг асосий фазилатлари мамлакатда хўжайинлик қилиб турган япон империалистларига ва миллатига хонлиқ қилган помещиклар билан капиталистларга нафрат билдиришдан, меҳнаткашларнинг асосий манфаатларини қадамба-қадам ҳимоя қилиб боришдан ва озодлик ғоясига садоқат билан хизмат қилишдан иборат эди.

Шундай қилиб, КАПП аъзолари Улуғ Октябрь социалистик революциясининг самарали ғоялари таъсири остида, Горький ва бошқа машҳур совет ёзувчиларининг асарлари таъсири остида маданиятимизнинг прогрессив традицияларини ривожлантириб, миллат виждонига ва халқнинг чин дўстларига айландилар. Ёзувчилар мустамлакачиларнинг маккорлик ишларини фош қилиб, халқнинг муқаррар озод бўлишига ишонч туғдирдилар.

Корея ёзувчилари миллий озодлик йўлида империализм ва феодализмга қарши курашга даъват қиладиган ажойиб асарлар яратдилар. Бу даврда ёзилган асарлар орасида Ли Ги Еннинг «Ватан», «Баҳор», «Кишининг касби» деган романи, Хон Мин Хининг «Лим Гок Ден» деган олти томлик романи ва шу сингари романлар ажойиб қиммат баҳо асарлардир. Сон Еннинг «Ҳамма учрашувлар бекор қилинсин» деган пьесаси, Ли Бук Меннинг «Азот ўғит заводи» деган ҳикояси, Эм Хин Себнинг «Сел ювиб кетган қишлоқ» деган ҳикояси, Пак Пхар Яннинг «Азалия» деган ва бошқа оташин шеърлари, Пак Сен

Еннинг «Тоғ қалдирғочи» деган шеърлари ҳам шу даврда ёзилган. Мана шу ажойиб асарларнинг ҳаммаси японлар ватанимизни босиб олган даврда ёзилган Корея адабиётининг дурдоналаридир.

Шонли Совет Армиясининг ғалабаси натижасида 1945 йил 15 августда Корея халқининг кўп замонлардан буён интизор бўлган озодлик куни етиб келди.

1945 йилдан 1950 йилгача бўлган тинч демократик қурилиш даврида Шимолий Кореяда ҳозирги замон Корея адабиётида мисли кўрилмаган ажойиб асарлар яратилди. Масалан, Ли Ги Еннинг «Ер» деган романи Корея қишлоқ ҳаётини тасвирлайдиган эпик полотно бўлиб, бу романда кечагина номи ҳеч кимга маълум бўлмаган бир қарол ерга хўжайин бўлиб олади; Тё Ги Чепнинг «Пяктусан» деган поэмаси, ўртоқ Ким Ир Сен раҳбарлигидаги партизан отрядларининг япон империалистларига қарши олиб борган курашнинг тасвирлайдиган ва бошқа шу сингари асарлар яратилди. Бу асарларнинг ҳаммасида воқелик жонли қилиб, ҳаққоний тасвирланган, ғалаба устига ғалаба қилаётган оддий кишиларнинг образлари ажойиб бўёқлар билан тасвирлаб берилган. Ли Ги Ен, Сон Ен, Ли Бук Мен, Пак Пхар Ян, Пак Сен Ен, Ан Мак, Юн Ду Хен, Ким Са Рян, Ли Дон Гю, Хен Дюн, Цой Мен Ик, Ли Вон У, Ким У Чер, Ан Ен Ман, Миң Бен Гюн, Син Го Сон, Ким Син Гу, Хан Тхэ Чен, Пак Тхэ Ен, Хван Ген, Пак Ун Гер, Ким Сун Сок, Юн Со Дон ва бошқа шу сингари ёзувчи ва шоирларнинг асарлари Корея халқига манзур бўлиб, зўр иштиёқ билан ўқилмоқда.

Шимолий Корея адабиёти чинакам халқ адабиёти бўлиб қолди. Шимолий Корея адабиёти ўзининг ёрқин ва ўзига хос миллий услуби билан Осиё адабиётини бойитишда маълум роль ўйнади.

Лекин Америка империалистлари билан лисинманчилар тўдасининг 1950 йил 25 июнда ватанимизга тўсатдан қуролли ҳужум қилиши ёзувчиларимизни қаламни ташлаб, қўлларига милтиқ олишга мажбур этди.

Уруш даврида ёзилган асарлар орасида халқимиз жуда ҳам севиб ўқийдиган асарлар қуйидагилардир: Мен Бен Гюннинг «Эрори водийси» деган поэмаси, Ким Сун Секнинг «Қаҳрамонлар эли» деган шеърлар тўплами, Ким Тё Гюннинг «Бу кишилар орасида» деган шеърлар тўплами, Ким Бук Вон ва Ан Ен Маннинг «Автоматим» деган шеърлар тўплами, Ким Са Ряннинг «Денгиз кўрпаяпти» деган очерклар тўплами, Ю Хан Рсининг «Дин Ту Пхена» деган очерклар тўплами, Пак Тхэ Еннинг «Ватанимиз йигит-қизлари» деган пьесаси, Хан Сеннинг «Бизни кут» деган пьесаси, Юн Ду Хеннинг «Взвод олға» деган пьесаси, Ким Син Гунинг «Партизан қиз» деган сценарийси ва бошқа асарлар.

Бу асарларнинг хусусияти шундан иборатки, улар уруш даврида ёзилган босқинчиларга қарши курашга даъват этувчи асарлар бўлса ҳам, халқнинг тинчликка ташналигини ифода қилади. Инсоний хавф-хатардан сақлаш учун, унинг оёйишта умр кўриши учун жуда даҳшатли бўронларни енгиб, жанг қилувчи оддий корейс кишиларининг ҳаққоний образла-

ри китобхоннинг шавқ-завқини келтиради. Шу билан бирга, Кореянинг уруш давридаги адабиёти инсоният душманларига нафрат ва ҳазар билан тўлиб-тошган. Лекин асар қаҳрамонлари бўлган Халқ армияси жангчилари ёки партизанларнинг душманларга қарши қаратилган бу нафратни бемаъни шовинизм, ҳайвоний қасосга айланиб кетмайди. Инҳоят, шу даврда вужудга келган Корея адабиётининг алоҳида хусусиятларидан бири шуки, ёзувчилар ўз халқларининг миллий мустақиллиги учун курашганларида ҳам, интернационалистик фазилатларини сақлаб қоладилар ва ҳамма халқлар ўртасида дўстлик гоёларини ҳимоя қиладилар.

Корея халқининг матонати ва қаҳрамонлиги натижасида 1953 йилда уруш, унинг ғалабаси билан тугади.

Урушдан кейин ёзувчилар бутун халқ курашида жонбозлик кўрсатган қаҳрамонларнинг хотирасини абадийлаштирган, аҳолини халқ ҳўжалигини тиклаш ва ривожлантиришга илҳомлантирадиган жуда кўп асарлар яратиб бердилар.

Урушдан кейинги даврдаги энг катта асарлар мана шулардир: Чен Сен Боннинг «Жанг қилувчи қишлоқ кишилари» деган повести, бунда душман томонидан оккупация қилинган территорияда қаҳрамонларча жанг қилган Корея деҳқонларининг ватанпарварлик кураши тасвирланган; фронт билан мамлакат ичида халқнинг қаҳрамонона курашини тасвирловчи Юн Си Чернинг «Опа юртим» деган романи ва Ким Ён Секнинг «Ёш жангчилар» деган повести; шунингдек Пак Ун Деннинг «Ватан» деган романи ва Хван Геннинг «Кэма платоси» деган романи; булар жуда кенг сюжетли тоя ва юксак бадииятга эга бўлган эпик асарлардир.

Шоирлар ҳам прозаликлардан қолишмадилар. Улар бир қанча ажойиб асарлар яратдилар, жумладан: Мин Бен Гюннинг «Корея ҳақида қўшиқ» деган поэмаси, Ким Хак Ённинг «Ёш партизан Се Гам Рем» деган поэмаси, Се Ман Ирнинг «Бальзамин» деган шеърлар тўплами, Син Ден Чернинг «Жангчилар қўшиғи» деган шеърлар тўплами, Пак Пхар Яннинг «Сариқ денгиз куйи» деган поэмаси, Син Сан Хеннинг «Полк байроқдор» деган поэмаси ва бошқалар.

Урушдан кейинги Корея адабиётида ватаншунимизни тинч йўл билан бирлаштириш проблемаси марказий ўринлардан бирида туради, чунончи бутун Корея халқининг орзу-умиди ва иродаси ҳам шунга қаратилган.

МУНДАРИЖА

Сўз боши. Хан Сер Я.	3
Хан Сер Я. Бўрилар. Муртазо Ҳайдаров таржимаси . . .	11
Хванчорён. М. Ҳайдаров ва И. Эрбутаев таржимаси . .	30
Ли Ги Ен. Ҳаётнинг бошланishi. Ҳадича Маннонова тар- жимаси	49
Ден Дзя Ген. Охири дарс. Ҳадича Маннонова таржи- маси	65
Ли Бук Мен. Ваҳшийлар. Ҳадича Маннонова таржимаси	77
Квон Дзон Лён. Кечув жойи. Ҳадича Маннонова таржи- маси	86
Хван Ген. Бахт. Салоҳ Ҳасан таржимаси	96
Хотин. Салоҳ Ҳасан таржимаси	116
Чон Се Бон. Қарағай. Хайри Фуломова таржимаси . . .	126
Юн Си Чер. Горичи. Хайри Фуломова таржимаси . . .	137
Пак Ун Гер. Оғанилар. Хайри Фуломова таржимаси . .	141
Бен Хи Ген. Хе Сук голиб чиқди. Хайри Фуломова тар- жимаси	150
Ю Хан Лим. Профорг. Салоҳ Ҳасан таржимаси	171
Авторларнинг қисқача биографияси. М. Алиев таржимаси.	206
Корейс адабиёти Ш. Толибов таржимаси.	211

КОРЕЙСКИЕ РАССКАЗЫ

Редактор *Муҳсин Алиев*
 Рассмолар: *Ъ Мироньян* ва *Г. Бадриев*
 Рассмол редактор *Г. Остапенко*
 Тех. редактор *Н. Курилова*
 Корректор *Э. Миробидов*

*

Босмахонага берилди 9/IX - 1959 й.
Босишга рухсат этилди 16/III 1960 й.
Формати 84x108^{1/2}. Босма л. 6.75.
Шарти босма л. 11.07. Нашр. л. 11.74.
Индекс: ш/а. 108. Тиражи 15 000.
ЎзССР Давлат баалий адабиёт наш-
риёти, Тошкент, Набойи кучаси, 30.
Шартнома № 292-58.

天 才

„Қизил Ўзбекистон“, „Правда Востока“
ва „Ўзбекистонни Сурх“ бирлашган
нашриётчи босмахонаси.

Тошкент, „Правда Востока“ кўчаси,
уй № 26.

~~Заказ № 3363. Бахоси~~ 1 г. 35 т.

